

LR
1425

LR 1425

~~Hic Liber Spectat ad Firmum
Dismam Roger Oberhusanum
Suoem Hof Probsti Thom~~

Zum
Inventario
der *LA* Klasse
der
Gelehrtenschule
unter Nro. *XL* nro. *5*.
gehörig.

~~Studiosus in der Grammatik~~

~~Ira der Jahre 1403~~

~~Josephus Hermer, 1801. 38.~~

~~Ex libris G. M. Rager.~~

~~Ex libris G. M. Rager.~~

Christian

Freuching.

~~Rager~~

Leithner.

SELECTA
LATINI SERMONIS
EXEMPLARIA.

Oder:

außerlesene Muster

der

lateinischen Sprache;

gesammelt,

und zum Gebrauche der Schulen
mit

Anmerkungen herausgegeben

von

Peter Thompre,

beider Rechten Licentiaten in Paris.

Bibl. Paup.

A. V. 4.

Neue verbesserte Auflage.

Zweiter Theil.

Stellen aus dem Quintus Curtius, Julius Cäsar, Marcus
Tullius Cicero, Gallustius, Bellejus Paterculus,
Valerius Maximus, und Nulus Gellius.

Augsburg,
bey Matthäus Kiegers sel. Söhnen.

1789.

EXEMPLARIA
LATINI SERMONIS
S. E. T. A.

Augustine of Hippo

Latin Sermon
and the Gospel of John

1911

A. V. A.

2.0994

Erinnerung

zu dem zweyten Theile der Sammlungen in ungebundener Schreibart aus lateinischen Schriftstellern.

Dieser zweyte Theil enthält Auszüge aus Quintus Curtius, aus Cäsars Commentarien, aus Cicero, Salustius, Vellejus Paterculus, Valerius Maximus, und Aulus Gellius.

Man hat uns gerathen, die Auszüge von den zweyen Schriftstellern, die in den vorhergehenden Ausgaben stehen, anderswo einzuschalten. Wir werden es allezeit für unsere Pflicht halten, uns die Erinnerungen, die man uns geben mag, zu Nutzen zu machen, so weit sie im Stande sind, diese Sammlungen vollkommener zu machen. Dieser kleinen Veränderung ungeachtet, kann man sich dennoch der Uebersetzungen bedienen, die man davon mitgetheilet hat.

Wir werden am Texte nichts berühren, welchen wir allemal mit der äußersten Genauigkeit beybehalten wollen; denn das sicherste Mittel, in einer Sprache gut zu unterweisen, und sie gründlich zu lernen, ist, daß man sie in ihrer eigenen Beschaffenheit vor sich sehe, und erstlich mit ausgewählten Auszügen anfange. Die jungen

Erinnerung.

gen Leute sonderbar nehmen alsogleich, sobald sie die Worte von einer Sprache lernen, auch ihre Wendungen mit an; und wenn diese Wendungen fehlerhaft sind, wie bey einem Lateine, das nach dem Zuschnitte der izzigen Sprachen gemodelt ist, so nehmen sie dieselben auch an: das Uebel wurzelt sich durch die Gewohnheit von mehrern Jahren nach einander noch tiefer ein, und also wird es zur Nothwendigkeit, daß man sich von der Sprache einen falschen Begriff mache, und sich an eine Schreibart gewöhne, die ihrem wahren Charaktere ganz entgegen gesetzt ist.

Wir wollen uns dann an den lautern Text der Schriftsteller zum Anfange halten, weil alles von dem ersten Eindrücke abhängt. Da trifft man die schöne, die wahre lateinische Mundart an. Wir haben von dem alten Rom nichts als Bücher übrig: man muß also die jungen Leute mit diesen Überbleibseln vertraut machen. Man kann ihnen den Ekel und die Langeweile ersparen, wenn man mit einer Auswahl von Sachen anfängt, die nach ihrem Begriffe sind, und wenn man sie nicht allzu lang über einen und denselben Gegenstand aufhält. Sie werden dadurch außer jenen Werken, die man gemeiniglich vor sich hat, noch mehr andere kennen lernen: und wenn einmal die Lust einen Theil dabey hat, so wird ihnen die Arbeit nicht mehr zur Last werden.

SELECTA EX Q. CURTIO.

Vorbericht.

Quintus Curtius Rufus, der Verfasser des Lebens Alexanders des Großen, wird nicht unter der Zahl gefunden, die Quintilian von den lateinischen Schriftstellern verzeichnet hat. Man weiß nicht gewiß, zu welcher Zeit er gelebt hat; und daher kommt der große Streit unter den Gelehrten. Einige setzen ihn in die Regierung Augusts oder Tibers; andere in die Zeiten Vespasians, und wieder andere behaupten, er habe unter Trajanen geblühet; nämlich im Anfange des ersten Jahrhunderts christlicher Zeitrechnung. Der Anfang seiner Geschichte von Alexandern gieng verloren, wurde aber von Frenshemius ergänzt, und mit dem, was sich nach dieses Helden Tode ereignet hat, vermehret.

Quintus Curtius ist aus der Zahl jener angenehmen Schriftsteller des Alterthums, die man der Schulsjugend ganz wieder zeigen muß, nachdem man ihr zuvor einen kleinen Begriff davon beygebracht hat. Sie ist alsdann im Stande, dieselben für sich allein zu lesen, wie wir es aus der Erfahrung sehen.

*Ex Libro tertio**Q. C U R T I I.*

CAP. I. **A**LEXANDER Asiam ingressus ad urbem Celenas exercitum admovit. Deinde urbe in suam ditionem redacta, Jovis templum intrat, vehiculum, quo Gordium Midæ patrem vectum esse constabat, adspexit, cultu haud sane a vilioribus vulgatisque usu abhorrens. Notabile erat vinculum adstrictum, compluribus nodis in semetipsos implicatis, & celantibus nexus. Incolis deinde affirmantibus editam esse oraculo sortem, Asiæ potiturum, qui in explicabile vinculum solvisset; cupido incessit animo fortis ejus implendæ. Circa regem erat & Phrygum turba, & Macedonum: illa explanatione suspensa, hæc sollicita ex temeraria regis fiducia: quippe series vinculorum erat ita adstricta, ut unde nexus inciperet, quo ve se conderet, nec ratione, nec visu percipi posset. Solvere aggressus injecerat curam, ne in omen venteretur irritum inceptum. Ille nequicquam diu luctatus cum latentibus nodis; Nihil, inquit, interest, quomodo solvatur: gladioque ruptis omnibus loris, oraculi sortem vel elusit vel implevit.

V. Tum perrexit Alexander ad urbem Tharson, quam mediam Cydnus amnis interfuit; & tunc æstas erat: cujus calor non aliam magis quam Ciliæ oram vapore solis accendit, & diei fervidissimum tempus cœperat. Pulvere ac sudore simul perfusum regem invitavit liquor fluminis, ut calidum adhuc corpus ablueret. Itaque veste deposita in conspectu agminis, (decorum quoque futurum ratus, si ostendisset suis, levi ac parabili cultu corporis se esse contentum) descendit in flumen, vixque ingressi subito horrore artus rigere cœperunt: pallor inde suffusus est, & totum propemodum corpus vitalis calor reliquit. • Expiranti similem ministri manu excipiunt, nec satis compotem mentis in tabernaculum deferunt. Ingens sollicitudo, & pene jam luctus

luctus in castris erat. Flentes querebantur in tanto impetu cursuque rerum, omnis ætatis ac memoriæ clarissimum regem, non in acie saltem, non ab hoste dejectum, sed abluentem aqua corpus, ereptum esse & extinctum, instare Darium, victorem antequam vidisset hostem.

Inter hæc liberius meare spiritus coeperat, allevabat rex oculos, & paulatim redeunte animo circumdantes amicos agnoverat. Laxataque vis morbi ad hoc solum videbatur, quia magnitudinem mali sentiebat. Animum autem ægritudo corporis urgebat: Darium quinto die in Cilicia fore nunciabatur. Vincitum ergo se tradi, & tantam victoriam eripi e manibus, obscuraque & ignobili morte in tabernaculo extingui se querebatur, Admissisque amicis, pariter & medicis, in quo me, inquit, articulo rerum mearum fortuna deprehenderit, cernitis. Lenta remedia, & segnes medicos non expetunt tempora mea. Vel mori strenue, quam tarde convalescere, mihi melius est. Proinde, si quid opis, si quid artis in medicis est, sciant, me non tam mortis, quam belli remedium quærere. Ingentem omnibus incusserat curam tam præceps temeritas ejus. Ergo pro se quisque precari coepere, ne festinatione periculum augeret, sed esset in potestate medentium. Inexperta remedia haud injuria ipsis esse suspecta; quum ad perniciem ejus etiam a latere ipsius pecunia sollicitaret hostis. Quippe Darius mille talenta interfectori Alexandri daturum se pronunciarı jusserrat. Itaque ne ausurum quid in quemquam arbitrabatur experiri remedium, quod propter novitatem posset esse suspectum.

VI. Erat inter nobiles medicos e Macedonia regem sequutus, Philippus, natione Acarnan, fidus admodum regi, puero comes, & custos salutis datus, qui non ut regem modo, sed etiam ut alumnus eximia caritate diligebat: is non præceps se, sed strenuum remedium afferre, tantamque vim morbi potionem medicatam levaturum esse promisit. Nulli promissum ejus placebat, præter ipsum, cujus periculo pollicebatur. Omnia quippe facilius, quam moram,

moram, perpeti poterat. Arma & acies in oculis erant, & victoriam in eo positam esse arbitrabatur, si tantum ante signa stare potuisset: id ipsum, quod post diem tertium medicamentum sumpturus esset (ita enim medicus prædixerat) ægre ferens. Inter hæc a Parmenione fidelissimo purpuratorum litteras accipit, quibus ei denunciabat, ne salutem suam Philippo committeret: mille talentis a Dario, & spe nuptiarum sororis ejus esse corruptum. Ingentem animo sollicitudinem litteræ incusserant, & quicquid in utramque partem aut metus, aut spes subjecerat, secreta æstimatione pensabat. Diu animo in diversa versato, nulli quid scriptum esset, enunciat, epistolamque sigillo annuli sui impresso, pulvino, cui incubabat, subjecit. Inter has cogitationes biduo absumpto, illuxit a medico destinatus dies. Et ille cum poculo, in quo medicamentum diluerat, intrauit. Quo viso, Alexander, levato corpore in cubitum, epistolam a Parmenione missam sinistra manu tenens, accipit poculum, & haurit interritus: tum epistolam Philippum legere jubet, nec a vultu legentis movit oculos, ratus aliquas conscientiae notas in ipso ore posse deprehendere. Ille, epistola perlecta, plus indignationis, quam pavoris, ostendit, projectisque amiculo & litteris ante lectum: Rex, inquit, crimen parricidii, quod mihi obiectum est, tua salus diluet: omissoque metu, patere medicamentum concipi venis. Laxa paulisper animum, quem sollicitudine intempestiva amici sane fideles, sed moleste seduli turbant. Non securum modo hæc vox, sed etiam lætum regem, ac plenum bonæ spei fecit.

Cæterum tanta vis medicaminis fuit, ut quæ sequuta sunt, criminationem Parmenionis adjuverint. Interclusus spiritus arcte meabat, nec Philippus quidquam inexpertum omisit. Ille fomenta corpori admovit, ille torpentem nunc vini odore excitavit. Atque ut primum mentis compotem esse sensit, modo matris, sororumque, modo tantæ victoriæ appropinquantis admonere non destitit. Ut vero medicamentum se diffudit in venas, & sensim toto cor-

corpore salubritas percipi potuit; primo animus vigorem suum, deinde corpus quoque expectatione maturius recuperavit. Quippe post tertium diem, quam in hoc statu fuerat, in conspectum militum venit. Nec avidius ipsum regem, quam Philippum intuebatur exercitus: pro se quisque dexteram ejus amplexi, grates habebant, veluti præsenti deo.

VII. At Darius nuntio de adversa valetudine ejus accepto, celeritate quanta poterat, grave agmen ad Euphratem contendit. Alexander viribus corporis receptis, ad urbem Solos pervenerat: inde ad oppidum Castabalum. Ibi Parmenio regi occurrit, quem præmiserat ad explorandum iter saltus, per quem ad urbem Isson nomine penetrandum erat. Progressus, Isson deinde copias admovit: ubi consilio habito, utrumne ultra progrediendum foret, an ibi opperiendi essent novi milites, quos ex Macedonia adventare constabat, Parmenio non alium locum prælio aptiorem esse censebat. Darium triginta inde stadia abesse præmissi indicabant. Tunc (Alexander) consistere agmen jubet, armisque ipse sumptis aciem ordinabat. Alii in jugum proximi montis evaserant, ut hostium agmen inde prospicerent. Nam Darius initio, hujus montis jugum cum parte copiarum occupare statuit, & a fronte, & a tergo circumiturus hostem.

IX. Acies autem Persarum hoc modo stetit: Nabarzanes equitatu dextrum cornu tuebatur, additis funditorum sagittariorumque viginti ferme millibus. In eodem Thymondas erat, peditibus triginta millibus præpositus. In lævo cornu Aristomedes viginti millia barbarorum peditum habebat. Ipsum regem in eodem cornu dimicaturum tria millia delectorum equitum assueta corporis custodiæ, & pedestris acies quadraginta millia, sequebantur. Hircani deinde Medique equites uxorem matremque regis, & alium foeminarum gregem, in medium agmen acceperant. Alexander Phalangem, qua nihil apud Macedonas validius erat, in fronte constituit: dexterum cornu Nicanor Parmenionis filius tueba-

tur. In lævo, quod ad mare pertinebat, Craterus Parmenioni parere iussus.

X. Jam in conspectu utraque acies erat, cum priores Persæ inconditum & trucem sustulere clamorem. Redditur & a Macedonibus major, nam jugis montium vastisque saltibus repercussus fuit. Alexander ante prima signa ibat.

XI. Jam ad teli jactum pervenerant, cum Persarum equites ferociter in lævum cornu hostium invecti sunt. Jamque dextrum Alexandri cornu circuibatur: quod ubi Macedo conspexit, duabus alis equitum ad jugum montis jussis subsistere, cæteros in medium belli discrimen strenue transfert. Jamque ipsi in medium Persarum undique circumfusi egregie se tuebantur: sed conserti, & quasi cohærentes, tela vibrare non poterant. Ergo cominus pugnam coacti conferere, gladios impigre stringunt. Tum vero multum sanguinis fusum est: duæ quippe acies ita cohærebant, ut armis arma pulsarent, mucrones in ora dirigerent: non timido, non ignavo cessare tum licuit: collato pede, quasi singuli inter se dimicarent, in eodem vestigio stabant, donec vincendo locum sibi facerent. Tum demum ergo promovebant gradum, cum hostem prostraverant. Alexander non ducis magis, quam militis, munera exequiebatur: optimum decus cæso rege expetens, quippe Darius curru sublimis eminebat, & suis ad se tuendum, & hostibus ad incessendum, ingens incitamentum. At Macedones, ut circa regem erant, mutua adhortatione firmati, cum ipso in equitum agmen irrumpunt. Tum vero similis ruinæ strages erat.

Circa currum Darii jacebant nobilissimi duces, ante oculos regis egregia morte defuncti, omnes in ora proni, sicut dimicantes, procubuerant, adverso corpore vulneribus acceptis. Macedonum quoque, non quidem multi, sed promptissimi tamen, cæsi sunt. Inter quos Alexandri dexterum femur leviter mucrone perstrictum est. Jamque qui Darium vehebant, equi confossi hastis, & dolore effecti, jugum quaterere, & regem curru excutere cœperant;

perant; cum ille, veritus ne vivus veniret in hostium potestatem, defilit, & in equum, qui ad hoc sequebatur, imponitur; insignibus quoque imperii, ne fugam proderent, indecore abjectis. Tum vero cæteri dissipantur metu, & qua cuique patebat ad fugam via erumpunt, arma jacentes, quæ paulo ante ad tutelam corporum sumpserant. Hac tam prospera pugna nuntiata, Alexander non ante ausus persequi barbaros, utrinque jam victor instare fugientibus cœpit. Haud amplius regem quam mille equites sequebantur. Agebantur ergo a tam paucis pecorum modo: & idem metus, qui cogebat fugere, fugientes morabatur. Barbari longe diversam fugam intenderunt, alii qua rectum iter in Perfidem ducebat: quidam circuitus, rupes, saltusque montium occultos petivere; pauci castra Darii. Sed jam illa quoque hostis victor intraverat, omni quidem opulentia ditia. Ingens auri argentique pondus, non belli, sed luxuriæ apparatus, diripuerant milites.

Jamque ad foeminas perventum erat, quibus quocariora ornamenta sunt, violentius detrahebantur. Sed omnium oculos animosque in semet converterant captiva mater, conjuxque Darii. Illa non majestate solum, sed etiam ætate venerabilis: hæc formæ pulchritudine, nec illa quidem forte corrupta; acceperat in sinum filium, nondum sextum ætatis annum egressum, in spem tantæ fortunæ, quantam paulo ante pater ejus amiserat, genitum. At in gremio anus aviæ jacebant adultæ virgines duæ, non suo tantum, sed illius mœrore etiam confectæ. Ingens circa eam nobilium foeminarum turba constiterat, laceratis crinibus, abscissaque veste, pristini decoris immemores; reginas, dominasque, veris quondam, tunc alienis nominibus vocantes. Illæ suæ calamitatis oblitæ, utro cornu Darius stetit, quæ fortuna discriminis fuisset, requirebant. Negabant se captas, si viveret rex. Sed illum, equos subinde mutantem, longius fuga abstulerat.

XII. Rex, qui diu Darium persequendo fatigatus erat, posteaquam & nox appetebat, & eum assequendi spes non erat, in castra paulo ante a suis

capta pervenit. Invitari deinde amicos, quibus maxime affueverat, jussit, quippe summa duntaxat cutis in femore perstricta, non prohibebat interesse convivio; cum repente e proximo tabernaculo lugubris clamor, barbaro ululatu, planctuque permixtus, epulantes conterruit. Cohors quoque, quæ excubabat ad tabernaculum regis, verita ne majoris motus principium esset, armare se coeperat. Causa subiti pavoris fuit, quod mater uxorque Darii, cum captivis mulieribus nobilibus regem, quem interfectum esse credebant, ingenti gemitu ejulatuque deflebant. Unus namque e captivis spadonibus, qui forte ante ipsarum tabernaculum steterat, amiculum, quod Darius (sicut paulo ante dictum est) necultu proderetur, abjecerat, in manibus ejus, qui repositum ferebat, agnovit: ratusque interfecto detrahitum esse, falsum nuntium mortis ejus attulerat.

Hoc mulierum errore comperto, Alexander fortunæ Darii, & pietati earum illachrymasse fertur. Ac primo Mithrenem, qui Sardeis prodiderat, peritum Persicæ linguæ, ire ad consolandas eas jusserat. Veritus deinde, ne proditor captivarum iram doloremque renovaret, Leonatum ex purpuratis suis misit, jussum indicare, falso lamentari eas Darium vivum. Ille cum paucis armigeris in tabernaculum, in quo captivæ erant, pervenit, missumque se a rege nuntiare jubet. At ii, qui in vestibulo erant, ut armatos conspexere, rati actum esse de dominis, in tabernaculum currunt, vociferantes adesse supremam horam, missosque qui occiderent captas. Itaque, ut quæ nec prohibere possent, nec admittere auderent, nullo responso dato, tacite opperiebantur victoris arbitrium.

Leonatus, expectato diu qui se introduceret, posteaquam nemo procedere audebat, relictis in vestibulo satellitibus, intrat in tabernaculum. Ea ipsa res turbaverat foeminas, quod irrupisse non admisus videbatur. Itaque mater & conjux provolutæ ad pedes orare coeperunt, ut priusquam interficerentur, Darii corpus ipsis patrio more sepelire permetteret; functas supremo in regem officio, se impigre

pigre morituras. Leonatus, & vivere Darium, & ipsas non incolumes modo, sed etiam apparatu pristinae fortunae reginas fore. Tum demum mater Darii allevari se passa est.

Alexander postero die, praemittit ad captivas, qui nuntiarent ipsum venire. Inhibitaque comitantium turba, tabernaculum cum Hephæstione intrat. Is longe omnium amicorum carissimus erat regi: cum ipso pariter educatus, secretorum omnium arbiter. Sicut ætate par erat regi, ita corporis habitu præstabat. Ergo reginae illum regem esse ratae, suo more veneratae sunt. Inde ex spadonibus captivis, quis Alexander esset, monstrantibus, Syfigambis advoluta est pedibus ejus, ignorationem nunquam antea visi regis excusans. Quam manu allevans rex, Non errasti, inquit, Mater, nam & hic Alexander est.

Virgines & reginas excellentis formæ tam sancte habuit, quam si eodem, quo ipse, parente genitæ forent. Conjugem ejusdem, quam nulla ætatis suæ pulchritudine corporis vicit; adeo ipse non violavit, ut summam adhibuerit curam, ne quis captivo corpori illuderet. Omnem cultum reddi foeminis jussit, nec quidquam ex pristinae fortunæ magnificentia captivis, præter fiduciam, defuit. Itaque Syfigambis, Rex, inquit, mereris, ut ea precemur tibi, quæ Dario nostro quondam precatæ sumus: & (ut video) dignus es, qui tantum regem non felicitate solum, sed etiam æquitate superaveris. Tu quidem matrem me & reginam vocas, sed ego me tuam famulam esse confiteor. Darii deinde filium collo suo admovit. Atque nil ille conspectu tunc primum a se visi conterritus, cervicem ejus manibus amplectitur. Tum rex tabernaculo egressus, tribus aris in ripa Pynari amnis, Jovi, atque Herculi, Minervæque sacrat, Syriam petit, Damascum, ubi regis gaza erat, Parmenione præmisso.

EX LIBRO QUARTO.

CAP. I. Ipse in Phœnicen deinde descendit, & oppidum Biblon traditum recepit. Inde ad Sidon ventum est, urbem vetustate famaue conditorum inclytam. Regnabat in ea Strato, Darii opibus adjunctus: sed quia deditionem magis popularium quam sua sponte fecerat, regno visus indignus; Hephæstionique permissum, ut quem eo fastigio Sidones dignissimum arbitrarentur, constitueret regem. Erant Hephæstioni hospites, clari inter suos juvenes, qui, facta ipsis potestate regnandi, negaverunt quemquam patrio more in id fastigium recipi, nisi regia stirpe ortum. Admiratus Hephæstio magnitudinem animi spernentis, quod alii per ignes ferrumque peterent, Vos quidem macti virtute, inquit, estote, qui primi intellexistis, quanto majus esset regnum fastidire, quam accipere. Cæterum date aliquem regiae stirpis, qui meminerit a vobis acceptum habere se regnum.

At illi cum multos imminere tantæ spei cernerent, singulis amicorum Alexandri ob nimiam regni cupiditatem adulantes, statuunt neminem esse potiorum, quam Abdolonymum quemdam, longa quidem cognatione stirpi regiae annexum, sed ob inopiam suburbanum hortum exigua colentem stipe. Causa ei paupertatis, sicut plerisque, probitas erat: intentusque operi diurno, strepitum armorum, qui totam Asiam concusserat, non exaudiebat. Subito deinde, de quibus ante dictum est, cum regiae vestis insignibus hortum intrant, quem forte, steriles herbas eligens, Abdolonymus repurgabat. Tunc rege eo salutato, alter ex his, Habitus, inquit, hic quem cernis in meis manibus cum isto squalore permutandus tibi est. Ablue corpus illuvie æternisque sordibus squalidum. Cape regis animum, & in eam fortunam, qua dignus es, istam continentiam profer. Et cum in regali solio residebis, vitæ necisque omnium civium dominus, cave obliviscaris hujus status, in quo accipis regnum: imo hercule propter quem.

Somnio similis res Abdolonymo videbatur. Interdum fatisne sani essent, qui tam proterve sibi illuderent, percunctabatur. Sed ut cunctanti squalor ablutus est, & injecta vestis purpura auroque distincta, & fides a jurantibus facta, serio jam rex, iisdem comitantibus, in regiam pervenit. Fama, ut solet, strenue totas urbes discurrit: aliorum studium, aliorum indignatio eminebat. Ditissimus quisque humilitatem inopiamque ejus apud amicos Alexandri criminabatur. Admitti eum rex protinus jussit, diuque contemplatus, Corporis, inquit, habitus famæ generis non repugnat; sed libet scire, inopiam qua patientia tuleris. Tum ille, Utinam, inquit, eodem animo regnum pati possim. Hæ manus suffecere desiderio meo: nihil habenti, nihil defuit. Magnæ indolis specimen ex hoc sermone Abdolonymi cepit. Itaque non Stratonis modo regiam suppellectilem attribui ei jussit, sed pleraque ex Perlica præda: regionem quoque urbi appositam ditioni ejus adjecit.

VII. Tum Alexander, posteaquam a Gaza copias moverat, in regionem Ægypti, quam nunc Castra Alexandri vocant, pervenit. Deinde Nilo amne vectus est. Jamque haud procul Memphi erat, in cujus præsidio Mazares prætor Darii relictus, octingenta talenta Alexandro, omnemque regiam suppellectilem tradidit.

A Memphi, eodem flumine vectus, ad interiora Ægypti, compositis rebus, ita ut nihil ex patrio Ægyptiorum more mutaret, adire Jovis Ammonis oraculum statuit. Iter, expeditis quoque & paucis vix tolerabile, ingrediendum erat: terra cœloque aquarum penuria est: steriles arenæ jacent: quas ubi vapor solis accendit, fervido solo exurente vestigia, intolerabilis æstus existit: luctandumque est non tantum cum ardore & siccitate regionis, sed etiam cum tenacissimo sabulo, quod præaltum, & vestigio cedens, ægre moliuntur pedes.

Hæc Ægyptii vero majora iactabant. Sed ingens cupido animum stimulabat adeundi Jovem, quem gene-

generis sui autorem, haud contentus mortali fastigio, aut credebat esse, aut credi volebat. Ergo cum iis quos ducere secum statuerat, secundo amne descendit ad Mareotim paludem. Eo legati Cyrenensium dona attulere, pacem & ut adiret urbes suas, petentes. Ille, donis acceptis, amicitiaque conjuncta, destinata exsequi pergit. Ac primo quidem & sequenti die tolerabilis labor visus; nondum tam vastis nudisque solitudinibus aditis; jam tamen sterili & emoriente terra. Sed ut aperuere se campi alto obruti sabulo, haud secus quam profundum æquor ingressi, terram oculis requirebant. Nulla arbor, nullum culti soli occurrebat vestigium. Aqua etiam defecerat, quam utribus cameli devexerant, & in arido solo ac fervido sabulo nulla erat. Ad hæc sol omnia incenderat, siccaque & adusta erant omnia, cum repente, five illud deorum munus, five casus fuit, obductæ coelo nubes condidere solem, ingens æstu fatigatis, etiam si aqua deficeret, auxilium. Enimvero ut largum quoque imbrem excusserunt procellæ, pro se quisque excipere eum, quidam ob sitim impotentes sui, ore quoque hianti captare coeperunt. Quatriduum per vastas solitudines absumptum est.

Jamque haud procul oraculi sede aberant, cum complures corvi agmini occurrunt, modico volatu prima signa antecedentes: & modo humi residebant, cum lentius agmen incederet: modo se pennis levabant, antecedentium iterque monstrantium ritu. Tandem ad sedem consecratam Deo ventum est. Incredibile dictu, inter vastas solitudines sita undique ambientibus ramis, vix in densam umbram, cadente sole, contacta est, multique fontes, dulcibus aquis passim manantibus, alunt sylvas. Cœli quoque mira temperies, verno tempori maxime similis, omnes anni partes pari salubritate percurrit. Accollæ sedis sunt ab oriente proximi Æthiopum; meridiem versus, Arabes: Troglodytis cognomen est. Horum regio usque ad rubrum mare excurrit. At qua vergit ad occidentem, alii Æthiopes colunt, quos Symnos vocant: a septentrione Nasamones sunt
gens

gens Syrtica, navigiorum spoliis quæstuosa. Quippe obsident littora, & æstu destituta navigia notis sibi vadis occupant.

Incolæ nemoris, quos Ammonios vocant, dispersis tuguriis habitant, medium nemus pro arce habent, triplici muro circumdatum. Prima munitio tyrannorum veterem regiam clausit. In proxima, conjuges eorum cum liberis & pellicibus habitabant: hic quoque Dei oraculum est. Ultima munimenta satellitum armigerorumque sedes erant. Est etiam aliud Ammonis nemus, in medio habet fontem: Aquam solis vocant. Sub lucis ortum tepida manat, medio die, cum vehementissimus est calor, frigida eadem fluit: inclinato in vesperam, calefcit: media nocte fervida exæstuat: quoque propius nox vergit ad lucem, multum ex nocturno calore decrefcit; donec sub ipsum diei ortum affueto tepore languescat.

Id quod pro Deo colitur, non eandem effigiem habet, quam vulgo Diis artifices accommodaverunt. Umbilico tenus arieti similis est, habitus smaragdo, & gemmis coagmentatus. Hunc, cum responsum petitur, navigio aurato gestant sacerdotes, multis argenteis pateris ab utroque navigii latere pendentibus. Sequuntur matronæ, virginesque, patrio more inconditum quoddam carmen canentes, quo propitiari Jovem credunt; ut certum edat oraculum.

At tum quidem regem propius adeuntem, maximus natus e sacerdotibus filium appellat, hoc nomen illi parentem Jovem reddere affirmans. Ille vero & accipere se ait, & agnoscere, humanæ sortis oblitus. Consuluit deinde, an totius orbis imperium fatis sibi destinaret pater. Vates, æque in adulationem compositus, terrarum omnium rectorem fore ostendit. Post hæc institit quærere, an omnes parentis sui interfectores pœnas dedissent. Sacerdos, parentem ejus negat ullius scelere posse violari, Philippi autem omnes interfectores fuisse supplicia. Adjecit invictum fore, donec excederet ad Deos. Sacrificio deinde factò, dona & sacerdotibus, & Deo
data

data sunt; permiffumque amicis, ut ipfi quoque confulerent Jovem. Nihil amplius quæfiverunt, quam an autor effet fibi divinis honoribus colendi fuum regem. Hoc quoque acceptum fore Jovi vates refpondit, ut ipfi victorem regem divino honore colerent.

Vere & falubriter æftimanti fidem oraculi, vana profecto refponfa videri potuiffent: fed fortuna, quos uni fibi credere cogit, magna ex parte, avidos gloriæ magis, quam capaces facit. Jovis igitur filium fe non folum appellari paffus eft, fed etiam juffit; rerumque geftarum famam dum augere vult, tali appellatione corrumpit. Et Macedones, affueti quidem regio imperio, fed majore libertatis umbra quam cæteræ gentes, immortalitatem affectantem contumacius, quam aut ipsis expediebat, aut regi, averfati funt.

VIII. Alexander ab Ammone rediens, ut ad Mareotim paludem haud procul infula Pharo fitam venit, contemplatus loci naturam, primum in ipfa infula ftatuerat urbem novam condere. Inde, ut apparuit magnæ fedis infulam haud capacem, elegit urbi locum, ubi nunc eft Alexandria appellationem trahens ex nomine autoris. His compofitis, imminensque Dario, iter ad Euphratem pronuntiari juffit.

IX. At Darius cum ab Ægypto divertiffe in Africam hoftem comperiffet, &, ut idoneis autoribus fama vulgavit, Alexandrum cum omnibus copiis, quamcunque ipfe adiiffet regionem, petiturum, omnia longinquarum gentium auxilia Babylonem contrahi juffit. Jam pervenerat ad Arbellam vicum, nobilem fua clade facturus. Alexander, paucis ibi deinde, non ad quietem, fed ad præparandos animos, diebus datis militi, ftrenue hoftem infequi coepit. Igitur quarto die præter Arbellam penetrat ad Tigrim. Tota regio ultra amnem recenti fumabat incendio.

X. Alexander biduo ibi ftativa habuit, in proximum deinde (iter) pronuntiari juffit. Sed impetu animorum utendum ratus, fecunda vigilia castra movit.

movit. Dextra Tigrim habebat, a læva montes. Hoc ingressio iter, speculatores, qui præmissi erant, sub lucis ortum, Darium adventare nuntiaverunt. Instructo igitur milite, & composito agmine, quadriduo in eodem loco subsistit. Interceptæ deinde Darii litteræ sunt, quibus Græci milites sollicitabantur, ut regem interficerent, aut proderent: dubitavitque an eas pro concione recitaret; satis confusus Græcorum quoque erga se benevolentia ac fidei. Sed Parmenio deterruit, non esse talibus promissis imbuendas aures militum; patere vel unius infidiis regem: nihil nefas esse avaritiæ. Secutus consilii autorem, castra movit. Iter facienti, spado unus ex captivis, qui Darii uxorem comitabantur, deficere eam nuntiat, & vix spiritum ducere. Itineris continui labore, animique ægritudine fatigata, inter focrus & virginum filiarum manus collapsa erat; deinde & extincta. Id ipsum nuntians alius supervenit. Et rex haud secus, quam si parentis suæ mors nuntiata esset, crebros edidit gemitus, lachrymisque obortis, quales Darius profudisset, in tabernaculum, in quo mater erat Darii, defuncto affidens corpori, venit. Hic vero renovatus est moeror, ut prostratam humi vidit.

In conspectu erat nepos parvulus, ob id ipsum miserabilis, quod nondum sentiebat calamitatem, maxima ex parte ad ipsum redundantem. Crederes Alexandrum inter suas necessitudines flere, & solatia non adhibere, sed quærere. Cibo certe abstinuit, omnemque honorem funeri patrio Persarum more servavit: dignus hercule, qui nunc quoque tantum mansuetudinis & continentia ferat fructum. Semel omnino eam viderat, quo die capta est, nec ut ipsam, sed ut Darii matrem videret: eximiamque pulchritudinem formæ ejus non libidinis habuerat incitamentum, sed gloriæ.

E spadonibus, qui circa reginam erant, Tyriotes inter trepidationem lugentium elapsus, per eam portam, quæ, quia ab hoste aversa erat, levius custodiebatur, ad Darii castra pervenit: exceptusque a vigilibus, in tabernaculum regis perducitur, gemens,

mens, & veste lacerata. Quem ut conspexit Darius, multiplici doloris expectatione commotus, & quid potissimum timeret, incertus: Vultus tuus, inquit, nescio quod ingens malum præfert; sed cave miseræ hominis auribus parcas; didici enim esse infelix, & sæpe calamitatis solatium est, nosse sortem suam. Num, quod maxime suspicor, & loqui timeo, ludibria meorum nuntiaturus es mihi, (ut credo) ipsis quoque omni graviora supplicio? Ad hæc Tyriotes: Istud quidem procul abest, inquit. Quantuscunque enim reginis honor ab iis qui parent, haberi potest, tuis a victore servatus est; sed uxor tua paulo ante excessit e vita.

Tum vero non gemitus modo, sed etiam ejulatus totis castris exaudiebantur. Nec dubitavit Darius quin interfecta esset, quia nequisset contumeliam pati; exclamatque amens dolore: Quod ego tantum nefas commisi, Alexander? Quem tuorum propinquorum necavi, ut hanc vicem sævitiae meæ reddas? Odisti me non quidem provocatus. Sed finge justum intulisse te bellum: cum foeminis ergo agere debueras? Tyriotes affirmare per Deos patrios, nihil in eam gravius esse consultum. Ingemuisse etiam Alexandrum morti, & non parcius flevisse, quam ipse lachrymaretur. Deos testes invocare, caste sancteque habitam esse reginam. Tandem, ut fides facta est, vera esse quæ affirmaret spado, capite velato diu flevit Darius, manantibusque adhuc lachrymis, veste ab ore rejecta, ad cœlum manus tendens: Dii patrii inquit, primum mihi stabilite regnum: deinde, si de me jam transactum est, precor ne quis Asiæ rex sit, quam iste tam justus hostis, tam misericors victor.

XII. Alexander, corpori uxoris ejus justis perfolutis, omnique graviore comitatu intra eadem munimenta cum modico præsidio relicto, ad hostem contendit. Duo cornua divisa erant peditum, in utrumque latus equite circumdato: impedimenta sequebantur agmen præmissum. Deinde cum Scythiis equitibus, Menidam jubet explorare ubi Darius esset. At ille, cum haud procul consedisset, non ausus

ultra

ultra procedere, nihil aliud quam fremitum hominum, hinnitumque equorum, exaudisse nuntiat. Darius, qui in patentibus campis decernere optabat, armari militem jubet, aciemque disponit. In lævo cornu equites, falcati currus. Proximus quadrigis erat Bessus. Pedites his plurium gentium non mixtas, sed suæ quisque nationis, junxerant copias. Persas deinde aliæ gentes, ne sociis quidem satis notæ, sequebantur. Indi, cæterique rubri maris accolæ, nomina verius quam auxilia, post currus erant. Hæc sinistri cornu acies fuit: dextrum tenebat natio majoris Armeniæ, Cappadoces, Syri & Medi. His quoque falcati currus erant quinquaginta. Hoc modo instructi, decem stadia procedunt; jussique subsistere armati, hostem expectabant. Sed Alexander in conspectu omnium duces & proximum quemque interequitans alloquebatur. Intuerentur barbarorum inconditum agmen: alium nihil præter jaculum habere: alium funda saxa librare: paucis iusta arma esse. Itaque illinc plures stare: hinc plures dimicatu-
turos. Darius magno suorum agmine stipatus contemnebat paucitatem hostis.

XV. Interim Alexander ut Dario occurreret; agmen obliquum incedere jubet. Darius quoque eodem suum obvertit, Bessus admonito ut equites in lævum Alexandri cornu invehi juberet. Ipse ante se falcatos currus habebat, quos signo dato universos in hostem effudit. Ruebant laxatis habenis aurigæ, quo plures, nondum satis proviso impetu, obtererent. Alios ergo hastæ multum ultra temonem eminentes, alios ab utroque latere demissæ falces laceravere. Nec præfectus equitum Alexandri sustinuit impetum. Quippe vix tentato certamine, refugit ad regem, amissorum impedimentorum testis magis, quam vindex. Jam consilium Alexandri vicerat dolor, & ne cura recuperandi sua militem a prælio averteret, non immerito verebatur. Inter hæc currus, qui circa prima signa turbaverant aciem, in phalangem invec-
ti erant. Macedones confirmatis animis in medium agmen accipiunt. Vallo similis acies erat: junxerant hastas, & ab utroque latere
Chompre. Pars II. B teme-

temere incurrentium ilia suffodiebant: circuire deinde currus, & propugnatores præcipitare cœperunt. Ingens ruina equorum aurigarumque aciem compleverat. Hi territos regere non poterant: equi crebra jactatione cervicum, non jugum modo excusserant, sed etiam currus everterant: vulnerati interfectos trahebant: nec consistere territi, nec progredi debiles poterant. Paucae tamen evasere quadrigae in ultimam aciem, iis, quibus inciderunt, miserabili morte consumptis: quippe amputata virorum membra humi jacebant: & quia calidis adhuc vulneribus aberat dolor, trunci quoque, & debiles, arma tamen non omittebant, donec multo sanguine effuso exanimati procumberent.

Supervenere missi a Dario Bactriani pugnæque vertere fortunam. Multi Macedonum primo impetu obruti sunt: plures ad Alexandrum refugerunt. Tum Persæ, clamore sublato, qualem victores solent edere: ferociter in hostem quasi ubique profligatum, incurrunt. Alexander territos castigare, adhortari, prælium, quod jam elanguerat, solus accendere; confirmatisque tandem animis ire in hostem jubet. Turbata erat utraque acies. Alexander a fronte & a tergo hostem habebat. Duo reges junctis prope agminibus prælium accendebant. Plures Persæ cadebant: par ferme utrinque numerus vulnerabatur. Curru Darius, Alexander equo vehebatur: utrumque delecti tuebantur, sui immemores. Cæterum auriga Darii, qui ante ipsum sedens equos regebat, hasta transfixus est. Nec aut Persæ, aut Macedones dubitavere quin ipse rex esset occisus. Dicitur acinace stricto dubitasse an fugæ dedecus honesta morte vitaret. Sed eminens curru, nondum omnem suorum aciem prælio excedentem destituere erubescibat. Dum inter spem & desperationem hæsitat, sensim Persæ cedebant, & laxaverant ordines. Alexander, mutato equo (quippe plures fatigaverat) resistentium ora fodiebat, fugientium terga. Jamque non pugna, sed cædes erat, cum Darius quoque currum suum in fugam vertit. Hærebat in tergis fugientium victor, sed prospectum oculorum, nubes

nubes pulveris quæ ad cœlum ferebatur, abstulerat. Ergo haud secus quam in tenebris errabant; ad sonitum notæ vocis ut signum, subinde coeuntes. Darius paucis fugæ comitibus ingens spatium emensus, media fere nocte Arbellam pervenit.

EX LIBRO QUINTO.

CAP. X. At Bessus & Nabarzanes scelus exsequi statuunt, regni cupiditate accensi: quippe placuit per milites ad omne obsequium destinatos, regem comprehendere, mittique nuntium ad Alexandrum qui indicaret vivum asservari eum. Si id quod timebant, prodicionem aspernatus esset, occisuri Darium.

XII. Itaque citatis equis advolant sequentibus, quos ad ministerium sceleris delegerant, & regem comprehendendi, vincirique jusserunt. Rex nulla ope adnota, captivus servorum suorum, in vehiculum imponitur. Ne tamen honos regi non haberetur, aureis compedibus vinciunt, nova ludibria subinde excogitante fortuna. Et ne forte cultu regio posset agnosci, sordidis pellibus vehiculum intexerant. Ignoti jumenta agebant, ne percunctantibus in agmine monstrari posset: custodes procul sequebantur.

XIII. Alexander cognoscit ex Bagysthene Babylonio, non equidem, vinctum regem, sed in periculo esse mortis. Quidam Bessi parricidium exosi transfugerant nunciabantque Bessum haud amplius quam ducenta stadia abesse, Hircaniam videri petiturum: si festinaret Alexander sequi, palantibus superventurum. Darium adhuc vivere. Itaque Macedones calcaribus subditis, effuso cursu eunt. Jamque fremitus hostium iter ingredientium exaudiebatur. Sed nomen Alexandri pavidos in fugam convertit, Bessus, & cæteri facinoris ejus participes, vehiculum Darii assecuti, cœperunt hortari eum ut conscenderet equum, & se hosti fuga eriperet. Ille Deos ultores adesse testatur, & Alexandri fidem

implorans, negat se parricidas velle comitari. Tum vero ira quoque accensi, tela injiciunt in regem, multisque confossum vulneribus relinquunt, Jumenta quoque, ne longius prosequi possent, convulnerant: duobus servis, qui regem comitabantur, occisis. Hoc edito facinore, Nabarzanes Hircaniam, Bessus Bactra petebant.

Interim jumenta quæ Darium vehebant, nullo rege, decesserant militari via, & errore delata per quatuor itadia, in quadam valle constiterant, æstuque simul & vulneribus fatigata. Haud procul erat fons, ad quem monstratum a peritis Polystratus Macedo siti maceratus accessit. Ac dum galea haustam aquam sorbet, tela jumentorum deficientium corporibus infixæ conspexit. Miratusque confossa potius quam abacta esse; semivivi hominis corpus, cum propius accessisset, in fordido vehiculo pellibus contexto situm reperit: atque Darium, multis quidem vulneribus confossum, adhuc tamen spirantem, esse cognovit. Qui, applicito captivo, cum civem ex voce cognovisset, id saltem præsentis fortunæ solatium se habere dixit, quod apud intellecturum loeuturus esset, nec incassum postremas voces emisurus: hæcque Alexandro perferri jubet: Se nullis in eum meritorum officiis, maximorum autem illi debitorem mori. Agere tamen ei maximas gratias pro beneficiis in matrem, conjugem, liberosque suos impensis: iis enim vitam, & pristini status reverentiam dignitatemque concessam: sibi autem a cognatis atque amicis, quibus & regna, & vitam dederit, illa omnia erepta esse: precari se, ut illi victori terrarum omnium imperium contingat: ultionem sceleris erga se perpetrati, non solum sua, sed exempli, omniumque regum causa, non negligere, illi cum decorum, tum utile futurum.

Jamque deficiens aquam poposcit: quam allatam postquam bibit, Polystrato, qui eam tulerat. Quisquis es mortalium, inquit, hoc mihi extremum universæ calamitatis genus accidit, ut pro tanto in me beneficio dignas tibi grates referre nequeam: at referat Alexander: Alexandro vero Dii, pro ejus sum-

ma in meos humanitate ac clementia: cui hoc, fidei regiæ unicum dextræ pignus, pro me dabis. Hæc dicentem, accepta Polystrati manu, vita destituit. Quibus Alexandro nuntiatis, ad corpus demortui perveniens, tam indignam illo fastigio mortem, lachrymis profecutus est, demptaque sibi chlamyde, corpus illius contexit, atque regio ornatum cultu, ad matrem Syfigambim, patrio regioque more sepeliendum, atque regiis majorum suorum tumulis inferendum, misit.

EX LIBRO SEXTO.

CAP. IV. Alexander nec moratus impetum, ad fines Hyrcaniæ penetrat, & castra in valle communit. Nemus præaltis densisque arboribus umbrosum est, pingue vallis solum rigantibus aquis, quæ ex petris eminentibus manant. Ex ipsis radicibus montium Zioberis amnis effunditur, qui tria fere stadia in longitudinem universus fluit: deinde saxo, quod alveolum interpolat, percussus, duo itinera velut dispensatis aquis aperit. Inde torrens & saxorum per quæ incurrit asperitate violentior, terram præceps subit. Per trecenta stadia conditus labitur, rursusque velut ex alio fonte conceptus editur, & novum alveum intendit, priore sui parte spatiosior. Quippe in latitudinem tredecim stadiorum diffunditur, rursusque angustioribus coercitus ripis, iter cogit: tandem in alterum amnem cadit, cui Rhidago nomen est. Incolæ affirmabant, quæcunque dimissa essent in cavernam, quæ propior est fonti, rursus, ubi aliud os amnis aperitur, existere. Itaque Alexander duos tauros qua subeunt aquæ terram, præcipitari jubet: quorum corpora, ubi rursus erumpit, expulsa videre, qui missi erant ut exciperent.

EX LIBRO SEPTIMO.

CAP. IV. At Bessus Alexandri celeritate perterritus, cum amicis inter epulas de bello consultabat.

Sed postquam adventare Alexandrum compertum est, in suos quisque vicos dilapsi, Bessum reliquerunt.

V. Alexander ad persequendum Bessum statuerat progredi, cum ea cognoscit. Spitamenes erat inter omnes amicos præcipuo honore cultus a Besso. Sed nullis meritis perfidia mitigari potest, quæ tamen jam minus in eo invisa esse poterat, quia nihil ulli nefas tunc in Bessum interfectorem regis sui videbatur. Titulus facinoris speciosus præferebatur, vindicta Darii. Sed fortunam, non scelus, oderant Bessi. Nam ut Alexandrum flumen Oxum superasse cognovit, Dataphernem & Catenem, quibus a Besso maxima fides habebatur, in societatem cogitatæ rei asciscit. Illi promptius adeunt, quam rogabantur; assumptisque octo fortissimis juvenibus, talem dolum intendunt. Spitamenes pergit ad Bessum, & remotis arbitris, comperisse ait se insidiari ei Dataphernem & Catenem ut vivum Alexandro traderent agitantes; a semet occupatos esse & vinctos teneri. Bessus tanto merito (ut credebat) obligatus, partim gratias agit, partim avidus explendi supplicii, adduci eos jubet. Illi, manibus sua sponte religatis, a participibus consilii trahebantur: quos Bessus truci vultu intuens consurgit, manibus non temperaturus. At illi simulatione omissa, circumstant eum, & frustra repugnantem vinciunt, lacerata veste, quam spoliis occisi regis induerat. Ille Deos sui sceleris ultores adesse confessus, adjecit, non Dario iniquos fuisse, quem sic ulciscerentur. Sed in equum impositum Alexandro tradituri ducunt.

Tandem perductus est, non vinctus modo, sed etiam omni velamento corporis spoliatus. Spitamenes eum tenebat, collo inserta catena, tam Barbaris, quam Macedonibus gratum spectaculum. Tum Spitamenes, Et te, inquit, & Darium reges meos ultus, interfectorem domini sui adduxi, eo modo captum, cujus ipse fecit exemplum. Aperiat ad hoc spectaculum oculos Darius. Existat ab inferis, qui illo supplicio indignus fuit, & hoc solatio dignus est. Alexander, multum collaudato Spitamene,
con-

conversus ad Bessum: Cujus, inquit, feræ rabies occupavit animum tuum, cum regem de te optime meritum prius vincere; deinde occidere sustinuisti? sed hujus parricidii mercedem falso regis nomine persolvisti. (Tunc) Oxatrem fratrem Darii, quem (secum) habebat, propius jussit accedere, tradique Bessum ei, ut cruci affixum, mutilatis auribus naribusque, sagittis configerent Barbari, asservarentque corpus, ut ne aves quidem contingerent. Oxatres cætera sibi curæ fore pollicetur. Dona deinde omnibus, qui Bessum adduxerant, data sunt. Cæterum supplicium ejus distulit, ut eo loco, in quo Darium ipse occiderat, necaretur; & Ecbatana duci jussit, poenas capite persoluturum.

EX LIBRO OCTAVO.

CAP. I. Alexander omnibus Barbaris subactis, in regionem, quæ appellatur Bazaria, pervenit. Barbaræ opulentiae in illis locis haud ulla sunt majora indicia, quam magnis nemoribus, saltibusque nobilium ferarum greges clausi. Spatiosas ad hoc eligunt sylvas, crebris perennium aquarum fontibus amoenas. Muris nemora cinguntur, turresque habent venantium receptacula. Quatuor continuis ætatibus intactum saltum fuisse constabat: quem Alexander cum toto exercitu ingressus, agitari undique feras jussit, inter quas cum leo magnitudinis raræ ipsum regem invasurus incurreret; forte Lyfimachus, proximus Alexandro, venabulum objicere feræ coeperat. Quo Rex repulso & abire jussu, adjecit, tam a semet uno, quam a Lyfimacho leonem interfici posse: & feram non excepit modo, sed etiam uno vulnere occidit.

Ille quatuor millibus ferarum dejectis, in eodem saltu cum toto exercitu epulatus est. Convivas inter proximos regis familiares fuit Clytus. Hic erat, qui apud Granicum amnem nudo capite regem dimicantem clypeo suo textit, & Rhofacis manum capiti regis imminentem gladio amputavit: vetus Philippi

miles, multisque bellicis operibus clarus. Hellenice, quæ Alexandrum educaverat, soror ejus, haud secus quam mater a rege diligebatur. Ob has causas validissimam imperii partem fidei ejus tutelæque commisit. In convivio rex cum multo incaluisse mero, immodicus æstimator sui, celebrare, quæ gesserat, cœpit: gravis etiam eorum auribus, qui sentiebant vera memorari. Silentium tamen habuere seniores, donec Philippi res orsus obterere, nobilem apud Cheroneam victoriam sui operis fuisse jactavit: ademptamque sibi malignitate & invidia patris tantæ rei gloriam.

Hæc & his similia læti audiere juvenes: ingrata senioribus erant, maxime propter Philippum, sub quo diutius vixerant. Tum Clytus, ne ipse quidem satis sobrius, ad eos, qui infra ipsum cubabant, conversus, Euripidis retulit carmen; ita ut sonus magis quam sermo exaudiri posset a rege. Quo significabatur, male instituisse Græcos, quod trophæis, regum duntaxat nomina inscriberentur: alieno enim sanguine partam gloriam intercipi. Itaque rex, cum suspicaretur malignius habitum esse sermonem, percontari proximos cœpit, quid ex Clyto audissent. Et illis ad silentium obstinatis, Clytus paulatim majore voce Philippi acta, bellaque in Græcia gesta commemorat, omnia præsentibus præferens. Hinc inter juniores senesque orta contentio est. Et rex, velut patienter audiret, queis Clytus obterebat laudes ejus, ingentem iram conceperat. Cæterum cum animo videretur imperaturus, si finem procaciter orto sermoni Clytus imponeret, nihil eo remittente magis exasperabatur.

Dolorem tamen pressit, contentus jussisse, ut convivio excederet. Nec quidquam aliud adjecit, quam forsitan eum (si diutius locutus foret) exprobraturum sibi fuisse vitam a semetipso datam; hoc enim superbe sæpe jactasse. Atque illum cunctantem adhuc assurgere, qui proximi ei cubuerant injectis manibus jurgantes monentesque conabantur abducere. Clytus, cum abstraheretur, ad pristinam vinolentiam ira quoque adjecta, suo pectore tergum illius

lius esse defensum; nunc postquam tanti meriti præterit tempus, etiam memoriam invisam esse proclamat: & ad ultimum, Jovis, quem patrem sibi Alexander assereret, oraculum eludens, veriora se regi, quam patrem ejus, respondisse dicebat. Jam tantum iræ conceperat rex, quantum vix sobrius ferre potuisset. Enimvero mero sensibus victis, ex lecto repente profiluit. Attoniti amici, ne positis quidem, sed abjectis poculis, consurgunt, in eventum rei, quam tanto impetu acturus esset, intenti. Alexander, rapta lancea ex manibus armigeri, Clytum adhuc eadem linguæ intemperantia furentem percutere conatus, a Ptolemæo & Perdicca inhibetur. Medium complexi, & obluētari perseverantem morabantur. Lyfimachus & Leonatus etiam lanceam abstulerant. Ille militum fidem implorans, comprehendi se a proximis amicorum, quod Dario nuper accidisset, exclamat; signumque tuba dari, ut ad regiam armati coirent, jubet. Tum vero Ptolemæus & Perdiccas genibus advoluti orant, ne in tam præcipiti ira perseveret, spatiumque potius animo det, omnia postero die justius executurus.

Sed clausæ erant aures, obstrepente ira. Itaque impotens animi, percurrit in regiæ vestibulum, & vigili excubanti hasta ablata, constitit in aditu, quo necesse erat iis, qui simul cœnaverant, egredi. Abierant cæteri: Clytus ultimus sine lumine exhibat. Quem rex quisnam esset, interrogat. Eminebat, etiam in voce, sceleris quod parabat, atrocitas. Et ille jam non suæ, sed regis iræ memor, Clytum esse, & de convivio exire respondit. Hæc dicentis latus hasta transfixit, morientisque sanguine aspersus: I nunc, inquit, ad Philippum.

II. Rex, ebrietate discussa, magnitudinem facinoris fera æstimatione perspexit. Cæterum magis eo movebatur, quod omnium amicorum animos videbat attonitos: neminem cum ipso sociare sermonem postea ausurum. Vivendum esse in solitudine, velut feræ bestię terrenti alias, alias timentī. Prima deinde luce tabernaculo corpus, sicut adhuc eruentum erat, jussit inferri. Quo posito ante ipsum,

lachrymis obortis: Hanc, inquit, nutrici meæ gratiam retuli? Hic frater, unicum (ejus) solatium, a me inter epulas occisus est! Ego servatorum meorum latro revertar in patriam? Et cum finis lachrymis querelisque non fieret, jussu amicorum corpus ablatum est. Rex triduum jacuit inclusus. Quem ut armigeri corporisque custodes ad moriendum obstinatum esse cognoverunt, universi in tabernaculum irrumpunt, diuque precibus ipsorum reluctatum ægre vicerunt, ut cibum caperet.

EX LIBRO DECIMO.

CAP. IV. Alexander ad Ecbatana Mediæ profectus, regni necessaria disposuit, spectacula denuo & solennes indixit dies. Adeo totum orbem nominis ejus terror invaserat, ut cunctæ gentes, velut destinato sibi regi, adularentur. Igitur tanquam conventum universi orbis acturus, Babylonem pervenire festinabat. Quo cum venisset, legatos omnes benigne susceptos domum remisit. Iisdem fere diebus convivium apud Thessalum Medium institutum est, ad quod rex quoque cum sodalibus vocatus venit. Ibi nondum Herculis scypho epoto, repente, velut telo confixus, ingemuit. Elatus e convivio semianimis, tanto dolore cruciatus est, ut ferrum in remedia posceret.

Amici causam morbi, intemperiem ebrietatis, divulgaverunt. Revera autem insidiæ fuerunt, quarum infamiam successorum potentia oppressit. Antipater enim præparatum venenum Cassandro filio, qui cum fratribus Philippo & Jolla regi ministrare solebat, dederat, præmonito eo, ne aliis quam Thessalo & fratribus crederet. Philippus itaque & Jollas, potum regis prægustare soliti, in aqua frigida venenum habentes, eam prægustatæ potioni regis supermiserunt. Quarto deinde die, cum milites partim mortuum suspicarentur, idque celari crederent; partim ejus desiderium ferre non possent, mœsti sese in regiam contulerunt, ut sibi regis videndi copia fieret,

fieret, orantes, atque a custodibus ex mandato regis intromissi sunt.

V. Intuentibus lachrymæ obortæ præbuere speciem, jam non regem, sed funus ejus, visentis exercitus. Mœror tamen circumstantium lectum eminebat, quos ut rex aspexit: Invenietis, inquit, cum excessero, dignum talibus viris regem. Incredibile dictu, audituque, in eodem habitu corporis in quem se composuerat cum admissurus milites esset, durasse, donec a toto exercitu illo ad ultimum persalutatus est: dimissoque vulgo, velut omni vitæ debito liberatus, fatigata membra rejecit, propiusque adire jussis amicis (nam & vox deficere jam coeperat) detractum annulum digito Perdiccæ tradidit, adjectis mandatis ut corpus suum ad Hammonem ferri juberet. Quærentibusque his cui relinqueret regnum, respondit: Ei qui esset optimus. Cæterum prævidere jam ob id certamen magnos funebres ludos parari sibi. Rursus Perdicca interrogante, quando cœlestes honores haberi sibi vellet, dixit, tum velle, cum ipsi felices essent. Suprema hæc vox fuit regis, & paulo post extinguitur.

Ac primo ploratu, lamentisque, & planctibus tota regia personabat. Mox, velut in vasta solitudine, omnia tristi silentio muta torpebant; ad cogitationes quid deinde futurum esset, dolore converso. Nobiles pueri custodiæ corporis ejus assueti, nec doloris magnitudinem capere, nec seipsos intra vestibulum regię retinere potuerunt: vagique & furentibus similes, totam urbem luctu ac mœrore compleverant; nullis questibus omissis, quos in tali casu dolor suggerit. Ergo qui extra regiam astiterant, Macedones pariter Barbarique concurrunt, nec poterant victi a victoribus in communi dolore discerni. Persæ justissimum ac mitissimum dominum; Macedones optimum ac fortissimum regem invocantes, certamen quoddam mœroris edebant. Nec mœstorum solum, sed etiam indignantium voces exaudiebantur, tam viridem & in flore ætatis fortunæque, invidia Deum ereptum esse rebus humanis. Vigor ejus & vultus educentis in prælium

milites, obsidentis urbes, evadentis in muros, fortes viros pro concione donantis occurrebant oculis.

Tum Macedones divinos honores negasse ei poenitebat, impiosque & ingratos fuisse se confitebantur, quod aures ejus debita appellatione fraudassent. Et cum diu, nunc in veneratione, nunc in desiderio regis hæssissent, in ipsos versa misratio est. Macedonia profecti ultra Euphratem, mediis hostibus novum imperium aspernantibus, destitutos se esse cernebant: sine certo regis hærede, sine hærede regni, publicas vires ad se quemque tracturum. Bella deinde civilia, quæ secuta sunt, mentibus angurabantur. Iterum non de regno Asiæ, sed de rege, ipsis sanguinem esse fundendum, novis vulneribus veteres rumpendas cicatrices. Senes debiles modo petita missione a justo rege, nunc morituros pro potentia forsitan satellitis alicujus ignobilis.

Has cogitationes volventibus, nox supervenit, terroremque auxit. Milites in armis vigilabant. Babylonii alius e muris, alius e culmine sui quisque tecti prospectabant, quasi certiora visuri. Nec quisquam lumina audebat accendere. Et quia oculorum cessabat usus, fremitus vocesque auribus captabant. Ac plerumque vano metu territi, per obscuras semitas alius alii occurrentes, invicem suspecti & solliciti ferebantur. Persæ comis suo more detonsis, dein lugubri veste cum conjugibus ac liberis, non ut victorem & modo hostem, sed ut gentis suæ justissimum regem, vero desiderio lugebant. Assueti sub rege vivere, non alium qui imperaret ipsis, digniorem fuisse confitebantur. Nec muris urbis luctus continebatur, sed proximam regionem ab ea, deinde magnam partem Asiæ cis Euphratem, tanti mali fama pervaserat.

Ad Darii quoque matrem celeriter perlata est. Abscissa ergo veste qua induta erat, lugubrem sumpsit: laceratisque crinibus humi corpus abjecit. Affidebat ei altera ex neptibus, nuper amissum Hephæstionem, cui nupserat, lugens, propriasque causas doloris in communi moestitia retractabat. Sed omnium

nium suorum mala Syfigambis una capiebat. Illa suam, illa neptium vicem flebat. Recens dolor etiam præterita revocaverat. Crederes modo amissum Darium, & pariter miseræ duorum filiorum exequias esse ducendas. Flebat mortuos simul vivosque. Quem enim puellarum acturum esse curam? Quem alium futurum Alexandrum? Iterum esse se captas, iterum excidisse regno. Qui mortuo Dario ipsas tueretur, reperisse; qui post Alexandrum respiceret, utique non reperturas. Subibat inter hæc animum, octoginta fratres suos eodem die ab Ocho sævissimo regum trucidatos, adjectumque stragi tot filiorum patrem. Et septem liberis quos genuisset ipsa, unum superesse. Ipsum Darium floruisse paulisper, ut crudelius posset extinguui.

Ad ultimum dolori succumbit, obvolutoque capite, affidentes genibus suis neptem nepotemque averfata, cibo pariter abstinuit & luce. Quinto, postquam mori statuerat, die extincta est. Magnum profecto Alexandri indulgentiæ in eam, justitiæque in omnes captivos, documentum est mors hujus: quæ cum sustinuisset post Darium vivere, Alexandro esse superstes erubuit.

Et hercule **juste** æstimantibus regem, liquet bona naturæ ejus fuisse, vitia vel fortunæ, vel ætatis. Vis incredibilis animi, laboris patientia propemodum nimia, fortitudo non inter reges modo excellens, sed inter illos quoque quorum hæc sola virtus fuit: liberalitas sæpe majora tribuentis, quam a Diis petuntur: clementia in devictos, tot regna aut reddita quibus ea dempserat bello, aut dono data: mortis, cujus metus cæteros exanimat, perpetua contemptio: gloriæ laudisque, ut justo major cupido, ita ut juveni & in tantis admittenda rebus. Jam pietas erga parentes, quorum Olympiada immortalitati consecrare decreverat, Philippum ultus erat: jam in omnes fere amicos benignitas, erga milites benevolentia; consilium par magnitudini animi, & quantam vix poterat ætas ejus capere, solertia, ingentes profecto dotes erant.

Illa fortunæ: Diis æquare se, & cælestes honores accersere, & talia suadentibus oraculis credere, & dedignantibus venerari ipsum, vehementius quam par esset, irasci: in externum habitum mutare corporis cultum: imitari devictarum gentium mores, quas ante victoriam spreverat. Nam iracundiam & cupidinem vini, sicuti juvenia irritaverat, ita senectus mitigare potuisset. Fatendum est tamen, cum plurimum virtuti debuerit, plus debuisse fortunæ, quam solus omnium mortalium in potestate habuit. Quoties illum a morte revocavit? Quoties temere in pericula vectum perpetua felicitate protexit? Vitæ quoque finem eundem illi, quem gloriæ, statuit. Expectavere eum fata, dum Oriente perdomito aditoque Oceano, quidquid mortalitas cupiebat, impleret.

Huic regi ducique successor quærebat. Sed major moles erat, quam ut unus subire eam posset. Itaque nomen quoque ejus, & fama rerum in totum propemodum orbem reges ac regna diffudit: clarissimique sunt habiti, qui etiam minimæ parti tantæ fortunæ adhæserunt.

VII. Jamque armatorum frequens globus erat, in seditionem ac discordiam; cum quidam plerisque Macedonum ignotus, ex infima plebe: Quid opus est, inquit, armis civilique bello, habentibus regem quem quæritis? Aridæus Philippo genitus, Alexandri paulo ante regis frater, sacrorum cœremoniæque consors modo, nunc solus hæres, præteritur a vobis. Quo merito suo? Quidve fecit, cur etiam gentium communi jure fraudetur? Si Alexandro similem quæritis, nunquam reperietis. Si proximum, hic solus est.

His auditis, concio primo silentium velut jussa habuit. Conclamant deinde pariter, Aridæum vocandum esse, mortemque meritos qui concionem sine eo habuissent. Tum Phytion plenus lachrymarum, orditur dicere: Nunc vel maxime miserabilem esse Alexandrum, qui tam bonorum civium militumque fructu & præsentia fraudatus esset. Nomen enim memoriamque regis sui tantum intuentes, ad cæte-

cætera caligare eos. Haud ambigue in juvenem, cui regnum destinabatur, impensa probra, quæ magis ipsi odium, quam Aridæo contemptum attulerunt: quippe dum miserentur, etiam favere cœperunt. Igitur non alium se quam eum qui ad hanc spem genitus esset, regnare passuros pertinaci acclamatione declarant, vocarique Aridæum jubent. Quem Meleager strenue perducit in regiam, & milites Philippum consalutatum regem appellant.

Cæterum hæc vulgi erat vox, principum alia sententia. Nec velle, nec nolle quidquam diu poterant, pœnitebatque modo consilii, modo pœnitentiæ ipsius, ad ultimum tamen in stirpem regiam inclinavere studiis. Cesserat ex concione Aridæus principum auctoritate conterritus, & abeunte illo, conticuerat magis quam languerat militaris favor. Itaque revocatus, vestem fratris, eam ipsam quæ in sella posita fuerat, induitur.

VIII. Et pristina regiæ species manebat. Nam & legati gentium regem adibant, & copiarum duces aderant, & vestibulum satellites armatique compleverant. Sed ingens mœstitia, ultimæ desperationis index erat, suspectique invicem, non adire propius, non colloqui audebant, secretas cogitationes intra se quoque volventes: & ex comparatione regis novi, desiderium excitabatur amissi: ubi ille esset, cujus imperium, cujus auspiciis secuti erant, requirebant. Destitutos se inter infestas indomitasque gentes, expetituras tot cladum suarum pœnas, quandocumque oblata esset occasio. His cogitationibus animos exedebant, cum annuntiatur equites, occupatis circa Babylonem campis, frumentum, quod in urbem invehebatur, retinuisse. Itaque inopia primum, deinde fames esse cœpit. Et qui in urbe erant, aut reconciliandam gratiam, aut armis certandum esse censebant.

Igitur a rege legatur Pases, & Amiffas, & Perilaus: qui cum mandata regis edidissent, non aliter posituros arma equites, quam si rex discordiæ autores dedisset, tulere responsum. His renuntiatis, sua sponte milites arma capiunt, quorum tumultu-

multu e regia Philippus excitatus: Nihil, inquit, seditione est opus; nam inter se certantium præmia, qui quieverint, occupabunt. Simul mementote rem esse cum civibus, quibus spem gratiæ cito abrumpere, ad bellum civile properantium est. Altera legatione an mitigari possint, experiamur; & credo, nondum regis corpore sepulto, ad præstanda ei iusta omnes esse coituros. Quod ad me attinet, reddere hoc imperium malo, quam exercere civium sanguine. Et si nulla alia concordiae spes est, oro, quæsoque, eligite potiore. Obortis deinde lachrymis, diadema detrahit capiti, dextram qua id tenebat protendens, ut si quis se digniorem profiteretur, acciperet.

Ingentem spem indolis, ante eum diem fratris claritate suppressæ, ea moderata excitavit oratio. Itaque cuncti instare cœperunt ut quæ agitaasset, exequi vellet. Eisdem rursus legat, petituos ut Meleagrum tertium ducem acciperent. Haud ægre id impetratum est. Nam abducere Meleagrum Perdicca a rege cupiebat, & unum duobus imparem futurum esse censebat. Igitur Meleagro cum phalange obviam egresso, Perdicca equitum turmas antecedens occurrit. Utrumque agmen, mutua salutatione facta coit, in perpetuum (ut arbitrabantur) concordia & pace firmata.

IX. Sed jam fatis admovebantur Macedonum genti bella civilia. Nam & infociabile est regnum, & a pluribus expetebatur. Primum ergo collegere vires, deinde disperferunt, & cum pluribus corpus, quam capiebat, onerassent, cætera membra deficere cœperunt: quodque imperium sub uno stare potuisset, dum a pluribus sustinetur, ruit. Hoc bellorum civilium Macedonibus & omen, & principium fuit. Meleager, fero intellecta fraude Perdiccæ, tum quidem quia ipsius corpori vis non adferebatur, in agmine quietus stetit: at mox, damnata spe salutis, cum, ejus nomine, quem ipse fecerat regem, in perniciem suam abutentes videret inimicos, confugit in templum: ac, ne loci quidem religione defensus, occiditur.

X. Per-

X. Perdicca, perducto in urbem exercitu, consilium principum virorum habuit, in quo imperium ita dividi placuit, ut rex quidem summam ejus obtineret; satrapes Ptolomæus Ægypti & Africæ gentium quæ in ditione erant. Laomedonti Syria cum Phoenice data est. Philotæ Cilicia destinata. Lyciam cum Pamphilia & majore Phrygia obtinere jussus Antigonus. In Cariam Cassander, Menander in Lydiam missi. Phrygiam minorem Hellesponto adjunctam, Leonati provinciam esse jusserunt. Cappadocia Eumeni cum Paphlagonia cessit. Præceptum est, ut regionem eam usque ad Trapezunta defenderet, bellum cum Arbate gereret: solus hic detrectabat imperium. Phyton Mediam, Lyfimachus Thraciam appositasque Thraciæ Ponticas gentes, obtinere jussi. Qui Indiæ, quique Bactris & Sogdianis, cæterisque aut Oceani aut Rubri maris accolis præerant, quibus quisque finibus habuisset, imperii etiam jus obtineret. Decretum est, ut Perdicca cum rege esset, copiisque præesset, quæ regem sequebantur. Credidere quidam testamento Alexandri distributas esse provincias; sed famam ejus rei (quanquam ab autoribus tradita est) vanam fuisse comperimus.

Et quidem suas quisque opes, divisis imperii partibus, tuebantur, quas ipsi fundaverant, si unquam adversus immodicas cupiditates terminus staret. Quippe paulo ante regis ministri, specie imperii alieni procurandi, singuli ingentia invaserant regna; sublatis certaminum causis, cum & omnes ejusdem gentis essent; & a cæteris sui quisque imperii regione discreti. Sed difficile erat eo contentos esse, quod obtulerat occasio: quippe sordent prima, cum majora quæque sperantur. Itaque omnibus expeditius videbatur augere regna, quam fuisset accipere.

Septimus dies erat, ex quo corpus regis jacebat in folio, curis omnium ad formandum publicum statum a tam solemni munere averfis. Et non aliis quam Mesopotamiæ regioni fervidior æstus existit, adeo ut pleraque animalia, quæ in nudo solo deprehendit, extinguat. Tantus est vapor solis & coeli, quo cuncta velut igne torrentur. Fontes aquarum & rari

sunt, & incolentium fraude celantur. Iphis usus patet, ignotus est advenis. Ut tandem curare corpus exanimum amicis vacavit, nulla tabe, ne minimo quidem livore, corruptum videre qui intraverant. Vigor quoque, qui constat ex spiritu, non destituerat vultum. Itaque Ægyptii Chaldæique jussi corpus suo more curare, primo non sunt ausi admove-re velut spiranti manus: deinde precati, ut jus fasque esset mortalibus attrectare eum, purgavere corpus, repletumque est odoribus aureum solium, & capiti adjecta fortunæ ejus insignia.

Veneno necatum esse credidere plerique: filium Antipatri inter ministros, Jollam nomine, patris jussu dedisse. Sæpe certe audita erat vox Alexandri Antipatrum regium affectare fastigium, majoremque esse præfecti opibus, ac titulo Spartanæ victoriæ inflatum, omnia a se data afferentem sibi. Credebant etiam Craterum cum veterum militum manu ad interficiendum eum missum. Vim autem veneni, quod in Macedonia gignitur, talem esse constat, ut ferrum quoque exurat, ungulæ jumentum duntaxat patiens esse constat. Stygem appellant fontem, ex quo pestiferum virus emanat. Hoc per Cassandrum allatum traditumque fratri Jollæ, & ab eo supremæ regis potioni inditum. Hæc utcunque sunt tradita, eorum, quos rumor asperferat, mox potentia extinxit. Regnum enim Macedoniæ Antipater, & Græciam quoque invalit: soboles deinde excepit, interfectis omnibus, quicumque Alexandrum etiam longinqua cognatione contigerant.

Cæterum corpus ejus a Ptolemæo, cui Ægyptus cesserat, Memphim, & inde paucis post annis Alexandriam translatum est, omnisque memoriæ ac nomini honos habetur.

Finis Excerptorum ex Q. Curtio.

S E L E C T A
 E X
 C. JULII CÆSARIS
 COMMENTARIIS
 D E
 B E L L O G A L L I C O.

V o r b e r i c h t.

Cajus Julius Cæsar machte während seines Feldzuges wider die Gallier ein Tageregister von dem, was er ausübte; davon wir noch sieben Bücher nebst dreien andern vom bürgerlichen Kriege haben. Er machte sie auf die Art eines Verzeichnisses (Commentarii) welches denjenigen dienen mußte, die in der Folge die Geschichte seiner Zeit verfassen wollten. In seinen jüngern Jahren hatte er mehrere Werke geschrieben: unter andern eine Abhandlung von der Gleichförmigkeit der lateinischen Sprache, welche aber nicht bis auf unsere Zeiten gekommen sind. Hirtius des Cæsars Zeitgenosß, und ein Mann von großem Ansehen, weil er Bürgermeister gewesen war, vollendete das achte Buch vom Kriege in Gallien, sowohl als jene, die vom alexandrinischen und afrikanischen Kriege handeln. Man zweifelt, ob er der Verfasser des Buches

von dem spanischen Kriege sey. Sey es aber, wie es wolle; so ist doch die Mundart deshalb nicht weniger zierlich, da sie auch aus dem nämlichen Zeitalter ist.

Jene, die sich dieses vortrefflichen Schriftstellers bedienen, wissen, wie sehr die Kinder vor ihm Eckel und lange Weile haben: denn so ernsthafte Nachrichten erfordern einen gebildeten Verstand. Es soll dann für ihr Alter erklecklich seyn, daß sie nur etliche Stellen von ihm zu sehen bekommen, wodurch sie gleichwohl angelockt werden mögen, ihn in der Folge ganz zu lesen.

*Ex Libro primo**C O M M E N T A R I I**DE**BELLO GALLICO.*

CAP. I. **G**ALLIA est omnis divisa in partes tres, quarum unam incolunt Belgæ, aliam Aquitani, tertiam qui ipsorum lingua Celtæ, nostra Galli, appellantur. Hi omnes lingua, institutis, legibus inter se differunt. Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, a Belgis Matrona, & Sequana dividit. Apud Helvetios longe nobilissimus & ditissimus fuit Orgetorix. Is M. Messala & M. Pisone Coss. regni cupiditate inductus, conjurationem nobilitatis fecit; & civitati persuasit, ut de finibus suis cum omnibus copiis exirent: perfacile esse, quum virtute omnibus præstarent, totius Galliæ imperio potiri. Id eo facilius eis persuasit, quod undique loci natura tuti Helvetii continentur; una ex parte, flumine Rheno latissimo atque altissimo, qui agrum Helvetium a Germanis dividit; altera ex parte monte Jura altissimo; tertia, lacu Lemano: & flumine Rhodano. His rebus fiebat, ut & minus late vagarentur, & minus facile finitimis bellum inferre possent. Qua de causa homines bellandi cupidi magno dolore afficiebantur. Pro multitudo autem hominum, & pro gloria belli atque fortitudinis, angustos se fines habere arbitrabantur.

His rebus adducti, constituerunt ea quæ ad proficiscendum pertinerent; & ad eas res conficiendas Orgetorix deligitur. Is sibi legationem ad civitates suscepit. In eo itinere persuadet Castico Sequano, qui a S. P. Q. R. amicus appellatus erat, ut regnum in civitate sua occuparet, quod pater ante habuerat: itemque Domnorigo Æduo, fratri Diviciaci, qui maxime plebi acceptus erat, ut idem conaretur, persuadet: eique filiam suam in matrimonium dat,

Perfacile factu esse illis probat conata perficere, propterea quod ipse suæ civitatis imperium obtenturus esset, non esse dubium quin totius Galliæ plurimum Helvetii possent. Se suis copiis, suoque exercitu, illis regna conciliaturum, confirmat. Hac oratione adducti, inter se fidem & iusjurandum dant, & regno occupato per tres potentissimos populos totius Galliæ sese potiri posse sperant. Ea res ut est Helvetiis per indicium enuntiata, moribus suis Orgetorix originem ex vinculis causam dicere coegerunt. Damnatum poenam sequi oportebat, ut igni cremaretur. Die constituta causæ dictionis, Orgetorix ad iudicium omnem suam familiam, ad hominum millia decem, undique coëgit: & omnes clientes, obæratosque suos, quorum magnum numerum habebat, eodem conduxit: per eos, ne causam diceret, se eripuit. Quum civitas, ob eam rem incitata, armis jus suum exsequi conaretur; multitudinemque hominum ex agris magistratus cogerent, Orgetorix mortuus est: neque abest suspicio, ut Helvetii arbitrantur, quin ipse sibi mortem consciverit.

II. Post ejus mortem nihilominus Helvetii id quod constituerant, facere conantur, ut e finibus suis exeant. Ubi jam se ad eam rem paratos esse arbitrati sunt, oppida sua omnia numero ad duodecim, vicos ad quadringentos, reliqua privata ædificia incendunt. Frumentum omne, præter quod secum portaturi erant, comburunt, ut domum reditionis spe sublata, paratiores ad omnia pericula subeunda essent: trium mensium molita cibaria sibi quemque domo afferre jubent. Persuadent Rauracis, & Tulingis, & Latobrigis finitimis, uti eodem usi consilio, oppidis suis vicisque exustis, una cum iis proficiscantur. Omnibus rebus ad profectionem comparatis, diem dicunt, qua die ad ripam Rhodani omnes conveniant. Is dies erat ad v. kal. Apr. L. Pisone, A. Gabinio Coss. Cæsari quum id nuntiatum esset, eos per provinciam nostram iter facere conari, maturat ab urbe proficisci, & quam maximis itineribus potest, in Galliam ulteriorem contendit, & ad

ad Genevam pervenit. Provinciæ toti quam maximum militum numerum imperat. Erat omnino in Gallia ulteriore legio una. Pontem qui erat ad Genevam, jubet rescindi. Ubi de ejus adventu Helvetii certiores facti sunt, legatos ad eum mittunt nobilissimos civitatis; cujus legationis Numeius & Verodoctius principem locum obtinebant, qui dicerent sibi esse in animo sine ullo maleficio iter per provinciam facere, propterea quod aliud iter haberent nullum, rogare, ut ejus voluntate id sibi facere liceat.

Cæsar, quod memoria tenebat L. Cassium Consullem occisum, exercitumque ejus ab Helvetiis pulsum & sub jugum missum, concedendum non putabat. Neque homines inimico animo, data facultate per provinciam itineris faciundi, temperaturos ab injuria & maleficio existimabat. Tamen, ut spatium intercedere posset, dum milites quos imperaverat, convenirent, legatis respondit, diem se ad deliberandum sumpturum; si quid vellent, ad idus Aprilis reverterentur. Interea ea legione quam secum habebat, militibusque qui ex provincia convenerant, a lacu Lemano, qui in flumen Rhodanum influit, ad montem Juram, qui fines Sequanorum ab Helvetiis dividit, millia passuum decem novem, murum in altitudinem pedum sexdecim, fossamque perducit. Eo opere perfecto, præsidia disponit, castella communit, quo facilius, si se invito transire conarentur, prohiberi possent. Ubi ea dies quam constituerat cum legatis, venit, & legati ad eum reverterunt, negat se more & exemplo populi Romani posse iter ulli per provinciam dare. Et, si vim facere conentur, prohibiturum ostendit. Cæsari nunciatur Helvetiis esse in animo per agrum Sequanorum & Æduorum iter in Santonum fines facere, qui non longe a Tolosatium finibus absunt, quæ civitas est in provincia. Id si fieret, intelligebat magno cum provinciæ periculo futurum, ut homines bellicosos, populi Romani inimicos locis patentibus maximeque frumentariis finitimos haberet.

III. Ob eas causas ei munitioni, quam fecerat, T. Labienum legatum præfecit. Ipse in Italiam magnis itineribus contendit, duasque ibi legiones conscribit; & tres, quæ circum Aquileiam hiemabant, ex hibernis educit, & qua proximum iter in ulteriorem Galliam per Alpes erat, cum his quinque legionibus ire contendit. Helvetii jam per angustias & fines Sequanorum suas copias transduxerant, & in Æduorum fines pervenerant, eorumque agros populabantur. Flumen est Arar, quod per fines Æduorum & Sequanorum in Rhodanum influit, incredibili lenitate, ita ut oculi in utram partem fluat judicare non possint. Id Helvetii ratibus ac lintribus junctis transibant. Ubi per exploratores Cæsar certior factus est, tres jam copiarum partes Helvetios in flumen traduxisse, quartam vero partem citra flumen Ararim reliquam esse; de tertia vigilia cum legionibus tribus e castris profectus, ad eam partem pervenit, quæ nondum flumen transierat. Eos impeditos & inopinantes aggressus, magnam partem eorum concidit: reliqui sese fugæ mandarunt, atque in proximas silvas abdiderunt.

Hoc prælio facto, reliquas copias Helvetiorum ut consequi posset, pontem in Arare faciendum curat, atque ita exercitum transducit. Helvetii, repentino ejus adventu commoti, quum id, quod ipsi diebus xx ægerrime confecerant, ut flumen transirent, illum uno die fecisse intelligerent, legatos ad eum mittunt: cujus legationis Divico princeps fuit, qui bello Cassiano dux Helvetiorum fuerat. Is ita cum Cæsare egit: si pacem populus Romanus cum Helvetiis faceret, in eam partem ituros, atque ibi futuros Helvetios, ubi Cæsar constituisset, atque esse voluisset. Cæsar respondit: Si obsides ab iis sibi dentur, uti ea, quæ polliceantur, facturos intelligat, sese cum iis pacem esse facturum. Divico respondit: Ita Helvetios a majoribus suis institutos esse uti obsides accipere, non dare, consueverint: ejus rei populum Romanum esse testem. Hoc responso dato, discessit. Postero die castra ex eo loco movent. Idem Cæsar facit; equitatumque omnem, ad
nume-

numerum quatuor millium, quem ex omni provincia, & Æduis, atque eorum sociis coactum habebat, præmittit, qui videant, quas in partes hostes iter faciant.

V. Ab exploratoribus certior factus hostes sub montem confedisſe, millia paſſuum ab ipſius caſtris octo; qualis eſſet natura montis, & qualis in circuitu adſcenſus, qui cognoscerent, miſit. Renuntiatum eſt facilem eſſe. De tertia vigilia T. Labienum legatum pro Prætorẽ cum duabus legionibus, & iisdem ducibus, qui iter cognoverant, ſummum jugum montis aſcendere jubet: quid ſui conſilii ſit, oſtendit. Cæſar ſuas copias in proximum collem ſubducit, aciem inſtruit. Labienus, ut erat ei præceptum a Cæſare, ne prælium committeret, niſi ipſius copiæ prope hoſtium caſtra viſæ eſſent, ut undique uno tempore in hoſtes impetus fieret, monte occupato, noſtros exſpectabat, prælioque abſtinebat.

Cæſar, primum ſuo, deinde omnium (e conſpectu) remotis equis, ut æquato periculo, ſpem fugæ tolleret, cohortatus ſuos, prælium commiſit. Diu quum eſſet pugnatum, impedimentis caſtrisque noſtri potiti ſunt. Ibi Orgetorigis filia, atque unus e filiis captus eſt. Ex eo prælio circiter millia hominum cxxx. ſupertuerunt, eaque tota nocte continenter ierunt: nullam partem noctis itinere intermiſſo, in fines Lingonum die iv pervenerunt, quum & propter vulnera militum, & propter ſepulturam occiſorum, noſtri triduum morati eos ſequi non potuiſſent.

VI. Cæſar ad Lingones litteras, nunciosque miſit, ne eos frumento, neve alia re juvarent: qui ſi juviſſent, ſe eodem loco illos, quo Helvetios habiturum. Ipſe, triduo intermiſſo, cum omnibus copiis eos ſequi cœpit. Helvetii, omnium rerum inopia adducti, legatos de deditiõne ad eum miſerunt. Qui, quum eum in itinere conveniſſent, ſequæ ad pedes projeciſſent, ſuppliciterque locuti, flentes pacem petiſſent, atque eos in eo loco, quo tum eſſent, ſuum adventum exſpectare juſſiſſet; paruerunt. Eo poſt-

quam Cæsar pervenit, obsides, arma, servos qui ad eos perfugissent, poposcit. Reliquos omnes, obsidibus, armis, perfugis traditis, in deditionem accepit. Helvetios, Tulingos, Latobrigos in fines suos, unde erant profecti, reverti iussit; &, quod omnibus frugibus amissis, domi nihil erat quo famem tollerarent, Allobrogibus imperavit, ut his frumenti copiam facerent: ipsos oppida vicosque, quos incenderant, restituere iussit.

VII. Bello Helvetiorum confecto, totius fere Galliæ legati, principes civitatum, ad Cæsarem gratulatum convenerunt, (dicentes,) futurum esse paucis annis, uti omnes e Galliæ finibus pellerentur, atque omnes Germani Rhenum transirent: neque enim conferendum esse Gallicum cum Germanorum agro, neque hanc consuetudinem victus cum illa comparandam. Ariovistum autem superbe & crudeliter imperare, obsides nobilissimi cujusque liberos poscere, & in eos omnia exempla cruciatus edere, si quæ res non ad nutum, aut ad voluntatem ejus facta sit. *his* Hominem esse barbarum, iracundum, temerarium: non posse ejus imperium diutius sustineri: nisi quid in Cæsare populoque Romano sit auxilii, omnibus Gallis idem esse faciendum quod Helvetii fecerunt ut domo emigrent; aliud domicilium, alias sedes remotas a Germanis petant, fortunamque, quæcunque accadat, experiantur. Hæc si enuntiata Ariovisto sint, non dubitare quin de omnibus obsidibus, qui apud eum sint, gravissimum supplicium sumat: Cæsarem vel auctoritate sua atque exercitus, vel recenti victoria, vel nomine populi Romani deterrire posse, ne major multitudo Germanorum Rhenum transducatur, Galliamque omnem ab Ariovisti injuria posse defendere.

Hac oratione a Diviciaco habita, omnes qui aderant, magno fletu auxilium a Cæsare petere coeperunt. Animadvertit Cæsar unos ex omnibus Sequanos nihil earum rerum facere, quas cæteri facerent, sed tristes, capite demisso, terram intueri. Ejus rei quæ causa esset, miratus, ex ipsis quæsit. Nihil Sequani respondere, sed in eadem tristitia taciti permanere.

manere. Quum ab iis sæpius quæreret, neque ullam omnino vocem exprimere posset, idem Divitiacus Æduus respondit: Hoc esse miseriores, gravioresque fortunam Sequanorum, quam reliquorum, quod soli nec in occulto quidem queri, nec auxilium implorare auderent; absentisque Ariovisti crudelitatem, velut si coram adestet, horrerent: propterea quod reliquis tamen fugæ facultas daretur: Sequanis vero, qui intra fines suos Ariovistum recepissent, quorum oppida omnia in potestate ejus essent, omnes cruciatus essent perferendi. His rebus cognitis, Cæsar Gallorum animos verbis confirmavit: pollicitusque est sibi eam rem curæ futuram: magnam se habere spem, & beneficio suo, & auctoritate adductum Ariovistum, finem injuriis facturum. Hac oratione habita, concilium dimisit. Quibus rebus quam maturime occurrendum putabat. Ipse autem Ariovistus tantos sibi spiritus, tantam arrogantiam sumpserat, ut ferendus non videretur.

VIII. Quamobrem placuit ei ut ad Ariovistum legatos mitteret, qui ab eo postularent ut aliquem locum medium utriusque colloquio deligeret: velle sese de Republica & summis utriusque rebus cum eo agere. Eilegationi Ariovistus respondit: Si quid ipsi a Cæsare opus esset, sese ad eum venturum fuisse: si quid ille a se velit, illum ad se venire oportere. Præterea se neque sine exercitu in eas partes Galliæ venire audere, quas Cæsar possideret, neque exercitum sine magno comœatu atque emolumento in unum locum contrahere posse: sibi autem mirum videri, quid in sua Gallia, quam bello vicisset, aut Cæsari, aut omnino populo Romano negotii esset. His responsis ad Cæsarem relatis, iterum ad eum Cæsar legatos cum his mandatis mittit: Quoniam in colloquium venire invitatus gravaretur, hæc esse, quæ ab eo postularet: primum, ne quæ multitudinem hominum amplius trans Rhenum in Galliam transduceret: deinde obsides, quos haberet ab Æduis, redderet: neve his fociisve eorum bellum inferret: si non, se Æduorum injurias non neglecturum. Ad hæc Ariovistus respondit: Jus esse bel-

li, ut, qui vicissent, iis, quos vicissent, quemadmodum vellent, imperarent: itidem populum Romanum victis non ad alterius præscriptum, sed ad suum arbitrium imperare consueſſe. Si ipse populo Romano non præscriberet quemadmodum suo jure uteretur, non oportere se a populo Romano in suo jure impediri. Quibus rebus Cæſar vehementer commotus, re frumentaria, quam celerrime potuit comparata, magnis itineribus ad Ariovistum contendit.

XI. Poſteaquam in vulgus militum relatum eſt, qua arrogantia in colloquio Arioviſtus uſus, omni Gallia Romanis interdixiſſet; multo major alacritas ſtudio-que pugnandi majus exercitui injectum eſt. Biduo poſt iterum colloquendi Cæſari cauſſa viſa, C. Valerium Procillum, ſumma virtute & humanitate adoleſcentem, & propter fidem & propter linguæ Gallicæ ſcientiam, qua multa jam Arioviſtus, longinqua conſuetudine utebatur, mittere, & M. Mettium. His mandavit, ut quæ diceret Arioviſtus, cognoscerent, & ad ſe referrent. Quos quum apud ſe in caſtris Arioviſtus conſpexiſſet, exercitu ſuo præſente, clamavit: Quid ad ſe venirent? an ſpeculandi cauſſa? Conantes dicere prohibuit, & in catenas conjecit. Eodem die caſtra promovit, & millibus paſſuum vi a Cæſaris caſtris ſub monte conſedit. Ex eo die dies continuos v Cæſar pro caſtris ſuas copias produxit, & aciem inſtructam habuit. Genus hoc erat pugnæ, quo ſe Germani exercuerant. Equitum millia erant vi, totidem numero pedites velociſſimi, ac fortiſſimi; quos ex omni copia ſinguli ſingulos, ſæpe ſalutis cauſſa delegerant. Cum his in præliis verſabantur: ad hos ſe equites recipiebant, hi, ſi quid erat durius, concurrebant: ſi qui, graviore vulnere accepto, equo deciderant, circumſiſtebant: ſi quo erat longius prodeundum, aut celerius recipiendum tanta erat horum exercitatione celeritas, ut jubeis equorum ſublevati curſum adæquarent.

XII. Tum demum noſtri acriter in hoſtes ſigno dato, impetum fecerunt. Itaque hoſtes repente celeriterque procurrerunt: ut ſpatium pila in hoſtes

conjiciendi non daretur. Rejectis pilis, cominus gladiis pugnatum est. At Germani celeriter, ex consuetudine sua, phalange facta, impetus gladiatorum exceperunt. Reperti sunt complures nostri milites, qui in phalanges infilirent, & scuta cominus revelerent, & desuper vulnerarent. Quum hostium acies a sinistro cornu pulsa, in fugam conversa esset, omnes terga verterunt, neque prius fugere destiterunt, quam ad flumen Rhenum millia passuum ex eo loco circiter quingenta pervenerunt. Ibi perpau-
freidling
cland

C. Valerius Procillus, quum a custodibus in fugatrinis catenis vinctus traheretur in ipsum Cæsarem hostium equitatum persequentem incidit. Quæ quidem res Cæsari non minorem, quam ipsa victoria, voluptatem attulit: quod hominem honestissimum provinciæ Galliæ, suum familiarem, & hospitem, ereptum e manibus hostium, sibi restitutum videbat; neque ejus calamitate de tanta voluptate & gratulatione quidquam fortuna diminuerat. Is, se præsentem, de se ter fortibus consultum dicebat, utrum igni statim necaretur, an in aliud tempus reservaretur: sortium beneficio se esse incolumem. Item M. Mettius repertus, & ad eum reductus est. Hoc prælio trans Rhenum nunciato, Suevi, qui ad ripas Rheni venerant, domum reverti cœperunt; quos Ubii, qui proxime Rhenum incolunt, perterritos insecuti, magnum ex his numerum occiderunt. Cæsar una æstate, duobus maximis bellis confectis, maturius paullo quam tempus anni postulabat, in Labienum præposuit: ipse in citeriorem Galliam ad conventus agendos profectus est.

*X Hiberna in sequens
 exercitum, deduxit.
 Hibernia.*

EX

EX LIBRO QUARTO.

CAP. II. Mosa profluit ex monte Vogeso, qui est in finibus Lingonum & parte quadam Rheni recepta, quæ appellatur Walis, insulam efficit Batavorum. Neque longius ab eo millibus passuum LXXX in Oceanum transit. Rhenus autem oritur ex Lepontiis, qui Alpes incolunt, & longo spatio per fines Nantuarium, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Tribocorum, Trevirorum citatus fertur, & ubi Oceano appropinquavit, in plures diffluit partes, multis ingentibusque insulis effectis, quarum pars magna a feris, barbarisque nationibus incolitur, ex quibus sunt qui piscibus, atque ovis avium vivere existimantur, multis capitibus in Oceanum influit.

IV. Germanico bello confecto, multis de causis Cæsar statuit sibi Rhenum esse transeundum. Ubi qui uni ex transrhenanis ad Cæsarem legatos miserant, amicitiam fecerant, obsides dederant, magno-pere orabant ut sibi auxilium ferret, quod graviter ab Suevis premerentur. Navium magnam copiam ad transportandum exercitum pollicebantur. Cæsar his de causis, quas commemoravi, Rhenum transire decreverat: sed navibus transire neque populi Romani dignitatis esse statuebat. Itaque etsi summa difficultas faciendi pontis proponebatur, propter latitudinem, rapiditatem, altitudinemque fluminis; tamen id sibi contendendum, aut aliter non transducendum exercitum existimabat.

Rationem igitur pontis hanc instituit. Tigna bina sesquipedalia paullum ab imo præacuta, dimensa ad altitudinem fluminis, intervallo pedum duorum inter se jungebat. Hæc cum machinationibus demissa in flumen defixerat, fistucisque adegerat, non sublicæ modo directa ad perpendiculum, sed prona ac fastigiata, ut secundum naturam fluminis procumberent. His item contraria duo ad eundem modum juncta, intervallo pedum quadragenum ab inferiore parte statuebat: hæc utraque bipedalibus tra-

trabibus immixtis, quantum eorum tignorum junctura distabat, binis utrimque fibulis ab extrema parte distinebantur, quibus disclusis, atque in contrariam partem revinctis, tanta erat operis firmitudo, atque ea rerum natura, ut, quo major vis aquæ se incitavisset, hoc arctius illigata tenerentur. Hæc, directa materia injecta, contexebantur, ac longuriis cratibusque consternebantur. Ac nihilo secius sublicæ ad inferiorem partem fluminis obliquæ adigebantur; quæ, pro pariete subjectæ, & cum omni opere conjunctæ, vim fluminis exciperent: & alia item supra pontem mediocri spatio; ut, si arborum trunci, siue naves, dejiciendi operis causa, essent a barbaris missæ, his defensoribus earum rerum vis minueretur, neu ponti nocerent. Diebus x, quibus materia cœpta erat comportari, omni opere effecto, exercitus transducitur.

Cæsar, ad utramque partem pontis firmo præsidio relicto, in fines Sicambrorum contendit. Interim a compluribus civitatibus ad eum legati veniunt, quibus pacem, atque amicitiam petentibus, liberaliter respondit, obsidesque ad se adduci jubet. Sicambri ex eo tempore, quo pons institui cœptus est, fuga comparata, hortantibus iis, quos ex Tenchtheris atque Usipetibus apud se habebant, finibus suis excesserant, suaque omnia exportaverant, seque in solitudinem ac sylvas abdiderant. Cæsar paucos dies in eorum finibus moratus, omnibus vicis, ædificiisque incensis, frumentisque succisis, Ubiis liberatis, diebus omnino xviii. trans Rhenum consumptis, satis & ad laudem, & ad utilitatem profectum arbitratus, se in Galliam recepit, pontemque rescidit.

V. Exigua parte æstatis reliqua, Cæsar, etsi in his locis, quod omnis Gallia ad Septentrionem vergit, maturæ sunt hyemes, tamen in Britanniam proficisci contendit, quod omnibus fere Gallicis bellis, hostibus nostris inde subministrata auxilia intelligebat: &, si tempus anni ad bellum gerendum deficeret, tamen magno sibi usui fore arbitrabatur, si modo insulam adisset, genus hominum, respexisset, loca,

loca, portus, aditus cognovisset. Quæ omnia fere Gallis erant incognita. Neque enim temere præter mercatores illo adit quisquam: neque iis ipsis quidquam, præter oram maritimam, atque eas regiones, quæ sunt contra Galliam, notum est. Itaque, convocatis ad se undique mercatoribus, neque quanta esset insulæ magnitudo, neque quæ, aut quantæ nationes incolerent, neque quem usum belli haberent, aut quibus institutis uterentur, neque qui essent ad majorum navium multitudinem idonei portus, reperire poterat.

Ad hæc cognoscenda, prius quam periculum faceret, idoneum esse arbitratus, C. Volusenum, cum navi longa præmittit. Huic mandat, ut, exploratis omnibus rebus, ad se primum revertatur. Ipse cum omnibus copiis, in Morinos proficiscitur: quod inde erat brevissimus in Britanniam transiectus. Huc naves undique ex finitimis regionibus, & quam superiore æstate ad Veneticum bellum fecerat classem, jubet convenire. Volusenus, perspectis regionibus, quantum ei facultatis dari potuit, qui navi egredi, ac se barbaris committere non auderet, v. die ad Cæsarem revertitur: quæque ibi perspexisset, renuntiat. Cæsar, navibus coactis, quidquid navium longarum habebat, quæstori, legatis, præfectisque distribuit.

EX LIBRO QUINTO.

CAP. I. Cæsar, (quos in expeditionem Britanniae delectos habuerat), ad portum Itium convenire jubet: quo ex portu commodissimum in Britanniam trajectum esse cognoverat, circiter millium passuum triginta a continenti.

IV. Ipse cum legionibus ad portum pervenit; atque Labieno in continente cum tribus legionibus, & equitum millibus duobus relicto, ut portus tueretur, & rei frumentariæ provideret, quæque in Gallia gererentur, cognosceret, & consilium pro tempore & pro re caperet; ad solis occasum naves solvit:

solvit: & leni Africo profectus, media circiter nocte vento intermisso, cursum non tenuit; & longius delatus æstu, orta luce, sub sinistra Britanniam relictam conspexit. Tum non intermisso remigandi labore, accessum est ad Britanniam omnibus navibus meridiano fere tempore. Neque in eo loco hostis est visus. Cæsar, exposito exercitu, ac loco castris idoneo capto, ubi ex captivis cognovit, quo in loco hostium copiae consedissent, cohortibus x ad mare relictis, & equitibus ccc, qui præsidio navibus essent, de iiii vigilia ad hostes contendit, eo minus veritus navibus, quod in littore molli atque aperto deligatas ad anchoras relinquebat.

V. Britanniae pars interior ab iis incolitur, quos natos in insula ipsa memoria proditum dicunt: maritima pars ab iis, qui, prædæ ac belli inferendi causa, ex Belgio transferant: qui omnes fere iis nominibus civitatum appellantur, quibus orti ex civitatibus eo pervenerunt, & bello illato ibi remanserunt, atque agros colere cœperunt. Hominum est infinita multitudo, creberrimæque ædificia, fere Gallicis consimilia: pecoris magnus numerus. Utuntur autem nummo æreo, aut laminis ferreis ad certum pondus examinatis, pro nummo. Nascitur ibi plumbum album in mediterraneis regionibus, in maritimis ferrum: sed ejus exigua est copia. Ære utuntur importato. Materia cujusque generis, ut in Gallia est, præter fagum atque abietem. Leporem & gallinam, & anserem gustare, fas non putant. Hæc tamen alunt, animi voluptatisque causa. Loca sunt temperatiora, quam in Gallia, remissioribus frigoribus. Insula natura triquetra, cujus unum latus est contra Galliam: hujus lateris alter angulus, qui est ad Cantium, quo fere ex Gallia naves appellantur, ad orientem solem; inferior, ad meridiem spectat. Hoc latus tenet circiter millia passuum d. alterum vergit ad Hispaniam, atque occidentem solem. Qua ex parte est Hibernia, dimidio minor, ut existimatur, quam Britannia, sed pari spatio transmissus, atque ex Gallia est in Britanniam.

In hoc medio cursu est insula, quæ appellatur *Mona*. Complures præterea minores objectæ insulæ existimantur: de quibus insulis nonnulli scripserunt, dies continuos xxx. sub bruma esse noctem. Nos nihil de eo percunctationibus reperiēbamus, nisi, certis ex aqua mensuris breviores esse noctes, quam in continente videbamus. Hujus est longitudo lateris, ut fert illorum opinio dcc. millium passuum. Tertium est contra septentrionem. Cui parti nulla est objecta terra: sed ejus angulus lateris maxime ad Germaniam spectat. Huic millia passuum dccc in longitudinem esse existimatur. Ita omnis insula est in circuitu vicies centena millia passuum. Ex his omnibus longe sunt humanissimi, qui Cantium incolunt: quæ regio est maritima omnis, neque multum a Gallica differunt consuetudine. Interiores plerique frumenta non ferunt: sed lacte & carne vivunt: pellibusque sunt vestiti: omnes vero se Britanni vitro inficiunt, quod cæruleum efficit colorem. Atque hoc horribiliore sunt in pugna adspectu: capilloque sunt promisso: atque omni parte corporis rasa, præter caput & labrum superius. Equites hostium effedarii que acriter prælio cum equitatu nostro in itinere conflixerunt; ita tamen, ut nostri omnibus partibus superiores fuerint, atque eos in sylvas collesque compulerint.

VII. Vastatis finibus, Cæsar, quid in annos singulos vectigalis populo Romano Britannia penderet, constituit; atque obsidibus acceptis, exercitum reducit ad mare; ac secunda inita, quum solvisset, vigilia, prima luce terram attigit, omnesque incolumes naves perduxit.

XI. Confestim Centrones, & qui omnes sub eorum imperio sunt, quam maximas manus possunt, cogunt, & de improvviso advolant. Horum omnium duces, magna manu legionem oppugnare incipiunt. Nostri celeriter ad arma concurrunt; vallum conscendunt. Hostes castra oppugnant. Hic dies nostris longe gravissimus fuit: sed tamen hunc habuit eventum, ut maximus numerus hostium vulneraretur, atque interficeretur.

Erant

Erant in legione fortissimi viri centuriones, qui jam primis ordinibus appropinquarent, T. Pulvio, & L. Varenius. Ii perpetuas controversias inter se habebant, uter alteri anteferretur, omnibusque annis de loco summis simultatibus contendebant. Ex iis Pulvio, quum acerrime ad munitiones pugnaret. Quid dubitas, inquit, Varene? aut quem locum probandæ virtutis tuæ expectas? hic dies, de nostris controversiis judicabit. Hæc quum dixisset, procedit extra munitiones, & quæ pars hostium confertissima visa est, in eam irrumpit. Ne Varenius quidem tum vallo sese continet, sed, omnium veritus existimationem, subsequitur, mediocri spatio relicto. Pulvio pilum in hostes mittit, atque unum ex multitudine procurrentem transjicit. Quo percussio, & exanimato, hunc scutis protegunt hostes, & in illum universi tela conjiciunt: neque dant regrediendi facultatem. Transfigitur scutum Pulvioni, & verutum in balteo defigitur. Avertit hic casus vaginam, & gladium educere conantis dextram moratur manum, impeditumque hostes circumstant. Succurrit inimicus illi Varenius, & laboranti subvenit. Ad hunc se confestim a Pulvione omnis multitudo convertit. Illum veruto transfixum arbitrantur. Illic vero occurfat ocus gladio, cominusque rem gerit Varenius: atque uno interfecto reliquos paulum propellit. Dum cupidius instat, in locum inferiorem dejectus concidit. Huic rursus circumvento fert subsidium Pulvio; atque ambo incolumes, compluribus interfectis, summa cum laude sese intra munitiones recipiunt. Sic fortuna in contentione, & certamen utrumque versavit, ut alter alteri inimicus auxilio salutique esset; neque judicari posset, uter utri virtute antefendus videretur.

XIII. Interim ad Labienum per Rhemos incredibili celeritate de victoria Cæsaris fama perfertur, & inde Romam. Cæsar ipse, quod motus Galliæ exstiterant, totam hyemem ad exercitum manere decrevit. Nam omnes fere Galliæ civitates de bello consultabant, nuntios legationesque in omnes par-

tes dimittebant; &, quid reliqui consilii caperent, atque unde initium belli fieret, explorabant: nocturnaue in locis desertis concilia habebant. Neque ullum totius hyemis tempus intercessit sine sollicitudine Cæsaris, quin aliquem de conciliis & motu Gallorum nuntium acciperet.

EX LIBRO SEXTO.

CAP. IV. Quoniam ad hunc locum perventum est, non alienum esse videtur, de Galliæ Germaniæque moribus, & quo differant eæ nationes inter sese proponere. IN GALLIA non solum in omnibus civitatibus, atque pagis, partibusque, sed pene etiam in singulis domibus factiones sunt: earumque factionum sunt principes, qui summam auctoritatem eorum judicio habere existimantur; quorum ad arbitrium, judiciumque summa omnium rerum consiliorumque redeat. Idque ejus rei causa antiquitus institutum videtur, ne quis ex plebe contra potentiorum auxilii egeret; suos enim opprimi quisque, & circumvenire non patitur: neque, aliter si faciat, ullam inter suos habeat auctoritatem. Hæc eadem ratio est in summa totius Galliæ.

Cum Cæsar in Galliam venit, eorum statu res erat, ut longe principes haberentur Ædui, secundum locum dignitatis Rhemi obtinerent. In omni Gallia eorum hominum, qui aliquo sunt numero atque honore, genera sunt duo. Nam plebs pene fervorum habetur loco, quæ per se nihil audet, & nulli adhibetur consilio. Plerique, quum aut ære alieno, aut magnitudine tributorum, aut injuria potentiorum premuntur, sese in servitutem dicant nobilibus. In hos eadem omnia sunt jura, quæ dominis in servos. Sed de his duobus generibus alterum est Druidum, alterum Equitum. Illi rebus divinis intersunt, sacrificia publica, ac privata procurant: religiones interpretantur: ad hos magnus adolescentium numerus disciplinæ causa concurrit; magnoque ii sunt apud eos honore.

Nam fere de omnibus controversiis, publicis privatisque, constituunt; &, si quod est admissum facinus, si cædes facta, si de hæreditate, de finibus controversia est, iidem decernunt; præmia, poenasque constituunt: si quis aut privatus, aut publicus eorum decreto non stetit, sacrificiis interdicunt. Hæc poena apud eos est gravissima. Quibus ita est interdictum, ii numero impiorum ac sceleratorum habentur; iis omnes decedunt, aditum eorum sermonemque defugiunt, ne quid ex contagione incommodi accipiant: neque iis petentibus jus redditur, neque honos ullus communicatur. His autem omnibus Druidibus præest unus, qui summam inter eos habet auctoritatem. Hoc mortuo, si quis ex reliquis excellit dignitate, succedit. At, si sunt plures pares, suffragio Druidum adlegitur. Nonnunquam etiam de principatu armis contendunt. ii certo anni tempore in finibus Carnutum, quæ regio totius Galliæ media habetur, confidunt in loco consecrato. Huc omnes undique, qui controversias habent, conveniunt; eorumque judiciis decretisque parent.

Disciplina in Britannia reperta, atque inde in Galliam translata esse existimatur. Et nunc qui diligentius eam rem cognoscere volunt, plerumque illo discendi causa, proficiscuntur. Druides a bello abesse consueverunt, neque tributa una cum reliquis pendunt: militiæ vacationem, omniumque rerum habent immunitatem. Tantis excitati præmiis, & sua sponte multi in disciplinam conveniunt, & a propinquis, parentibusque mittuntur. Magnum ibi numerum versuum ediscere dicuntur. Itaque nonnulli annos vicanos in disciplina permanent; neque fas esse existimant ea litteris mandare, quum in reliquis fere rebus publicis privatisque rationibus, (Græcis) litteris utantur.

Id mihi duabus de causis instituisse videntur: quod neque in vulgus disciplinam efferri velint: neque eos, qui discunt, litteris confisos, minus memoriæ studere. Quod fere plerisque accidit, ut præsidio litterarum, diligentiam in perdiscendo, ac

memoriam remittant. In primis hoc volunt persuadere, non interire animas, sed ab aliis post mortem transire ad alios; atque hoc maxime ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto. Multa præterea de sideribus, atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de deorum immortalium vi ac potestate disputant, & juventuti transdunt. Alterum genus est Equitum. Il, quum est usus, atque aliquod bellum incidit, (quod ante Cæsaris adventum fere quotannis accidere solebat, uti aut ipsi injurias inferrent, aut illatas propularent), omnes in bello versantur; atque eorum, ut quisque est genere, copiisque amplissimus, ita plurimos circum se ambactos, clientesque habet. Hanc unam gratiam potentiamque noverunt.

Natio est omnis Gallorum admodum dedita religionibus, atque ob eam causam, qui sunt affecti gravioribus morbis, quique in præliis periculisque versantur, aut pro victimis homines immolant, aut se immolatuos vovent, administrisque ad ea sacrificia Druidibus utuntur, quod pro vita hominis, nisi vita hominis reddatur, non posse aliter deorum immortalium numen placari arbitrantur: publiceque ejusdem generis habent instituta sacrificia. Alii immani magnitudine simulacra habent: quorum contexta viminibus membra vivis hominibus complent; quibus succensis, circumventi flamma exanimantur homines. Supplicia eorum, qui in furto aut latrocinio, aut aliqua noxa sint comprehensi, gratiora diis immortalibus esse arbitrantur. Sed quum ejus generis copia deficit, etiam ad innocentium supplicia descendunt.

Deum maxime Mercurium colunt. Hujus sunt plurima simulacra: hunc omnium inventorem artium ferunt, hunc viarum atque itinerum ducem; hunc ad quæstus pecuniæ, mercaturasque habere vim maximam arbitrantur. Post hunc, Apollinem, & Martem, & Jovem, & Minervam. De his eandem fere, quam reliquæ gentes, habent opinionem; Apollinem morbos depellere; Minervam operum atque artificiorum initia transdere; Jovem imperium cœlestium

stium tenere; Martem bella regere. Huic, quum prælio dimicare constituerunt, ea, quæ bello ceperunt, plerumque devovent. Quæ superaverint animalia capta, immolant; reliquas res in unum locum conferunt. Multis in civitatibus harum rerum exstructos tumulos locis consecratis conspici licet. Neque sæpe accidit, ut neglecta quispiam religione, aut capta apud se occultare, aut posita tollere auderet: gravissimumque ei rei supplicium cum cruciatu constitutum est.

Galli se omnes ab Dite patre prognatos prædicant: idque ab Druidibus proditum dicunt: ob eam causam spacia omnis temporis, non numero dierum, sed noctium, finiunt; & dies natales, & mensium & annorum initia sic observant, ut noctem dies subsequatur. In reliquis vitæ institutis hoc fere ab reliquis differunt, quod suos liberos, nisi quum adoleverint, ut munus militiæ sustinere possint, palam ad se adire non patiantur; filiumque in puerili ætate in conspectu patris assistere, turpe ducunt. Viri quantas pecunias ab uxoribus dotis nomine acceperunt, tantas ex suis bonis, æstimatione facta, cum dotibus communicant. Hujus omnis pecuniæ conjunctim ratio habetur, fructusque servantur. Uter eorum vita superarit, ad eum pars utriusque cum fructibus superiorum temporum pervenit.

Viri in uxores, sicuti in liberos, vitæ necisque habent potestatem: & quum paterfamilias illustriore loco natus decessit, ejus propinqui conveniunt, & de morte, si res in suspicionem venit, de uxoribus in fervilem modum quæstionem habent; & si compertum est, igni atque omnibus tormentis excruciatas interficiunt. Funera sunt pro cultu Gallorum magnifica & sumptuosa; omniaque, quæ vivis cordi fuisse arbitrantur, in ignem inferunt, etiam animalia: ac, paullo supra hanc memoriam, servi, & clientes, quos ab iis dilectos esse constabat, justis funeribus confectis, una cremabantur. Quæ civitates commodius suam rempublicam administrare existimantur, habent legibus sanctum, si quis quid de republica a finitimis rumore aut fama acceperit,

uti ad magistratum deferat, neve cum quo alio communice: quod sæpe homines temerarios atque imperitos falsis rumoribus terreri, & ad facinus impelli, & de summis rebus consilium capere cognitum est. Magistratus, quæ visa sunt, occultant; quæque esse ex usu judicaverint, multitudini produnt. De republica nisi per consilium loqui non conceditur.

V. Germani multum ab hac consuetudine differunt; nam neque Druides habent, qui rebus divinis præsent, neque sacrificiis student. Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus aperte juvantur, Solem, & Vulcanum, & Lunam: reliquos ne fama quidem acceperunt. Vita omnis in venationibus, atque in studiis rei militaris consistit; ab parvulis labori ac duritie student.

Agriculturæ non student, majorque pars victus eorum lacte, & caseo, & carne consistit: neque quisquam agri modum certum, aut fines proprios habet; sed magistratus ac principes in annos singulos gentibus, cognationibusque hominum, qui una coierunt, quantum eis, & quo loco visum est, attribuunt agri; atque anno post alio transire cogunt. Ejus rei multas afferunt causas, ne assidua consuetudine capti studium belli gerendi agricultura commutent, ne latos fines parare studeant, potentioresque humiliores possessionibus expellant, ne accuratius ad frigora atque æstus vitandos, ædificent; ne qua oriatur pecuniæ cupiditas, qua ex re factiones, dissensionesque nascuntur; ut animi æquitate plebem contineant, quum suas quisque opes cum potentissimis æquari videat. Civitatibus maxima laus est, quam latissimas circum se vastatis finibus solitudines habere. Hoc proprium virtutis existimant, expulsos agris finitimos cedere, neque quemquam prope se audere consistere: simul hoc se fore tutiores arbitrantur, repentinæ incursionis timore sublato.

Quum bellum civitas aut illatum defendit, aut infert, magistratus qui ei bello præsent, ut vitæ necisque habeant potestatem, deliguntur. In pace
nullus

nullus communis est magistratus, sed principes regionum atque pagorum inter suos jus dicunt, controversiasque minuunt. Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fines cujusque civitatis fiunt. Atque ea juventutis exercendæ, ac desidie minuendæ causa fieri prædicant. Atque ubi quis ex principibus in concilio se dicit ducem fore, ut, qui sequi velint, profiteantur; consurgunt ii, qui & causam, & hominem probant, suumque auxilium pollicentur, atque ab multitudine collaudantur: qui ex iis secuti non sunt, in desertorum ac proditorum numero ducuntur: omniumque rerum iis postea ius abrogatur.

Hospites violare fas non putant, qui quaque de causa ad eos venerunt, ab injuria prohibent, sanctosque habent: iis omnium domus patent, victusque communicatur. Ac fuit antea tempus, quum Germanos Galli virtute superarent, & ultro bella inferrent, ac, propter hominum multitudinem, agrique inopiam, trans Rhenum colonias mitterent. Itaque ea, quæ fertilissima sunt, Germaniæ loca circum Hercyniam sylvam, quam Eratostheni, & quibusdam Græcis fama notam esse video, quam illi Orciniam appellant, Volscæ Tectosages occuparunt, atque ibi confederunt. Quæ gens ad hoc tempus iis sedibus se continet, summamque habet justitiæ & bellicæ laudis opinionem. Nunquam in eadem inopia, egestate, patientia, qua Germani, permanent, eodem victu & cultu corporis utuntur. Gallis autem propinquitas, & transmarinarum rerum notitia, multa ad copiam atque usus largitur. Paulatim assuefacti superari, multisque victi præliis, ne se quidem ipsi cum illis virtute comparant.

Hujus Hercyniæ sylvæ, quæ supra demonstrata est, latitudo novem dierum iter expedito patet; non enim aliter finiri potest, neque mensuras itinerum noverunt. Oritur ab Helvetiorum, & Nemetum, & Rauracorum finibus, rectaque fluminis Danubii regione pertinet ad fines Dacorum & Anartium. Hinc se flectit sinistrorsus, diversis a flumine regionibus, multarumque gentium fines propter mag-

nitudinem attingit. Neque quisquam est hujus Germaniæ, qui se adisse ad initium ejus sylvæ dicat, quum dierum iter sexaginta processerit, aut quo ex loco oriatur, acceperit.

Multa in ea genera ferarum nasci constat, quæ reliquis in locis visa non sint, ex quibus, quæ maxime differant ab cæteris, & memoriæ prodenda videantur, hæc sunt. Est bos cervi figura, cujus a media fronte inter aures unum cornu existit excelcius, magisque directum his, quæ nobis nota sunt, cornibus. Ab ejus summo sicut palmæ, rami quam late diffunduntur. Eadem est fœminæ marisque natura, eadem forma magnitudoque cornuum. Sunt item, quæ appellantur *Alces*. Harum est confimilis capris figura, & varietas pellium, sed magnitudine paullo antecedunt: mutilæque sunt cornibus, & crura sine nodis articulisque habent, neque quietis causa procumbunt. Neque, si quo afflictæ casu conciderunt, erigere sese, aut sublevare possunt. His sunt arbores pro cubilibus. Ad eas se applicant, atque ita paulum modo reclinatæ quietem capiunt: quarum ex vestigiis quum est animadversum a venatoribus quo se recipere consueverint, omnes eo loco aut a radicibus subruunt, aut accidunt arbores tantum, ut summa species earum stantium relinquatur. Huc quum se ex consuetudine reclinaverint, infirmas arbores pondere affligunt, atque una ipsæ concidunt.

Tertium est genus eorum, qui *Uri* appellantur. Hi sunt magnitudine paullo infra elephantes, specie, & colore, & figura tauri. Magna vis est eorum, & magna velocitas. Neque homini, neque feræ, quam conspexerint, parcant. Hos studiose foveis captos interficiunt. Hoc se labore durant adolescentes, atque hoc genere venationis exercent; & qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quæ sunt testimonio, magnam ferunt laudem. Sed assuescere ad homines, & mansuescere, ne parvuli quidem excepti, non possunt. Amplitudo cornuum, & figura, & species multum a nostrorum boum cornibus differt. Hæc studiose conquisita

ab labris argento circumcludunt, atque in amplissimis epulis pro poculis utuntur,

EX LIBRO SEPTIMO.

CAP. XI. Labienus cum quatuor legionibus Lutetiam proficiscitur: id est oppidum Parisiorum, positum in insula fluminis Sequanæ. Cujus adventu hostibus cognito, magnæ ex finitimis civitatibus copiæ convenerunt. Summa imperii transditur Camulogeno Aulerco, qui prope confectus ætate, tamen propter singularem scientiam rei militaris, ad eum est honorem evocatus. Is quum animadvertisset perpetuam esse paludem quæ influeret in Sequanam, atque illum omnem locum magnopere impediret, hic confedit, nostrosque transitu prohibere instituit. Labienus primo vineas agere, cratibus atque agger paludem explere, atque iter munire conabatur. Postquam id difficilius confieri animadvertit, silentio e castris tertia vigilia egressus, eodem quo venerat itinere Melodunum pervenit; id est oppidum Senonum in insula Sequanæ positum, ut paullo ante Lutetiam diximus. Deprehensis navibus circiter quinquaginta, celeriterque conjunctis, atque eo militibus impositis, & rei novitate perterritis oppidanis, quorum magna pars erat ad bellum evocata, sine contentione oppido potitur. Refecto ponte, quem superioribus diebus hostes resciderant, exercitum transducit, & secundo flumine ad Lutetiam iter facere coepit. Hostes re cognita ab iis qui a Meloduno profugerant, Lutetiam incendi, pontesque ejus oppidi rescindi jubent: ipsi profecti palude, in ripis Sequanæ, e regione Lutetiæ, contra Labieni castra confidunt.

Tum Labienus, tantis subito difficultatibus objectis, ab animi virtute auxilium petendum videbat: Itaque sub vesperum concilio convocato, cohortatus ut ea quæ imperasset, diligenter industrieque administrarent; naves quas a Meloduno deduxerat, singulas equitibus Romanis attribuit, & prima confecta

fecta vigilia, *iv.* millia passuum secundo flumine progredi silentio, ibique se exspectari jubet. Quinque cohortes, quas minime firmas ad dimicandum esse existimabat, castris praesidio relinquit. Quinque ejusdem legionis reliquas de media nocte cum omnibus impedimentis adverso flumine magno tumultu proficisci imperat. Conquirunt etiam lintres. Has magno sonitu remorum incitatas in eandem partem mittit. Ipse post paullo silentio egressus cum tribus legionibus, eum locum petit quo naves appellari jussierat.

Eo quum esset ventum, exploratores hostium, ut omni fluminis parte erant dispositi, inopinantes quod magna subito erat coorta tempestas, ab nostris opprimuntur; exercitus equitatusque, equitibus Romanis administrantibus quos ei negotio praefecerat, celeriter transmittitur. Uno fere tempore sub lucem hostibus nunciatur in castris Romanorum praeter consuetudinem tumultuari, & magnum ire agmen adverso flumine; sonitumque remorum in eadem parte exaudiri, & paullo infra milites navibus transportari. Quibus rebus auditis, quod existimabant tribus locis transire legiones, atque omnes perturbatos defectione Aeduum fugam parare, suas quoque copias in tres partes distribuerunt. Nam & praesidio e regione castrorum relicto, & parva manu Metiosedum versus missa, quae tantum progrederetur quantum naves processissent, reliquas copias contra Labienum duxerunt.

Prima luce & nostri omnes erant transportati, & hostium acies cernebatur. Labienus milites cohortatus ut suae pristinae virtutis, & tot secundissimorum praeliorum memoriam tenerent, atque ipsum Caesarem, cujus ductu saepenumero hostes superassent, adesse existimarent; dat signum praelii. Primo concursu, ab dextero cornu, ubi septima legio constiterat, hostes pelluntur, atque in fugam conjiciuntur: ab sinistro, quem locum duodecima legio tenebat, quum primi ordines hostium transfixi pilis concidissent, tamen acerrime reliqui resistebant, nec dabat suspicionem fugae quisquam. Ipse dux hostium

Ca-

Camulogenus suis aderat, atque eos cohortabatur. At, incerto etiam nunc exitu victoriæ, quum septimæ legionis Tribunis esset nunciatum quæ in sinistro cornu gererentur, post tergum hostium legionem ostenderunt, signaque intulerunt. Ne eo quidem tempore quisquam loco cessit, sed circumventi omnes interfectique sunt. Eandem fortunam tulit Camulogenus. At ii qui præsidio contra castra Labieni erant relictæ, quum prælium commissum audissent, subsidio suis ierunt, collemque ceperunt, neque nostrorum militum victorum impetum sustinere potuerunt. Sic cum suis fugientibus permisti, quos non sylvæ montesque texerunt, ab equitatu sunt interfecti. Hoc negotio confecto, Labienus revertitur, & inde ad Cæsarem pervenit.

EX LIBRO OCTAVO.

CAP. VIII. Cæsar quum in Belgio hyemaret, unum illud propositum habebat, continere in amicitia civitates, nulli spem aut causam dare armorum. Nihil enim minus volebat quam sub discessum suum necessitatem sibi aliquam imponi belli gerendi: ne quum exercitum deducturus esset, bellum aliquod relinqueretur, quod omnis Gallia libenter sine præfenti periculo susciperet. Itaque honorifice civitates appellando, principes maximis præmiis afficiendo, nulla onera nova imponendo, defensionem tot adversis præliis Galliam, conditione parendi meliore, facile in pace continuit. Ipse, hybernis peractis, contra consuetudinem in Italiam quam maximis itineribus est profectus, ut municipia & colonias appellaret, quibus M. Antonii quæstoris sui commendaret sacerdotii petitionem. Contendebat enim (gratia) quum libenter pro homine sibi conjunctissimo quem paullo ante præmiserat ad petitionem, tum acriter contra factionem & potentiam paucorum, qui M. Antonii repulsa, Cæsaris decedentis convellere gratiam cupiebant. Hunc etsi augurem prius factum quam Italiam attingeret, in itinere audierat,

rat, tamen non minus justam sibi causam municipia & colonias adeundi existimavit, ut iis gratias ageret quod frequentiam atque officium suum Antonio præstitissent: simulque se & honorem suum in sequentis anni commendaret petitione; propterea quod insolenter adversarii sui gloriarentur L. Lentulum & C. Marcellum Consules creatos, qui omni honore & dignitate Cæsarem exspoliarent: ereptum Ser. Galbæ consulatum, quum is multo plus gratia suffragiisque valuisset, quod sibi conjunctus & familiaritate, & necessitudine legationis esset.

Exceptus est Cæsaris adventus ab omnibus municipiis & coloniis incredibili honore atque amore. Tum primum enim veniebat ab illo universæ Galliæ bello. Nihil relinquebatur quod ad ornatum portarum, itinerum, locorumque omnium qua Cæsar iturus erat, excogitari posset. Cum liberis omnis multitudo obviam procedebat. Hostiæ omnibus locis immolabantur: tricliniis stratis fora templaque occupabantur, ut vel expectatissimi triumphii lætitia percipi posset. Tanta erat magnificentia apud opulentiores, cupiditas apud humiliores.

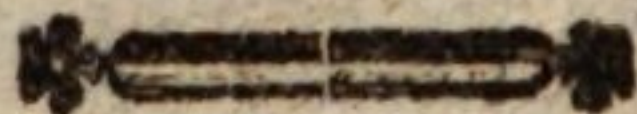
Quum omnes regiones Galliæ Togatæ Cæsar percurrisset, summa celeritate ad exercitum Nemetocennam rediit, legionibusque ex omnibus hybernis ad fines Trevirorum evocatis, eo profectus est, ibique exercitum lustravit. T. Labienum Galliæ Togatæ præfecit, quo majore commendatione conciliaretur ad consulatus petitionem. Ipse tantum itinerum faciebat quantum satis esse ad mutationem locorum, propter salubritatem existimabat. Ibi quamquam crebro audiebat Labienum ab inimicis suis sollicitari, certiorque fieret id agi paucorum consiliis, ut, interposita Senatus auctoritate, aliqua parte exercitus spoliaretur; tamen neque de Labieno credidit quidquam, neque contra Senatus auctoritatem ut aliquid faceret, potuit adduci.

Judicabat enim liberis sententiis Patrum conscriptorum causam suam facile obtineri. Nam C. Curio tribunus plebis, quum Cæsaris causam dignitatemque defendendam suscepisset, sæpe erat Senatui pollicitus, si quem timor armorum Cæsaris læderet, & quoniam Pompeii dominatio atque arma non minimum terrorem foro inferrent, discederet uterque ab armis, exercitusque dimitteret. Fore eo pacto liberam, & sui juris civitatem. Neque hoc tantum pollicitus est, sed etiam per se Senatus discessionem facere coepit. Quod ne fieret, consules amicique Pompeii intercesserunt, atque ita rem moderando discesserunt. Magnum hoc testimonium Senatus erat universi, conveniensque superiori facto. Nam Marcellus proximo anno, quum impugnaret Cæsaris dignitatem contra legem Pompeii & Crassi, retulerat ante tempus ad Senatum de ejus provinciis; sententiisque dictis, discessionem faciente Marcello, qui sibi omnem dignitatem ex Cæsaris invidia quærebat, Senatus frequens in alia omnia transiit. Quibus non frangebantur animi inimicorum Cæsaris, sed admonebantur, quo majores pararent necessitudines, quibus cogi posset Senatus id probare, quod ipsi constituissent.

Fit deinde SC. ut ad bellum Parthicum legio una a Cn. Pompeio, altera a C. Cæsare mitterentur. Neque obscure hæ duæ legiones uni Cæsari detrahuntur. Nam Cn. Pompeius legionem primam, quam ad Cæsarem miserat, confectam ex delectu provinciæ, Cæsari eam tanquam in suo numero dedit. Cæsar tamen, quum de voluntate adversariorum nemini dubium esset, Cn. Pompeio legionem remisit, & ex suo numero xv, quam in Gallia citeriore habuerat ex SC. jubet transdi. In ejus locum xiii legionem in Italiam mittit, quæ præsidia tueretur: ipse exercitum distribuit per hyberna; C. Trebonium cum legionibus iv in Belgio collocat; C. Fabium cum totidem in Æduos deducit. Sic enim existimabat tutissimam fore Galliam, si Belgæ, quorum maxima virtus, & Ædui quo-

64 Selecta ex C. J. Cæsaris Comment. &c.

quorum auctoritas summa esset, exercitibus continerentur. Ipse in Italiam profectus est: quo quum venisset, cognoscit, per C. Marcellum consulem legiones duas ad se remissas, quæ ex Sc. deberent ad Parthicum bellum duci, Cn. Pompeio transditas, atque in Italia retentas esse. Hoc facto, quamquam nulli erat dubium, quin arma contra Cæsarem pararentur, tamen Cæsar omnia patienda esse statuit, quoad sibi spes aliqua relinqueretur jure potius disceptandi, quam belli gerendi.

S E L E C T A
 EX
 C. JULII CÆSARIS
 COMMENTARIIS
 DE
 BELLO CIVILI.

EX LIBRO PRIMO.

CAP. VII. **C**ÆSAR, coacto Senatu, injurias inimicorum commemorat: docet se nullum extraordinarium honorem appetiisse, sed, expectato legitimo tempore (consulatus) eo fuisse contentum, quod omnibus civibus pateret. Patientiam proponit suam: acerbitem inimicorum docet. Pro quibus rebus orat ac postulat, Rempublicam suscipiant, atque una secum administrarent. Sin timore defugiant, illis se oneri non futurum, & per se Rempublicam administraturum. Legatos ad Pompeium de compositione mitti oportere. Probat rem Senatus: sed qui mitterentur non reperiiebantur, maximeque timoris causa pro se quisque id munus legationis recusabat. Pompeius enim discedens ab urbe in Senatu dixerat, eodem se habiturum loco

Chompre. Pars II. E qui

qui Romæ remansissent, & qui in castris Cæsaris fuissent.

L. M. VIII. Cujus cognito consilio, Cæsar, frustra diebus aliquot consumptis, ne reliquum tempus onit-
tat, infectis iis quæ agere destinaverat, ab urbe proficiscitur, atque in ulteriorem Galliam pervenit. Quo quum venisset, cognoscit missum in Hispaniam a Pompeio Vibullium Rufum, quem paucis diebus ante Corfinio captum dimiserat: profectum item Domitium ad occupandam Massiliam navibus actuariis septem, quas servis, libertis, colonis suis compleverat: præmissos etiam legatos Massilienses domum nobiles adolescentes, quos ab urbe discedens Pompeius erat adhortatus, ne nova Cæsaris officia veterem suorum beneficiorum in eos memoriam expellerent. Quibus mandatis acceptis, Massilienses portas Cæsari clauferant: Albicos, barbaros homines, qui in eorum fide antiquitus erant, montesque supra Massiliam incolebant, ad se vocaverant: frumentum ex finitimis regionibus, atque ex omnibus castellis in urbem convexerant: armorum officinas in urbe instituerant: muros, classem portasque refecerant.

Evocat ad se Cæsar Massiliensium xv primos, cum his agit, ne initium inferendi belli a Massiliensibus oriatur: debere eos Italiæ totius auctoritatem sequi potius, quam unius hominis voluntati obtemperare. Reliqua, quæ ad eorum sanandas mentes pertinere arbitrabatur, commemorat. Cujus orationem domum legati referunt: atque ex autoritate hæc Cæsari renunciant: Intelligere se, divisum esse populum Romanum in partes duas, neque sui judicii, neque suarum esse virium discernere utra pars justiore habeat causam: principes vero esse earum partium Cn. Pompeium & C. Cæsarem, patronos civitatis: quorum alter agros Volcarum, Arecomicorum, & Helviorum publice iis concesserit: alter bello victas Gallias attribuerit, vectigaliaque auxerit. Quare paribus eorum beneficiis parem se quoque voluntatem tribuere debere, & neutrum

trum eorum contra alterum juvare, aut urbe aut portibus recipere. Hæc dum inter eos aguntur, Domitius navibus Massiliam pervenit, atque ab iis receptus, urbi præficitur, summa ei belli administrandi permittitur. Ejus imperio classem quoquo versus dimittunt: onerarias naves, quas ubique possunt, deprehendunt, atque in portum deducunt: earum clavis, aut materia, atque armamentis instructis ad reliquas armandas reficiendasque utuntur: frumenti quod inventum est, in publicum conferunt: reliquas merces commeatusque ad obsidionem urbis, si accidat, reservant. Quibus injuriis permotus Cæsar, legiones tres Massiliam adducit: turres, vineasque ad oppugnationem urbis agere, naves longas Arelate numero XII facere instituit. Quibus effectis armatisque diebus XXX, a qua die materia cæsa est, adductisque Massiliam, his D. Brutum præfecit: C. Trebonium legatum ad oppugnationem Massiliæ relinquit.

IX. Dum hæc parat atque administrat, C. Fabium legatum cum legionibus tribus in Hispaniam præmittit. Fabius, ut erat imperatum, magnis itineribus ad exercitum Afranii contendit. Afranius, & Petreius, & Varro legati Pompeii officia inter se partiantur. Constituunt communi consilio bellum ad Ilerdam, propter ipsius loci opportunitatem, gerere. Fabius in Sicore flumine pontes effecerat duos, inter se distantes millia passuum IV. His pontibus pabulatum mittebat. Hoc idem fere atque eadem de causa Pompeiani exercitus duces faciebant, crebroque inter se equestribus præliis contendebant. Eo biduo Cæsar cum equitibus DCCC in castra pervenit.

X. Accidit repentinum incommodum. Tanta enim tempestas cooritur, ut nunquam illis locis majores aquas fuisse constaret. Tum autem ex omnibus montibus nix proluit, ac summas ripas fluminis superavit, pontesque ambos, quos C. Fabius fecerat, uno die interrupit. Quæ res magnas difficultates exercitui Cæsar's attulit. Castra enim quum essent inter flumina duo Sicorim & Cingam, spatium mil-

lium xxx, neutrum horum transiri poterat, necessarioque omnes his angustiis continebantur. Neque civitates, quæ ad Cæsaris amicitiam accesserant, frumentum supportare; neque ii qui pabulatum longius progressi erant, interclusi fluminibus reverti, neque maximi comitatus, qui ex Italia Galliaque veniebant, in castra pervenire poterant. Tempus autem erat anni difficillimum, quo neque frumenta in herbis erant, neque multum a maturitate aberant: ac civitates exinanitæ, quod Afranius pene omne frumentum ante Cæsaris adventum Ilerdam convexerat: reliqui si quid fuerat, Cæsar superioribus diebus consumpserat: pecora, quod secundum poterat esse inopiæ subsidium, propter bellum finitimæ civitates longius removerant: qui erant pabulandi aut frumentandi causa progressi, hos levis armaturæ Lusitani, peritique earum regionum cetratitioris Hispaniæ confectabantur, quibus erat proclive transnare flumen; quod consuetudo eorum omnium est, ut sine utribus ad exercitum non eant.

At exercitus Afranii omnium rerum abundabat copia. Multum erat frumentum provisum & conventum superioribus temporibus: multum ex omni provincia comportabatur: magna copia pabuli suppetebat. Harum rerum omnium facultates sine ullo periculo pons Ilerdæ præbebat, & loca trans flumen integra, quo omnino Cæsar adire non poterat. Eæ permanerunt aquæ dies complures. Conatus est Cæsar reficere pontes. Sed nec magnitudo fluminis permittebat, neque ad ripam dispositæ cohortes adversariorum perfici patiebantur: quod illis prohibere erat facile, tum ipsius fluminis natura, atque aquæ magnitudine, tum quod ex totis ripis in unum atque angustum locum tela jaciebantur: atque erat difficile eodem tempore rapidissimo flumine opera perficere, & tela vitare.

XIII. Interim magna celeriterque fit commutatio rerum. Cæsar nactus idoneum locum, fossas pedum xxx in altitudinem complures facere instituit, quibus partem aliquam Sicoris averteret, vadumque
in

in eo flumine efficeret; & continuato diem noctemque opere in flumine avertendo, huc jam rem deduxerat, ut equites, etsi difficulter atque ægre fiebat, possent tamen atque auderent flumen transire; pedites vero tantummodo humeris ac summo pectore exstarent: sed magno jumentorum numero, supra atque infra constituto, illi quoque transierunt. Pauci ex his militibus vi fluminis abrepti ab equitatu excipiuntur ac sublevantur: interiit tamen nemo. Transducto incolumi exercitu, copias instruit, triplicemque aciem ducere incipit. Ac tantum fuit in militibus studium, ut millium sex addito circuitu, magnaue ad vadum fluminis mora interposita, eos qui de tertia vigilia exissent, ante horam diei IX consequerentur.

XIV. Suberant enim montes atque itinera difficilia. Quos ubi Afranius procul (visos) cum Petreio conspexit, nova re perterritus, locis superioribus consistit, aciemque instruit. Cæsar in campis exercitum reficit, ne defessum prælio objiciat. Rursus conantes progredi insequitur & moratur, multosque interficit. Illi necessario maturius quam constituerat, castra ponunt.

XV. Erat occasio bene gerendæ rei. Neque vero id Cæsarem fugiebat, magno jam sub oculis accepto detrimento, Afranii perterritum exercitum sustinere se non posse, præsertim circumdatum undique equitatu, quam in loco æquo atque aperto confliogeretur. Idque ex omnibus partibus ab eo flagitabatur. Concurrabant legati, centuriones, tribuni que militum, ne dubitaret prælium committere. Cæsar in eam spem venerat se sine pugna & sine vulnere suorum rem conficere posse; præsertim quum non minus esset imperatoris consilio superare, quam gladio. Movebatur etiam misericordia civium, quos interficiendos videbat, quibus salvis atque incolumibus, rem obtinere malebat. Hoc consilium Cæsaris a plerisque non probabatur. Milites vero palam inter se loquebantur, quoniam talis occasio victoriæ dimitteretur, etiam quum vellet Cæsar, sese non esse pugnatuos. Ille in sua sententia perseverat,

rat, & paulum ex eo loco digreditur, ut timorem adversariis minuat.

Postero die duces adversariorum perturbati, quod omnem rei frumentariæ fluminisque Iberi spem amiserant, de reliquis rebus consultabant. Erat unum iter Ilerdam si reverti vellent; alterum, si Tarracoenem peterent. Hæc consiliantibus eis nunciatur aquatores ab equitatu premi nostro, qua re cognita, crebras stationes disponunt equitum, & cohortium alariarum; legionariasque interjiciunt cohortes, vallumque ex castris ad aquam ducere incipiunt, ut intra munitionem & sine timore & sine stationibus aquari possent. Id opus inter se Petreius atque Afranius partiuntur: ipsique perficiendi operis causa longius progrediuntur. Quorum discessu liberam nacti milites colloquiorum facultatem, vulgo procedunt, & quem plerisque in castris notum aut municipem habebat, conquirunt, atque vocat. Primum agunt gratias omnes omnibus quod sibi perterritis pridie pepercissent: eorum se beneficio vivere: deinde imperatoris fide quærent, rectene se ille sint commissuri: & quod non ab initio fecerint, armaque cum hominibus necessariis & consanguineis contulerint, conqueruntur. His provocati sermonibus, fidem ab imperatore de Petreii & Afranii vita petunt, ne quod in se scelus concepisse neu suos prodidisse videantur. Quibus confirmatis rebus, se statim signa transluros confirmant; legatosque de pace primorum ordinum centuriones ad Cæsarem mittunt.

Interim alii suos in castra, invitandi causa, adducunt; alii ab suis abducuntur: adeo ut una castra jam facta ex binis viderentur. Compluresque tribuni militum, & centuriones ad Cæsarem veniunt, seque ei commendant. Hoc idem fit a principibus Hispaniæ, quos illi evocaverant, & secum in castris habebant obsidum loco. Ii suos notos hospitesque quærebant, per quem quisque eorum aditum commendationis haberet ad Cæsarem. Afranii etiam filius adolescens, de sua & parentis sui salute, cum Cæsare, per Sulpicium legatum agebat. Erant ple-

na lætitia & gratulatione omnia, eorum, qui tanta pericula vitasse, & eorum, qui sine vulnere tantas res confecisse videbantur. Magnumque fructum suæ pristinæ lenitatis omnium iudicio Cæsar ferebat, consiliumque ejus a cunctis probabatur. Quibus rebus nuntiatis Afranio, ab instituto opere discedit, seque in castra recipit, sic paratus, ut videbatur, ut quicumque accidisset casus, hunc quieto & æquo animo ferret. Petreius vero non deserit sese, armat familiam. Cum hac, & prætoriam cohortem cetratorum, barbarisque equitibus paucis, beneficiariis suis, quos suæ custodiæ causa habere consueverat, improvise ad vallum advolat, colloquia militum interrupt, nostros repellit ab castris, quos apprehendit, interficit.

Reliqui coeunt inter se, & repentino periculo exterriti sinistras sagis involvunt, gladiosque distringunt; atque ita se a cetratis equitibusque defendunt, castrorum propinquitate confisi, seque in castra recipiunt; & ab iis cohortibus, quæ erant in statione ad portas, defenduntur. Quibus rebus confectis, flens Petreius manipulos circuit, milites que appellat; ne se, ne Pompeium absentem imperatorem suum adversariis ad supplicium tradant, obsecrat. Fit celeriter concursus in prætorium. Postulat ut jurent omnes se exercitum ducesque non deserturos, neque prodituros, neque sibi separatim a reliquis consilium capturos. Princeps in hæc verba jurat. Ipse ad idem jusjurandum adigit Afranium. Centuriatim producti milites idem jurant: edicunt, penes quem quisque sit miles Cæsaris, ut producat: Productos palam in prætorio interficiunt. Sed plerosque ii quos receperant, celant, nocturne per vallum emittunt. Sic terror oblatus a ducibus, crudelitas in supplicio, nova religio jurisjurandi spem præsentis deditiois sustulit, mentesque militum convertit, & rem ad pristinam belli rationem redegit. Cæsar, qui milites adversariorum in castra per tempus colloqui venerant, summa diligentia conquiri & remitti jubet. Sed ex numero tribunorum militum, centurionumque, nonnulli sua voluntate apud eum

eum remanserunt: quos ille postea magno honore habuit. Itaque magnus quotidie numerus ad Cæsarem perfugiebat.

XVII. Vicit tandem Cæsaris patientia. Cum Afranio & Petreio colloqui concessum est: & paucis quum esset in utramque partem verbis disputatum, res huc deducitur, ut ii qui habeant domicilium aut possessiones in Hispania, dimittantur. Petrejus atque Afranius, (venia impetrata), eo quod statuit Cæsar contenti fuerunt. Parte circiter tertia exercitus dimissa, duas legiones suas antecedere, reliquas subsequi iussit. Provinciæ Q. Cassium præficit, deinde Massiliam pervenit. Ibi legem de dictatore latam, seseque dictatorem dictum a M. Lepido prætore cognoscit.

EX LIBRO SECUNDO.

CAP. V. Massilienses omnibus defessi malis, rei frumentariæ ad summam inopiam adducti, bis prælio navali superati, crebris eruptionibus fusi, gravi etiam pestilentia conflictati. ex diutina conclusionē, & mutatione victus (panico enim vetere atque hordeo corrupto omnes alebantur, quod ad huiusmodi casus antiquitus paratum in publicum contulerant), dejecta turri, labefacta magna parte muri, auxiliis provinciarum & exercituum desperatis, quos in Cæsaris potestatem venisse cognoverant, sese dedere sine fraude constituunt. Quibus rebus confectis, Cæsar magis eos pro nomine & vetustate, quam pro meritis in se civitatis, conservans, duas ibi legiones præsidio relinquit, cæteras in Italiam mittit: ipse ad urbem proficiscitur.

EX LIBRO TERTIO.

CAP. I. Feriis Latinis, comitiisque omnibus perficiendis undecim dies tribuit, dictaturaque se abdicat, & ab urbe proficiscitur Brundisium. Eo legio-

giones duodecim, equitatum omnem venire iusserat.

II. Concionatus apud milites quoniam prope ad finem laborum ac periculorum esset perventum, omnia ex victoria, & ex sua liberalitate sperarent; conclamantibus omnibus, imperaret quod vellet, quodcumque imperavisset se æquo animo esse facturos; pridie Nonas Januarii naves solvit. Postridie terram attigit, & ad eum locum qui appellatur Pharsalus, omnibus navibus ad unam incolumibus, milites exposuit.

III. Pompeius erat eo tempore in Candavia. Sed, cognitis iis rebus, diurnis eo nocturnisque itineribus contendit. Simul ac Cæsar appropinquare dicebatur, tantus terror incidit ejus exercitui, quod properans noctem diei conjunxerat, neque iter intermiserat, ut pene omnes in Epiro finitimisque regionibus signa relinquerent, complures arma projicerent, ac fugæ simile iter videretur. Sed quum prope Dirrhachium Pompeius constitisset, castraque metari jussisset, perterritis etiam tum exercitu, princeps Labienus procedit, juratque se eum non deserturum, eundemque casum subiturum quemcunque ei fortuna tribuisset. Hoc idem reliqui jurant legati. Hos tribuni militum centurionesque sequuntur; atque idem omnis exercitus jurat.

X. Cæsar cum exercitu profectus, ad Pompeium pervenit, juxtaque eum castra posuit. Ipse autem, consumptis omnibus frumentis, summis erat in angustiis. Sed tamen hæc singulari patientia milites ferebant. Recordabantur enim eadem se superiore anno in Hispania perpeffos, labore & patientia maximum bellum confecisse. Meminerant ad Alesiam magnam se inopiam perpeffos, multo etiam majorem ad Avaricum, maximarum se gentium victores discessisse. Non, illis hordeum quum daretur, non legumina recusabant: pecus vero, cujus rei summa erat ex Epiro copia, magno in honore habebant. Est etiam genus radicis inventum ab iis qui fuerant cum Valerio, quod appellatur Chara, quod admissum lacte multum inopiam levabat: id ad similitu-

dinem panis efficiebant. Ejus erat magna copia. Ex hoc effectos panes, quum in colloquiis Pompeiani famen nostris objectarent, vulgo in eos jaciebant, ut spem eorum minuerent. Jamque frumenta maturefcere incipiebant; atque ipsa spes inopiam sustinebat, quod celeriter se habituros copiam confidebant.

XII. Erant apud Cæsarem ex equitum numero Allobroges duo fratres, Roscillus & Ægus Abduilli filii, qui principatum in civitate multis annis obtinuerat; singulari virtute homines, quorum opera Cæsar omnibus Gallicis bellis optima fortissimaque erat usus. His domi ob has causas amplissimos magistratus mandaverat, atque eos extra ordinem in senatum legendos curaverat; agrosque in Gallia ex hostibus captos, præmiaque rei pecuniariæ magna tribuerat, locupletesque ex egentibus effecerat. Hi propter virtutem non solum apud Cæsarem in honore erant, sed etiam apud exercitum cari habebantur. Sed freti amicitia Cæsaris, & stulta ac barbara arrogantia elati despiciebant suos, stipendiumque equitum fraudabant, & prædam omnem domum avertebant. Quibus permoti universi Cæsarem adierunt, palamque de eorum injuriis sunt questi; & ad cætera addiderunt, falsum ab his equitum numerum deferri; quorum stipendium averterent.

Cæsar neque tempus illud animadversionis esse existimans, & multa virtuti eorum concedens, rem distulit totam; illos secreto castigavit, quod quæstui equites haberent, monuitque ut ex sua amicitia omnia expectarent, & ex præteritis suis officiis reliqua sperarent. Magna tamen hæc res illis offensionem, & contemptionem ad omnes attulit: idque ita esse, quum ex aliorum objectationibus, tum etiam ex domestico judicio atque animi conscientia intelligebant. Quod pudore adducti, & fortasse se non liberari, sed in aliud tempus reservari arbitrati, discedere a nobis, & novam tentare fortunam, novasque experiri amicitias constituerunt: & cum paucis collocuti clientibus suis, quibus tantum facinus committere audebant, primum conati sunt præfectum equi-

equitum C. Volusenum interficere, ut postea, bello confecto, cognitum est: ut cum munere aliquo perfugisse ad Pompeium viderentur.

Postquam id difficilius visum est, neque facultas perficiendi dabatur, quam maximas potuerunt pecunias mutuati, perinde ac satisfacere, & fraudata restituere vellent, multis coemptis equis, ad Pompeium transferunt cum iis quos sui consilii participes habebant. Quos Pompeius, quod erant honesto loco nati, & instructi liberaliter, magnoque comitatu & multis jumentis venerant, virique fortes habebantur, & in honore apud Cæsarem fuerant, quodque novum & præter consuetudinem acciderat, omnia sua præsidia circumduxit, atque ostentavit. Nam ante id tempus nemo aut miles aut eques a Cæsare ad Pompeium transferat, quum pene quotidie a Pompeio ad Cæsarem perfugerent, vulgo vero in Epiro atque Ætolia conscripti milites, earumque regionum omnium quæ a Cæsare tenebantur. Sed hi, cognitis omnibus rebus, seu quid in munitionibus perfectum non erat, seu quid in peritioribus rei militaris desiderari videbatur, temporibusque rerum, & spatiis locorum, & custodiarum varia diligentia animadversa, prout cujusque eorum qui negotiis præerant, aut natura aut studium ferebat, hæc ad Pompeium omnia detulerunt.

XIII. XIV. Quæ res delata per Allobroges perfugas, magnum nostris attulit incommodum; nam Pompeiani in aversos nostros impetum fecerunt, atque eos terga vertere coegerunt. Cæsar, cognito detrimento, ad legionem Pompeii castraque minora pervenit prius quam Pompeius sentire posset; & sinistro cornu, ubi erat ipse, celeriter aggressus, Pompeianos ex vallo deturbavit. Illi castra defenderunt; sed tamen nostri virtute vicerunt.

XVII. Postero die, Cæsar, apud suos, de prælio cogitandum est, inquit, sicut semper depoposcimus: animo sumus ad dimicandum parati: non facile occasionem postea reperiemus. Confestimque expeditas copias educit. Pompeius quoque suorum omnium hortatu statuerat prælio decertare. Cæsar, quum Pompeii aciem instructam animadvertit, exposcen-

poscentibus militibus & studio pugnae ardentibus, tuba signum dedit. Inter duas acies tantum erat relictum spatii, ut satis esset ad concursum utriusque exercitus.

XVIII. Nostri dato signo, quum infestis pilis procucurissent, atque animadvertissent non concurrere a Pompeianis, usu periti, ac superioribus pugnis exercitati, sua sponte cursum reprefferunt, & ad medium fere spatium constiterunt, ne consumptis viribus appropinquarent: parvoque intermisso temporis spatio, ac rursus renovato cursu, pila miserunt; celeriterque, ut erat praeceptum a Caesare, gladios strinxerunt. Neque vero Pompeiani huic rei defuerunt; nam & tela missa exceperunt, & impetum legionum tulerunt, & ordines conservaverunt; pilisque missis, ad gladios redierunt. Eodem tempore equites a sinistro Pompeii cornu, ut erat imperatum, universi procucurrerunt: omnisque multitudo sagittariorum se profudit: quorum impetum noster equitatus non tulit, sed paullum loco motus cessit: equitesque Pompeiani hoc acrius instare, & se turmatim explicare, aciemque nostram a latere aperto circuire coeperunt.

Quod ubi Caesar animadvertit, quartae aciei, quam instituerat sex cohortium numero, signum dedit. Illi celeriter procucurrerunt, infestisque signis tanta vi in Pompeii equites impetum fecerunt, ut eorum nemo consisteret, omnesque conversi non solum loco excederent, sed protinus incitati, fuga montes altissimos peterent. Quibus summotis, omnes sagittarii funditoresque destituti inermes, sine praesidio, interfecti sunt. Eodem impetu cohortes sinistrum cornu, pugnantibus etiam tum ac resistentibus in acie Pompeianis, circumierunt, eosque a tergo sunt adorti.

Eodem tempore tertiam aciem Caesar, quae quiescente fuerat, & se ad id tempus loco tenuerat, procurrare iussit. Ita, quum recentes atque integri defessis successissent, alii autem a tergo adorirentur, sustinere Pompeiani non potuerunt, atque universi terga verterunt. Neque vero Caesarem fefellit, quin
ab

ab iis cohortibus, quæ contra equitatum in quarta acie collocatæ essent, initium victoriæ oriretur, ut ipse in hortandis militibus pronuntiaverat. Ab his enim primum equitatus est pulsus: ab iisdem facta cædes sagittariorum atque funditorum: ab iisdem acies Pompeiana a sinistra parte erat circumventa, atque initium fugæ factum. Sed Pompeius, ut equitatum suum pulsum vidit, atque eam partem, cui maxime confidebat, perterritam animadvertit, aliis diffusus acie excessit, protinusque se in castra equo contulit, & iis centurionibus quos in statione ad prætoriam portam posuerat, clare, ut milites exaudirent, Tueamini, inquit, castra, & defendite diligenter, si quid durius acciderit: ego reliquas portas circumueo, & castrorum præsidia confirmo. Hæc quum dixisset, se in prætorium contulit summæ rei diffidens, & tamen eventum expectans. Cæsar, Pompeianis ex fuga intra vallum compulsis, nullum spatium perterritis dare oportere existimans, milites cohortatus est ut beneficio fortunæ uterentur, castraque oppugnarent: qui, etsi magno æstu fatigati, (nam ad meridiem res erat perducta), tamen ad omnem laborem animo parati, imperio paruerunt.

Castra a cohortibus, quæ sibi præsidiiis erant relictæ, industrie defendebantur, multo etiam acrius a Thracibus barbarisque auxiliis; nam qui acie refugerant milites, & animo perterriti, & lassitudine confecti, missis plerique armis, signisque militari-bus, magis de reliqua fuga, quam de castrorum defensione cogitabant. Neque vero diutius qui in vallo constiterant, multitudinem telorum sustinere potuerunt; sed confecti vulneribus locum reliquerunt; protinusque omnes, ducibus usi centurionibus, tribunisque militum in altissimos montes, qui ad castra pertinebant, confugerunt.

In castris Pompeii videre licuit triclinia strata, magnum argenti pondus expositum, recentibus cespitibus tabernacula constrata, L. etiam Lentuli, & nonnullorum tabernacula protecta hedera, multaque præterea quæ nimiam luxuriam, & victoriæ

fidu-

fiduciam designarent; ut facile æstimari posset nihil eos de eventu ejus diei timuisse, qui non necessarias conquirerent voluptates, atque ii miserrimo ac patientissimo exercitui Cæsar's luxuriam objiciebant, cui semper omnia ad necessarium usum defuissent. Pompeius jam, quum intra vallum nostri versarentur, equum nactus, detractis insignibus imperatoris, Decumana porta se ex castris ejecit, protinusque equo citato Larissam contendit. Neque ibi constitit; sed eadem celeritate paucos suorum ex fuga nactus nocturno itinere non intermisso comitatu equitum xxx ad mare pervenit, navemque frumentariam conscendit; sæpe, ut dicebatur, querens, tantum se opinionem fefellisse, ut a quo genere hominum victoriam sperasset, ab eo initio fugæ factò, pene proditus videretur.

Cæsar castris potitus commodiore itinere Pompeianis occurrere cœpit: (at) illi de deditione, missis legatis, agere cœperunt. Pauci ordinis Senatorii, qui se cum iis conjunxerant, nocte fuga salutem petierunt. Cæsar prima luce omnes eos, qui in monte confederant, ex superioribus locis in planitiem descendere, atque arma projicere jussit. Quod ubi sine recusatione fecerunt, passisque palmis, projecti ad terram, flentes ab eo petierunt salutem: conso-latus consurgere jussit: & pauca apud eos de lenitate sua locutus, quo minore essent timore omnes conservavit; militibusque suis jussit, ne qui eorum violarentur, neu quid sui desiderarent. Eodemque die Larissam pervenit. In eo prælio non amplius cœ milites desideravit, sed centuriones, fortes viros, circiter xxx amisit. Ex Pompeiano exercitu circiter millia xv cecidisse videbantur: sed in deditionem venerunt amplius millia xxiv. Multi præterea in finitimas civitates refugerunt. Signaque militaria ex prælio ad Cæsarem sunt relata clxxx, & Aquilæ octo.

XIX. Cæsar omnibus rebus relictis persequendum sibi Pompeium existimavit, quascumque in partes ex fuga se recepisset; ne rursus copias comparare alias, & bellum renovare posset: & quantum itinere-

ris equitatu efficere poterat, quotidie progrediebatur: Pompeius ad anchoram una nocte constitit; & vocatis ad se Amphipoli hospitibus, & pecunia ad necessarios sumptus corrogata, cognito Cæsaris adventu, ex eo loco discessit, & Mitylenas paucis diebus venit. Biduum tempestate retentus, in Ciliciam, atque inde Cyprum pervenit. Jamque de Cæsaris adventu fama ad civitates perferebatur. Quibus cognitis rebus, Pompeius, deposito adeundæ Syriæ consilio, Pelusium pervenit. Ibi casu rex erat Ptolemæus, puer ætate, magnis copiis cum sorore Cleopatra gerens bellum; quam paucis ante mensibus per suos propinquos atque amicos regno expulerat: castraque Cleopatraræ non longo spatio ab ejus castris distabant. Ad eum Pompeius misit, ut pro hospitio atque amicitia patris Alexandria reciperetur, atque illius opibus in calamitate tegeretur. Amici regis, qui propter ætatem ejus in procuratione erant regni; siue timore adducti, ut postea prædicabant, ne, sollicitato exercitu regio, Pompeius Alexandriam Ægyptumque occuparet; siue despecta ejus fortuna, ut plerumque in calamitate ex amicis inimici existunt, iis, qui erant ab eo missi, palam liberaliter responderunt, eumque ad regem venire jusserunt. Ipsi clam consilio inito Achillam præfectum regium, singulari hominem audacia, & L. Septimium tribunum militum, ad interficiendum Pompeium miserunt. Ab his liberaliter ipse appellatus, naviculam parvulam conscendit cum paucis suis; & ibi ab Achilla & Septimio interficitur.

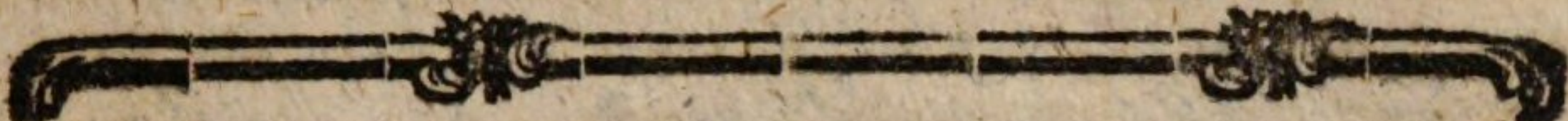
XX. Cæsar paucos dies in Asia moratus, quum audisset Pompeium Cypri visum, conjectans eum in Ægyptum iter habere, propter necessitudines regni, reliquasque ejus loci opportunitates, navibus longis Alexandriam pervenit: atque de Pompeii morte cognoscit. Ibi primum e navi egrediens clamorem militum audit quos rex in oppido præsidii causa reliquerat, & concursum ad se fieri videt, quod fasces anteferrentur. In hoc omnis multitudo majestatem regiam minui prædicabat. Hoc sedato tumultu, crebræ continuis diebus ex concursu multitudinis

concitationes fiebant; compluresque milites hujus urbis omnibus partibus interficiebantur. Quibus rebus animadversis legiones sibi alias ex Asia adduci jussit. Interim controversias regum ad populum R. & ad se, quod esset consul, pertinere existimans, ostendit, sibi placere, regem Ptolemæum, atque sororem ejus Cleopatram exercitus, quos haberent, dimittere, & de controversiis jure apud se potius, quam inter se armis, disceptare. Erat in procuratione regni propter ætatem pueri nutritius ejus, nomine Photinus. Is primum inter suos queri atque indignari cœpit, regem ad dicendam causam evocari: deinde adjutores quosdam conscios sui nactus ex regiis amicis, exercitum a Pelusio clam Alexandriam evocavit; atque eundem Achillam, cujus supra meminimus, omnibus copiis præfecit.

XXI. His copiis fidens Achilles, paucitatemque militum Cæsaris despiciens, occupat Alexandriam. Sed Cæsar confestim ad Pharum navibus milites exposuit.

Pharus est in insula turris, magna altitudine, mirificis operibus exstructa, quæ nomen ab insula accepit. Hæc insula objecta Alexandriæ portum efficit: sed a superioribus regionibus in longitudinem passuum dcccc in mare jactis molibus, angusto itinere & ponte cum oppido conjungitur. In hac sunt insula domicilia Ægyptiorum, & vicus, oppidi magnitudine: Cæsar, Pharum apprehendit, atque ibi præsidium posuit. Interim filia minor Ptolemæi regis (ope cujusdam Ganymedis) vacuam possessionem regni sperans, ad Achillam se ex regia transiecit, unaque bellum administrare cœpit. Sed hæc dum apud hostes geruntur, Photinus nutritius pueri quum ad Achillam nuncios mitteret, hortareturque, ne negotio desisteret, neve animo deficeret, indicatis deprehensisque internunciis, a Cæsare est interfectus. Hæc initia belli Alexandrini fuerunt.

SELECTA

EX

A. HIRTII PANSÆ

COMMENTARIIS

DE

BELLO ALEXANDRINO.

CAP. I. **I**NCENDIO fere tuta est Alexandria; quod sine contignatione ac materia sunt ædificia, & structuris atque fornicibus continentur, tectaque sunt rudere aut pavimentis. Urbs fertilissima & copiosissima omnium rerum: est fere tota suffossa, specusque habet ad Nilum pertinentes, quibus aqua in privatas domos inducitur, quæ paullatim spatio temporis liquefcit ac subsidit. Hac uti domini ædificiorum atque eorum familia consueverunt. Nam quæ flumine Nilo fertur, adeo est limosa atque turbida, ut multos variosque morbos efficiat. Sed ea plebes ac multitudo contenta est necessario, quod fons urbe tota nullus est. Hoc tamen flumen in ea parte urbis erat, quæ ab Alexandrinis tenebatur. Quo facto est admonitus Ganymedes posse nostros aqua intercludi; qui distributi munitionem tuendarum causâ vicatim ex privatis ædificiis, specubus & puteis extracta aqua utebantur. Hoc probato

Chompre. Pars II. F con-

consilio, magnum ac difficile opus aggreditur. Interseptis enim specubus, atque omnibus urbis partibus exclusis, quæ ab ipso tenebantur, aquæ magnam vim ex mari rotis ac machinationibus exprimere contendit.

Hanc locis superioribus fundere in partem Cæsaris non intermittebat. Quamobrem falsior paullo præter consuetudinem aqua trahebatur ex proximis ædificiis, magnamque hominibus admirationem præbebat, quam ob causam id accidisset, nec fatis sibi ipsi credebant; quum se inferiores ejusdem generis ac saporis aqua dicerent uti, atque ante consueissent: vulgoque inter se conferebant, & degustando, quantum inter se differrent aquæ, cognoscebant. Parvo vero temporis spatio, hæc propior bibi non poterat omnino, illa inferior corruptior jam falsiorque reperiiebatur. Quo facto dubitatione sublata, tantus incessit timor, ut ad extremum casum omnes deducti viderentur; atque alii morari Cæsarem dicerent, quin naves conscendere juberet, alii multo graviolem extimescerent casum. Cæsar suorum timorem consolatione & ratione minuebat. Nam puteis fossis aquam dulcem posse reperiri affirmabat. Omnia enim litora naturaliter aquæ dulcis venas habere: fugæ vero nullum esse consilium: magno negotio impetus hostium adversos ex munitionibus sustineri: quibus relictis, nec loco, nec numero pares esse posse; magnam autem moram & difficultatem ad adscensum in naves esse, præsertim ex scaphis. Proinde ejus consilii obliviscerentur, atque omni ratione esse vincendum cogitarent. Hac oratione apud suos habita, atque omnium mentibus excitatis, dat centurionibus negotium, ut reliquis operibus intermissis, ad fodiendos puteos animum conferant, neve quam partem nocturni temporis intermittant. Quo suscepto negotio, atque omnium animis ad laborem incitatis, magna una nocte vis aquæ dulcis inventa est. Ita operosis Alexandrinorum machinationibus maximisque conatibus, non longi temporis labore occursum est.

IV. Alexandrini, quum Romanos secundis rebus confirmari viderent, legatos ad Cæsarem miserunt, ut dimitteret regem, transireque ad suos pateretur: paratam enim omnem multitudinem esse, confectam tædio puellæ, fiduciario regno, dominatione crudelissima Ganymedis, facere id, quod rex imperasset: quo si auctore in Cæsaris fidem amicitiamque venturi essent, nullius periculi timorem multitudini fore impedimento, quominus se dederent. Cæsar, etsi fallacem gentem, semperque alia cogitantem, alia simulantem, bene cognitam habebat, tamen petentibus dare veniam utile esse statuit: quod si quo pacto sentirent ea quæ postularent, mansurum in fide dimissum regem credebat; fin, id quod magis illorum naturæ conveniebat, ducem ad bellum gerendum regem habere vellent, splendidius atque honestius sese contra regem, quam contra convenarum ac fugitivorum manum, bellum esse gesturum. Itaque regem cohortatus, ut consuleret regno paterno, parceret præclarissimæ patriæ, quæ turpissimis incendiis & ruinis esset deformata, cives suos primum ad sanitatem revocaret, deinde conservaret, fidem populo R. ubique præstaret; quum ipse tantum ei crederet, ut ad hostes armatos eum mitteret; dextera dexteram tenens dimittere cœpit adulta jam ætate puerum. At regius animus disciplinis fallacissimis eruditus, ne a gentis suæ moribus degeneraret, flens orare contra Cæsarem cœpit, ne se dimitteret. Non enim regnum ipsum sibi conspectu Cæsaris esse jucundius. Compressis pueri lacrymis, Cæsar ipse commotus celeriter, si illa sentiret; fore eum secum affirmans, ad suos dimisit. Ille vero ex carceribus in liberum cursum emissus, adeo contra Cæsarem acriter bellum gerere cœpit, ut lacrymas, quas in colloquio projecerat, gaudio videretur profudisse.

V. Cæsar, hæc quum videret, castellum, quod rex non longe muniverat, aggressus, copiis expugnat. Itaque eo refugientes Alexandrinos nostri milites insecuti, (acerrime eminus præliari cœperunt),

perunt). Maxima & electissima Alexandrinorum multitudo defendebat eam partem, quæ facillimum aditum habebat. Cæsar, quum videret non multum profici propter locorum difficultatem, summum locum aggredi iussit; quo ut ventum est, prælio perterriti Alexandrini, trepidantes in omnes partes discurrere cœperunt. Quorum perturbatione, nostrorum animi adeo sunt incitati, ut pene eodem tempore ex omnibus partibus, primi editissimum locum caperent. Quod periculum plerique Alexandrini fugientes acervatim se de vallo præcipitaverunt in eam partem, quæ flumini erat adjuncta. Cæteri fugam habuerunt. Constat fugisse regem ipsum, receptumque in navem, & multitudine eorum, qui ad proximas naves adnatabant, demerso navigio perisse. Re felicissime celerrimeque gesta, Cæsar, magnæ victoriæ fiducia Alexandriam contendit; atque ea parte oppidi victor introiit, quæ præsidio hostium tenebatur. Neque eum consilium suum fefellit, quin hostes, eo prælio audito, nihil jam de bello essent cogitaturi. Omnis enim multitudo oppidanorum, armis projectis, munitionibusque suis relictis, veste ea sumpta, qua supplices dominantes deprecari consueverunt, sacrisque omnibus prolatis, quorum religione precari offensos iratosque animos regum erant soliti, advenienti Cæsari occurrerunt, seque ei dederunt. Cæsar Ægypto atque Alexandria potitus reges constituit, quos Ptolemæus testamento scripserat, atque obtestatus erat populum R. ne mutarentur.

X. Quum in Suriam Cæsar ex Ægypto venisset, atque ab iis, qui Roma venerant ad eum, cognosceret, litterisque urbanis animadverteret, multa Romæ male & inutiliter administrari, quæ contra morem consuetudinemque fierent, eaque omnia flagitare adventum suum videret; tamen præferendum existimavit, quas in provincias regionesque venisset, eas ita relinquere constitutas, ut domesticis dissensionibus liberarentur, jura legesque acci-

acciperent, & externorum hostium metum deponerent. Commoratus fere in omnibus civitatibus, quæ majore sunt dignitate, præmia bene meritis & viritim & publice tribuit: de controversiis veteribus cognoscit ac statuit. Reges, tyrannos, dynastas provinciæ, finitimosque, qui omnes ad eum concurrerant, receptos in fidem, conditionibus impositis provinciæ tuendæ ac defendendæ dimittit & sibi & populo R. amicissimos. Itaque rebus felicissime celerrimeque confectis, in Italiam celerius omnium opinione venit.

S E L E C T A

E X

A. H I R T I I P A N S Æ

C O M M E N T A R I I S

D E

B E L L O A F R I C A N O.

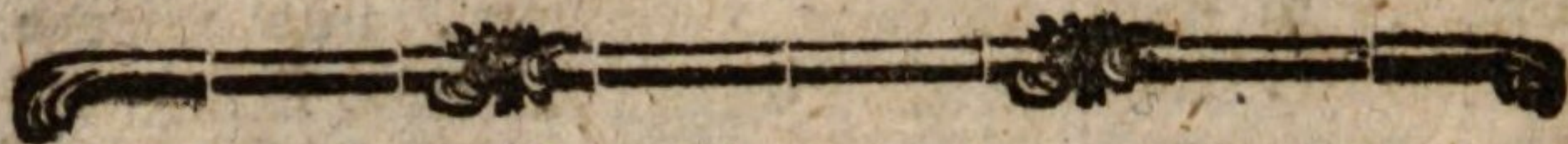
CAP. VII. **M**EMOR pristinae licentiae ac parvulam modo caussulam nactus Caesar; convocatis omnium legionum tribunis centurionibusque, Maxime vellem, inquit, homines suae petulantiae, nimiaeque libertatis, aliquando finem fecissent, meaeque lenitatis, modestiae, patientiaeque rationem habuissent. Sed quoniam ipsi sibi neque modum, neque terminum constituunt, quo ceteri dissimiliter se gerant, egomet ipse documentum more militari constituam. C. Aviene, quod in Italia milites populi R. contra remp. instigasti, rapinasque per municipia fecisti, quodque mihi rei-que pub. inutilis fuisti, & pro militibus tuam familiam jumentaque in naves imposuisti, tuaque opera, militibus tempore necessario resp. caret; ob eas res, ignominiae causa, ab exercitu meo te removeo. Itemque te, A. Fonteius, quod tribunus mil. seditiosus, malusque civis fuisti, ab exercitu dimit-

dimitto. T. Saliene, M. Tiro, C. Clusine, quum ordines in meo exercitu beneficio, non virtute consecuti, ita vos gesseritis, ut neque bello fortes, neque pace boni aut utiles fueritis, & magis in seditione concitandi milites adversus vestrum imperatorem, quam pudoris, modestiæque fueritis studiosiores; indignos vos esse arbitror, qui in meo exercitu ordines ducatis, missosque (vos) facio. Itaque Cæsar transdidit eos (in exilium) centurionibus; & singulis non amplius singulis additis servis, in navi imponendos separatim curavit.

F I N I S

*Excerptorum ex Cæsaris & Hirtii Panfæ
Commentariis.*

S E L E C T A
EX
M. T. C I C E R O N I S
T U S C U L A N A R U M L I B R I S.

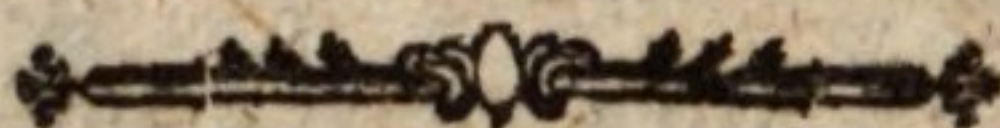
V o r b e r i c h t.

Marcus Tullius Cicero ward zu Arpis, einem Schlosse in Toscana, im Jahre 648 nach Erbauung der Stadt Rom, und 116 vor Christi Geburt, geboren. Er begab sich nach Rom, allda den Wissenschaften obzuliegen. Da er bey dem Gerichte angestellt wurde, machte er sich den Sylla zum Feinde. Er ward genöthiget sich auf einige Zeit zu entfernen, um seinem Zorne auszuweichen. Er gieng nach Athen, reisete durch Griechenland, wurde mit den fähigsten Männern bekannt, und ließ sich von Apollonius Rhodius zu Rhodus unterrichten; von da kehrte er wieder nach Rom zurück, vermählte sich mit Terentien, und zeugte mit ihr eine Tochter, mit Namen Tullie. Er wurde Baumeister, gieng nach Sicilien, und brachte zuwegen, daß Verres, der Vorsteher dieser Provinz, um seiner Gewaltthaten willen verurtheilet wurde. Nachdem er Bürgermeister geworden war, hintertrieb er die Verschwörung Catilinen's. Darauf nahm er die Ver-

Vertheidigung des Milo, der den Clodius getödtet hatte, auf sich, wodurch er sich mächtige Feinde von der Familie des Ermordeten über den Hals zog, die es dahin brachten, daß er zwar ins Elend verwiesen, aber durch eine allgemeine Einstimmung des Volkes wieder zurück berufen wurde. Während des bürgerlichen Krieges hielt er es mit dem Pompeius, schloß sich aber unter dem Dreyherrenamt des Octavus, Antonus und Lepidus, mit Cäsar wieder an, und wurde auf Antonus Befehle im 711 Jahre nach Erbauung der Stadt Rom, und im 43 vor Christi Geburt in seiner Sänfte ermordet. Er war einer von den schönsten und größten Geistern des Alterthumes, und wurde billig der Fürst der lateinischen Redner genennet. Die Bücher, welche wir von diesem Schriftsteller haben, sind folgende: *Ad Herennium*; man zweifelt, ob dieses Werk von ihm sey. *De Inventione Rhetoricæ, de Oratore, de claris Oratoribus, Orator sive Brutus, ad Trebatium Topica, de partitione oratoria, Orationes, Epistolæ, Academicæ Quæstiones, de finibus bonorum & malorum*: Wieder einige, welche betitelt sind: *Tusculanæ quæstiones, de natura Deorum, de Divinatione, de fato, de legibus, de officiis, de senectute, de amicitia, Paradoxa, de petitione consulatus*: Das Buch, *Consolatio*, und endlich Fragmente von mehr andern Werken, die aber nicht bis auf uns gekommen sind.

Ich habe Cicero Cäsarn nachgesetzt, um einer Art von historischer Ordnung zu folgen. Es ist zu bewundern, daß man ohngeachtet des Eckels, welchen die erste Jugend vor allem hat, was allzu ernsthaft ist, dennoch fortfährt, sie mit den freundschaftlichen Briefen, und den philosophischen Werken dieses Schriftstellers zu beschweren, als wenn die Kinder schon gebildete Männer wären. Gemäß dieser Bemerkung hab ich mit einer Art von Widerwillen mich entschlossen diesem Auszuge etliche Briefe anzuhängen, die ich davon würde ausgeschlossen haben, wenn man mir nicht vorgesteilet hätte, daß die Lehrer sie übergehen könnten, wenn sie fänden, daß sie über die Fähigkeit

des Verstandes ihrer Schüler seyn. Im übrigen weil Briefe von Cäsar, Pompeius und Anton, darunter sind, kann man jungen Leuten, welche schon anfangen ein Bißchen Geschmack an sich spüren zu lassen, zu verstehen geben, wie diese großen Männer, welche, so zu reden die Ansehnlichsten unter den Menschen waren, gedacht, geredet und gehandelt haben.

Ex Libro primo

M. T. C I C E R O N I S

TUSCULANARUM QQ.

De Inventione.

CAP. XXXI. **A**PUD Socraticum Æschinem demonstrat Socrates, cum Xenophontis uxore, & cum ipso Xenophonte Aspasiā sic locutam: Dic mihi, quæso, Xenophontis uxor, si vicina tua melius habeat, aurum, quam tu habes, utrum illius, an tuum malis? Illius, inquit. Quod si vestem, & cæterum ornatum muliebrem pretii majoris habeat, quam tu habes, tuumne, an illius malis? Illius vero, respondit. Age, inquit, si virum illa meliorem habeat, quam tu habes, utrumne tuum, an illius malis? Hic mulier erubuit. Aspasia autem cum ipso Xenophonte sermonem instituit: Quæso, inquit, Xenophon, si vicinus tuus equum meliorem habeat, quam tuus est, tuumne equum malis, an illius? Illius, inquit. Quod si fundum meliorem habeat, quam tu habes, utrum tandem fundum habere malis? Illum, inquit, meliorem scilicet. Quod si uxorem meliorem habeat, quam tu habes, utrum illius malis? Atque hic Xenophon quoque ipse tacuit. Post Aspasia: Quoniam uterque vestrum, inquit, id mihi solum non respondit, quod ego solum audire volueram, ego met dicam quid uterque cogitet. Nam & tu, mulier, optimum virum habere; & tu Xenophon, uxorem habere lectissimam maxime vis. Quare, nisi perfeceritis, ut neque vir melior, neque foemina lectior in terris sit, profecto id semper, quod optimum putabitis esse, multo maxime requiretis, ut & tu maritus sis quam optimæ, & hæc quam optimo viro nupta sit.

*EX LIBRO PRIMO.**De Oratore.*

CAP. XXXIV. **A**D bene dicendum, in quotidianis commentationibus mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem, qua C. Carbonem solitum esse uti sciebam, ut aut verbis propositis quam maxime gravibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, verbis aliis quam maxime possem lectis pronunciarem. Sed post animadverti, hoc esse in hoc vitii, quod ea verba, quæ maxime cujusque rei propria, quæque essent ornatissima, atque optima, occupasset, aut Ennius, si ad ejus versus me exercerem, aut Gracchus, si ejus orationem mihi forte proposuissem: ita, si iisdem verbis uterer, nihil prodesse; si aliis, etiam obesse, cum minus idoneis consuescerem.

Postea mihi placuit, eoque sum usus adolescens, ut summorum oratorum græcas orationes explicarem; quibus lectis, hoc assequebar, ut, cum ea, quæ legerem græce, latine redderem, non solum optimis verbis uterer, & tamen usitatis, sed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ nova nostris essent, dummodo essent idonea. Jam vocis, & spiritus, & totius corporis, & ipsius linguæ motus, & exercitationes, non tam artis indigent, quam laboris, quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorum similes velimus esse. Intuendi nobis sunt non solum oratores, sed etiam actores, ne mala consuetudine ad aliquam deformitatem pravitatemque veniamus. Exercenda est etiam memoria, ediscendis ad verbum quam plurimis nostris scriptis, & alienis. Legendi poëtæ, cognoscenda historia, omnium bonorum artium scriptores ac doctores, & legendi, & pervolutandi, & exercitationis causa laudandi, interpretandi.

EX LIBRO SECUNDO.

CAP. XVIII. Cum Hannibal Carthagine expulsus Ephesum ad Antiochum venisset exsul; proque eo, quod ejus nomen erat magna apud omneis gloria, invitatus esset ab hospitibus suis, ut quemdam Peripateticum nomine Phormionem, si vellet, audiret, cumque se non nolle dixisset, locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. Tum, cum cæteri, qui illum audierant, vehementer essent delectati, quærebant ab Hannibale, quidnam ipse de illo philosopho judicaret; hic Pœnus, non optime Græce, sed tamen libere respondisse fertur, multos se deliros senes sæpe vidisse: sed qui magis, quam Phormio, deliraret, vidisse neminem. Neque mehercule injuria. Quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quam Hannibali, qui tot annos de imperio cum populo Romano omnium gentium victore certasset, Græcum hominem, qui nunquam hostem, nunquam castra vidisset, nunquam denique minimam partem ullius publici muneris attigisset, præcepta de re militari dare.

LXVI. Cum C. Fabricio P. Cornelius, homo, ut existimabatur, avarus, & furax, sed egregie fortis, & bonus imperator, gratias ageret, quod se homo inimicus consulem fecisset, bello præsertim magno & gravi: Nihil est, quod mihi gratias agas, inquit, si malui compilari quam vænire.

LXVII. Scævola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repensum, roganti, ut se in Asiam præfectum duceret: Quid tibi vis, inquit, insane: Tanta malorum est multitudo civium, ut tibi ego hoc confirmem, Si Romæ manferis, te paucis annis ad maximas pecunias esse venturum.

Africanus Censor tribu movebat centurionem, qui in Paulli pugna non affuerat. Cum ille se custodiæ causa diceret in castris remansisse, quæreretque cur ab eo notaretur, Non amo, inquit, nimium diligenteis.

LXVIII. Nafica, cum ad poëtam Ennium venisset, eique ab hostio quærenti Ennium, ancilla dixisset, domi non esse; Nafica sensit illam domini iussu dixisse, & illum intus esse. Paucis post diebus cum ad Nasicam venisset Ennius, & eum a janua quæreret, exclamat Nafica, se domi non esse. Tum Ennius: Quid? ego non cognosco vocem, inquit, tuam? Hic Nafica, Homo es impudens. Ego cum te quærerem, ancillæ tuæ credidi, te domi non esse; tu mihi non credis ipsi?

LXIX. (Rusticus) cum familiaris quereretur, uxorem suam suspendisse se de ficu, Amabo te, inquit, da mihi ex ista arbore quos feram furculos.

Orator malus, cum in Epilogo misericordiam se movisse putaret, postquam assedit, rogavit Catulum, videreturne misericordiam movisse: Ac magnam quidem, inquit; neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda visa sit.

Siculo prætor Scipio patronum causæ dabat hospitem suum, hominem nobilem, sed admodum stultum: Quæso, inquit, prætor, adversario meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis.

Patrono malo, cum vocem in dicendo obtudisset, suadebat Granius, ut mulsum frigidum biberet, simul ac domum redisset: Perdam, inquit, vocem, si id fecero: Melius, inquit Granius, quam reum.

LXXIV. Ad Themistoclem quidam doctus homo, atque imprimis eruditus accessisse dicitur, eique artem memoriæ, quæ tum primum proferebatur, pollicitum esse se traditurum: cum ille quæsisset, quidnam illa ars efficere posset, dixisse illum doctorem, ut omnia meminisset: & ei Themistoclem respondisse, gratius sibi illum facturum, si se oblivisci quæ vellet, quam si meminisse docuisset.

LXXXVI. Dicunt, cum cœnaret Crannone in Thesfalia Simonides apud Scopam; fortunatum, & nobilem, cecinissetque id carmen, quod in eum scripsisset, in quo multa ornandi causa poëtarum more in Castorem scripta, & Pollucem fuissent, nimis illum sordide Simonidi dixisse, se dimidium ejus ei, quod pactus esset, pro illo carmine, daturum, reliquum

quum a suis Tyndaridis, quos æque laudasset, peteret, si ei videretur. Paulo post esse ferunt nunciatum Simonidi, ut prodiret; juvenes stare ad januam duos quosdam, qui eum magnopere evocarent: surrexisse illum ipsum, prodisse, vidisse neminem. Hoc interim spatio conclave illud, ubi epularetur Scopas, concidisse; ea ruina ipsum oppressum cum suis interiisse: quos cum humare vellent sui, neque possent obtritos internoscere ullo modo; Simonides dicitur ex eo quod meminisset quo eorum loco quisque cubuisset, demonstrator uniuscujusque sepeliendi fuisse.

EX LIBRO

De Claris Oratoribus, qui dicitur Brutus.

XXII. **M**emoria teneo, me audisse ex P. Rutilio, accidisse, ut ex Senatusconsulto P. Scipio, & D. Brutus de re atroci magnaquerent. Cum in sylva facta cædes esset, notique homines interfecti, infimulareturque familia, partim etiam liberi societatis ejus, quæ picarias de P. Cornelio, L. Mummiō Censoribus redemisset, decrevisse Senatum, ut de ea re cognoscerent & statuerent consules. Causam pro publicanis accurate, ut semper solitus esset, eleganterque dixisse Lælium. Cum consules, re audita, amplius de consilii sententia pronunciavissent; paucis interpositis diebus iterum Lælium, multo diligentius, meliusque dixisse: iterumque eodem modo a consulibus rem esse prolatam. egissentque gratias, &, ne defatigaretur, oravissent, locutum esse ita, se, quæ fecisset, honoris eorum causa, studiose, accurateque fecisse: sed se arbitrari, causam illam a Sergio Galba, quod is in dicendo

do ornatior, acriorque esset, gravius & vehementius posse defendi.

Itaque auctoritate C. Lælii publicanos causam detulisse ad Galbam. Illum autem, quod ei viro succedendum esset, verecunde & dubitanter recepit. Unum quasi comperindinatus medium diem fuisse, quem totum Galbam in considerata causa, componendaque posuisse. Et cum cognitionis dies esset, illum, quoad ei nuntiatum consules descendisse, omnibus exclusis, commentatum in quadam testudine cum servis litteratis fuisse. Interim cum esset ei nuntiatum tempus esse, exisse in ædeis eo colore & iis oculis, ut egisse causam non commentatum putares. Addebat Rutilius, idque ad rem pertinere putabat, scriptores illos male mulctatos exisse cum Galba. Ex quo significabat, illum non in agendo solum, sed etiam in meditando vehementem, atque incensum fuisse. Quid multa? magna expectatione, plurimis audientibus, coram ipso Lælio sic illam causam, tanta vi, tantaque gravitate dixisse Galbam, ut nulla fere pars orationis silentio præteriretur. Itaque multis querelis, multaque miseratione adhibita, socios, omnibus approbantibus, illa die, quæstione liberatos esse.

XXIII. Ex hac narratione suspicari licet, cum duæ summæ sint in oratore laudes, una subtiliter disputandi, ad docendum; altera graviter agendi, ad animos audientium permovendos: multoque plus proficiat is, qui inflammet iudicem, quam ille qui doceat: elegantiam in Lælio, vim in Galba fuisse.

XLVI. Non miror illud Theophrasto accidisse, quod dicitur, cum percunctaretur ex anicula quadam, quanti aliquid venderet, & respondisset illa, atque addidisset, Hospes, non potes minoris; tulisse eum moleste, se non effugere hospitis speciem, cum ætatem ageret Athenis, optimeque loqueretur.

LXXIV. C. Rufius fuit accusator vetus, quo accusante Chritilium, Sisenna defendens dixit, quædam

dam ejus sputatilica (1) esse crimina Tum C. Rufus inquit: Sisenna, quid dicas, nescio: sputatilica, quid est hoc? Sputa, quid sit, scio; tilica nescio. Maximi risus: sed ille tamen familiaris meus recte loqui putabat esse, inusitate loqui.

Ex eodem Libro.

CAP. XC. Ad eloquentiam consequendam, nocteis & dies in omnium doctrinarum meditatione versabar. Commentabar declamitans, sæpe cum M. Pisone, & cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie: idque faciebam multum etiam Latine, sed Græce sæpius: vel quod Græca oratio plura ornamenta suppeditans, consuetudinem similiter Latine dicendi afferebat: vel quod a Græcis summis doctoribus, nisi Græce dicerem, neque corrigi possem, neque doceri. Itaque prima causa publica, pro SEX. Roscio dicta, tantum commendationis habuit, ut non ulla esset, quæ non digna nostro patrocinio videretur. Deinceps inde multæ, quas non minus diligenter elaboratas, & tanquam elucubratas afferebamus.

XCI. Nunc, quoniam totum me non nævo aliquo aut crepundiis, sed corpore omni videris velle cognoscere, complectar nonnulla etiam, quæ fortasse videantur minus necessaria. Erat in nobis summa gracilitas, & infirmitas corporis: procerum & tenue collum: qui habitus, & quæ figura non procul abesse putatur a vitæ periculo, si accedit labor, & la-

(1) *Sputatilica*. Dieses ist ein von Sisenna erfundenes Wort: er wollte sagen: darüber auszuspeyen; wie wenn einer in der französischen Sprache sagete: *Crachetilique*, anstatt der obigen Worte. Man könnte alsdann eben das antworten, was Rufus: „Wenn ich das Wort zertheile, so weiß ich ganz gut, was *Grache* heißt; setze ich aber *tilique* darzu, so verstehe ichs nimmermehr“.

laterum magna contentio. Eoque magis hoc eos, quibus eram carus, commovebat, quod omnia sine remissione, sine varietate, vi summa vocis, & totius corporis contentione dicebam. Itaque cum me & amici, & medici hortarentur, ut causas agere definerem: quodvis potius periculum mihi adeundum, quam a sperata dicendi gloria discedendum putavi. Sed, cum censerem, remissione, & moderatione vocis, & commutato genere dicendi, me & periculum vitare posse, & temperatius dicere, ut consuetudinem dicendi mutarem, ea causa mihi in Asiam proficiscendi fuit. Itaque cum essem biennium versatus in causis, & jam in foro celebratum meum nomen esset, Roma sum profectus.

Cum venissem Athenas, sex menses cum Antiocho veteris Academiae nobilissimo, & prudentissimo philosopho, fui: studiumque philosophiae nunquam intermissum, a primaque adolescentia cultum, & semper auctum, hoc rursus summo auctore & doctore renovavi. Eodem tamen tempore Athenis, apud Demetrium Syrum, veterem, & non ignobilem dicendi magistrum, studiose exerceri solebam.

Post a me Asia tota peragrata est, cum summis quidem oratoribus, quibuscum exercebar ipsis lubentibus, quorum Menippus Stratonicensis, Dionysius Magnes, Æschilus Gnidius, Adramitenus Xenocles tum principes numerabantur. Quibus contentus, Rhodum veni, meque ad eundem, quem Romae audiveram, Molonem, applicavi, cum actorem in veris causis, scriptoremque præstantem, tum in notandis animadvertendisque vitiis, & instituendo docendoque prudentissimum. Is dedit operam (si modo id consequi potuit) ut nimis redundanteis nos, & superfluentes juvenili quadam dicendi impunitate & licentia, reprimeret, & quasi extra ripas disfluenteis coerceret. Ita recepi me biennio post, non modo exercitior, sed prope mutatus. Nam & contentio nimia vocis reciderat, & quasi deferbuerat oratio, lateribusque vires, & corporis mediocrius habitus accesserat.

Ex Libro cui titulus est Orator.

CAP. XXII. Pictor vidit, cum immolanda Iphigenia tristis Calchas esset, moestior Ulysses, moereret Menelaus; obvolvendum caput Agamemnonis esse, quoniam summum illum luctum penicillo non posset imitari.

*EX LIBRO DE OPTIMO.**Genere Oratorum.*

CAP. VII. Cum esset lex Athenis, ne quis populi scitum faceret, ut quisquam corona donaretur in magistratu priusquam rationes retulisset; & altera lex, eos, qui a populo donarentur, in concione donari debere: qui a senatu, in senatu: Demosthenes curator muris reficiendis fuit, eosque refecit pecunia sua. De hoc igitur Ctesiphon scitum fecit, nullis ab ipso rationibus relatis, ut corona aurea donaretur: eaque donatio fieret in theatro, populo convocato: qui locus non est concionis legitimæ: atque ita prædicaretur, Eum donari virtutis ergo, benevolentiaque, quam erga populum Atheniensem haberet.

Hunc igitur Ctesiphontem in iudicium adduxit Æschines, quod contra leges scripisset, ut & rationibus non relatis corona donaretur, & ut in theatro, & quod de virtute ejus, & benevolentia, falsa scripisset; quoniam Demosthenes nec vir bonus esset, nec bene meritus de civitate. Causa ipsa abhorret illa quidem a formula consuetudinis nostræ; sed est magna. Habet enim & legum interpretationem satis acutam in utramque partem, & meritum in rempublicam contentionem sane gravem. Itaque causa fuit Æschini, quoniam ipse a Demosthene esset capitis accusatus, quod (apud Philippum) legationem e mentibus esset, ut ulciscendi inimici

causa, nomine Ctesiphontis, iudicium fieret de factis, famaue Demosthenis. Non enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quam de eo, quod civis improbus, ut optimus, laudatus esset. Hanc multam Æschines a Ctesiphonte petiit quadriennio ante Philippi Macedonis mortem, sed iudicium factum est aliquot annis post, Alexandro jam Asiam tenente; ad quod iudicium concursus dicitur e tota Græcia factus esse.

EX LIBRO SECUNDO.

De Finibus Bonorum & Malorum.

CAP. XX. L. Thorius Balbus fuit Lanuvinus. Ita vivebat, ut nulla tam exquisita posset inveniri voluptas, qua non abundaret. Erat & cupidus voluptatum, & cuiusvis generis ejus intelligens, & copiosus: ita non superstitiosus, ut illa plurima in sua patria sacrificia & fana contemneret: ita non timidus ad mortem, ut in acie sit ob rempublicam interfectus. Cupiditates non Epicuri divisione finiebat, sed sua satietate. Habebat tamen rationem valetudinis: utebatur iis exercitationibus, ut ad coenam & esuriens, & sitiens veniret: eo cibo, qui & suavissimus esset, idem facillimus ad concoquendum: vino, & ad voluptatem, & ne noceret: cætera illa adhibebat, quibus demptis negat se Epicurus intelligere, quid sit bonum. Aberat omnis dolor: qui si adesset, nec molliter ferret: & tamen medicis plusquam philosophis uteretur; color egregius; integra valetudo, summa gratia; vita denique conferta voluptatum omnium varietate. Hunc vero beatum quis non cogitat?

Ego huic quem anteponam, non audeo dicere; dicit pro me ipsa virtus; nec dubitabit isti beato M. Regulum anteponere: quem quidem, cum sua voluntate, nulla vi coactus, præter fidem quam dederat

derat hosti, ex patria Carthaginem revertisset, tum ipsum, cum vigiliis, & fame cruciaretur, clamat virtus beatiorem fuisse, quam potantem in rosa Thorium. Bella magna gesserat: bis consul fuerat: triumpharat: nec tamen sua illa superiora, tam magna, neque tam præclara ducebat, quam illum ultimum casum, quem propter fidem, constantiamque susceperat.

XXX. Epaminondas cum vicisset Lacedæmonios apud Mantineam, simulque ipse gravi vulnere examinari se videret; ut primum despexit, quæsiuit, salvusne esset clypeus. Cum saluum esse flentes sui respondissent; rogavit essent-ne fusi hostes. Cumque id quoque, ut cupiebat, audivisset, evelli iussit eam, qua erat transfixus, hastam. Ita multo sanguine profuso, in lætitia, & in victoria est mortuus.

Leonidas, rex Lacedæmoniorum, se in Thermopylis, trecentosque eos quos eduxerat Sparta, cum esset proposita aut fuga turpis, aut gloriosa mors, opposuit hostibus. Præclaræ mortes sunt imperatoriarum; philosophi autem in suis lectulis plerumque moriuntur.

EX LIBRO QUINTO.

CAP. XXX. Polycratem Samium felicem appellant. Nihil enim ei acciderat, quod nollet, nisi quod annulum, quo delectabatur, in mare abjecerat. Ergo infelix una molestia: felix rursus, cum is ipse annulus in præcordiis piscis inventus est. Ille vero ab Oroëte Prætores Darei in crucem actus est.

*EX TUSCULANARUM
LIBRO PRIMO.*

XXXIX. Apud Hypanim fluvium qui ab Europæ parte in Pontum influit, Aristoteles ait bestiolas quasdam nasci, quæ unum diem vivant. Ex his igitur, hora octava quæ mortua est, profecta ætate mortua est: quæ vero occidente sole, decrepita: eo magis, si etiam solstitiali die.

Socrates cum de immortalitate animorum disputavisset, & jam moriendi tempus urgeret, rogatus a Critone, quemadmodum sepeliri vellet, Multam vero, inquit, operam, amici, frustra consumpsi. Critoni enim nostro non persuasi, me hinc avolaturum, neque quidquam mei relicturum. Verumtamen, Crito, si me assequi potueris, aut sicubi natus eris, ut tibi videbitur, sepelito. Sed, mihi crede, nemo vestrum, cum hinc excessero, consequetur.

XLII. E Lacedæmoniis unus, cum Perses hostis in colloquio dixisset glorians, Solem præ jaculorum multitudine, & sagittarum non videbitis; In umbra, inquit, igitur pugnabimus. Viros commemoro. Qualis tandem Lacæna mulier? quæ cum filium in prælium misisset, & interfectum audisset, Idcirco, inquit, genueram, ut esset qui pro patria mortem non dubitaret occumbere.

XLIII. Durior Diogenes, & id quidem sentiens; sed, ut Cynicus, asperius, projici se jussit inhumatum. Tum amici, Volucris-ne, & feris? Minime vero, inquit: sed bacillum prope me, quo abigam, ponitote. Qui poteris? Illi; non enim senties. Qui igitur mihi ferarum laniatus oberit nihil sentienti?

XLV. Condiunt Ægyptii mortuos, & eos domi fervant. Persæ etiam cera circumlitos condunt, ut quam maxime permaneant diuturna corpora. Magorum mos est non humare corpora suorum, nisi a feris

feris sint ante laniata. In Hircania plebs publicos alit canes : optimates , domesticos. Nobile autem genus canum illud scimus esse ; sed pro sua quisque facultate parat, a quibus lanietur ; eamque optimam illi esse censent sepulturam.

EX LIBRO SECUNDO.

CAP. XXV. Solebat narrare Pompeius , se , cum Rhodum venisset, decedens ex Syria, audire voluisse Posidonium : sed cum audivisset eum graviter esse ægrum, quod vehementer ejus artus laborarent, voluisse tamen nobilissimum Philosophum visere. Quem ut vidisset, & salutavisset, honorificisque verbis profecutus esset, molesteque se dixisset ferre, quod eum non posset audire ; at ille, Tu vero, inquit, potes ; nec committam, ut dolor corporis efficiat, ut frustra tantus vir ad me venerit. Itaque narrabat, eum graviter, & copiose, nihil esse bonum, nisi quod honestum esset, cubantem disputavisse : cumque quasi faces ei doloris admoventur, sæpe dixisse, Nihil agis, dolor, quamvis sis molestus ; nunquam te esse confitebor malum. Omnes clari & nobilitati labores contemnendo fiunt tolerabiles.

EX LIBRO TERTIO.

CAP. XX. C. Gracchus, cum largitiones maximas fecisset, & effudisset ærarium, verbis tamen defendebat ærarium. Piso ille frugi, semper contra legem frumentariam dixerat. Is, lege lata, consularis ad frumentum accipiendum venerat. Animadvertit Gracchus in concione Pisonem stantem : quærit, audiente populo Romano, qui sibi constet, cum ea lege frumentum petat, quam dissuaserat. Nolim, inquit, mea bona, Gracche, tibi viritim di-

videre liceat: sed si facias, partem petam. Parumne declaravit vir gravis, & sapiens, lege Sempromia patrimonium publicum dissipari?

EX LIBRO QUARTO.

CAP. XXXVII. Ut metus, sic reliquæ perturbationes sunt in malo. Ergo ut constantia, scientiæ; sic perturbatio, erroris est. Qui autem natura dicuntur iracundi, aut misericordes, aut invidi, aut tale quid, ii sunt constituti quasi mala valetudine animi: sanabiles tamen. Ut de Socrate dicitur, cum multa in conventu vitia collegisset in eum Zopyrus, qui se naturam cujusque ex forma perspicere profitebatur, derisus est a cæteris, qui illa in Socrate vitia non agnoscerent: ab ipso autem Socrate sublevatus, cum illa sibi signa (ineffe) sed ratione, a se dejecta diceret.

EX LIBRO QUINTO.

CAP. XII. Socrates, cum esset ex eo quæsitum, Archelaum perdiccæ filium, qui tum fortunatissimus haberetur, nonne beatum putaret? Haud scio, inquit; nunquam enim cum eo collocutus sum. Ain tu? An tu aliter id scire non potes? Nullo modo. Tu igitur ne de Persarum quidem rege magno potes dicere, beatusne sit? An ego possum, cum ignorem quam sit doctus, quam vir bonus? Quid? tu in eo fitam vitam beatam putas? Ita prorsus existimo, bonos, beatos; improbos, miseros. Miser ergo Archelaus? Certe, si injustus.

XIV. Lacedæmonii Philippo minitanti per litteras, se omnia, quæ conarentur, prohibiturum, quæsi-
verunt, Num se esset etiam mori prohibiturus.

XX. Duodequadraginta annos Tyrannus Syracusanorum fuit Dionysius. Atqui de hoc homine a
bonis

bonis auctoribus sic scriptum accepimus, summam fuisse ejus in victu temperantiam, in rebusque gerendis virum acrem, & industrium, eundem tamen maleficum natura, & injustum. Ex quo omnibus, bene veritatem intuentibus, videri necesse est miserimum: ea enim ipsa quæ concupierat, ne tum quidem, cum omnia se posse censebat, consequeretur. Qui cum esset bonis parentibus, atque honesto loco natus, (etsi id quidem alius alio modo tradidit) abundaretque æqualium familiaritatibus, & consuetudine propinquorum: haberet etiam more Græciæ quosdam adolescentes amore conjunctos, credebatur eorum nemini: sed iis, quos ex familiis locupletum servos delegerat, quibus nomen servitutis ipse detraxerat, & quibusdam convenis, & feris barbaris, corporis custodiam committebat.

Ita propter injustam dominatus cupiditatem, in carcerem quodam modo ipse se incluserat; quin etiam ne tonsori collum committeret, tondere filias suas docuit. Ita fordido, ancillarique artificio regiæ virgines, ut tonstriculæ, tondebant barbam, & capillum patris. Et tamen ab iis ipsis, cum jam essent adultæ, ferrum removit, instituitque, ut candentibus juglandium putaminibus barbam sibi, & capillum adurerent. Idemque cum in communibus suggestis consistere non auderet, concionari ex turri alta solebat. Atque is cum pila ludere vellet (studiose enim id factitabat) tunicamque poneret, adolescentulo, quem amabat, tradidisse gladium dicitur. Hic cum quidam familiaris jocans dixisset: Huic quidem certe vitam tuam committis: arrisissetque adolescens; utrumque jussit interfici: alterum, quia viam demonstravisset interimendi sui; alterum, quia id dictum risu approbavisset. Atque eo facto sic doluit, ut nihil gravius tulerit in vita: quem enim vehementer amarat, occiderat. Sic distrahuntur in contrarias partes impotentium cupiditates. Cum huic obsecutus sis, illi est repugnandum. Quamquam hic quidem Tyrannus ipse judicavit quam esset beatus.

XXI. Cum quidam ex ejus assentatoribus Damocles, commemoraret in sermone copias ejus, opes, majestatem dominatus, rerum abundantiam, magnificentiam ædium regiarum; negaretque unquam beatiorum quemquam fuisse: Vis ne igitur, inquit, Damocle, quoniam hæc te vita delectat, ipse eandem degustare & fortunam experiri meam? Cum se ille cupere dixisset, collocari jussit hominem in aureo lecto, strato pulcherrimo, textili stragulo, magnificis operibus picto; abacosque complures ornavit argento, auroque cælato.

Tum ad mensam eximiae formae pueros delectos jussit consistere, eosque nutum ejus intuentes diligenter ministrare. Aderant unguenta, coronæ: incendebantur odores: mensæ exquisitissimis epulis exstruebantur. Fortunatus sibi Damocles videbatur. In hoc medio apparatu fulgentem gladium e lacunari seta equina aptum, demitti jussit, ut impenderet illius beati cervicibus. Itaque nec pulchros illos ministratores adspiciebat, nec plenum artis argentum; nec manum porrigebat in mensam: jam ipsæ defluebant coronæ: deinde exoravit Tyrannum, ut abire liceret, quod jam beatus nollet esse. Satisne videtur declarasse Dionysius, nihil esse ei beatum, cui semper aliquis terror impendeat?

XXII. Quantopere vero amicitias desideraret, quarum infidelitatem extimescebat, declaravit in Pythagoreis duobus illis; quorum cum alterum vadem mortis accepisset, alter ut vadem suum liberaret, præsto fuisset ad horam morti destinatum: Utinam ego, inquit, tertius vobis amicus adscriberer! Quam huic erat miserum, carere consuetudine amicorum, societate victus, sermone omnino familiari! homini præsertim docto a puero, & artibus ingenuis erudito. Omni cultu & victu humano carebat: vivebat cum fugitivis, cum facinorosis, cum barbaris: neminem qui aut libertate dignus esset, aut vellet omnino liber esse, sibi amicum arbitrabatur. Non ego jam cum hujus vita, qua tetrius, miserius, detestabilius excogitare nihil possum, Platonis, aut Architæ vitam comparabo, doctorum hominum & plane sapientium.

XXIII. Ex eadem urbe humilem homunculum, a pulvere, & radio excitabo, qui multis annis post fuit, Archimedes; cujus ego quaestor ignoratum ab Syracusanis, cum esse omnino negarent, septum undique & vestitum vepribus & dumetis indagavi sepulchrum. Tenebam enim quosdam fenariolos, quos in ejus monumento esse inscriptos acceperam, qui declarabant, in summo sepulchro sphaeram esse positam cum cylindro. Ego autem cum omnia collustrarem oculis, (est enim ad portas Agragianas magna frequentia sepulchrorum) animadverti columellam non multum e dumis eminentem: in qua inerat sphaerae figura, & cylindri. Atque ego statim Syracusanis (erant autem principes mecum) dixi me illud ipsum arbitrari esse, quod quaererem. Immissi cum falcibus multi purgarunt, & aperuerunt locum. Quo cum patefactus esset aditus, ad adversam basim accessimus. Apparebat epigramma ex eis posterioribus partibus versiculorum, dimidiatis fere. Ita nobilissima Graeciae civitas, quondam vero etiam doctissima, sui civis unius acutissimi monumentum ignorasset, nisi ab homine Arpinate didicisset. Sed redeat unde aberravit oratio. Quis est omnium, qui modo cum musis, id est, cum humanitate, & cum doctrina habeat aliquod commercium, qui se non hunc mathematicum malit, quam illum Tyrannum.

XXXII. Scythes Anacharsis potuit pro nihilo pecuniam ducere: nostrates philosophi facere non potuerunt. Illius epistola fertur his verbis: Anacharsis Hannoni salutem. Mihi amictui est, Scythicum tegmen: calciamentum, solorum callum: cubile, terra: pulpamentum, fames: lacte, caseo, carne vescor. Quare, ut ad quietum me licet venias. Munera autem ista, quibus es delectatus, vel civibus tuis, vel Diis immortalibus dona.

Socrates, in pompa cum magna vis auri, argentiue ferretur, Quam multa non desidero, inquit.

Xenocrates, cum legati ab Alexandro quinquaginta ei talenta attulissent, quae erat pecunia temporibus illis, Athenis praesertim, maxima, abdu-
xit

xit legatos ad coenam in Academiam: iis apposuit tantum quod fatis esset, nullo apparatu. Cum postridie rogarent eum, cui numerari juberet, quid? vos hesternæ, inquit, cœnula non intellexistis me pecunia non egere? Quod cum tristiores vidisset, xxx. minas accepit, ne aspernari regis liberalitatem videretur.

Diogenes, ut Cynicus, Alexandro roganti, ut diceret, si quid opus esset, Nunc quidem paululum, inquit, a sole. Offecerat videlicet apricanti. Et hic quidem disputare solebat, quanto regem Persarum vita fortunaque superaret. Sibi nihil deesse; illi nihil satis unquam fore. Se ejus voluptates non desiderare, quibus nunquam satiari ille posset; suas eum consequi nullo modo posse.

XXXIV. Darius in fuga cum aquam turbidam, & cadaveribus inquinatam bibisset, negavit unquam se bibisse jucundius; nunquam videlicet sitiens biberat. Nec esuriens Ptolemæus ederat: cui cum peragranti Ægyptum, comitibus non consecutis, cibarius in casa panis datus esset, nihil visum est illo pane jucundius.

Socratem ferunt, cum usque ad vesperum contentius ambulasset, quæsitumque esset ex eo, quare id faceret: respondisse, se, quo melius cœnaret, opsonare ambulando famem. Quid? victum Lacedæmoniorum in phiditiis, nonne videmus? ubi cum Tyrannus cœnavisset Dionysius, negavit se jure illo nigro, quod cœnæ caput erat, delectatum. Tum is, qui illa coxerat, minime mirum; condimenta enim defuerunt. Quæ tandem, inquit ille? Labor in venatu, sudor, cursus ab Eurota, fames, fitis. His enim rebus Lacedæmoniorum epulæ condiuntur. Atque hoc non ex hominum more solum, sed etiam ex bestiis intelligi potest, quæ, ut quidquid objectum est, quod modo a natura non sit alienum, eo contentæ non quærunt amplius.

Civitates quædam universæ, more doctæ, parsimonia delectantur, ut de Lacedæmoniis paulo ante diximus. Persarum a Xenophonte victus exponitur; quos negat ad panem adhibere quicquam, præ-

ter

ter nasturtium. Quamquam, si quædam etiam suaviora natura desideret, quam multa ex terra, arboribusque gignuntur, cum copia facili, tum suavitæ præstantia? Adde ficitatem, quæ consequitur hanc continentiam in victu. Adde integritatem valetudinis. Confer sudanteis, ructanteis, refer-tos epulis tanquam opimos boves, tum intelliges, qui voluptatem maxime sequantur, eos minime consequi: jucunditatemque victus esse in desiderio, non in satietate.

XXXV. Timotheum, clarum hominem Athenis, & principem civitatis, ferunt, cum cœnavisset apud Platonem, eoque convivio admodum delectatus esset, vidissetque eum postridie, dixisse: Vestræ quidem cœnæ non solum in præsentia, sed & jam postero die jucundæ sunt. Quid, quod ne mente quidem recte uti possumus, multo cibo, & portione completi? Est præclara Epistola Platonis ad Dionis propinquos: in qua scriptum est his fere verbis: Quo cum venissem, vita illa beata, quæ ferebatur, plena Italicarum, Syracusiarumque mensarum, nullo modo mihi placuit, bis in die saturum fieri, nec unquam pernoctare solum; cæteraque, quæ comitantur huic vitæ, in qua sapiens nemo efficietur unquam, moderatus vero multo minus.

Quæ enim natura tam mirabiliter temperari potest! Quo modo igitur jucunda vita potest esse, a qua absit prudentia? absit moderatio? Ex quo Sardana-pali opulentissimi Syriæ regis error agnoscitur, qui incidi jussit in busto:

„Hæc habeo, quæ edi, quæque exsaturata libido
„haufit: at illa jacent multa, & præclara relicta.
Quid aliud, inquit Aristoteles, in bovis, non in regis sepulchro inscriberes? Hæc habere se mortuum dicit, quæ ne vivus quidem diutius habebat, quam fruebatur. Melius tenues homines fruuntur, quam illi, qui abundant.

XXXVII. Contemto honore, contempta pecunia, quid relinquitur, quod extimendum sit? Exilium credo: quod in maximis malis ducitur. Jam vero, si rerum naturam, non ignominiam nominis quæ-

quærimus, quantum demum a perpetua peregrinatione differt? in qua ætates suas philosophi nobilissimi consumpserunt, qui semel egressi, numquam domum revertere. Itaque ad omnem rationem Teucri vox accommodari potest: Patria est, ubicumque est bene. Socrates quidem cum rogaretur, cui jatem se esse diceret, Mundanum inquit. Totius enim mundi se incolam & civem arbitrabatur.

EX LIBRO SECUNDO.

De Natura Deorum.

CAP. II. Quid potest esse tam apertum, tamque perspicuum, cum cœlum suspeximus, cœlestiaque contemplati sumus, quam esse aliquod Numen præstantissimæ mentis, quo hæc regantur? Quod qui dubitet, haud fane intelligo, cur non idem, sol sit, an nullus sit, dubitare possit. Quid enim est hoc illo evidentius? Quod nisi cognitum, comprehensumque animis haberemus, non tam stabilis opinio permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec una cum sæculis, ætatibusque hominum inveterare potuisset, etenim videmus cæteras opiniones fictas, atque vanas, diuturnitate extabuiffe.

III. P. Claudius, bello Punico primo, cum cavea liberati pulli non pascerentur, mergi eos in aquam jussit, ut biberent, quoniam esse nollent.

EX LIBRO TERTIO.

CAP. XXXIV. (2) Dionysius cum fanum Proserpinæ Locris expilavisset, navigabat Syracusas: isque

(2) Nachdem Cicero auf eine einfache, verständliche und für jeden Verstand begreifliche Weise das Daseyn eines

que cum secundissimo vento cursum teneret, ridens: Videtis-ne, inquit, amici, quam bona a Diis immortalibus navigatio sacrilegis detur? Atque homo acutus, cum bene, planeque percepisset, in eadem sententia perseverabat: qui, cum ad Peloponnesum classem appulisset, & in fanum venisset Jovis Olympii; aureum ei detraxit amiculum, grandi pondere, quo Jovem ornarat ex manubiis Carthaginiensium tyrannus Gelo. Atque in eo etiam cavillatus est, æstate, grave esse aureum amiculum; hyeme, frigidum; eique laneum pallium iniecit, cum id esse ad omne anni tempus diceret. Idemque Æsculapii Epidauri barbam auream demi jussit: neque enim convenire, barbatum esse filium, cum in omnibus fanis pater imberbis esset. Jam mensas argenteas de omnibus delubris jussit auferri: in quibus quod more veteris Græciæ inscriptum esset BONORUM DEORUM, uti se eorum bonitate velle dicebat. Idem victoriolas aureas, & pateras, coronasque, quæ simulachrorum porrectis manibus sustinebantur, sine dubitatione tollebat; eaque se *accipere* non *auferre* dicebat. Esse enim stultitiam a quibus bona precaremur, ab iis porrigentibus & dantibus nolle sumere. Eundemque ferunt hæc, quæ dixi, sublata de fanis in forum protulisse, & per præconem vendidisse: exactaque pecunia edixisse, ut, quod quisque a sacris haberet, id ante diem certum in suum quidque fanum referret. Ita ad impietatem in deos, in homines adjunxit injuriam.

XXXVII. Diagoras, cum Samothraciam venisset, Atheos ille qui dicitur, atque ei quidam amicus, Tu, qui Deos putas humana negligere, nonne animadvertis, ex tot tabulis pictis, quam multi votis vim tempestatis effugerint, in portumque salvi pervenerint? Ita fit, inquit; illi enim nusquam picti sunt,

eines einzigen Gottes bewiesen, erzählt er die Gottlosigkeit einiger Philosophen, um die Menge der Gottheiten, mit denen man den Himmel anfüllte, zu verlachen.

sunt, qui naufragia fecerunt, in marique perierunt. Idemque, cum ei naviganti vectores adversa tempestate timidi, & perterriti dicerent non injuria sibi illud accidere, qui illum in eandem navem recepissent: ostendit eis in eodem cursu multas alias laboranteis; quæsiuitque, num etiam in iis navibus Diagoram vehi crederent.

EX LIBRO PRIMO.

De Divinatione.

X CAP. XXXIV. **A**nnibalem, Coelius scribit, cum columnam auream, quæ esset in fano Junonis Laciniæ, auferre vellet, dubitaretque, utrum ea solida esset, an extrinsecus inaurata, perterebravisse; cumque solidam invenisset, statuissetque tollere, ei secundum quietem visam esse Junonem prædicere, ne id faceret, minarique, si id fecisset, se curaturam, ut, eum quoque oculum, quo bene videret, amitteret, idque ab homine acuto non esse neglectum: itaque ex eo auro, quod exterebratum esset, buculam curasse faciendam, & eam in summa columna collocavisse.

XXVII. Cum duo quidam Arcades familiares iter una facerent, & Megaram venissent, alterum ad cauponem divertisse; ad hospitem alterum. Qui ut coenati quiescerent, concubia nocte visum esse in somnis ei, qui erat in hospitio, illum alterum orare, ut subveniret, quod sibi a caupone interitus pararetur: eum primo perterritum somnio surrexisse: dein cum se collegisset; idque visum pro nihilo habendum esse duxisse, recubuisse: tum ei dormienti eundem illum visum esse rogare, ut quoniam sibi vivo non subvenisset, mortem suam ne inultam esse pateretur: se interfectum in plaustrum a caupone esse

esse conjectum, & supra stercus injectum: petere, ut mane ad portam adesset, priusquam plaustrum ex oppido exiret. Hoc vero somnio eum commotum, mane, bubulco præsto ad portam fuisse: quæsisse ex eo, quid esset in plastro; illum perterritum fugisse: mortuum erutum esse: cauponem, repatefacta, poenas dedisse.

XXXIV. Maximum portentum Spartiatis fuit, quod, cum oraculum ab Jove Dodonæo petivissent, de victoria sciscitantes, legatique illud, in quo inerant fortes, collocavissent: simia, quam rex Molossorum in deliciis habebat, & forteis ipsas & cætera, quæ erant ad sortem parata, disturbavit, & aliud alio dissipavit. Tum ea, quæ præposita erant oraculo, sacerdos dixisse dicitur, de salute Lacedæmoniis esse, non de victoria cogitandum.

XXXV. C. Flaminius consul iterum, exercitu lustrato, cum Arretium versus castra movisset, & contra Annibalem legiones duceret, & ipse, & equus ejus ante signum Jovis Statoris sine causa repente concidit: nec eam rem habuit religioni, obiecto signo, ut peritis videbatur, ne committeret prælium. Idem cum tripudio auspicaretur, pullarius diem prælii committendi differebat. Tum Flaminius ex eo quæsit, si ne postea quidem pulli pascerentur, quid faciendum censeret. Cum ille quiescendum respondisset: Flaminius, præclara vero auspicia, si esurientibus pullis res geri poterit, faturis nihil gereretur! Itaque signa convelli, & sesequi jussit.

XXXVI. Roscius cum esset in cunabulis, educareturque in Selonio, qui est campus agri Lanuvii; noctu lumine apposito experrecta nutrix animadvertit puerum dormientem circumplicatum serpentis amplexu. Quo adspectu exterrita, clamorem sustulit. (Fugit serpens), atque nihil mali puero accidit. Hanc speciem Praxiteles cælavit argento, & expressit Archias versibus.

XLIV. In annalibus habemus, Veienti bello, cum Lacus Albanus præter modum crevisset, Veientem quendam ad nos hominem nobilem profugisse, eumque dixisse, ex fatis, quæ Veientes scripta haberent, Veios capi non posse, dum Lacus is redundaret, & si lacus emissus, lapsu, & cursu suo ad mare profluxisset, perniciosum populo Romano; si autem ita esset eductus, ut ad mare pervenire non posset, tum salutare nostris fore. Ex quo illa admirabilis a majoribus Albanæ aquæ facta deductio est. Cum autem Veientes bello fessi legatos ad senatum misissent, tum ex his quidam dixisse dicitur, non omnia illum transfugam ausum esse senatui dicere; in iisdem enim fatis scriptum Veientes habere, fore ut brevi a Gallis Roma caperetur. Quod quidem sexennio post Veios captos factum esse vidimus. Sed hæc omnia, ut ficta, contemnenda.

XLVI. L. Paulus consul iterum, cum ei bellum ut cum Rege Perse gereret, obtigisset; ut ea ipsa die domum ad vesperam rediit, filiulam suam Tertiam, quæ tunc erat admodum parva, osculans, animadvertit tristitiam: Quid est, inquit, mea Tertia? quid, tristis es? Mi pater, inquit, Perse periit. Tum ille arctius puellam complexus, Accipio, inquit, filia mea, omen. Erat autem mortuus catellus eo nomine.

EX LIBRO SECUNDO.

De Legibus.

CAP. XVI. In lege est, ut Dii de ritibus patriis colantur. De quo cum consulerent Athenienses Apollinem Pithium, quas potissimum religiones tenerent; oraculum editum est, Eas, quæ essent in more majorum. Quo cum iterum venissent, majorumque morem dixissent sæpe esse mutatum, quæ-

variis; respondit, Optimum. Et profecto ita est, ut id habendum sit antiquissimum, & Deo proximum, quod sit optimum.

EX LIBRO PRIMO.

De Officiis.

CAP. X. **E**xistunt sæpe injuriæ calumnia quadam, & nimis callida sed malitiosa juris interpretatione. Ex quo illud, *Summum jus, summa injuria*, factum est jam tritum sermone proverbium. Quo in genere etiam in republica multa peccantur: ut ille qui cum triginta dierum essent cum hoste pactæ induciæ, noctu populabatur agros, quod dierum essent pactæ, non noctium induciæ.

Nec noster quidem probandus, si verum est, *Qu.* Fabium Labeonem, seu quem alium (nihil enim præter auditum habeo) arbitrum Nolanis & Neapolitanis, de finibus agri, a senatu datum, cum ad locum venisset, cum utrisque separatim locutum, ne cupide quid agerent, ne appetenter; atque ut regredi, quam progredi mallent. Id cum utrique fecissent, aliquantum agri in medio relictum est: itaque illorum fines, sicut ipsi dixerant, terminavit: in medio relictum quod erat, populo Romano adjudicavit. Decipere hoc quidem, non judicare est. Quocirca in omni re fugienda est talis solertia.

XI. Pompilius imperator tenebat provinciam; in ejus exercitu Catonis filius tyro militabat. Cum autem Pompilio videretur unam dimittere legionem, Catonis quoque filium, qui in eadem legione militabat, dimisit. Sed cum, amore pugnandi, in exercitu remansisset, Cato ad Pompilium scripsit, ut, si eum pateretur in exercitu remanere, secundo eum obligaret militiæ sacramento; quia, priore amisso

jure, cum hostibus pugnare non poterat. Adeo summa erat observatio in bello movendo.

XXIV. Callicratidas, cum Lacedæmoniorum dux esset Peloponnesiaco bello, multaque fecisset egregie, vertit ad extremum omnia, cum consilio non paruit eorum, qui classem ab Arginussis removen-
dam, nec cum Atheniensibus dimicandum putabant. Quibus ille respondit, Lacedæmonios, classe illa amissa, aliam parare posse: se fugere sine suo dedecore non posse.

EX LIBRO SECUNDO.

VIII. Rerum omnium nec aptius est quidquam ad opes tuendas, quam diligi, nec alienius quam time-
ri; ergo id amplectamur, ut metus absit, caritas retineatur; ita facillime, quæ volumus, & privatis in rebus, & in republica consequemur. Etenim, qui se metui volent, a quibus metuentur, eosdem metuant ipsi, necesse est.

Quid enim censemus superiorem illum Dionysium, quo cruciatu timoris angi solitum? qui cultros metuens tonsorios, candente arbore sibi adurebat capillum? Quid? Alexandrum Phæreum, quo animo vixisse arbitramur? qui, ut scriptum legimus, cum uxorem Theben admodum diligeret, tamen ad eam ex epulis in cubiculum veniens, barbarum, & eum quidem, ut scriptum est, compunctum notis Threiciis, districto gladio jubebat anteire: præmittebatque de stipatoribus suis, qui perscrutarentur arculas muliebres, & ne quid in vestimentis occultaretur telum, exquirerent. O miserum, qui fidelio-
rem & barbarum, & stigmatiam putaret, quam conjugem! Nec eum fefellit opinio: ab ea est enim ipse propter pellicatus suspicionem interfectus.

XV. Præclare in Epistola quadam Alexandrum filium Philippus accusat, quod largitione benevo-
lentiam Macedonum confectetur. Quæ te, malum,
inquit,

inquit, ratio in istam spem induxit, ut eos tibi fideles putares fore, quos pecunia corrupisses? An tu id agis, ut Macedones non te regem suum, sed ministrum & præbitorem sperent fore? Bene ministrum præbitorem, qua sordidum regi: melius etiam, quod largitionem corruptelam esse dixit. Fit enim deterior qui accipit, atque ad idem semper expectandum paratior. Hoc ille filio: sed præceptum putemus omnibus. Quamobrem id quidem non est dubium quin illa benignitas, quæ constat ex opera & industria, & honestior sit, & latius pateat, & possit prodesse pluribus, (quam quæ ex pecunia). Nonnunquam tamen est largiendum, nec hoc benignitatis genus omne repudiandum est: & sæpe idoneis hominibus indigentibus de re familiari imperiendum: sed diligenter, atque moderate.

XXIII. Aratus Sicyonius jure laudatur, qui, cum ejus civitas quinquaginta annos a Tyrannis tenebatur, profectus Argis Sicyonem, clandestino introitu urbe est potitus: cumque Tyrannum Nicoclem improvise oppressisset, sexcentos exules, qui fuerant ejus civitatis locupletissimi, restituit: remque publicam adventu suo liberavit.

Sed cum magnam animadverteret in bonis & possessionibus difficultatem, quod & eos, quos ipse restituerat, quorum bona alii possederant, egere iniquissimum arbitrabatur, & quinquaginta annorum possessiones movere, non nimis æquum putabat; propterea quod tam longo spatio multa hereditatibus, multa emptionibus, multa dotibus detinebantur sine injuria; judicavit, neque illis adimi, neque his non satisfieri, quorum illa fuerant, oportere. Cum igitur statuisset opus esse ad eam rem constituendam pecunia, Alexandriam se proficisci velle dixit, remque integram ad reditum suum jussit esse.

Isque celeriter ad Ptolemæum suum hospitem venit, qui tum regnabat alter post Alexandriam conditam; cui cum exposuisset, patriam se liberare velle, causamque docuisset, a rege opulento vir sum-

mus facile impetravit, ut grandi pecunia adjuvaretur. Quam cum Sicyonem attulisset, adhibuit sibi in consilium quindecim principes, cum quibus causas cognovit, eorum qui aliena detinebant, & eorum qui sua amiserant: perfecitque æstimandis possessionibus, uti persuaderet aliis ut pecuniam accipere mallent, & possessionibus cederent; aliis ut commodius putarent numerari sibi quod tanti esset, quam suum recuperare: ita perfectum est, ut omnes constituta concordia sine querela discederent.

EX LIBRO TERTIO.

IX. Gyges inducitur a Platone, qui, cum terra discessisset magnis quibusdam imbribus, in illum hiatus descendit, æneumque equum, ut ferunt fabulæ, animadvertit, cujus in lateribus fores essent, quibus apertis, hominis mortui vidit corpus magnitudine inusitata, annulumque aureum in digito: quem ut detraxit, ipse induit: (erat autem regius pastor), tum in consilium pastorum se recepit. Ibi cum palam ejus annuli ad palmam converterat, a nullo videbatur, ipse autem omnia videbat, idem rursus videbatur, cum in lucem annulum invertebat: itaque hac opportunitate annuli usus, reginæ (apparuit) eaque adjutrice regem dominum interemit, fustulitque quos obstare arbitrabatur: nec in his eum quisquam facinoribus potuit videre. Sic repente annuli beneficio rex ortus est Lydiæ. Sed fictam & commentitiam fabulam dicunt prolatam a Platone.

X. Damonem & Phinthiam, Pythagoreos, ferunt hoc animo inter se fuisse, ut cum eorum alteri Dionysius tyrannus diem necis destinavisset; & is, qui morti addictus esset, paucos sibi dies commendandorum suorum causa postulavisset: vas factus est alter ejus sistendi; ut si ille non revertisset ad diem moriendum esset sibi ipsi. Qui cum ad diem se recepisset-

cepisset, admiratus eorum fidem tyrannus, petivit ut se in amicitiam tertium adscriberent.

XI. Athenienses, cum Persarum impetum nullo modo possent sustinere, statuerentque, ut, urbe relicta, conjugibus & liberis Trœzene depositis, naves conscenderent, libertatemque Græciæ classe defenderent; Cyrillum quendam suadentem, ut in urbe manerent, Xerxemque reciperent, lapidibus obruerant.

Themistocles post victoriam ejus belli, quod cum Persis fuit, dixit in concione, se habere consilium reipublicæ salutare, sed id sciri opus non esse: postulavit ut aliquem populus daret, quicum communicaret: datus est Aristides. Huic ille, classem Lacedæmoniorum, quæ subducta esset ad Gytheum, clam incendi posse: quo facto, frangi Lacedæmoniorum opes necesse esset. Quod Aristides cum audisset, in concionem magna expectatione venit, dixitque perutile esse consilium quod Themistocles afferret, sed minime honestum: itaque Athenienses, quod honestum non esset, id ne utile quidem putarunt, totamque eam rem quam ne audierant quidem, auctore Aristide, repudiaverunt.

XIV. C. Canius eques Romanus; homo nec infacetus, & satis literatus. cum se Syracusas, otian-di causa, non negotiandi, ut ipse dicere solebat, contulisset, dictitabat se hortulos aliquos velle emere, quo invitare amicos, & ubi se oblectare sine interpellatoribus posset. Quod cum percrebuisse, Pythius ei quidam qui argentariam faceret Syracusis, dixit venales quidem se hortos non habere, sed licere uti Canio, si vellet, ut suis: & simul ad cœnam hominem in hortos invitavit in posterum diem. Cum ille promississet, tum Pythius ut argentarius, qui esset apud omnes ordines gratiofus, piscatores ad se convocavit, & ab iis petivit, ut ante suos hortulos postera die piscarentur, dixitque quid eos facere vellet.

Ad cœnam tempore venit Canius: opipare paratum erat convivium: cymbarum ante hortulos multitudo: pro se quisque quod cederat, afferebat: an-

te pedes Pythii pisces abjiciebantur. Tum Canius, Quæso, inquit, quid est hoc, o Pythi? tantumne piscium? tantumne cymbarum? Et ille. Quid mirum? inquit: hoc loco est, Syracusis quidquid est piscium: hæc aquatio: hac villa ista carere non possunt.

Incensus Canius cupiditate, contendit a Pythio, ut venderet. Gravate ille primo. Quid multa? impetrat: emit homo cupidus, & locuples, tanti quanti Pithius voluit, & emit instructos: nomina facit: negotium conficit.

Invitat Canius postero die familiares suos. Venit ipse mature; scalmum nullum videt: quærit ex proximo vicino, num feriæ quædam piscatorum essent, quod eos nullos videret. Nullæ quod sciam, inquit ille: sed hic piscari nulli solent: itaque heri mirabar quid accidisset. Stomachari Canius, sed quid faceret?

XXII. Cum rex Pyrrhus populo Romano bellum ultro intulisset, cumque de imperio certamen esset cum rege generoso, ac potente; perfuga ab eo venit in castra Fabricii, eique est pollicitus, si præmium sibi proposuisset, se, ut clam venisset, sic clam in Pyrrhi castra rediturum, & eum veneno necaturum. Hunc Fabricius reduendum curavit ad Pyrrhum: idque ejus factum a senatu laudatum est.

XXVI. Marcus Attilius Regulus cum consul iterum in Africa ex insidiis captus esset, duce Xantippo Lacedæmonio, imperatore autem patre Annibalis Amilcare, juratus missus est ad senatum, ut nisi redditi essent Pœnis captivi nobiles quidam, rediret ipse Carthaginem.

Is, cum Romam venisset, utilitatis speciem videbat; sed eam, ut res declarat, falsam judicavit: quæ erat talis, manere in patria, esse domi suæ cum uxore, cum liberis; quam calamitatem accepisset in bello, communem fortunæ bellicæ judicantem, tenere consularis dignitatis gradum. Quis hæc neget esse utilia?

Itaque quid fecit? in senatum venit: mandata exposuit: sententiam ne diceret, recusavit: quamdiu jurejurando hostium teneretur, non esse se senatorum. Atque illud etiam (o stultum hominem, dixerit quispiam, & repugnantem utilitati suæ!) reddi captivos negavit esse utile: illos enim adolescentes, & bonos duces, se jam confectum senectute. Cujus cum valuisset auctoritas, captivi retenti sunt, ipse Carthaginem rediit, neque eum caritas patriæ retinuit, nec fuorum.

Neque vero tum ignorabat, se ad crudelissimum hostem, & ad exquisita supplicia proficisci, sed jururandum conservandum putabat. Itaque tum, cum vigilando necabatur, erat in meliore causa, quam si domi senex, captivus, perjurus, & consularis remansisset.

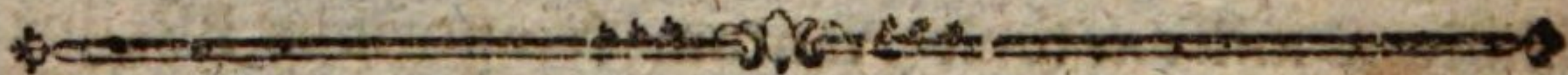
XXXI. L. Manlio, Auli filio, cum dictator fuisset, M. Pomponius tribunus plebis diem dixit quod is paucos sibi dies ad dictaturam gerendam addidisset; criminabatur etiam, quod Titum filium, qui postea est Torquatus appellatus, ab hominibus relegasset, & ruri habitare jussisset; quod cum audivisset adolescens filius negotium exhiberi patri, accurrisse Romam, & prima luce Pomponii domum venisse dicitur. Cui cum esset nuntiatum, quod illum iratum allaturum ad se aliquid contra patrem arbitraretur, surrexit e lectulo, remotisque arbitris ad se adolescentem jussit venire. At ille, ut ingressus est, confestim gladium distrinxit, juravitque se illum statim interfectorum, nisi jusjurandum sibi dedisset, se patrem missum esse facturum: juravit hoc terrore coactus Pomponius: rem ad populum detulit: docuit, cur sibi a causa desistere necesse esset: Manlium missum fecit: tantum temporibus illis jusjurandum valebat.

Atque hic T. Manlius is est qui ad Anienem Gallo, quem ab eo provocatus occiderat, torque detracto, cognomen invenit cujus tertio consulatu Latini ad Vesperim fusi, & fugati: magnus vir in primis, & qui perindulgens in patrem, idem acerbus & severus in filium.

XXXII. Sed ut laudandus Regulus in conservando jurejurando, sic decem illi, quos post Cannensem pugnam juratos ad senatum misit Annibal, se in castra redituros ea, quorum erant potiti Poeni, nisi de redimendis captivis impetravissent; si non redierunt, vituperandi: de quibus non omnes uno modo. Nam Polybius, bonus auctor in primis, scribit ex decem nobilissimis, qui tum erant missi, novem revertisse, a senatu re non impetrata: Unum ex decem, qui paulo postquam egressus erat e castris, redisset, quasi aliquid esset oblitus, Romæ remansisse. Reditu enim in castra, liberatum se esse jurejurando interpretabatur; non recte. Fraus enim diffringit, non dissolvit perjurium. Fuit igitur stulta calliditas, perverse imitata prudentiam. Itaque decrevit Senatus, ut ille veterator, & callidus, victus ad Annibalem duceretur.

Sed illud maximum. Octo hominum millia tenebat Annibal, non quos in acie cepisset, aut qui periculo mortis diffugissent, sed qui relictæ in castris fuissent a Paulo & Varrone consulibus. Eos senatus non censuit redimendos, cum id parva pecunia fieri potuisset; ut esset insitum militibus nostris aut vincere, aut emori; qua quidem re audita, fractum animum Annibalis scripsit idem, quod senatus, populusque Romanus rebus afflictis tam excelso animo fuisset. Sic honestatis comparatione, ea quæ videntur utilia, vincuntur.

Acilius autem ille, qui Græce scripsit historiam, plures ait fuisse qui in castra revertissent, eadem fraude, ut jurejurando liberarentur, eosque a censoribus, omnibus ignominie notatos.

Ex Libro de Senectute.

CAP. VII. **S**ophocles ad summam senectutem tragœdias fecit, qui propter studium cùm rem familiarem negligere videretur, a filiis in judi-

judicium vocatus est, ut, quemadmodum nostro more male rem gerentibus patribus, bonis interdici solent, sic illum quasi desipientem, a re familiari removerent iudices. Tum senex dicitur eam fabulam quam in manibus habebat, & proxime scripserat, Oedipum Coloneum recitasse iudicibus, quæsisseque, num illud carmen desipientis videretur. Quo recitato, sententiis iudicum est liberatus.

XV. Venio nunc ad voluptates agricolarum, quibus ego incredibiliter delector: quæ nec ulla impediuntur senectute, & mihi ad sapientis vitam proxime videntur accedere. Habent enim rationem cum terra, quæ nunquam recusat imperium; nec unquam sine usura reddit quod accepit; sed alias minore, plerumque maiore cum scenore. Quanquam me quidem non fructus modo, sed etiam ipsius terræ vis ac natura delectat: quæ cum gremio mollito ac subacto semen sparsum excepit; primum id occæcatum cohibet; ex quo occatio, quæ hoc efficit, nominata est: deinde tepefactum vapore & compressu suo diffundit; & elicit herbescentem ex eo viriditatem: quæ nixa fibris stirpium, sensim adolescit; culmoque erecta geniculato, vaginis jam quasi pubescens includitur; e quibus cum emerferit, fundit frugem spicæ ordine structam, & contra avium minorum morsus munitur vallo aristarum.

Quid ego vitium fatus, ortus, incrementa commemorem? Satiari delectatione non possum, ut meæ senectutis requiem oblectamentumque noscatis. Omitto enim vim ipsam omnium quæ generantur e terra, quæ ex fici tantulo grano, aut ex acino vinaceo, aut ex cæterarum frugum ac stirpium minutissimis feminibus, tantos truncos ramosque procreat. Malleoli, palmites, sarmenta, vivi radices, propagines, nonne ea efficiunt, ut quemvis cum admiratione delectent?

Vitis quidem, quæ natura caduca est, & nisi fulta sit, ad terram fertur; eadem, ut se erigat, claviculis suis, quasi manibus, quicquid est nacta complectitur: quam serpentem multiplici lapsu & erratico, ferro amputans coercet ars agricolarum, ne sylve-

sylvescat farmentis, & in omnes partes nimia fundatur.

Itaque ineunte vere, in iis quæ relicta sunt, existit tanquam ad articulos farmentorum ea quæ gemma dicitur, a qua oriens uva sese ostendit: quæ & succo terræ, & calore solis augescens, primo est peracerba gustui, deinde maturata dulcescit; vestitaque pampinis, nec modico tepore caret, & nimios solis defendit ardores. Qua quid potest esse tum fructu lætius, tum aspectu pulchrius? cujus quidem utilitas non me solum, ut ante dixi, sed etiam cultura, & ipsa natura delectat: adminiculorum ordines, capitum jugatio & religatio, & propagatio vitium; farmentorumque, ea, quam dixi, aliorum amputatio, aliorum immissio.

Quid ergo irrigationes, quid fossiones agri, repastinationesque proferam, quibus fit terra multo fecundior? Quid de utilitate loquar stercoreandi? dixi in eo libro, quem de rebus rusticis scripsi: de qua doctus Hesiodus ne verbum quidem fecit, cum de cultura agri scriberet. At Homerus, qui multis (ut mihi videtur) ante seculis fuit, Laërtem lenientem desiderium quod capiebat e filio, colentem agrum & eum stercoreantem facit.

Nec vero segetibus solum & pratis, & vineis, & arbutis res rusticæ lætæ sunt; sed etiam hortis & pomariis; tum pecudum pastu, apium examinibus, florum omnium varietate. Nec consitiones modo delectant, sed etiam insitiones, quibus nihil invenit agri cultura solertius.

XVI. Possum persequi permulta oblectamenta rerum rusticarum: sed ea ipsa, quæ dixi, sentio fuisse longiora. Ignoscetis; nam & studio rerum rusticarum profectus sum, & senectus est natura loquacior: ne ab omnibus eam vitiis videar vindicare.

Ergo in hac vita M. Curius, cum de Samnitibus, de Sabinis, de Pyrrho triumphavisset, consumpsit extremum tempus ætatis: cujus quidem villam ego contemplans (abest enim non longe a mea), admirari satis non possum vel hominis ipsius continentiam, vel temporum disciplinam.

Curio

Curio enim ad focum sedenti, magnum auri pondus Samnites cum attulissent, repudiati ab eo sunt: non enim aurum habere, præclarum sibi videri dixit; sed iis qui haberent aurum, imperare. Poterat-ne tantus animus non jucundam efficere senectutem?

Sed venio ad agricolas, ne a me ipso recedam. In agris erant tum senatores, & idem senes; siquidem aranti L. Quintio Cincinnato nuntiatum est eum dictatorem esse factum, cujus dictatoris iussu magister equitum C. Servilius Ahala Sp. Mælium regnum appetentem occupatum interemit.

A villa in senatum accersebantur, & Curius, & alii senes; ex quo, qui eos accersebant, *Viatores* nominati sunt.

Num igitur eorum senectus miserabilis fuit, qui se agricultione oblectabant? Mea quidem sententia, haud scio, an ulla vita beatior esse possit: neque solum officio, quod hominum generi universo cultura agrorum est salutaris; sed & delectatione, quam dixi, & saturitate copiaeque omnium rerum quæ ad victum hominum, & cultum etiam Deorum pertinent: ut, quoniam hæc quidam desiderant, in gratiam jam cum voluptate redeamus.

Semper enim boni, assidue domini referta cella vinaria, olearia, penaria est: villaque tota locuples est: abundat etiam porco, hœdo, agno, gallina, lacte, caseo, melle. Jam hortum ipsi agricolæ *succidiam alteram* appellant: tum conditiora facit hæc, supervacanei etiam operis, aucupium atque venatio.

Quid de pratorum viriditate, aut arborum ordinibus, aut vinearum, olivetorumve specie plura dicam? Brevi præcidam. Agro bene culto nihil potest esse nec usu uberius, nec specie ornatius: ad quem fruendum non modo non retardat, verum etiam invitat atque allecat senectus. Ubi enim potest illa ætas aut calefcere, vel apricatione melius, vel igni; aut vicissim umbris aquisve refrigerari salubrius? Sibi igitur habeant juvenes arma, sibi equos, sibi hastas, sibi clavam, sibi pilam, sibi na-
tatio-

tationes & cursus: nobis senibus ex lusionibus multis talos relinquant & tesseras; idipsum tamen ut lubebit: quoniam sine his beata esse senectus potest.

XVII. Multas ad res, perutiles Xenophontis libri sunt; quos legite, quæso, studiose. Quam copiose ab eo agricultura laudatur in eo libro, qui est de tuenda re familiari, qui Oeconomicus inscribitur? Atque ut intelligatis nihil ei tam regale videri, quam studium agri colendi, Socrates in eo libro loquitur cum Critobulo, Cyrum minorem Persarum regem, præstantem ingenio atque imperii gloria, cum Lyfander Lacedæmonius vir summæ virtutis venisset ad eum Sardis, eique dona a sociis attulisset; & cæteris in rebus comen erga Lyfandrum atque humanum fuisse, & ei quendam conseptum agrum ac diligenter consitum ostendisse. Cum autem admiraretur Lyfander & proceritates arborum, & directos in quincuncem ordines, & humum subactam atque puram, & suavitatem odorum qui afflarentur e floribus: tum eum dixisse, mirari se non modo diligentiam, sed etiam solertiam ejus, a quo essent illa dimensa atque descripta; & ei Cyrum respondisse: „Atqui ego ista sum omnia dimensus; „mei sunt ordines, mea descriptio: multæ etiam „istarum arborum mea manu sunt factæ“. Tum Lyfandrum intuentem ejus purpuram, & nitorem corporis, ornatumque Persicum multo auro multisque gemmis fulgentem, dixisse: „Recte vero te, „Cyre, beatum ferunt, quoniam virtuti tuæ fortuna conjuncta est“.

XVIII. Memorizæ proditum est, cum Athenis, ludis quidam in theatrum grandis natu venisset, magno in confessu locum ei a suis civibus nusquam datum: cum autem ad Lacedæmonios accessisset, qui legati cum essent, certo in loco confederant, confurrexisse omnes, & senem illum sessum recepisse: quibus cum a cuncto confessu plausus multiplex datus esset, dixisse ex his quemdam, „Athenienses scire quæ recta essent, sed facere nolle“.

Ex Libro de Amicitia.

CAP. XXIII. **V**erum illud est quod a Tarentino Archita dici solitum, nostros senes commemorare audivi, ab aliis senibus auditum. Si quis in cœlum ascendisset, naturamque mundi, & pulchritudinem siderum perspexisset, insuavem illam admirationem ei fore, quæ jucundissima fuisset, nisi aliquem, cui narraret, habuisset.

Sic natura solitarium nihil amat, semperque ad aliquid tanquam adminiculum annititur: quod in amicissimo quoque dulcissimum est.

Ex Oratione pro Sexto Roscio Amerino.

CAP. XXIII. **A**iunt T. Clœlium quemdam Terra-
cinentem, hominem non obscu-
rum, cum cœnatus cubitum in idem conclave cum
duobus adolescentibus filiis esset, inventum esse ma-
ne jugulatum, cum neque servus quisquam reperi-
retur, neque liber, ad quem ea suspicio pertineret:
id ætatis autem duo filii propter cubantes ne sensisse
quidem se dicerent: nomina filiorum de parricidio
delata sunt. Quid postea? erat sane suspiciosum.
Neutrum sensisse? Ausum autem esse quemquam se
in id conclave committere, eo potissimum tempo-
re, cum ibidem essent duo adolescentes filii, qui
& sentire, & defendere facile possent? Erat porro
nemo, in quem ea suspicio conveniret. Tamen cum
planum iudicibus esset factum, aperto ostio dormien-
teis eos repertos esse: iudicio absoluti adolescentes,
& suspicione omni liberati sunt. Nemo enim puta-
bat, quemquam esse, qui, cum omnia divina atque
humana jura scelere nefario polluisset, somnum fra-
tim capere potuisset: propterea quod qui tantum fa-
cinus

cinus commiserunt, non modo sine cura quiescere, sed ne spirare quidem sine metu possunt.

EX LIBRO QUARTO.

In Verrem de signis.

XXV. Sunt qui L. Pisonem cognoverunt, huius L. Pisonis, qui prætor fuit, patrem. Is cum esset in Hispania prætor, qua in provincia occisus est, nescio quo pacto, dum armis exercetur, annulus aureus, quem habebat, fractus est, & comminutus. Cum vellet sibi annulum facere, aurificem iussit vocari in foro Cordubæ, & ei palam appendit aurum. Hominem in foro sellam jubet ponere, & facere annulum, omnibus præsentibus. Nimium fortasse dicet aliquis hunc diligentem. Reprehendat si quis volet. Filius L. Pisonis erat, qui primus de pecuniis repetundis legem tulit. Nunc de Verre dicam, cum de Pisone frugi dixerim. Et, quantum intersit videte.

XXVII. Venio non ad furtum, non ad avaritiam, non ad cupiditatem, sed ejusmodi facinus in quo omnia nefaria contineri mihi, atque inesse videantur: in quo Dii immortales violati, existimatio atque autoritas nominis populi Romani imminuta, hospitium spoliatum atque proditum, abalienati scelere istius a nobis omnes reges amicissimi, nationesque, quæ in eorum regno ac ditione sunt. Nam reges Syriæ, regis Antiochi filios pueros, scitis Romæ nuper fuisse: hi ipsi posteaquam in regnum patrum profecti sunt, eorum alter, qui Antiochus vocatur, iter per Siciliam facere voluit. Itaque, isto prætore, venit Syracusas.

Hic Verres hæreditatem sibi venisse arbitratus est, quod in ejus regnum ac manus venerat is, quem isto & audierat multa secum præclara habere, & suspicabatur. Mittit homini munera satis large: hæc ad
usum

usum domesticum, vini, olei, quod visum erat; etiam tritici, quod satis esset, de suis decumis. Deinde ipsum regem ad coenam vocavit: exornat ample, magnificeque triclinium: exponit ea, quibus abundat, plurima ac pulcherrima vasa argentea, namque hæc aurea nondum fecerat. Omnibus curat rebus instructum, & paratum ut sit convivium. Quid multa? Rex ita discessit, ut & istum copiose ornatum, & se honorifice acceptum arbitraretur. Vocat ad coenam deinde ipse prætorem. Exponit suas copias omneis, multum argentum, non pauca etiam pocula ex auro, quæ, ut mos esset regius, & maxime in Syria, gemmis erant distincta clarissimis.

Erat etiam vas vinarium ex una gemma pergrandi, trulla excavata, manubrio aureo, de qua, credo, satis idoneum, satis gravem testem Qu. Minucium dicere audistis. Iste unumquodque vas in manus fumere, laudare, mirari. Rex gaudere, prætori populi Romani satis jucundum, & gratum illud esse convivium. Posteaquam inde discessum est, cogitare iste nihil aliud, (quod ipsa res declaravit) nisi, quemadmodum regem ex provincia spoliatum, expilatumque dimitteret. Mittit rogatum vasa ea, quæ pulcherrima apud illum viderat: ait se suis cælatoribus velle ostendere. Rex, qui istum non nosset, sine ulla suspicione libentissime dedit. Mittit etiam trullam gemmeam rogatum: velle se eam diligentius considerare. Ea quoque ei mittitur.

XXVIII. Candelabrum e gemmis clarissimis, opere mirabili perfectum, reges hi, quos dico, Romanam cum attulissent, ut in Capitolio ponerent: quod nondum etiam perfectum templum offenderant, neque ponere potuerunt, neque vulgo ostendere, ac proferre voluerunt: ut & magnificentius videretur, cum suo tempore in cella Jovis Optimi Maximi poneretur, & clarius, cum pulchritudo ejus recens ad oculos hominum, atque integra perveniret. Statuerunt id secum in Syriam reportare; ut, cum audissent simulachrum Jovis Optimi Maximi dedicatum, legatos mitterent, qui cum cæteris re-

bus illud quoque eximium, atque pulcherrimum donum in Capitolium afferrent.

Pervenit res ad istius aureis nescio quomodo, nam rex celatum voluerat, non quo quidquam metueret, aut suspicaretur, sed ut ne multi illud ante perciperent oculis, quam populus Romanus. Iste petit a rege, & eum pluribus verbis rogat, ut id ad se mittat, cupere se dicit inspicere, neque se aliis videndi potestatem esse facturum. Antiochus, qui animo & puerili esset, & regio, nihil de istius improbitate suspicatus est: imperat suis ut id in prætorium involutum quam occultissime deferrent. Quo posteaquam attulerunt, involucrisque rejectis constituerunt: iste clamare cœpit, dignam rem esse regno Syriæ, dignam regio munere, dignam Capitolio.

Etenim erat eo splendore, qui ex clarissimis, & plurimis gemmis esse debebat: ea varietate operum, ut ars certare videretur cum copia: ea magnitudine, ut intelligi posset, non ad hominum apparatus, sed ad amplissimi templi ornamentum esse factum. Quod cum satis jam perspexisse videretur, tollere incipiunt, ut referrent. Iste ait se velle illud etiam atque etiam considerare: nequaquam se esse fatiatum. Jubet illos discedere, & candelabrum relinquere. Sic illi tum inanes ad Antiochum revertuntur.

XXIX. Rex primo nihil metuere, nihil suspicari. Dies unus, alter, plures: non referri. Tum rex ad istum, si sibi videatur, ut reddat. Jubet iste posterius ad se reverti. Mirum illi videri. Mittit iterum: non redditur. Ipse hominem appellat: rogat, ut reddat. Os hominis, insignemque impudentiam cognoscite. Quod sciret, quodque ex ipso rege audisset in Capitolio esse ponendum: quod Jovi Optimo Maximo, quod populo Romano servari videret, id sibi ut donaret, rogare, & vehementer petere cœpit. Cum ille se & religione Jovis Capitolini, & hominum existimatione impediri diceret, quod multæ nationes testes essent illius operis, ac muneris: iste homini minari acerrime cœpit. Ubi videt eum
nihil

nihilo magis minis quam precibus permoveri; repente hominem de provincia jubet ante noctem decedere. Ait se comperisse, ex ejus regno piratas in Siciliam esse venturos.

Rex maximo conventu Syracusis, in foro, ne quis forte me in crimine obscuro versari, atque affingere aliquid suspicione hominum arbitretur; in foro, inquam, Syracusis flens, ac Deos hominesque contestans, clamare cœpit, candelabrum factum e gemmis, quod in Capitolium missurus esset, quod in templo clarissimo populo Romano monumentum suæ societatis, amicitiaque esset voluisset, id sibi C. Verrem abstulisse: de cæteris operibus ex auro, & gemmis, quæ sua penes illum essent, se non laborare; hoc sibi eripi miserum esse, & indignum. Id etsi antea jam mente, & cogitatione sua fratrisque sui, consecratum esset; tamen tum se in illo conventu civium Romanorum dare, donare, dicare, consecrare Jovi Optimo Maximo, testemque ipsum Jovem suæ voluntatis, ac religionis adhibere.

XXX. Quæ vox? quæ latera? quæ vires hujus unius criminis querimoniam possint sustinere? Rex Antiochus, qui Romæ ante oculos omnium nostrum biennium fere comitatu regio atque ornatu fuisset; is cum amicus & socius populi Romani esset, præceps provincia exturbatus est. Nomen populi Romani, odio, atque acerbitati scitote nationibus exteris futurum, si istius hæc tanta injuria impunita discefferit.

Ex Libro quinto in Verrem de Suppliciis.

CAP. I. Venit mihi in mentem, in judicio M. Aquillii quantum auctoritatis, quantum momenti oratio M. Antonii habuisse existimata sit: qui, ut erat in dicendo non solum sapiens, sed etiam fortis, causa prope perorata, ipse arripuit M. Aquilium, constituitque in conspectu omnium, tunicam-

que ejus a pectore abscidit, ut cicatrices populus Romanus Judicesque adspicerent, adverso corpore exceptas. Simul & de illo vulnere, quod ille in capite ab hostium duce acceperat, multa dixit: eo-que adduxit eos, qui erant judicaturi, vehementer ut vererentur, ne, quem virum fortuna ex hostium telis eripuisset, cum sibi ipse non pepercisset, hic non ad populi Romani laudem, sed ad judicium crudelitatem videretur esse servatus.

III. Posteaquam ex Sicilia M. Aquilius decessit, omnium instituta, atque edicta prætorum fuerunt ejusmodi, ut ne quis cum telo servus esset. Vetus est quod dicam, & propter severitatem exempli fortasse inauditum: L. Domitium prætorem in Sicilia, cum aper ingens ad eum allatus esset, admiratum requisisse quis eum percussisset. Cum audisset pastorem cujusdam fuisse, eum ad se vocari jussisse: illum cupide ad prætorem, quasi ad laudem, atque præmium occurrisse: quæsisse Domitium, qui tantam bestiam percussisset: illum respondisse, venabulo. Statim deinde jussu prætoris in crucem esse sublatum. Durum hoc fortasse videatur: neque ego ullam in partem disputo. Tantum intelligo, maluisse Domitium crudelem in animadvertendo, quam in prætermittendo dissolutum videri.

X. Verres ita vivebat in Sicilia hybernis mensibus, ut eum non facile, non modo extra tectum, sed ne extra lectum quidem quisquam videret. Ita diei brevitās, convivii; noctis longitudo, flagitiis conterebatur. Cum autem ver esse cœperat, cujus initium iste non a Favonio, neque ab aliquo astro notabat; sed, cum rosam viderat, tunc incipere ver arbitrabatur: dabat se labori, atque itineribus: in quibus usque eo se præbebat patientem, atque impigrum, ut eum nemo unquam in equo sedentem videret.

XI. Nam, ut mos fuit Bithyniæ regibus, lectica octophora ferebatur, in qua pulvinus erat perlucidus, Militenſi rosa factus: ipse autem coronam habebat unam in capite, alteram in collo, reticulatamque ad nareis sibi admovebat, tenuissimo lin-

nutis malis, plenum rosæ. Sic confecto itinere, cum ad aliquod oppidum venerat, eadem lectica usque in cubiculum deferrebatur. Deinde, ubi paulisper in cubiculo pretio, non æquitate jura descripserat, Libero reliquum tempus deberi arbitrabatur.

Ex Oratione pro M. Fonteio.

CAP. XIII. Extat oratio hominis ingeniosissimi atque eloquentissimi C. Gracchi; qua in oratione permulta in L. Pisonem turpia, ac flagitiosa dicuntur. At in quem virum? qui tanta virtute, atque integritate fuit, ut etiam illis optimis temporibus, cum hominem invenire nequam neminem posses, solus tamen frugi nominaretur. Quem cum in concionem Gracchus vocari juberet, & viator quæreret, quem Pisonem? quod erant plures: Cogit me, inquit, dicere inimicum meum, Frugi. Is igitur vir; quem ne inimicus quidem satis in appellando significare poterat, nisi ante laudasset; qui uno cognomine declarabatur, non modo quis esset, sed etiam qualis esset: tamen in falsam atque iniquam proborum insimulationem vocabatur.

Ex Oratione pro Lege Manilia.

CAP. IX. Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugisse dicitur: quam prædicant in fuga, fratris sui membra in iis locis, qua se parens persequeretur, dissipavisse, ut eorum collectio dispersa, mœrorque patrius celeritatem persequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens, maximam vim auri, atque argenti, pulcherrimarum rerum omnium, quas & a majoribus acceperat, bello superiore ex tota Asia direptas, in suum nunc congefferat, in Ponto omnem reliquit. Hæc

dum (Romani milites) colligunt omnia diligentius, rex ipse e manibus effugit. Ita illum in persequendi studio mœror, hos lætitia retardavit. Hunc in illo timore & fuga Tigranes, rex Armenius, excepit: diffidentemque rebus suis confirmavit, & afflictum erexit, perditumque recreavit. Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis numquam est ausus optare. Nam cum se in regnum recepisset suum, non fuit eo contentus, quod ei præter spem acciderat, ut illam, posteaquam pulsus erat, terram unquam attingeret: sed in exercitum (Romanum) clarum atque victorem, impetum fecit. Calamitas nostra tanta fuit, ut eam ad aureis, non ex prælio nuntius, sed ex sermone rumor afferret.

Ex Oratione pro Archia Poëta.

CAP. VII. Ego multos homines excellenti animo, ac virtute fuisse, & sine doctrina, naturæ ipsius habitu prope divino, per se ipsos & moderatos, & graveis extitisse fateor. Etiam illud adjungo, sæpius ad laudem atque virtutem naturam sine doctrina, quam sine natura valuisse doctrinam. Atque idem ego contendo, cum ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quædam, conformatioque doctrinæ: tum illud nescio quid præclarum, ac singulare solere existere: ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt, divinum hominem, Africanum; ex hoc C. Lælium, L. Furium moderatissimos homines, & continentissimos: ex hoc fortissimum virum, & illis temporibus doctissimum M. Catonem, illum senem; qui profecto si nihil ad percipiendam colendamque virtutem, litteris adjuvantur, numquam se ad earum studium contulissent.

Quod si non hic tantus fructus ostenderetur, & si ex his studiis delectatio sola peteretur, tamen, ut opinor, hanc animi remissionem, humanissimam,
ac

ac liberalissimam judicaretis: nam cæteræ neque temporum sunt, neque ætatum omnium, neque locorum. Hæc studia adolescentiam alunt: senectutem oblectant: secundas res ornant: adversis perfugium ac solatium præbent: delectant domi: non impediunt foris: pernoctant nobiscum: peregrinantur: rusticantur. Quod si ipsi hæc neque attingere, neque sensu nostro gustare possemus, tamen ea mirari deberemus, etiam cum in aliis videremus.

X. Alexander cum in Sigæo ad Achillis tumulum adstitisset, O fortunate, inquit, adolescens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris! Et vere; nam, nisi Ilias illa extitisset, idem tumulus, qui corpus ejus contexerat, nomen etiam obruisset.

Sulla cum ei libellum malus poëta de populo subjecisset, quod epigramma in eum fecisset tantummodo alternis versibus longiusculis, statim ex iis rebus, quas tunc vendebat, (jussit) ei præmium tribui sub ea conditione, ne quid postea scriberet.

Ex Oratione pro C. Plancio.

CAP. XXVI. Ita multa Romæ geruntur, ut vix ea, quæ fiunt in provinciis, audiantur. Existimabam nihil homines unquam aliud Romæ, nisi de quæstura mea (in Sicilia), loqui. Frumenti in summa caritate maximum numerum miseram: negotiatoribus comis, mercatoribus justus, municipibus liberalis, sociis abstinens, omnibus eram visus in omni officio diligentissimus. Excogitati quidam erant a Siculis honores inauditi. Itaque hac spe decedebam, ut mihi populum Romanum ultro omnia delaturum putarem.

At ego, cum casu diebus iis, itineris faciendi causa, decedens e provincia, Puteolos forte venissem, cum plurimi & lautissimi solent esse in iis locis; concidi pene, cum ex me quidam quæsisset, quo die Roma exissem, & num quid in ea novi esset. Cui

cum respondissem me e provincia decedere: Etiam, mehercules, inquit, ut opinor, ex Africa. Huic ego jam stomachans fastidiose: Immo ex Sicilia, inquam. Tum quidam, quasi qui omnia sciret: Quid, tu nescis, inquit, hunc Syracusis quæstorem fuisse? quid multa? Destiti stomachari, & me unum ex iis feci, qui ad aquas venissent. Sed ea res, iudices, haud scio an plus mihi profuerit, quam si mihi tum omnes essent congratulati. Nam posteaquam sensi, populum Romanum aures hebetiores, oculos acres, atque acutos habere: destiti, quid de me audituri essent homines, cogitare: feci ut postea quotidie me præsentem viderent: habitavi in oculis: pressi forum: neminem a congressu meo, neque janitor meus, neque somnus absterruit.

Ex Oratione pro T. Annio Milone.

CAP. IX. P. Clodius cum statuisset omni scelere in prætura vexare rempublicam, videretque ita tracta esse comitia anno superiore, ut non multos menses præturam gerere posset: qui non honoris gradum spectaret, ut cæteri, sed & L. Paulum collegam effugere vellet, singulari virtute civem, & annum integrum ad dilacerandam rempublicam quæreret; subito reliquit annum suum, seque in annum proximum transtulit, non religione aliqua, sed ut haberet, quod ipse dicebat, ad præturam gerendam, hoc est, ad evertendam rempublicam, plenum annum, atque integrum. Occurrebat, mancam ac debilem præturam suam futuram, consule Milone: eum porro summo consensu populi Romani consulem fieri videbat.

Contulit se ad ejus competitores: sed ita, totam ut petitionem, ipse solus, etiam invitis illis, gubernaret: tota ut comitia suis, ut dictitabat, humeris sustineret. Convocabat tribus: se interponebat. Coloniam novam, delectu perditissimorum civium conscribebat. Quanto ille plura miscebat, tanto hic
magis

magis in dies convalescebat. Ubi vidit homo ad omne facinus paratissimus, fortissimum virum, inimicissimum suum, certissimum consulem, idque intellexit non solum sermonibus, sed etiam suffragiis populi Romani sæpe esse declaratum; palam agere coepit, & aperte dicere, occidendum Milonem. Servos agresteis & barbaros, quibus sylvas publicas depopulatus erat, Etruriamque vexarat, ex Apennino deduxerat, quos videbatis. Res erat minime obscura. Etenim palam dictitabat, consulatum Miloni eripi non posse, vitam posse. Significavit hoc sæpe in senatu: dixit in concione. Quin etiam Favonio, fortissimo viro, quærenti ex eo qua spe fureret, Milone vivo; respondit, triduo illum, ad summum quatrIduo periturum. Quam vocem ejus ad hunc M. Catonem statim Favonius detulit.

X. Interim cum sciret Clodius (neque enim erat difficile scire) iter solemne, legitimum, necessarium, ante diem XIII. Kalendas Februarii Miloni esse Lanuvium ad Flaminem prodendum, quod erat dictator Lanuvii Milo; Roma subito ipse profectus pridie est, ut ante suum fundum (quod re intellectum est) Miloni insidias collocaret. Atque ita profectus est, ut concionem turbulentam, in qua ejus furor desideratus est, quæ illo ipso die habita est, relinqueret; quam, nisi obire facinoris locum, tempusque voluisset, nunquam reliquisset.

Milo autem cum in senatu fuisset eo die, quoad senatus dimissus est; domum venit; calceos & vestimenta mutavit: paulisper, dum se uxor (ut fit) comparat, commoratus est: deinde profectus est id temporis, cum jam Clodius, siquidem eo die Romam venturus erat, redire potuisset. Obviam fit ei Clodius expeditus, in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus, ut solebat; sine uxore, quod nunquam fere. Milo cum uxore in rheda, penulatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri & delicato ancillarum puerorumque comitatu, fit obviam Clodio ante fundum ejus hora fere undecima, aut non multo secus.

Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiore impetum. Adversus rhedarium occidunt. Cum autem hic de rheda, rejecta penula, desiluisset, seque acri animo defenderet; illi qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut a tergo Milonem adorirentur: partim, quod hunc jam interfectum putarent, cedere incipiunt ejus servos, qui post erant; ex quibus, qui animo fideli in dominum & præsenti fuerunt, partim occisi sunt, partim, cum ad rhedam pugnari viderent. & domino succurrere prohiberentur, Milonemque occisum etiam ex ipso Claudio audirent, & ita esse putarent; fecerunt id servi Milonis (dicam non derivandi criminis causa, sed ut factum est) neque imperante, neque sciente, neque præsente domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset. Hæc, sicut exposui, ita gesta sunt, infidiator superatus, vi victa vis: vel potius oppressa virtute audacia est.

Ex Oratione pro Rege Dejotaro.

CAP. XI. Cn. Domitius, cum tribunus plebis M. Scaurum principem civitatis, in judicium populi vocasset, Scaurique servus ad eum clam domum venisset, & crimina in dominum delaturum se esse dixisset; prehendi hominem jussit, ad Scaurumque deduci.

Ex Philippica secunda in M. Antonium.

CAP. XXIV. Cum Cæsar in Hispaniam profecturus esset, (Marco Antonio tribuno plebis) Italiam tradidit, (cujus) fuit (hæc) peragratio itinerum. Vehebatur in effedo: lictores laureati antecedeabant, inter quos aperta lectica, mimæ portabatur: quam, ex oppidis municipales homines honesti, obviam neces-

neccessario prodeuntes, non noto illo & mimico nomine, sed Volumniam consalutabant. Sequebantur rhedam comites nequissimi.

XXXI. Is cum ad Saxa rubra venisset, delituit in quadam cauponula, atque ibi se occultans, perpotavit ad vesperam: inde cilio celeriter ad urbem advectus, domum venit capite involuto. Janitor: Quis tu? A Marco tabellarius. Confestim ad (uxorem) cujus causa venerat, deducitur; eique epistolam tradit. Quam cum illa legeret flens, (erat enim amatorie scripta: caput autem litterarum, sibi cum illa mima posthac nihil futurum: omnem se amorem abjecisse illinc, atque in hanc transfudisse) cum mulier fleret uberius, homo misericors ferre non potuit: caput aperuit; in collum invasit.

EX EPISTOLARUM LIBRIS AD FAMILIARES.

EX LIBRO PRIMO.

EPISTOLA III.

CICERO LENTULO SALUTEM DICIT.

AUlo Trebonio, qui in tua provincia magna negotia, & ampla, & expedita habet, multos annos utor valde familiariter. Is cum antea semper & suo splendore, & nostra cæterorumque amicorum commendatione gratiosissimus in provincia fuit: tum hoc tempore propter tuum in me amorem, nostramque necessitudinem, vehementer confidit his meis litteris se apud te gratiosum fore; quæ ne spes eum fallat vehementer rogo te: commendoque tibi ejus omnia negotia, libertos, procuratores, familiam: imprimisque ut quæ T. Ampius de ejus re decreverit ea comprobes, omnibusque rebus eum
ita

ita tractes, ut intelligat meam commendationem non vulgarem fuisse. Vale.

EX LIBRO SECUNDO.

EPISTOLA II.

CICERO CURIONI S. D.

Gravi teste privatus sum amoris summi erga te mei, patre tuo, clarissimo viro; qui cum suis laudibus tum vero te filio superasset omnium fortunam, si ei contigisset ut te (Romæ) ante videret quam a vita discederet. Sed spero nostram amicitiam non egere testibus. Tibi patrimonium Dii fortunent. Me certe habebis cui & carus æque sis & jucundus, ac fuisti patri.

EPISTOLA XIV.

CICERO COELIO ÆDILI CUR. S. D.

M. Fabio, viro optimo & homine doctissimo, familiarissime utor, mirificeque eum diligo, cum propter summum ingenium ejus summamque doctrinam, tum propter singularem modestiam. Ejus negotium sic velim suscipias, ut si esset res mea. Novi ego vos magnos patronos: hominem occidat oportet qui vestra opera uti velit. Sed in hoc homine nullam accipio excusationem. Omnia relinques, si me amabis, cum tua opera Fabius uti volet. Ego res Romanas vehementer expecto & desidero: imprimisque quid agas scire cupio. Nam jamdiu, propter hyemis magnitudinem, nihil novi ad nos afferebatur. Vale.

*EX LIBRO QUARTO
ET DECIMO.**EPISTOLA VIII.*

CICERO TERENTIÆ SUÆ. S. D.

Si vales, bene est: ego valeo. Valetudinem tuam velim cures diligentissime. Nam mihi & scriptum & nuntiatum est, te in febrim subito incidisse. Quod celeriter me fecisti de Cæsaris litteris certiore, fecisti mihi gratum. Idem posthac, si quid opus erit, si quid acciderit novi, facies ut sciam. Cura ut valeas. Vale. Die iv. Nonas Junias.

EPISTOLA IX.

EIDEM.

Ad cæteras meas miseras accessit dolor e Dola-
bellæ valetudine, & e Tulliæ. Omnino de omni-
bus rebus nec quid consilii capiam, nec quid fa-
ciam scio. Tu velim tuam & Tulliæ valetudinem
cures. Vale.

EPISTOLA XIX.

EIDEM.

In maximis meis doloribus excruciat me valetu-
do Tulliæ nostræ. De qua nihil est quod ad te plu-
ra scribam: tibi enim æque magnæ curæ esse certo
scio. Quod me propius vultis accedere, video ita
esse faciendum. Etiam ante fecissem: sed me mul-
ta impedierunt, quæ ne nunc quidem expedita sunt.
Sed a Pomponio expecto litteras, quas ad me quàm-
primum perferendas cures velim. Da operam ut
valeas.

Ex

 EX EPISTOLARUM AD POMPONIUM
ATTICUM

LIBRO SECUNDO.

E P I S T O L A VIII.

CICERO POMPONIO ATTICO S. D.

E Pistolam cum a te avide expectarem ad vesperum, ut soleo; ecce tibi nuntius, pueros venisse Roma. Voco, quæro, ecquid litterarum? Negant. Quid ais, inquam? Nihil - ne a Pomponio? Perterriti voce & vultu, confessi sunt se accepisse, sed excidisse in via. Quid quæris? Permolesse tuli: nulla enim abs te per hos dies epistola inanis aliqua re utili & suavi venerat. Nunc si quid in ea epistola, quam ante diem xvi. Kal. Maii dedisti, vit historia dignum, scribe quamprimum, ne ignoremus. Sin nihil præter jocationem, redde id ipsum: & scito Curionem adolescentem venisse ad me salutatum. Valde ejus fermo de Publio cum tuis litteris congruebat. Ipse vero mirandum in modum REGES ODISSE SUPERBOS. Peræque narrabat incensam esse juventutem, neque hæc ferre posse. Bene habemus. Nos, si in iis spes est, opinor, aliud agamus. Ego me do historiæ. Quamquam, licet me Saufeium (3) putes esse, nihil me est inertius. Sed cognosce itinera nostra, ut statuas ubi nos visurus sis. In Formianum volumus venire Palilibus (4): inde (quoniam putas prætermittendum nobis esse hoc tem-

(3) *Saufeium*. Ein Philosoph, welcher alle seine Zeit auf das Studiren verwendete.

(4) *Palilibus*. Auf die Feyer der Pales, einer Götztinn der Heerden.

tempore Cratera (5) illum delicatum) Kal. Maii de Formiano proficiscemur, ut Antii simus ad d. v. Nonas Maii. Ludi enim Antii futuri sunt a iv. Kal. ad pridie Nonas Maii: eos Tullia spectare vult. Inde cogito in Tusculanum, deinde Arpinum, Romam ad diem Kal. Junii. Te aut in Formiano, aut Antii, aut in Tusculano, cura ut videamus. Epistolam superiorem restitue nobis, & appinge aliquid novi. Vale.

EX LIBRO OCTAVO.

EPISTOLA III.

CICERO ATTICO S. D.

Maximis, & miserrimis rebus perturbatus, cum coram tecum mihi potestas deliberandi non esset, uti tamen tuo consilio volui. Deliberatio autem omnis hæc est: si Pompeius Italia cedat, quod eum facturum esse suspicor, quid mihi agendum putes; & quo facilius consilium dare possis, quid in utramque partem mihi in mentem veniat, explicabo brevi. Cum merita Pompeii summa erga salutem meam familiaritasque, quæ mihi cum eo est, tum ipsa Reipub. causa me adducit, ut mihi vel consilium meum cum illius consilio, vel fortuna cum fortuna conjungenda esse videatur. Accedit illud: si maneo, & illum comitatum optimorum, & clarissimorum civium deferro, cadendum est in unius potestatem, qui etsi multis rebus significat se nobis esse amicum; &, ut esset, a me est (tute scis) propter suspicionem hujus impendentis tempestatis multo ante provisum: tamen utrumque considerandum est, & quanta ei fides sit habenda: &, si maxime exploratum eum

(5) *Cratera*. Der Meerbusen von Baye (leicht einem Becher: es war da einer der angenehmsten Aufenthalte: er war ganz mit schönen Landgütern umgeben.

eum nobis amicum fore, sitne viri fortis & boni civis, esse in ea urbe, in qua cum summis honoribus, imperiisque usus sit, res maximas gesserit, sacerdotio sit amplissimo præditus, non futurus sit sui juris, subeundumque periculum sit cum aliquo forte dedecore, quando Pompeius Rempublicam recuperarit. In hac parte hæc sunt: Vide nunc quæ sint in altera.

Nihil actum est a Pompeio nostro sapienter, nihil fortiter: addo etiam nihil, si contra consilium, auctoritatemque meam. Omitto illa vetera, quod istum in Rempublicam ille aluit, auxit, armavit. Ille legibus per vim, & contra auspicia ferendis autor: ille Galliæ ulterioris adjunctor: ille gener: ille in adoptando P. Clodio augur: ille restituendi mei, quam retinendi studiosior: ille provinciæ propagator: ille absentis in omnibus adjutor: idem etiam tertio consulatu, postquam esse defensor Reipub. coepit, contendit, ut decem tribuni pleb. ferrent, ut absentis ratio haberetur: quod idem ipse sanxit lege quadam sua; Marcoque Marcello consuli, finienti provincias Gallias Kal. Mart. restitit. Sed ut hæc omittam, quid foedius, quid perturbatius hoc ab urbe discessu, five potius turpissima fuga? quæ conditio non accipienda fuit potius, quam relinquenda patria? Malæ conditiones erant, fateor: sed numquid hoc pejus? At recuperabit Rempublicam; quando? aut quid ad eam spem est parati? Non ager Picenus amissus? non patefactum iter ad urbem? non pecunia omnis & publica, & privata adversario tradita? Denique nulla causa, nullæ vires, nulla sedes, quod concurrant qui Rempublicam defensam velint.

Apulia delecta est inanissima pars Italiæ, & ab impetu hujus belli remotissima: fuga, & maritima opportunitas visa quæri desperatione. Invite cepi Capuam, non quo munus illud defugerem, sed sine causa; in qua nullus esset ordinum, nullus apertus privatorum dolor: bonorum autem esset aliquis, sed hebes, ut solet; &, ut ipse sensissem, multitudo, & infirmus quisque propensus in alteram
partem,

partem, multi mutationis rerum cupidi. Dixi ipsi, me nihil suscepturum sine præsidio, & sine pecunia. Itaque habui nihil omnino negotii, quod ab initio vidi, nihil quæri præter fugam. Eam si nunc sequor, quonam? Cum illo non: ad quem cum essem profecturus, cognovi in his locis esse Cæsarem, ut tuto Luceriam venire non possem. Infero mari nobis, incerto cursu, hyeme maxima navigandum est. Age jam, cum fratre, an sine? cum filio, aut quomodo? In utraque enim re summa difficultas erit, summus animi dolor. Qui autem impetus illius erit in nos absentes, fortunasque nostras? Acrior quam in cæterorum; quod putabit fortasse in nobis violandis aliquid se habere populare.

Age jam has compedes, fasces inquam, hos laureatos efferre ex Italia, quam molestum est! Qui autem locus nobis erit tutus, (ut jam placatis utamur fluctibus) antequam ad illum venerimus? Qua autem aut quo, nihil scimus. At si restitero, & fuerit nobis in hac parte locus; idem fecero, quod in Cinnæ dominatione Philippus, quod L. Flaccus, quod Q. Mutius; quoquo modo ea res huic quidem cecidit: qui tamen ita dicere solebat, se id fore videre, quod factum est: sed hoc malle quam armatum ad patriæ moenia accedere. Aliter Thrasibulus, & forte melius. Sed est certa quædam illa Mutii ratio, atque sententia: est illa etiam Thrasibuli: & cum sit necesse, servire tempori, & non amittere tempus, cum sit datum.

Sed in hoc ipso habent tamen iidem fasces molestiam. Sit enim nobis amicus, quod incertum est: sed sit; deferet triumphum. Non accipere ne periculosum sit, an accipere invidiosum ad bonos. O rem, inquis, difficilem & inexplicabilem! Atqui explicanda est. Qui enim fieri potest? Ac ne me existimaris ad manendum esse propensio-rem, quod plura in eam partem verba fecerim: potest fieri quod sit in multis quæstionibus, ut res verbosior hæc fuerit, illa verior. Quamobrem, ut maxima de re æquo animo deliberanti, ita mihi des consilium velim. Navis & in Cajeta est parata nobis, & Brun-

duſii. Sed ecce nuntii, ſcribente me hæc ipſa nocte in Caleno: ecce litteræ, Cæſarem ad Corfinium, Domitium Corfinii cum firmo exercitu, & pugnare cupiente.

Non puto etiam hoc Cneum noſtrum commiſſurum, ut Domitium relinquat: etſi Brunduſium Scipionem cum cohortibus duabus præmiſerat; legionem Fauſto conſcriptam, in Siciliam ſibi placere a conſule duci, ſcripſerat ad conſules. Sed turpe Domitium erit deferere implorantem ejus auxilium. Eſt quædam ſpes mihi quidem, non magna ſed in his locis firma, Afranium in Piræneo cum Trebonio pugnaſſe, pulſum Trebonium, etiam Fabium tuum tranſiſſe cum cohortibus: ſumma autem, Afranium cum magnis copiis adyentare. Id ſi eſt, in Italia fortasſe manebitur. Ego autem, cum eſſet incertum iter Cæſaris, quod vel ad Capuam, vel ad Luceriam iturus putabatur, Leptam ad Pompeium miſi, & litteras: ipſe, ne quo inciderem, reverti Formias. Hæc te ſcire volui, ſcripſique ſedatiore animo, quam proxime ſcripſeram, nullum meum judicium interponens, ſed exquirens tuum.

EX LIBRO NONO.

EX EPISTOLA VI.

CÆSAR IMPERATOR CICERONI IMP. S. D.

Cum Furnium noſtrum tantum vidiſſem; neque loqui, neque audire meo commodo potuiſſem; properarem, atque eſſem in itinere præmiſſis jam legionibus, præterire tamen non potui, quin & ſcriberem ad te; & illum mitterem, gratiasque agerem: & ſi hoc & feci ſæpe, & ſæpius mihi facturus videor, ita de me mereris. In primis a te peto, quoniam confido me celeriter ad urbem venturum, ut te ibi videam; ut tuo conſilio, gratia, dignitate, ope omnium
nium

nium rerum uti possim. Ad propositum revertar:
festinationi meæ, brevitatiq[ue] litterarum ignosces;
reliqua ex Furnio cognosces.

E P I S T O L A X I.

CICERO CÆSARI IMP. S. D.

Ut legi tuas litteras, quas ab Furnio nostro ac-
ceperam, quibus mecum agebas, ut ad urbem es-
sem; te velle uti consilio, & dignitate mea minus
sum admiratus, de gratia, & de ope quid significa-
res, mecum ipse quærebam: spe tamen deducebar
ad eam cogitationem, ut te pro tua admirabili, ac
singulari sapientia, de otio, de pace, de concordia
civium agi velle arbitrarer: & ad eam rationem
existimabam satis aptam esse; & naturam, & per-
sonam meam. Quod si ita est, & si qua de Pom-
peio nostro tuendo, & tibi, ac reipublicæ recon-
ciliando cura te attingit; magis idoneum, quam ego
sum ad eam causam, profecto reperies neminem:
qui & illi semper, & senatui, cum primum potui,
pacis autor fui: nec, sumptis armis, belli ullam par-
tem attigi: judicaviq[ue] te eo bello violari, contra
cujus honorem populi Romani beneficio concessum,
inimici, atque invidi niterentur. Sed, ut eo tem-
pore non modo ipse fautor dignitatis tuæ fui, verum
etiam cæteris autor ad te adjuvandum; sic me nunc
Pompeii dignitas vehementer movet.

Aliquot enim sunt anni, cum vos duos delegi,
quos præcipue colerem, & quibus essem, sicut sum,
amicissimus. Quamobrem a te peto, vel potius
precibus omnibus oro, & obtestor, ut in tuis ma-
ximis curis aliquid impertias temporis huic quoque
cogitationi, ut tuo beneficio bonus vir, gratus,
pius denique esse in maximi beneficii memoria pos-
sim: quæ si tantum ad me ipsum pertinerent, spe-
rarem me a te tamen impetraturum: sed, ut arbi-
tror, & ad tuam fidem, & ad rempublicam per-
tinet, me e paucis & ad utriusque vestrum, &
ad civium concordiam, per te, quam accom-

modatissimum conservari. Ego, cum antea tibi de Lentulo gratiam egissem, cum ei salutem, qui mihi fuerat, fuisses: tamen, lectis ejus litteris, quas ad me gratissimo animo de tua liberalitate, beneficioque misit, eandem me salutem a te accepisse putavi, quam ille, in quem si me intelligis esse gratum, cura obsecro, ut etiam in Pompeium esse possim. Vale.

EX EPISTOLA XVI.

CÆSAR IMP. CICERONI I. S. D.

Recte auguraris de me, (bene enim tibi cognitus sum) nihil a me abesse longius crudelitate. Atque ego, cum ex ipsa re magnam capio voluptatem, tum meum factum probari abs te, triumpho gaudio: neque illud me movet, quod ii qui a me dimissi sunt, discessisse dicuntur, ut mihi rursus bellum inferrent: nihil enim malo, quam & me mei similem esse, & illos fui. Tu velim mihi ad urbem præstos, ut tuis consiliis, atque opibus, ut consuevi, in omnibus rebus utar. Dolabella tuo nihil scito mihi esse jucundius. Hanc adeo habebo gratiam illi: neque enim aliter facere poterit; tanta ejus humanitas, is sensus, ea in me est benevolentia. Vale.

EPISTOLA XVII.

CICERO ATTICO S. D.

Trebatium v. Kal. quo die has litteras dedi, expectabam. Ex ejus nuntio, Matiique litteris meditabor quomodo cum Cæsare loquar. O tempus miserum! Nec dubito quin a me contendat, ad urbem veniam. Senatum enim Kal. velle se frequentem adesse, etiam Formiis proscribi jussit. Ergo ei negandum est? Sed quid præripi? Statim ad te perscribam omnia. Ex illius sermone statuam, Arpnum-ne mihi eundem sit, an quo alio. Volo Cicero-

ceroni meo togam puram dare. Istic puto. Tu quæso, cogita quid deinde: nam me hebetem molestiæ reddiderunt. A Curio, velim scire ecquid ad te scriptum sit de Tirone: ad me enim ipse Tiro ita scripsit, ut verear quid agat. Qui autem veniunt inde, id modo nuntiant. Sane in magnis curis etiam hæc me sollicitat: in hac enim fortuna perutilis ejus & opera, & fidelitas esset.

EPISTOLA XVIII.

CICERO ATTICO S. D.

Utrumque ex tuo consilio (egi cum Cæsare). Nam & oratio fuit ea nostra, ut bene potius ille de nobis existimaret, quam gratias ageret, & in eo mansimus, ne ad urbem. Illa fefellerunt, facilem quod putaramus. Nihil vidi minus. Damnari se nostro judicio, tardiores fore reliquos, si nos non venerimus, dicere. Ego dissimilem illorum esse causam. Cum multa: veni igitur, & age de pace. Meo-ne, inquam, arbitrato? An tibi, inquit, ego præscribam? Sic, inquam, agam: Senatui non placere in Hispanias iri, nec exercitus in Græciam transportari: multaue, inquam, de Cneo deplorabo. Tum ille, ego vero ista dici nolo. Ita putabam, inquam. Sed ego eo nolo adesse, quod aut sic mihi dicendum est, multaue, quæ nullo modo possem filere, si adessem: aut non veniendum. Summa fuit, ut ille quasi exitum quærens, ut deliberarem. Non fuit negandum. Ita discessimus. Credo igitur, hunc me non amare. At ego me amavi; quod mihi jam pridem usu non venit. Sed tuas literas expecto: nihil est enim jam, ut antea: *videamus hoc quorsum evadat*. Extremum fuit de congressu nostro: quo quidem non dubito quin istum offenderim. Eo maturius agendum est. Vale.

*EX LIBRO DECIMO.**EX EPISTOLA VIII.*

CÆSAR IMP. CICERONI IMP. S. D.

Et si te nihil temere, nihil imprudenter facturum iudicaram: tamen permotus hominum fama, scribendum ad te existimavi, & pro nostra benevolentia petendum, ne quo progredere, proclinata jam re, qua integra etiam progrediendum tibi non existimasses. Namque & amicitiae graviolem injuriam feceris, & tibi minus commode consulueris, si non fortunæ obsecutus videbere: (omnia enim jucundissima nobis, adversissima illis accidisse videntur) nec causam secutus: (eadem enim tum fuit, cum ab eorum consiliis abesse judicasti); sed meum aliquod factum condemnasse: quo mihi gravius abs te nil accidere potest. Quod ne facias, pro jure nostræ amicitiae a te peto. Postremo, quid viro bono, & quieto, & bono civi magis convenit, quam abesse a civilibus controversiis? Quod nonnulli cum probarent, periculi causa sequi non potuerunt. Tu explorato & vitæ meæ testimonio, & amicitiae iudicio, neque tutius, neque honestius reperies quidquam, quam ab omni contentione abesse. Vale.

*EX LIBRO QUARTO
ET DECIMO.**EX EPISTOLA XIII.*

ANTONIUS COS. M. CICERONI S. D.

Occupationibus est factum meis & subita tua profectione, ne tecum coram de hac re agerem. Quam ob causam vereor, ne absentia mea levior sit apud te.

te. Quod si bonitas tua responderit iudicio meo, quod semper habui de te, gaudebo. A Cæsare petii ut Sext. Clodium restitueret: impetravi. Erat in animo etiam tum sic uti beneficio ejus, si tu concessisses. Quod magis laboro, ut tua voluntate id per me facere nunc liceat. Quod si duriores te ejus miseræ & afflictæ fortunæ præbes; non contendam ego adversus te; quanquam videor debere tueri commentarium Cæsaris. Sed mehercule si humaniter, & sapienter, & amabiliter in me cogitare vis, facilem te profecto præbebis: & voles P. Clodium in optima spe puerum repositum, existimare, non te infectatum esse, cum potueris, amicos paternos. Patere, obsecro te, pro republica videri gessisse similitudinem cum patre ejus. Non contempseris hanc familiam. Honestius enim, & libentius deponimus inimicitias reipublicæ nomine susceptas, quam contumaciæ. Me deinde sine ad hanc opinionem jam nunc dirigere puerum, & tenero animo ejus persuadere, non esse tradendas posteris inimicitias. Quanquam tuam fortunam, Cicero, ab omni periculo abesse certum habeo; tamen arbitror malle te quietam senectutem, & honorificam potius agere, quam sollicitam. Postremo, meo jure te hoc beneficium rogo: nihil enim non tua causa feci. Quod si non impetro, per me Clodio daturus non sum: ut intelligas quanti apud me autoritas tua sit, atque eo te placabiliorem præbeas. Vale.

I B I D E M.

CICERO ANTONIO Cos. s.

Quod mecum per litteras agis, unam ob causam mallem coram egisse. Non enim solum ex oratione, sed etiam ex vultu, & oculis, & fronte (ut aiunt) meum erga te amorem perspicere potuisses. Nam cum te semper amavi primum tuo studio, post etiam beneficio provocatus, tum his temporibus respublica te mihi ita commendavit, ut cariorem habeam

neminem. Litteræ vero tuæ tum amantissime, cum honorificentissime scriptæ, sic me affecerunt, ut non dare tibi beneficium viderer, sed accipere a te, ita petente, ut inimicum meum necessarium tuum, me invito servare nolles, cum id nullo negotio facere posses. Ego vero tibi istuc, mi Antoni, remitto, atque ita, ut me a te, cum his verbis scripseris, liberalissime atque honorificentissime tractatum existimem: idque cum totum quoquo modo se res haberet, tibi dandum putarem, tum do etiam humanitati, & naturæ meæ. Nihil enim unquam non modo acerbum in me fuit, sed ne paulo quidem tristius aut severius, quam necessitas reipublicæ postulavit. Accedit, ut ne in ipsum quidem Clodium, meum insigne odium fuerit unquam: semperque ita statui. Non esse insectandos inimicorum amicos, præsertim humiliores: nec his præfidiis nosmetipsos esse spoliandos. Nam de puero Clodio tuas partes esse arbitror, ut ejus animum tenerum, quemadmodum scribis, his opinionibus imbuas, ut ne quas inimicitias residere in familiis nostris arbitretur. Contendi cum P. Clodio, cum ego publicam causam, ille suam defenderet. Nostras concertationes respublica dijudicavit: si viveret, mihi cum illo nulla contentio jam maneret. Quare quoniam hoc a me sic petis, ut, quæ tua potestas est, ea neges te, me invito, usurum; puero quoque hoc a me dabis, (si tibi videbitur); non quo aut ætas nostra ab illius ætate quicquam debeat periculi suspicari, aut dignitas mea ullam contentionem extimescat, sed ut nosmetipsi inter nos conjunctiores simus, quam adhuc fuimus. Interpellantibus enim his inimiciis, animus tuus mihi magis patuit, quam domus. Sed hæc hæc haftenus. Illud extremum, ego quæ te velle, quæque ad te pertinere arbitrabor, semper sine ulla dubitatione summo studio faciam. Hoc velim penitus tibi persuadeas.

*EX LIBRO TERTIO.**Fragmentorum de Republica.*

LACT. L. V. C. XVI.

BONUS vir si habeat servum fugitivum, vel domum insalubrem, ac pestilentem, quæ vitia solus sciat, & ideo proscribat, ut vendat: utrumne profitebitur, fugitivum servum, ac pestilentem domum se vendere, ac celabit emptorem? Si profitebitur emptori, fugitivum esse: bonus quidem, quia non fallet, sed tamen stultus judicabitur, quia vel parvo vendet, vel omnino non vendet. Si celaverit, erit quidem sapiens, quia rei consulet: sed idem malus, quia fallet. Deinde si reperiat hominem, qui aut aurum pro oricalcho; aut argentum pro plumbo vendat per errorem, atque id emere necessitas cogat: utrum dissimulabit, & emet parvo, an potius indicabit? Justus utique dicetur, quia non fefellit; sed idem stultus, qui alteri fecerit lucrum, sibi damnum.

Sed facile de damno est: qui si vita ejus in periculum veniet, ut eum aliquando necesse sit, aut occupare, aut mori, quid faciet? Potest hoc evenire, ut naufragio facto inveniat aliquem imbecillum, tabulæ inhærentem: aut victo exercitu, fugiens reperiat aliquem vulneratum, equo infidentem: utrumne aut illum tabula, aut hunc equo deturbabit, ut ipse possit evadere? Si volet justus esse, non faciet. Sed idem stultus judicabitur, qui dum alterius vitæ parcat, suam perdet. Si faciet, sapiens quidem videbitur, quia sibi consulit, sed & idem malus, quia nocebit.

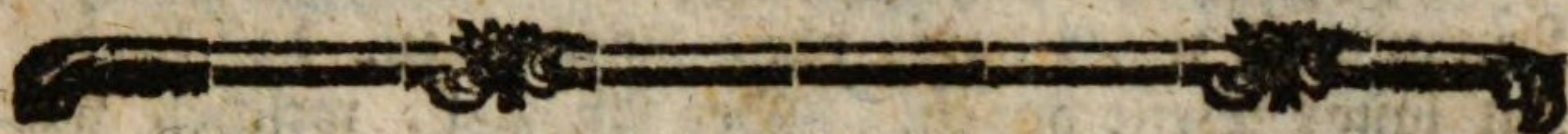
XXII. Quæro, si duo sint, quorum alter optimus vir æquissimus, summa justitia, singulari fide, alter insigni scelere & audacia existimetur: & si in eo sit errore civitas, ut bonum illum virum, sceleratum, facinorosum, nefarium putet: contra autem, qui

fit improbissimus, summa esse probitate, ac fide existimet, proque hac opinione omnium civium, bonus ille vir vexetur, rapiatur, manus ei denique auferantur, effodiantur oculi, damnetur, vinciatur, uratur, exterminetur, egeat, postremo jure etiam optimo omnibus miserrimus esse videatur: contra autem ille improbus laudetur, colatur, ab omnibus diligatur, omnes ad eum honores, omnia imperia, omnes opes, omnes denique copiae conferantur: vir denique optimus omnium existimatione, & dignissimus omni fortuna judicetur: utrum te esse mavis?

FINIS

Excerptorum ex M. Tullio Cicerone.

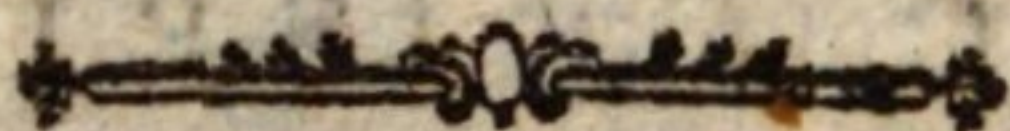

SELECTA
EX
C. CRISPI
SALLUSTII
DE
BELLO CATILINARIO.

Vorbericht.

Sallustius wird als einer der vortrefflichsten Geschichtschreiber des Alterthumes betrachtet. Er hatte Cicero gesehen und lebte noch lange Zeit nach ihm, indem er in den letzten Zeiten der Republick gestorben ist. Um seines unordentlichen Lebens willen mußte er von den Sittenrichtern aus dem Rathe verstoßen werden. Wir haben von ihm nichts, als die Verschwörung Catilinen's und den Krieg wider Jugurtha, nebst einigen Gesprächen, welche Fragmente aus einer allgemeinen Geschichte von einer gewissen Zahl der Jahre sind, die aber verlohren gegangen ist.

Dieß ist ein Schriftsteller, den man den jungen Leuten ganz zeigen darf, ohne zu fürchten, daß sie das mit lange Weile haben. Der Auszug, welchen wir mittheilen, ist nur, damit sie einen Vorgeschmack davon erhalten: sind sie mit diesem Versuche zur Schreibart dieses Schriftstellers abgerichtet; so sind sie auch gemeiniglich im Stande, ihn für sich allein zu lesen und zu verstehen.

EX

C. CRISPI

SALLUSTII

BELLO CATILINARIO.

EX CAP. V. & XIV. **L.** Catilina nobili genere natus, fuit magna vi & animi & corporis, sed ingenio malo, pravoque. Huic ab adolescentia bella intestina, cædes, rapinæ, discordia civilis, grata fuere: ibique juventutem suam exercuit. Corpus patiens inediae, algoris, vigiliæ, supra quam cuiquam credibile est. Animus audax, subdolus, varius, cujuslibet rei simulator, ac dissimulator, alieni appetens, sui profusus, ardens in cupiditatibus, satis loquentiæ, sapientiæ parum. Vastus animus immoderata, incredibilia, nimis alta semper cupiebat. Hunc libido maxuma invaserat reipublicæ capiundæ: neque id quibus modis assequeretur, dum sibi regnum pararet, quicquam pensi habebat. Agitabatur magis, magisque in dies animus ferox inopia rei familiaris, & conscientia scelerum: incitabant præterea corrupti civitatis mores. Nam quicumque impudicus, adulter, ganeo, bona patria laceraverat, quique alienum æs grande conflaverat, quo flagitium aut facinus redimeret; præterea, omnes undique parricidæ, sacrilegi, convicti judiciis, aut pro factis iudicium timentes; ad hoc, quos manus atque lingua, perjurio & civili sanguini alebat; postremo, omnes quos flagitium, egestas, conscius animus exagitabat, hi Catilinæ proximi, familiaresque erant.

XVI. XVII. XX. His amicis fociisque confisus, opprimundæ reipublicæ consilium cepit. Igitur primo singulos appellare: hortari alios, alios tentare; opes suas, imparatam rempublicam, magna præmia conjurationis docere. Ubi satis explorata sunt, quæ voluit: in unum omnes convocat, quibus maxuma neces-

necessitudo, & plurimum audaciæ inerat. Ubi eos convenisse videt, in abditam partem ædium secessit; atque ibi, omnibus arbitris procul amotis, orationem habuit.

XXI. Tum polliceri magistratus, sacerdotia, rapinas, alia omnia, quæ bellum, atque lubido victorum fert: præterea, esse in Hispania citeriore Pisonem, in Mauritania cum exercitu P. Sittium Nucerinum, consilii sui participes: petere consulatum C. Antonium, quem sibi collegam fore speraret, hominem & familiarem, & omnibus necessitudinibus circumventum: cum eo se consulem initium agendi facturum. Ad hoc maledictis increpabat omnes bonos, suorum unumquemque nominans, laudare, admonere alium egestatis, alium cupiditatis suæ. Postquam omnium animos alacres videt; cohortatus, ut petitionem suam curæ haberent, conventum dimisit.

XXII. Fuere ea tempestate, qui dicerent Catilinam, oratione habita, cum ad iurjurandum populares sceleris sui adigeret, humani corporis sanguinem vino permixtum in pateris circumtulisse, inde, cum post execrationem omnes degustavissent, sicuti in solemnibus sacris fieri consuevit, aperuisse consilium suum.

XXIII. Sed in ea conjuratione fuit Q. Curius, natus haud obscuro loco, flagitiis atque facinoribus coopertus: quem censores senatu probri gratia moverant. Huic homini non minor vanitas inerat, quam audacia. Neque reticere quæ audierat, neque suamet ipse scelera occultare; prorsus neque dicere, neque facere, quicquam pensi habebat. Erat ei cum Fulvia, muliere nobili, vetus consuetudo. Cui cum minus gratus esset, quod inopia minus largiri poterat, repente glorians, maria, monteisque polliceri coepit; minari interdum ferro, nisi sibi obnoxia foret: postremo, ferocius agitare, quam solitus erat. At Fulvia, insolentiæ Curii causa cognita, tale periculum reipublicæ haud occultum habuit: sed sublato auctore, de Catilinæ conjuratione, quæ, quomodo audierat, compluribus narravit. Ea

res in primis studia hominum accendit, ad consulum mandandum M. Tullio Ciceroni.

XXIV. Igitur comitiis habitis, consules declarantur M. Tullius, & C. Antonius. Quod factum primo populares conjurationis concusserat. Neque tamen Catilinæ furor minuebatur; sed in dies plura agitare; arma per Italiam locis opportunis parare; pecuniam, sua, aut amicorum fide sumptam mutuum, Fæfulas ad Mallium quemdam portare; qui postea princeps fuit belli faciundi. Ea tempestate plurimos cujusque generis homines adscivisse sibi dicitur; mulieres etiam aliquot. Per eas se Catilina credebatur posse servitia urbana sollicitare, urbem incendere, viros earum vel adungere sibi, vel interficere.

XXV. Sed in his erat Sempronia, quæ multa sæpe virilis audaciæ facinora commiserat. Hæc mulier genere atque forma, præterea viro atque liberis satis fortunata fuit: Litteris Græcis & Latinis docta; psallere & saltare elegantius quam necesse est probæ. Pecuniæ, an famæ minus parceret, haud facile discerneres. Sed ea sæpe antehac fidem prodiderat, creditum adjuraverat, cædis conscia fuerat, luxuria atque inopia præceps abierat. Verum ingenium ejus haud absurdum: posse versus facere; jocum movere; sermone uti, vel modesto, vel molli, vel procaci. Prorsus multæ facetiæ, multusque lepos inerat.

XXVI. Catilina neque interea quietus erat, sed omnibus modis insidias parabat Ciceroni. Neque illi tamen ad cavendum dolus, aut astutiæ deerant. Namque a principio consulatus sui, multa per Fulviam pollicendo, effecerat, ut Q. Curius, de quo paulo ante memoravi, consilia Catilinæ sibi prodideret.

XXIX. Ea cum Ciceroni nuntiarentur, rem ad senatum refert, jam antea vulgi rumoribus exagitata. Itaque, quod plerumque in atroci negotio solet, senatus decrevit; Darent operam consules, ne quid respublica detrimenti caperet. Ea potestas per senatum, more Romano, magistratui maxuma per-

permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coercere omnibus modis socios, atque cives: domi, militiæque imperium, atque iudicium summum habere. Aliter, sine populi iussu, nullius earum rerum consuli jus est.

XXX. Post paucos dies L. Senius senator in senatu litteras recitavit, quas Fæsulis allatas sibi dicebat; in quibus scriptum erat C. Mallium arma cepisse cum magna multitudine, conventus fieri, arma portari, Capuæ, atque in Apulia servile bellum moveri. Igitur senatus decreto, Prætores pro tempore, atque periculo exercitum compararunt. Ad hoc, si quis indicasset de conjuratione quæ contra rempublicam facta erat, præmium, servo libertatem, & sester tia centum: libero impunitatem ejus rei, & sester tia ducenta: itemque decrevere uti familiæ gladiatoriae Capuam & in cætera municipia distribuerentur pro cujusque opibus; Romæ per totam urbem vigiliæ haberentur, eisque minores magistratus præessent.

XXXI. Quibus rebus permota civitas, atque immutata facies urbis erat: ex summa lætitia atque lascivia, quæ diuturna quies pepererat, repente omnis tristitia invasit. Festinare, trepidare: neque loco neque homini cuiquam satis credere: neque bellum gerere, neque pacem habere: suo quisque metu pericula metiri. Ad hoc, mulieres quibus pro reipublicæ magnitudine belli timor insolitus incesse rat; afflictere sese, manus supplices ad coelum tendere, miserari parvos liberos, rogitare, omnia pavere: superbia atque deliciis omissis, sibi patriæque diffidere. At Catilinæ crudelis animus eadem illa movebat, tametsi præsidia parabantur, & ipse lege Plautia interrogatus erat ab L. Paulo: postremo, dissimulandi causa, & quasi sui expurgandi, sicuti iurgio lacesitus foret, in senatum venit.

Tum Marcus Tullius Consul, siue præsentiam ejus timens, siue ira commotus, orationem habuit luculentam, atque utilem reipublicæ, quam postea scriptam edidit. Sed ubi ille assedit, Catilina, ut erat paratus ad dissimulanda omnia, demisso vultu,
voce

voce supplici, postulare a patribus ne quid de se temere crederent; ea familia ortum, ita ab adolescentia vitam instituisse, ut omnia bona in spe haberet: ne existumarent, sibi patricio homini, cujus ipsius atque majorum plurima beneficia in plebem Romanam essent, perditam republicam opus esse; cum eam fervaret M. Tullius, inquilinus civis urbis Romæ. Ad hoc, maledicta alia cum adderet, obstrepere omnes; hostem atque parricidam vocare. Tum ille furibundus: Quoniam quidem circumventus, inquit ab inimicis præceps agor, incendium meum ruina restinguam.

XXXII. & XXXVI. Dein se ex curia domum proripuit. Ibi multa secum ipse volvens, nocte intempesta cum paucis in Malliana castra profectus est. Sed Cethego, atque Lentulo, cæterisque, quorum cognoverat promptam audaciam, mandat, quibus rebus possent, opes factionis confirment, insidias consuli maturent; cædem, incendia, aliaque belli facinora parent: sese prope diem cum magno exercitu ad urbem accessurum. Hæc ubi Romæ comperta sunt; senatus Catilinam, & Mallium hostes judicat: cæteræ multitudini diem statuit, antequamliceret sine fraude ab armis discedere, præter rerum capitalium condemnatis. Præterea decernit, uti consules delectum habeant; Antonius cum exercitu Catilinam persequi maturet; Cicero urbi præsidio fit.

XXXIX. XL. Iisdem temporibus Romæ Lentulus, sicut Catilina præceperat, quoscumque moribus, aut fortuna novis rebus idoneos credebat, aut per se, aut per alios sollicitabat, neque solum cives, sed cujuscumque modi genus hominum, quod modo usui bello foret. Igitur P. Umbreno cuidam negotium dat uti legatos Allobrogum requirat: eosque, si possit, impellat ad societatem belli: existumans, publice privatimque ære alieno oppressos, præterea quod natura gens Gallica bellicosa esset, facile ad tale consilium adduci posse.

Umbrenus, quod in Gallia negotiatus erat, plerisque principibus civitatum notus erat, atque eos no-

verat: itaque sine mora, ubi primum legatos in foro conspexit, percunctatus pauca de statu civitatis, & quasi dolens ejus casum, requirere coepit, quem exitum tantis malis sperarent. Postquam illos videt queri de avaritia magistratum, accusare senatum, quod in eo auxilii nihil esset; miseriis suis remedium mortem expectare: At ego, inquit, vobis, si modo viri esse vultis, rationem ostendam, qua tanta mala ista effugiatis. Hæc ubi dixit; Allobroges, in spem maxumam adducti, Umbrenum orare uti sui misereretur: nihil tam asperum, neque tam difficile esse, quod non cupidissime facturi essent, dum ea res civitatem ære alieno liberaret. Ille eos in domum D. Bruti perducit, quod foro propinqua erat, neque aliena consilii, propter Semproniam. Nam tum Brutus ab Roma aberat. Præterea Gabinium arcessit, quo major auctoritas sermoni inesset. Eo præfente conjurationem aperit: nominat socios, præterea multos cujusque generis innoxios; quo legatis animus amplior esset: dein eos, pollicitos operam suam, domum dimittit.

XLI. Sed Allobroges diu in incertum habuere quidnam consilii caperent. In altera parte erat æs alienum, studium belli, magna merces in spe victoriæ: at in altera majores opes, tuta consilia, pro incerta spe certa præmia. Hæc illis volventibus, tandem vicit fortuna reipublicæ. Itaque Q. Fabio Sangæ, cujus patrocínio civitas plurimum utebatur, rem omnem, uti cognoverant, aperiunt. Cicero per Sangam consilio cognito, legatis præcipit ut studium conjurationis vehementer simulent; cæteros adeant; bene polliceantur; dentque operam ut eos quam maxime manifestos habeant.

XLVI. At ipse, per legatos cuncta edoctus & sine tumultu præfidiis collocatis, vocari ad se jubet Lentulum, Cethegum, Statilium, Gabinium, itemque Ceparium. Quatuor primi sine mora veniunt. Ceparius, paulo ante domo egressus, cognito indicio, ex urbe profugerat. Consul Lentulum, quod prætor erat, ipse manu tenens, in senatum perducit; reliquos cum custodibus in ædem Concordiæ venire jubet.

jubet. Eo senatum advocat, magnaue frequentia, ejus ordinis Volturtium quemdam, cui Lentulus litteras ad Catilinam dederat, cum legatis introducit.

XLVII. Volturtius interrogatus de itinere, de litteris, postremo quid, aut qua de causa consilii habuisset, primo fingere alia omnia, dissimulare de conjuratione; post, ubi fide publica dicere jussus est, omnia, uti gesta erant, aperit. Igitur, perlectis litteris, cum prius omnes signa sua cognovissent, senatus decernit ut, abdicato magistratu Lentulus, itemque cæteri in custodiis habeantur. Itaque Lentulus P. Lentulo Spintheri, qui tum Ædilis erat, Cethegus Q. Cornificio, Statilius C. Cæsari, Gabinius M. Crasso, Ceparius (nam is paulo ante ex fuga retractus erat) Cn. Terentio senatori traduntur.

XLVIII. Interea plebs, conjuratione patefacta, quæ primo cupida rerum novarum nimis bello favebat, mutata mente, Catilinæ consilia execrari, Ciceronem ad cælum tollere, velut ex servitute erepta, gaudium atque lætitiā agitabat.

LV. Postremo Consul optimum factu ratus, noctem, quæ instabat, antecapere, ne quid eo spatio novaretur, triumviros, quæ ad supplicium postulabat, parare jubet: ipse, præsidii dispositis, Lentulum in carcerem deducit: idem fit cæteris per prætores. Est in carcere locus, quod Tullianum appellatur, (ubi paululum descenderis ad lævam) circiter XII pedes humi depressus. Eum muniunt undique parietes, atque insuper camera lapideis fornicibus vinctæ: sed incultu, tenebris, odore foeda, atque terribilis ejus facies. In eum locum postquam demissus Lentulus, vindices rerum capitalium, quibus præceptum erat, laqueo gulam fregere. Ita ille Patricius, ex gente clarissima Corneliorum, qui consulare imperium Romæ habuerat, dignum moribus, factisque suis exitum vitæ invenit. De Cethego, Statilio, Gabinio, Cepario, eodem modo supplicium sumptum est.

LVI. Dum ea Romæ geruntur, Catilina ex omni copia, quam & ipse adduxerat, & Malius habuerat, duas legiones instituit: cohortes pro numero mili-

tum complet: dein, uti quisque voluntarius, aut ex sociis in castra venerat, æqualiter distribuērat, ac brevi spatio legiones numero hominum expleverat, cum initio non amplius duobus millibus habuisset. Sed ex omni copia circiter pars quarta erat militibus armis instructa: cæteri, uti quemque casus armaverat, sparos, aut lanceas, alii præacutas fudes portabant. Sed postquam Antonius cum exercitu adventabat, Catilina per montis iter facere, modo ad urbem, modo in Galliam versus castra movere; hostibus occasionem pugnandi non dare. Sperabat propediem magnas copias se habiturum, si Romæ socii incepta patravissent. Interea servitia repudiabat, cujus initio ad eum magnæ copiæ concurrebant, opibus conjurationis fretus; simul alienum suis rationibus existumans, videri causam civium cum servis fugitivis communicasse.

LVII. Sed postquam in castra nuncius pervenit, Romæ conjurationem patefactam, de Lentulo, & Cethego, ceterisque, quos supra memoravi, supplicium sumptum: plerique, quos ad bellum spes rapinarum, aut novarum rerum studium illexerat, dilabuntur: reliquos Catilina per montis asperos, magnis itineribus, in agrum Pistoriensem abducit: eo consilio, uti per tramites occulte profugeret in Galliam Transalpinam. At Q. Metellus Celer cum tribus legionibus in agro Piceno præsidebat, ex difficultate rerum eadem illa existumans, quæ supra diximus, Catilinam agitare. Igitur, ubi iter ejus ex perfugis cognovit, castra propere movit, ac sub ipsis radicibus montium consedit, qua illi descensus erat in Galliam properanti. Neque tamen Antonius longe aberat, utpote qui, magno exercitu, locis æquioribus expeditos in fugam sequeretur.

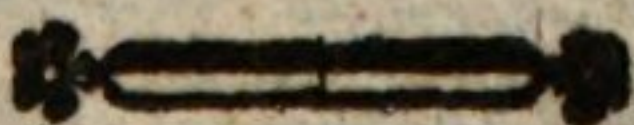
LVIII. LIX. Sed Catilina, postquam videt montibus, atque copiis hostium sese clausum, in urbe res adversas, neque fugæ, neque præsidii ullam spem: optimum factu ratus in tali re fortunam belli tentare, statuit cum Antonio quamprimum conflagere. Itaque concione advocata, orationem habuit. Ubi dixit; signa canere jubet, atque instructos ordines in
locum

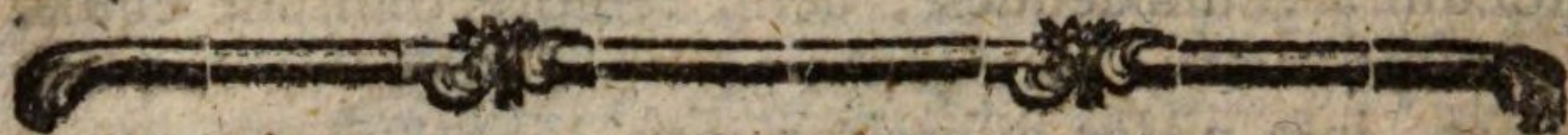
locum æquum deducit: dein, remotis omnium equis, quo militibus, exæquato periculo, animus amplior esset, ipse pedes exercitum pro loco, atque copiis instruit. Ex altera parte C. Antonius, pedibus æger, quod prælio adesse nequibat, M. Petreio legato exercitum permittit. Ipse equo circumiens, unumquemque nominans, appellat, hortatur, rogat uti meminerint se contra latrones inermes, pro patria, pro liberis, pro aris, atque focis suis certare.

LX. Sed omnibus rebus exploratis, tuba signum dat. Idem facit hostium exercitus. Maximo clamore, infestis signis concurrunt; pila omittunt; gladiis res geritur. Catilina cum expeditis in prima acie versari; laborantibus succurrere; integros pro faucibus arcessere; omnia providere; multum ipse pugnare; sæpe hostem ferire: strenui militis, & boni Imperatoris officia simul exsequebatur. Petreius, ubi videt Catilinam contra ac ratus erat, magna vi contendere: cohortem prætoriam in medios hostis inducit; eosque perturbatos, atque alios alibi resistentes, interficit: deinde utrimque ex lateribus cæteros aggreditur. Postquam fusas copias, seque cum paucis relictum videt Catilina; memor generis, atque pristinae dignitatis suæ, in confertissimos hostes incurrit, ibique pugnans confoditur. Ita exercitus populi Romani victoriam adeptus est.

FINIS

Excerptorum ex bello Catilinario.

S E L E C T A
 E X
 C R I S P I
 S A L L U S T I I
 B E L L O J U G U R T H I N O.

EX CAP. V. **M**Asiniffa Rex Numidarum, in amicitiam receptus a P. Scipione, multa & præclara rei militaris facinora fecerat, victis Carthaginensibus, & capto Syphace, cujus in Africa magnum, atque late imperium valuit, populus Romanus quascumque urbis, & agros manuceperat, regi dono dedit. Igitur amicitia Masiniffæ bona atque honesta nobis permanit: sed imperii, vitæque ejus finis idem fuit. Dein Micipsa filius regnum obtinuit, Mastabale & Gulussa fratribus morbo absumptis. Is Adherbalem, & Hiempsalem ex sese genuit; Jugurthamque filium Mastabalis fratris, quem Masiniffa, quod ortus ex concubina erat, privatum reliquerat, eodem cultu quo liberos suos, domi habuit.

VI. Qui ubi primum adolevit, pollens viribus, decora facie, sed multo maxime ingenio validus, non se luxui, neque inertiae corrumpendum dedit; sed, uti mos gentis illius est, equitare, jaculari, cursu

curfu cum æqualibus certare; & cum omnis gloria anteiret, omnibus tamen carus esse: ad hoc, ple-
raque tempora in venando agere; leonem atque ali-
as feras primus, aut in primis ferire: plurimum fa-
cere, & minum ipse de se loqui. Quibus rebus
Micipsa tametli initio lætus fuerat, existumans Ju-
gurthæ virtutem regno suo gloriæ fore; tamen post-
quam hominem adolescentem, exacta ætate sua, &
parvis liberis, magis magisque crescere intelligit,
vehementer eo negotio permotus, multa cum ani-
mo suo volvebat. Ad hoc, studia Numidarum in
Jugurtham accensa; ex quibus, si talem virum do-
lis interfecisset, ne qua seditio aut bellum orire-
tur, anxius erat.

VII. His difficultatibus circumventus, ubi videt,
neque per vim, neque insidiis opprimi posse homi-
nem tam acceptum popularibus; quod erat Jugurtha
manu promptus, & appetens gloriæ militaris; sta-
tuit eum objectare periculis, & eo modo fortunam
tentare. Igitur bello Numantino Micipsa, cum po-
pulo Romano equitum atque peditum auxilia mit-
teret; sperans vel ostentando virtutem, vel hosti-
um sævitia facile eum occasurum, præfecit Numi-
dis, quos in Hispaniam mittebat. Sed ea res lon-
ge aliter, ac ratus erat, evenit. Nam Jugurtha,
ut erat impigro atque acri ingenio, ubi naturam P.
Scipionis, qui tum Romanis Imperator erat, & mo-
rem hostium cognovit; multo labore, multaque cu-
ra, præterea modestissime parendo, & sæpe obviam
eundo periculis, in tantam claritudinem brevi per-
venerat, uti nostris vehementer carus, Numantinis
maximo terrori esset. Ac sane, quod difficillimum
in primis est, & prælio strenuus erat, & bonus
consilio; quorum alterum ex providentia timorem,
alterum ex audacia temeritatem adferre plerumque
solet. Igitur imperator omnis fere res asperas per
Jugurtham agere, in amicis habere, magis magisque
eum in dies amplecti. Quippe cujus neque consili-
um, neque inceptum ullum frustra erat. Huc ac-
cedebat munificentia animi, & ingenii solertia: qui-
bus rebus sibi multos ex Romanis familiari amicitia
conjunxerat.

VIII Ea tempestate in exercitu nostro fuere complures novi, atque nobiles, quibus divitiæ bono, honestoque potiores erant, factiosi, domi potentes, apud socios clari magis, quam honesti; qui Jugurthæ non mediocrem animum pollicitando accendebant, si Micipsa rex occidisset, fore uti solus imperio Numidiæ potiretur, in ipso maxumam virtutem, Romæ omnia venalia esse. Sed postquam, Numantia deleta, P. Scipio dimittere auxilia, & ipse reverti domum decrevit, donatum, atque laudatum magnifice pro concione Jugurtham in prætorium adduxit; ibique secreto monuit, uti potius publice, quam privatim, amicitiam populi Romani coleret; neu quibus largiri insuesceret, periculose a paucis emi, quod multorum esset: si permanere vellet in suis artibus, ultro illi & gloriam, & regnum venturum: sin properantius pergeret, suamet ipsum pecunia præcipitem casurum.

IX. Sic locutus, cum litteris eum, quas Micipsæ redderet, dimisit. Earum sententia hæc erat: „Jugurthæ tui bello Numantino longe maxuma virtus fuit: quam rem certo scio tibi gaudio esse. Nobis ob merita sua carus est: ut idem Senatus, populusque Romanus sit, summa ope nitemur. Tibi quidem pro nostra amicitia gratulor. En habes virum dignum te, atque avo suo Masinissa.“ Igitur rex, ubi ea quæ fama acceperat, ex litteris Imperatoris ita esse cognovit, cum virtute, tum gratia viri permotus, flexit animum suum; & Jugurtham beneficiis, vincere aggressus est, statimque eum adoptavit, & testamento pariter cum filiis hæredem instituit.

XI. Ipse Micipsa paucis post diebus moritur. Postquam illi more regio iusta magnifice fecerant, reguli in unum convenere, ut inter se de negotiis cunctis disceptarent. Sed Hiempsal, qui minumus illis erat, natura ferox, etiam antea ignobilitatem Jugurthæ, quia materno genere impar erat, despiciens, dextera Adherbalem adsedit; ne medius ex tribus, quod & apud Numidas honori ducitur, Jugurtha foret. Dein tamen, ut ætati concederet, fatigatus a fratre,

fratre, vix in partem alteram transductus est. Ibi cum multa de administrando imperio differerent, Jugurtha inter alias res jacet, oportere quinquennii consulta & decreta omnia rescindi. Nam per ea tempora confectum annis Micipsam parum animo valuisse. Tum idem Hiempsal placere sibi respondit: nam ipsum illum tribus his proxumis annis adoptione in regnum pervenisse. Quod verbum in petus Jugurthæ altius quam quisquam ratus, descendit. Itaque ex eo tempore ira & metu anxius, moli-ri, parare, atque ea modo in animo habere, quibus Hiempsal per dolum caperetur. Quæ uti tardius procedunt, neque lenitur animus ferox: statuit quovis modo inceptum perficere.

XII. Primo conventu, quem ab regulis factum supra memoravi; propter dissensionem placuerat dividi thesauros, finisque imperii singulis constitui. Itaque ad utramque rem tempus decernitur, sed maturius ad pecuniam distribuendam. Reguli interea in loca propinqua thesauris alius alio concessere. Sed Hiempsal in oppido Thirmida forte ejus utebatur domo, qui proximus lictor Jugurthæ, carus, acceptusque ei semper fuerat: quem ille casu ministrum oblatum promissis onerat, impellitque, uti tanquam suam domum visens eat: portarum claves adulterinas parat: nam veræ ad Hiempsalem referebantur: cæterum, ubi res postularet, seipsum cum magna venturum manu. Numida mandata brevi conficit: atque, uti doctus erat, noctu Jugurthæ milites introducit. Qui postquam in ædes irrupere; diversi regem quærere; dormientis alios, alios occurrentis interficere: scrutari loca abdita; clausa effringere: strepitu & tumultu omnia miscere: cum interim Hiempsal reperitur occultans se tugurio mulieris ancillæ, quo initio pavidus, & ignarus loci profugerat. Numidæ, caput ejus, uti jussi erant, ad Jugurtham referunt.

XIII. Cæterum fama tanti facinoris per omnem Africam brevi divulgatur: Adherbalem, omnisque, qui sub Micipsæ imperio fuerant, metus invadit. In duas partis discedunt Numidæ: plures Adherbalem sequuntur,

untur, sed illum alterum bello meliores. Igitur Jugurtha quam maxumas potest copias armat: urbis partim vi, alias voluntate imperio suo adjungit: omni Numidiæ imperare parat. Adherbal, tametsi Romam legatos miserat, qui senatum docerent de cæde fratris, & fortunis suis; tamen fretus multitudine militum, parabat armis contendere. Sed ubi res ad certamen venit, victus ex prælio profugit in provinciam, ac dehinc Romam contendit. Tum Jugurtha patratis consiliis, postquam omni Numidia potiebatur, in otio facinus suum cum animo reputans, timere populum Romanum, neque advorsus iram ejus usquam, nisi in avaritia nobilitatis, & pecunia sua, spem habere. Itaque, paucis diebus, cum auro, argentoque multo legatos Romam mittit: quis præcipit, uti primum veteres amicos muneribus expleant; dein novos acquirant: postremo, quemcumque possint largiundo parare, ne cunctentur. Sed ubi Romam legati venerunt, & ex præcepto regis, hospitibus, aliisque, quorum ea tempestate in senatu auctoritas pollebat, magna munera misere: tanta commutatio incessit, ut ex maxuma invidia in gratiam & favorem nobilitatis Jugurtha veniret. Quorum pars spe, alii præmio inducti, singulos ex senatu ambiundo nitebantur, ne gravius in eum consuleretur. Igitur, ubi legati satis confidunt, die constituto senatus utrisque datur.

XIV. Tum Adherbalem hoc modo locutum accepimus: „P. C. Micipsa pater meus moriens mihi
 „præcepit, uti regni Numidiæ tantummodo pro-
 „curationem existumarem meam; cæterum jus &
 „imperium penes vos esse: simul eniterer domi,
 „militiæque quam maximo usui esse populo Ro-
 „mano; vos mihi cognatorum, vos in locum affi-
 „nium ducerem. Quæ præcepta patris mei cum
 „agitarem; Jugurtha, homo omnium, quos terra
 „sustinet, sceleratissimus, contempto imperio ve-
 „stro, Masinissæ me nepotem, utique ab stirpe so-
 „cium atque amicum Populi Romani, regno, for-
 „tunisque omnibus expulit. Atque ex improvviso,
 „intoleranda audacia, scelere, atque superbia sese
 „effe-

„ efferens, fratre meo, atque eodem propinquo suo
„ interfecto, primum regnum ejus, sceleris sui præ-
„ dam fecit: post, ubi me iisdem dolis nequit ca-
„ pere, nihil minus, quam vim aut bellum exspe-
„ ctantem, in imperio vestro, sicut videtis, extor-
„ rem patria, domo, inopem & coopertum miseriis
„ effecit, ut ubivis tutius, quam in meo regno ef-
„ sem. Nunc P. C. per vos, per libros, atque pa-
„ rentes vestros, per majestatem populi Romani sub-
„ venite misero mihi: ite obviam injuriæ: nolite
„ pati regnum Numidiæ, quod vestrum est, per sce-
„ lus & sanguinem familiæ nostræ tabescere.”

XV. Postquam rex finem loquendi fecit, legati Jugurthæ largitione magis, quam causâ freti, paucis respondent: Hiempsalem, ob sævitiam suam, ab Numidis interfectum: Adherbalem ultro bellum inferentem, postquam superatus sit, queri, quod injuriam facere nequisset: Jugurtham ab senatu petere, ne se alium putaret, ac Numantiae cognitus esset; neu verba inimici ante facta sua poneret. Deinde utrique curia egrediuntur.

XVI. Vicit tamen in senatu pars illa quæ vero pretium aut gratiam anteferebat. Decretum fit, uti decem legati regnum, quod Micipsa obtinuerat, inter Jugurtham & Adherbalem dividerent. Cujus legationis princeps fuit L. Opimius, homo clarus, & tum in Senatu potens. Eum Jugurtha, tametsi Romæ in amicis habuerat, tamen curatissime recepit dando & pollicendo multa: perfecit, uti fama, fide, postremo omnibus suis rebus commodum regis anteferret. Reliquos legatos eadem via aggressus, plerosque capit: paucis carior fides, quam pecunia fuit. In divisione quæ pars Numidiæ Mauritaniam attingit, agro virisque opulentior, Jugurthæ tradita: illam alteram, specie, quam usu potiorem, quæ portuosior, & ædificiis magis exornata erat, Adherbal possedit.

XX. Postquam, diviso regno, legati Africa celsere, & Jugurtha contra timorem animi præmia sceleris adeptum sese videt, certum ratus, quod ex amicis apud Numantiam acceperat, omnia Romæ

venalia esse, simul & illorum pollicitationibus accensus, quos paullo ante muneribus expleverat, in regnum Adherbalis animum intendit. Ipse acer, bellicosus: at is, quem petebat, quietus, imbellis, placido ingenio, opportunus injuriæ, metuens magis, quam metuendus. Igitur ex improvviso finis ejus cum magna manu invadit: multos mortalis cum pecore, atque alia præda rapit, ædificia incendit: pleraque hostiliter loca cum equitatu accedit. Deinde cum omni multitudine in regnum suum convertit, existimans dolore permotum Adherbalem injurias suas manu vindicaturum, eamque rem belli causam fore. At ille, quod neque se parem armis existimabat, & amicitia magis populi Romani, quam Numidis, fretus erat; legatos ad Jugurtham de injuriis questum milit: qui tametsi contumeliosa dicta retulerant, prius tamen omnia pati decrevit, quam bellum sumere: quia tentatum antea secus cesserat. Neque eo magis cupido Jugurthæ minuebatur: quippe qui totum ejus regnum animo jam invaserat. Itaque non, ut antea, cum prædatoria manu, sed magno exercitu comparato, bellum gerere cœpit, & aperte totius Numidiæ imperium petere. Cæterum, quæ pergebat, urbis, agros vastare, prædas agere; suis animum, hostibus terrorem augere.

XXI. Adherbal ubi intelligit eo processum, uti regnum aut relinquendum esset, aut armis retinendum; necessario copias parat, & Jugurthæ obvius procedit. Interim, haud longe a mari prope Cirtam oppidum utriusque confedit exercitus: & quia diei extremum erat, prælium non inceptum. Sed ubi plerumque noctis processit, obscuro etiam tum lumine, milites Jugurthini, signo dato, castra hostium invadunt; semisomnos partim, alios arma sumentes fugant, funduntque: Adherbal cum paucis equitibus Cirtam profugit. Igitur Jugurtha oppidum circumfedit: vineis, turribusque, & machinis omnium generum expugnare aggreditur; maxime festinans tempus legatorum antecapere, quos ante prælium factum Romam ab Adherbale missos audiverat.

XXVI. Italici, quorum virtute moenia defensasabantur, confisi, deditione facta, propter magnitudinem populi Romani inviolatos sese fore, Adherbali suadent uti seque, & oppidum Jugurthæ tradat: tantum ab eo vitam paciscatur: de cæteris senatui curæ fore. At ille tametsi omnia potiora fide Jugurthæ rebatur; tamen, quia penes eosdem, si adversaretur, cogendi potestas erat, ita, uti censuerant Italici, deditionem fecit. Igitur Jugurtha in primis Adherbalem excruciatum necat: dein omnes puberes Numidas, atque negotiatores promiscue, uti quisque armatis obvius fuerat, interfecit.

XXVII. Quod postquam Romæ cognitum est, & res in senatu agitari coepta: iidem illi ministri regis interpellando, ac sæpe gratia, interdum jurgiis trahendo tempus, atrocitatem facti leniebant. At ni C. Memmius, tribunus plebis designatus, vir acer, & infestus potentiae nobilitatis, populum Romanum edocuisset id agi, uti per paucos factiosos Jugurthæ scelus condonaretur; profecto omnis invidia prolantandis consultationibus, dilapsa foret. Tanta vis gratiae atque pecuniae regis erat.

XXXII. C. Memmius populo Romano persuadet, uti L. Cassius, qui tum prætor erat, ad Jugurtham mitteretur: eumque interposita fide publica, Romam duceret. Cassius ad Jugurtham proficiscitur: eique timido, & ex conscientia diffidenti rebus suis, persuadet, quoniam se populo Romano dedidisset, ne vim, quam misericordiam ejus experiri malit. Privatim præterea fidem suam interponit, quam ille non minoris, quam publicam ducebat. Talis ea tempestate fama de Cassio erat.

XXXIII. Igitur Jugurtha, contra decus regium, cultu quam maxime miserabili, Romam venit. Ac C. Memmius advocata concione; ubi silentium coepit, producto Jugurtha, verba facit: Romæ. Numidiæque facinora ejus memorat; scelera in patrem, fratresque ostendit: quibus juvantibus, quibusque ministris ea egerit; quamquam intelligat populus romanus, tamen velle manifesta magis ex illo habere: si vera aperiret, in fide, & clementia populi Romani magnam

nam spem illi sitam: si reticeat, non sociis saluti fore, sed se, suasque spes corrupturum.

XXXIV. Dein ubi Memmius dicendi finem fecit, & Jugurtha respondere iussus est, C. Bæbius Tribunus plebis pecunia corruptus regem tacere jubet: ac tametsi multitudo, quæ in concione aderat, vehementer accensa, terrebat eum clamore, vultu, sæpe impetu, atque aliis omnibus quæ ira fieri amat; vicit tamen impudentia. Ita populus, ludibrio habitus, ex concione discedit.

XXXV. At Jugurtha quanquam ex amicis quinquaginta vades dederat regno magis, quam vadibus consulens, clam in Numidiam profectus est. Sed postquam Roma egressus, fertur, sæpe tacitus eo respiciens, dixisse, „Urbem venalem, & mature perituram, si emptorem invenerit!“

XLIII. Sed ubi hoc Romæ compertum est, Metellus & Silanus Consules designati, provincias inter se partiverunt, Metelloque Numidia evenerat, acri viro, & quanquam adverso populi partibus, fama tamen æquabili, & inviolata. Is ubi primum magistratum ingressus est, alia omnia sibi cum collega communia ratus, ad bellum, quod gesturus erat, animum intendit. Milites scribere, præsidia undique accersere: arma, tela, equos, & cætera instrumenta militiæ parare: ad hoc commeatum affatim: denique omnia, quæ in bello vario, & rerum multarum egenti, usui esse solent. Itaque omnibus rebus paratis, compositisque in Numidiam proficiscitur.

XLVI. XLVIII. Interea Jugurtha ubi, quæ Metellus agebat, ex nunciis accepit, coactus rerum necessitudine, statuit armis certare. Igitur, explorato hostium itinere, in spem victoriæ adductus ex opportunitate loci, quam maximas potest copias omnium generum parat, ac per tramites occultos exercitum Metelli antevenit.

L. LI. Dein, repente signo dato, hostis invadit. Equi, viri, permixti: nihil consilio, neque imperio agi: fors omnia regere. Itaque multum diei processerat, cum etiam tum eventus in incerto erat. Denique,

nique, omnibus labore, & æstu languidis, Metellus, ubi videt Numidas minus instare, paulatim milites in unum conducit: ordines restituit. Eorum magna pars superioribus locis fessa confederat. Simul orare, hortari milites, ne deficerent, ne patientur hostes fugientis vincere. Sed nec Jugurtha quidem interea quietus erat: circuire, hortari, renovare prælium, & ipse cum delectis tentare omnia: subvenire suis, hostibus dubiis instare; quos firmos cognoverat, eminus pugnando retinere. Denique Romani, ubi intelligunt neque sibi periculum esse, neque ab hoste copiam pugnandi fieri, (& jam diei vesper erat) adverso colle, sicuti præceptum fuerat, evadunt. Amisso loco Numidæ fusi, fugatique, pauci interiere, plerosque velocitas, & regio hostibus ignara, tutata sunt.

LIV. Jugurtha sese in loca saltuosa, & natura munita receperat: ibique cogebat exercitum numero hominum ampliorem, sed hebetem, infirmumque, agri ac pecoris magis, quam belli, cultorem. Id ea gratia eveniebat, quod præter equites regios nemo omnium Numidarum ex fuga regem sequitur. Quo cuiusque animus fert, eo discedunt: neque id flagitium militiæ ducitur. Ita se mores habent. Igitur Metellus, ubi videt etiam tum regis animum ferocem esse; bellum renovari, quod nisi ex illius lubidine geri non posset; prætera iniquum certamen sibi cum hostibus; minore detrimento illos vinci, quam suos vincere, statuit non præliis, neque acie, sed alio more bellum gerendum. Itaque in loca Numidiæ opulentissima pergit: agros vastat: multa castella, & oppida, temere munita, aut sine præsidio, capit, incenditque: puberes interfici jubet, alia omnia militum prædam esse.

Ea formidine multi mortales Romanis dediti obsequia: frumentum, & alia, quæ usui forent, assatim præbita: ubicumque res postulabat, præsidium impositum. Quæ negotia multo magis, quam prælium male pugnatum ab suis, regem terrebant. Quippe cujus spes omnis in fuga sita erat, sequi cogebatur:

batur: & qui sua loca defendere nequiverat, in alienis bellum gerere. Tamen ex inopia, quod optimum videbatur, consilium capit; exercitum plerumque in iisdem locis opperiri jubet: ipse cum delectis equitibus Metellum sequitur: nocturnis, & aviis itineribus, ignoratus, Romanos palantis repente aggreditur. Eorum plerique inermes cadunt, multi capiuntur: nemo omnium intactus profugit: & Numidæ, prius quam ex castris subveniretur, sicuti jussi erant, in proximos collis discedunt.

LXI. Metellus, postquam videt frustra inceptum, neque Jugurtham, nisi ex insidiis, aut suo loco pugnam facere, & jam æstatem exactam esse; in urbibus, quæ ad sese defecerant, præsidia imponit. Cæterum exercitum in provinciam, quæ proxima est Numidiæ, hyemandi gratia collocat. Neque id tempus, ex aliorum more, quieti aut luxuriæ concedit; sed quoniam armis bellum parum procedebat, insidias regi per amicos tendere, & eorum perfidia pro armis uti parat.

LXVI. Interim Jugurtha, cum magna cura parare omnia, festinare, cogere exercitum: civitates, quæ ab se defecerant, formidine aut ostentando præmia affectare: communire suos locos: arma, tela, aliaque, quæ spe pacis amiserat, reficere, aut commercari: servitia Romanorum allicere: eos ipsos, qui in præfidiis erant, pecunia tentare; prorsus nihil intactum, neque quietum pati: cuncta agitare.

LXXIII. Sed amissis amicis, quorum plerosque ipse necaverat, cæteri formidine, pars ad Romanos, alii ad regem Bocchum profugerant; cum neque bellum geri sine administris posset, & novorum fidem in tanta perfidia veterum experiri periculosum duceret; varius, incertusque agitabatur, neque illi res, neque consilium, aut quisquam hominum satis placebat: itinera, præfectosque in dies mutare: modo advorsum hostes, interdum in solitudines pergere: sæpe in fuga, at post paullo in armis spem habere: dubitare virtuti popularium an fidei minus crederet. Ita, quocumque intenderat, res advorsæ erant. Sed inter eas moras repente se Metellus cum exercitu ostendit. Numidæ

ab Jugurtha pro tempore parati, instructique: dein praelium incipitur. Qua in parte rex pugnae affuit ibi aliquandiu certatum, caeteri omnes ejus milites primo congressu pulsi, fugatique: Romani signorum, & armorum, & aliquanto numero hostium potiti. Nam ferme Numidas in omnibus praeliis magis pedes, quam arma tutata sunt.

LXXIV. Ea fuga Jugurtha impensius modo rebus suis diffidens, cum perfugis, & parte equitatus in solitudines, dein Thalam pervenit. Id oppidum magnum, & opulentum: ubi plerique thesauri, filiorumque ejus multus pueritiae cultus erat. Quae postquam Metello comperta sunt, quanquam inter Thalam flumenque proximum, in spatio millium quinquaginta, loca arida, atque vasta esse cognoverat, tamen spe patrandi belli, si ejus oppidi potitus foret, omnis asperitates supervadere, ac naturam etiam vincere aggreditur.

LXXV. Sed rex nihil jam Metello infectum credens, quippe qui omnia arma, tela, loca, tempora, denique naturam ipsam, caeteris imperitantem, industria vicerat, cum liberis, & magna parte pecuniae ex oppido noctu profugit; neque postea in ullo loco amplius una die, aut una nocte moratus, simulabat sese negotii gratia properare: caeterum prodicionem timebat, quam vitare posse celeritate putabat. Nam talia consilia per otium, & ex opportunitate capi. At Metellus ubi oppidanos praelio intentos, simul oppidum & operibus, & loco munitum videt, vallo, fossaque moenia circumvenit. Dein jubet locis ex copia maxime idoneis vineas agere: superque eas aggerem jacere, & super aggerem impositis turribus opus & administros tutari. Contra haec oppidani festinare, parare, prorsus ab utrisque nihil reliquum fieri. Denique Romani, multo ante labore, praeliis, & fatigati, post dies quadraginta, quam eo ventum erat, oppido modo potiti: praeda omnis a perfugis corrupta. Hi postquam murum arietibus feriri, resque suas afflictas vident, aurum, argentumque, & alia, quae prima ducuntur, domum regiam comportant: ibi vino, & epulis onerati, illaque, & domum, &

semet igni corrumpunt, & quas victi ab hostibus, poenas metuerant, eas ipsi volentes pependere.

LXXVIII. Sed quoniam in has regiones venimus, non indignum videtur, egregium atque memorabile facinus duorum Carthaginiensium memorare. Qua tempestate Carthaginienses pleræque Africæ imperitabant, Cyrenenses quoque magni, atque opulenti fuere. Ager in medio arenosus, una specie: neque flumen, neque mons erat, qui finis eorum discerneret: quæ res eos in magno diuturnoque bello inter se habuit. Postquam utrimque legiones, item classes sæpe fusæ, fugatæque, & alteri alteros aliquantum attriverant; veriti ne mox victos, victoresque defessos alius aggredieretur, per inducias sponsonem faciunt, uti certo die legati domo proficiscerentur, quo in loco inter se obvii fuissent, is communis utriusque populi finis haberetur.

Igitur duo fratres Carthagine missi, quibus nomen Philænis erat, maturavere iter pergere; Cyrenenses tardius iere. Id socordia-ne, an casu acciderit, parum cognovi. Cæterum solet in locis illis tempestas haud secus, atque in mari, retinere. Nam, ubi per loca æqualia, & nuda gignentium ventus coortus arenam humo excitavit, ea magna vi agitata, ora, oculosque implere: ita prospectu impedito, morari iter. Postquam Cyrenenses aliquanto posteriores se esse vident, & ob rem corruptam, domi poenas metuunt, criminari Carthaginienses ante tempus domo digressos; conturbare rem; denique omnia malle, quam victi abire. Sed cum Pœni aliam conditionem, tantummodo æquam peterent. Græci optionem Carthaginiensium faciunt; uti vel illi, quos finis populo suo peterent, ibi vivi obruerentur; vel eadem conditione sese, quem in locum vellent processuros. Philæni, conditione probata, seque, vitamque suam reipublicæ condonavere: ita vivi obruti. Carthaginienses in eo loco Philænis fratribus aras consecravere, aliique illis domi honores instituti.

LXXIX. Jugurtha postquam, nihil satis firmum contra Metellum putat; per magnas solitudines cum paucis profectus, pervenit ad Gætulos, genus hominum

mentum ferum, incultumque, & eo tempore ignarum nominis Romani. Eorum multitudinem in unum cogit: ac paullatim consuefacit ordines habere, signa sequi, imperium observare, item alia militaria facere. Præterea Bocchi Mauritaniae regis proximos magnis muneribus, & majoribus promissis ad studium sui perducit: quis adjutoribus regem aggressus, impellit, ut adversum Romanos bellum suscipiat. Id ea gratia facilius, proniusque fuit, quod Bocchus initio hujusce belli legatos Romam miserat, foedus, & amicitiam petitem. Quam rem opportunissimam incepto belli, pauci impediverant. Etiam antea Jugurthæ filia Bocchi nupserrat.

LXXX. Igitur fide data, & accepta, Jugurtha Bocchi animum oratione accendit: Romanos injustos, profunda avaritia, communes omnium hostis esse: eandem illos causam belli cum Boccho habere, quam secum, & cum aliis gentibus: lubidinem imperitandi, quis omnia regna adversa sint: tum sese, paullo ante Carthaginenses, item regem Persen; post, uti quisque opulentissimus videatur, ita Romanis hostem fore. His, atque aliis talibus dictis ad Cirtam oppidum iter constituunt.

LXXXI. LXXXVI. LXXXVII. Metellus interim Roma per litteras fit certior, Mario provinciam Numidiam datam. Nam consulem factum ante acceperat. Et cum Marius in Africam advehitur, (ipse) Romam profectus, contra spem suam lætissimis animis excipitur. Sed Marius impigre, prudenterque suorum, & hostium res pariter attendere: cognoscere quid boni utriusque, aut contra esset: explorata itinera regum; concilia, & insidias antevenire: oppida, castellaque munita adire: partim vi, alia metu, aut præmia ostentando, avertere ab hostibus. Ac primo mediocria gerebat, existimans Jugurtham ob suos tutandos in manus venturum. Sed ubi illum procul abesse, & aliis negotiis intentum accepit; majora, & magis aspera aggredi tempus visum est.

Erat inter ingentis solitudines oppidum magnum, atque valens, nomine Capsa: cujus conditor Her-

cules Libys memorabatur. Ejus cives apud Jugurtham immunes, levi imperio, & ob ea fidelissimi habebantur: muniti adversum hostes non mœnibus modo & armis atque viris, verum etiam multo magis locorum asperitate. Nam culta egentia aquæ, infesta serpentibus, quorum vis, sicut omnium ferarum, inopia cibi acrior: ad hoc natura serpentium ipsa perniciofa, siti magis, quam alia re accenditur. Ejus potiundi Marium maxima cupido invaserat, cum propter usum belli, tum quia res aspera videbatur. Capsenses una modo atque ea intra oppidum jugi aqua, cæterea pluvia utebantur. Id ibique, & in omni Africa; quæ procul a mari incultius agebatur, eo facilius tolerabatur, quia Numidæ plerumque lacte, & ferina carne vescebantur, & neque salem, neque alia gulæ irritamenta quærebant.

LXXXVIII. Igitur consul, omnibus exploratis, credo Diis fretus, (nam contra tantas difficultates, consilio satis providere non poterat: quippe etiam frumenti inopia tentabatur, quod Numidæ pabulo pecoris magis, quam arvo, student, &, quodcumque natum fuerat, jussu regis in loca munita contulerant: ager autem aridus, & frugum vacuus ea tempestate: nam æstatis extremum erat), tamen pro rei copia satis providenter exornat: pecus omne, quod superioribus diebus præda fuerat, equitibus auxiliariis agendum attribuit. Sic incæpto suo occultato, pergit ad flumen Tanam.

LXXXIX. Cæterum in itinere quotidie pecus exercitui per centurias, item turmas æqualiter distribuebat; &, ex coriis utres uti fierent, curabat: simul & inopiam frumenti lenire, & ignaris omnibus, parare, quæ mox usui forent. Denique sexto die, cum ad flumen ventum est, maxuma vis utrius effecta. Ibi castris levi munimento positis, milites cibum capere, atque, uti simul cum occasu solis egredierentur, paratos esse jubet; omnibus sarcinis abjectis, aqua modo seque, & jumenta onerare. Dein, postquam tempus visum castris egreditur: noctemque totam itinere facto confedit. Idem proxima facit. Dein tertia multo ante lucis adventum pervenit

nit in locum tumultuosum, ab Capsa non amplius duum millium intervallo: ibique quam occultissime potest, cum omnibus copiis opperitur.

Sed, ubi dies cœpit, & Numidæ, nihil hostile metuentes, multi oppido egressi: repente omnem equitatum, & cum his velocissimos pedites cursu tendere ad Capsam, & portas obsidere jubet: deinde ipse intentus propere sequi, neque milites prædari sinere. Quæ postquam oppidani cognovere, res trepidæ, metus ingens, malum improvisum, ad hoc pars civium extra mœnia in hostium potestate, coëgere uti deditiōem facerent. Cæterum oppidum incensum. Numidæ puberes interfecti, alii omnes venundati, præda militibus divisa. Id facinus contra jus belli non avaritia, neque scelere consulis admissum; sed quia locus Jugurthæ opportunus, nobis aditu difficilis, genus hominum mobile, infidum; ante neque beneficio, neque metu coërcitum.

XC. Postquam tantam rem Marius sine ullo suorum incommodo patravit. magnus, & clarus antea, major atque clarior haberi cœpit, & victor pervenit in oppidum Cirtam quo initio profectus intenderat.

C. Exercitu in hybernaculis composito cum expeditis cohortibus, & parte equitatus, proficiscitur in loca sola, obsessum turrim regiam, quo Jugurtha perfugas omnis præsidium imposuerat. Tum Bocchus admonitus ab aliis amicis, quos incorruptos Jugurtha reliquerat, ex omni copia necessariorum quinque delegit, quorum & fides cognita, & ingenia validissima erant. Eos ad Marium, ac dein, si placeat, Romam legatos ire jubet; agendarum rerum, & quocumque modo belli componendi licentiam ipsis permittit. Illi mature ad hyberna Romanorum proficiscuntur. Dein a Gætulis latronibus in itinere circumventi, spoliatique, pavidi, sine decore ad Sullam profugiunt, quem consul, in expeditionem proficiscens, pro prætore reliquerat. Eos ille non pro hostibus, sed accurate & liberaliter habuit. Qua re barbari & famam Romanorum avaritiæ falsam, & Sullam ob munificentiam in sese amicis rati. Nam etiam tum largitio multis ignora-

erat: munificus nemo putabatur, nisi pariter volens: dona omnia in benignitate habebantur. Igitur quæstori mandata Bocchi patefaciunt: simul ab eo petunt uti fautor, consultorque sibi adsit: copias, fidem, magnitudinem regis sui, & alia, quæ aut utilia, aut benevolentia esse credebant, oratione extollunt: dein, Sulla omnia pollicito, docti quo modo apud Marium, item apud senatum verba facerent, circiter dies XL. ibidem opperiuntur.

CL. Marius postquam infecto negotio, quo intenderat, Cirtam redit: de adventu legatorum certior factus, illosque, & Sullam venire jubet, itemque L. Bellienum prætorem Utica, præterea omnis undique senatorii ordinis, quibuscum mandata Bocchi cognoscit, in quibus, legatis potestas eundi Romam fit, & ab consule interea induciæ postulabantur. Ea Sullæ, & plerisque placuere: pauci ferocius discernunt, scilicet ignari humanarum rerum, quæ fluxæ, & mobiles semper in adversa mutantur. Cæterum Mauri, impetratis omnibus, tres Romam profecti sunt cum Cn. Octavio Rufone, qui quæstor stipendium in Africam portaverat: duo ad regem redeunt. Ex his Bocchus cum cætera, tum maxime benignitatem, & studium Sullæ lubens accepit. Romæque legatis ejus, postquam, errasse regem, & Jugurthæ scelere lapsum, deprecati sunt, amicitiam & foedus petentibus hoc modo respondetur: „Se-
„natus populusque Romanus beneficii, & injuriæ
„memor esse solet. Cæterum Boccho, quoniam
„poenitet, delicti gratiam facit. Foedus & amici-
„tia dabuntur, cum meruerit. “

CII. Quibus rebus cognitis, Bocchus per litteras a Mario petivit, uti Sullam ad se mitteret, cujus arbitratu de communibus negotiis consuleretur. Sulla dicit se missum a consule venisse quæsitum ab eo, pacem, an bellum agiturus foret. Tum fidis interpretibus adhibitis, statim rex sic incipit.

CVII. „Nunquam ego ratus sum fore, uti rex
„maximus in hac terra, & omnium, quos novi,
„opulentissimus, privato homini gratiam deberem.
„Et hercule, Sulla, ante te cognitum, multis
„oran-

„orantibus, aliis ultro egomet opem tuli: nullius
„indigui. Id imminutum, quod cæteri dolere so-
„lent, ego lætor. Fuerit mihi pretium eguisse ali-
„quando tuæ amicitiae; qua apud animum meum
„nihil carius habeo. Id adeo experiri licet: arma,
„viros, pecuniam, postremo quidquid animo lu-
„bet, fume, utere: & quoad vives, nunquam
„tibi redditam gratiam putaveris: semper apud me
„integra erit: denique nihil me sciente frustra voles.
„Nam, ut ego existumo, Regem armis, quam mu-
„nificentia, vinci, minus flagitiosum. Cæterum
„de republica vestra, cujus curator huc missus es,
„paucis accipe. Bellum ego populo Romano ne-
„que feci, neque factum unquam volui, finis me-
„os adversum armatos armis tutatus sum. Id omit-
„to: quando vobis ita placet, gerite, uti vultis,
„cum Jugurtha bellum. Ego flumen Mulucham,
„quod inter me & Micipsam fluit, non egrediar;
„neque id intrare Jugurtham finam. Præterea, si
„quid meque vobiscum dignum petiveris, haud re-
„pulsus abibis.“

CVIII. Ad ea Sulla pro se breviter: & modice:
de pace & de communibus rebus multis differuit.
Denique Regi patefecit, quod polliceatur, senatum
& populum Romanum, quoniam armis amplius va-
luissent, non in gratia habituros: faciundum aliquid,
quod illorum magis, quam sua retulisse videretur;
id adeo in promptu esse quoniam copiam Jugurthæ
haberet: quem si Romanis tradidisset, fore, ut illi
plurimum deberetur: amicitiam, foedus, Numidiæ
partem, quam nunc peteret, tunc ultro adventu-
ram. Rex primum negitare: cognationem, affinita-
tem, præterea foedus intervenisse: ad hoc metuere,
ne fluxa fide usus popularium animos averteret:
quis & Jugurtha carus, & Romani invisi essent.
Denique sæpius fatigatus, lenitur, & ex voluntate
Sullæ omnia se facturum promittit. Cæterum ad
simulandam pacem, cujus Numida, defessus bello,
avidissimus, quæ utilia visa, constituunt. Ita,
composito dolo, digrediuntur.

CIX. At rex postero die Asparem, Jugurthæ legatum, appellat: dicitque sibi ex Sulla cognitum, posse conditionibus bellum componi: quamobrem regis sui sententiam exquireret. Ille lætus in castra Jugurthæ venit. Dein ab illo cuncta edoctus, properato itinere, post diem octavum redit ad Bocchum, & ei nunciat, Jugurtham cupere omnia, quæ imperarentur, facere; sed Mario parum fidere, sæpe antea cum Imperatoribus Romanis pacem conventam, frustra fuisse. Cæterum Bocchus, si ambobus consultum, & ratam pacem vellet, daret operam, ut una ab omnibus, quasi de pace, in colloquium, veniretur; ibique sibi Sullam traderet: cum talem virum in potestate haberet, tum fore uti jussu fenatus populi que Romani foedus fieret; neque hominem nobilem non sua ignavia, sed ob rempublicam in hostium potestate relictum iri.

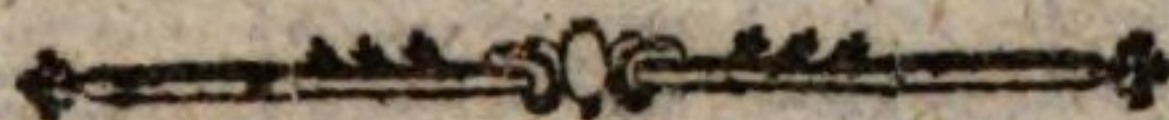
CX. Hæc Marius secum ipse diu volvens, tandem promisit. Cæterum dolo, an vere cunctatus, parum comperimus. Sed plerumque regiæ voluntates, uti vehementes, sic mobiles; sæpe ipsæ sibi advorsæ. Postea, tempore & loco constituto, in colloquium uti de pace veniretur, Bocchus Sullam modo, modo Jugurthæ legatum appellare: benigne habere: idem ambobus polliceri. Illi pariter læti, ac spei bonæ pleni esse. Sed nocte ea, quæ proxima fuit ante diem colloquio decretum, Marius adhibitis amicis, ac statim immutata voluntate, remotis cæteris, dicitur secum ipse multa agitavisse, vultu, colore, ac motu corporis pariter atque animo varius: quæ scilicet, tacente ipso, occulta pectoris, oris immutatione patefecisse. Tamen postremo Sullam accersi jubet: & ex illius sententia Numidæ insidias tendit. Deinde, ubi dies advenit, & ei nunciatum est Jugurtham haud procul abesse, cum paucis amicis, & quæstore nostro, quasi obviis, honoris causa procedit in tumulum facillimum visu insidiantibus. Eodem Numida cum plerisque necessariis suis inermis, uti dictum erat, accedit: ac statim signo dato, undique simul ex insidiis invaditur. Cæte-

Cæteri obtruncati: Jugurtha Sullæ vinctus traditur,
& ab eo ad Marium deductus.

CXI. Inde postquam bellum in Numidia confectum, & Jugurtham Romam vinctum adduci nunciatum est; Marius consul absens factus est: & magna gloria triumphavit.

FINIS

Excerptorum ex C. Crispo Sallustio.

S E L E C T A
E X
C. V E L L E I O
P A T E R C U L O.

V o r b e r i c h t.

C. Vellejus Paterculus blühte unter der Regierung Tibers. Er war Zunftmeister bey den Soldaten, und nachmals Prätor im Jahre, wo August gestorben ist. Er hatte unter diesem Kaiser gedienet; er machte Feldzüge in verschiedene Länder mit, und folgte Tiberen in allen seinen Kriegsunternehmungen. Man kann nicht gewiß sagen, was seine Werke enthielten, von denen wir nur ein Fragment aus der alten Geschichte der Griechen, nebst der Geschichte der Römer von der Niederlage des Persens bis auf das sechste Jahr Tiberens besitzen. Er eignete seine Geschichte dem Vinicius zu, welcher damals Bürgermeister war, und den er von Zeit zu Zeit in seinen Erzählungen anredet.

Die jungen Leute können diesen Schriftsteller vom Anfange bis zum Ende mit aller Sicherheit lesen.

E X

C. VELLEII PATERCULI

Libro primo.

CAP. I. **R**EX regum Agamemnon, tempestate in Cretam insulam reiectus, tres ibi urbes statuit; duas a patriæ nomine; unam a victoriæ memoria, Mycenæ, Tegeæ, Pergamum. Idem mox scelere patruelis fratris Ægisthi hæreditarium exercentis in eum odium, & facinore uxoris oppressus occiditur. Regni potitur Ægisthus per annos septem. Hunc Orestes matremque, socia consiliorum omnium sorore Electra virilis animi femina, obtruncat. Per hæc tempora Lydus & Thyrrenus, fratres, cum regnarent in Lydia, sterilitate frugum compulsi, fortiti sunt uter cum parte multitudinis patria decederet. Sors Thyrrhenum contigit. Pervectus in Italiam, & loco, & incolis, & mari, nobile ac perpetuum a se nomen dedit.

II. Eodem fere tempore Athenæ sub regibus esse desierunt; quorum ultimus Rex fuit Codrus, Melanthi filius, vir non prætereundus: quippe cum Lacedæmonii gravi bello Atticos premerent, respondissetque Pythius, quorum dux ab hoste esset occisus, eos futuros superiores, deposita veste regia, pastorem cultum induit; immixtusque castris hostium de industria, imprudenter, rixam ciens, interemptus est. Codrum cum morte æterna gloria, Athenienses secuta victoria est. Ea tempestate & Tyria classis plurimum pollens mari in ultimo Hispaniæ tractu, in extremo nostri orbis termino insulam circumfusam Oceano, perexiguo a continenti divisam freto, Gades condidit: ab iisdem post paucos annos in Africa Utica condita est.

IV. Athenienses in Eubea Chalcida, Erethriam colonis occupavere: Lacedæmonii in Asia Magnesium. Nec multo post Chalcidenses, orti Atticis, Hippocle,

cle, & Megasthene ducibus, Cumas in Italia condiderunt. Pars horum civium magno post intervallo Neapolim condidit. Utriusque urbis eximia semper in Romanos fides facit eas nobilitate, atque amœnitate sua dignissimas. Subsequenti tempore magna vis Græcæ juventutis abundantia virium sedes quæritans, in Asiam se effundit. Nam & Jones, duce Jone, profecti Athenis, nobilissimam partem regionis maritimæ occupavere, quæ hodie appellatur Jonia; urbes constituere, Ephesum, Miletum, Colophona, Erythream, Clafomenas; multasque in Ægeio atque Icario occupavere insulas, Samum, Chium, Andrum, Delum. Et mox Æolii: eadem profecti Græcia, longissimis acti erroribus, non minus illustres obtinuerunt locos, clarasque urbes condiderunt, Smyrnam, Larissam, Mitilenemque, & alias urbes, quæ in Lesbo insula.

V. Clarissimum deinde Homeri illuxit ingenium sine exemplo maximum: qui magnitudine operum & fulgore carminum solus appellari Poëta meruit. In quo hoc maximum est, quod neque ante illum, quem imitaretur, neque post illum, qui eum imitari posset, inventus est. Neque quemquam alium, cujus operis primus auctor fuerit, in eo perfectissimum, præter Homerum & Archilocum, reperiemus.

VI. Insequenti tempore imperium Asiaticum ab Assyriis qui id obtinuerant annis mille septingentis, translatum est ad Medos: Sardanapalum, regem, mollitiis fluentem, & nimium felicem, Pharnasses Medus imperio, vitæque privavit. Ea ætate clarissimus Graii nominis Lycurgus Lacedæmonius, vir generis regii, fuit severissimarum, justissimarumque legum auctor, & disciplinæ convenientissimæ vir; cujus quamdiu Sparta diligens fuit, excelsissime floruit. Hoc tractu temporum, ab Elissa Tyria quam quidam Dido autumant, Carthago conditur. Assyrii, principes omnium gentium, rerum potiti sunt, deinde Medi, postea Persæ, deinde Macedones.

VII. VIII. Inter hoc tempus & initium Nini regis Assyriorum, Hesiodus fuit, vir perelegantis ingenii.

genii, & mollissima dulcedine carminum memorabilis. Clarissimum deinde omnium ludicrum certamen, & ad exercitandam corporis, animique virtutem efficacissimum, Olympiorum initium habuit, auctore Iphito Elio. Tum Athenis perpetui Archotes esse desierunt: ac deinde annuis commissa est magistratibus respublica. Sexta Olympiade, post duos & viginti annos, quam prima constituta fuerat, Romulus Martis filius, ultus injurias avi, Romam urbem in Palatio condidit. Hic centum homines electos, appellatosque Patres, instar habuit consilii publici. Hanc originem nomen Patriciorum habet. *)

IX. Senatus, populusque Romanus Lucium Æmiliū Paulum, virum in tantum laudandum, in quantum intelligi virtus potest, Consulem creavit. Is Perseum ingenti prælio apud urbem nomine Pydnam in Macedonia fustum fugatumque, castris exiit; deletisque ejus copiis, destitutum omni spe coëgit e Macedonia perfugere: (quam ille relinquens, in insulam Samothraciam profugit, templique se religioni supplicem credidit). Ad eum Cneus Octavius Prætor, qui classi præerat, pervenit: & ratione magis, quam vi persuasit, ut se Romanorum fidei committeret. Ita Paulus maximum, nobilissimumque Regem in triumpho duxit.

X. Per idem tempus, cum Antiochus Epiphanes, qui Athenis templum Olympicum inchoavit, tum Regem Syriæ Ptolemæum puerum Alexandriæ obsideret; missus est ad eum legatus Marcus Popilius Lænas, qui juberet incepto desistere: mandataque exposuit; & Regem deliberaturum se dicentem, circumscripsit virgula; jussitque prius responsum reddere, quam egrederetur finito arenæ circulo. Sic cogitationem regiam Romana disjecit constantia; obeditumque imperio.

XI. Post

*) Die Geschichte der Könige und der Bürgermeister bis auf den Paul Æmil ist verloren gegangen.

XI. Post victum captumque Perseum, qui quadriennio post in libera custodia Albæ decessit, Pseudophilippus, a mendacio simulatæ originis appellatus, qui se Philippum, regiæque stirpis, ferebat, cum esset ultimæ, armis occupata Macedonia, adsumptis regni insignibus, brevi temeritatis pœnas dedit. Quippe Quintus Metellus Prætor, cui ex virtute, Macedonici nomen inditum, præclara victoria ipsum gentemque superavit, & immani etiam Achæos rebeliare incipientes fudit acie. Hic idem primus omnium Romæ ædem ex marmore in *suis ip-*sis monumentis molitus, vel magnificentiæ, vel luxuriæ princeps fuit. Vix ullius gentis, ætatis, ordinis hominem inveneris, cujus felicitatem fortunæ Metelli compares. Nam præter excellentes triumphos, honoresque amplissimos, & principale in Republica fastigium extentumque vitæ spatium, & acres, innocentesque pro Republica cum inimicis contentiones, quatuor filios sustulit, omnes adultæ ætatis vidit, omnes reliquit superstites & honoratissimos.

XII. Et sub idem tempus, statuit senatus Carthaginem excidere. Ita eo tempore Publius Scipio Æmilianus, vir avitis Publii Africani paternisque Lucii Pauli virtutibus simillimus, omnibus belli, ac togæ dotibus ingenique, ac studiorum eminentissimus sæculi sui, qui nihil in vita nisi laudandum aut dixit, aut fecit, ac sensit, Consul creatus est. Bellum Carthagini jam ante biennium a prioribus Consulibus illatum majore vi intulit. Eamque urbem invisam Romano nomini, funditus sustulit, fecitque suæ virtutis monumentum; diruta est cum stetisset annis secentis sexaginta septem. (Et) hunc finem habuit Romani imperii Carthago æmula: cum qua bellare majores nostri cœpere, Claudio & Fulvio Conss. Ita per annos centum quindecim, aut bellum inter illos populos, aut belli præparatio, aut pax infida fuit.

XIII. Eodem anno, quo Carthago concidit, Lucius Mummius Corinthum funditus eruit.

EX LIBRO SECUNDO.

EX CAP. I. **P**otentiae Romanorum prior Scipio
& II **I**viam aperuerat; luxuriae posterior
aperuit. Quippe, remoto Carthaginis metu, subla-
taque imperii æmula, a virtute descitum, ad vitia
transcursum. Tiberius Gracchus Publii Africani ex
filia nepos, tribunus plebis, vir alioqui vita inno-
centissimus, ingenio florentissimus, proposito san-
ctissimus, tantis denique adornatus virtutibus, quan-
tas perfecta & natura & industria mortalis conditio
recipit, descivit a bonis, pollicitusque toti Italiæ
civitatem, simul etiam promulgatis Agrariis legibus,
summa imis miscuit.

III. Tum Publius Scipio Nafica celeberrimi viri,
Publii Africani patruus, privatusque, & togatus,
cum esset consobrinus Tiberii Gracchi, patriam cog-
nationi præferens, & quidquid publice salutare non
esset, privatim alienum existimans, circumdata læ-
vo brachio togæ lacinia, ex superiori parte Capito-
lii, summis gradibus insistens, hortatus est, qui
salvam vellent Rempublicam, se sequerentur. Tum
optimates, Senatus, atque equestris ordinis pars
melior, & major, & intacta perniciosis consiliis plebs
irruere in Gracchum, stantem in area cum catervis
suis, & concientem pene totius Italiæ frequentiam.
Is fugiens, decurrensque clivo Capitolino, fragmine
subsellii ictus, vitam quam gloriosissime degere po-
tuerat, immatura morte finivit.

IV. Decem deinde interpositis annis, qui Tiberi-
um Gracchum, idem Caium fratrem ejus occupavit
furor, tam virtutibus ejus omnibus, quam huic er-
rori similem, ingenio etiam, eloquentiaque longo
præstantiorem.

Tribunatum ingressus, longe majora & acriora re-
petens dabat civitatem omnibus Italicis, extende-
bat eam pene usque Alpes, dividebat agros, veta-
bat quemquam civem plus quingentis jugeribus ha-
bere,

bere, quod aliquando lege Licinia cautum erat: nova constituebat portoria; novis coloniis replebat provincias; judicia a Senatu transferebat ad equites; frumentum plebi dare instituerat; nihil immotum, nihil tranquillum, nihil quietum denique in eodem statu relinquebat. Hunc Lucius Opimius Consul, persecutus armis, unaque Fulvium Flaccum Consularem ac triumphalem virum æque prava cupientem, morte afficit. (Is) Flaccus, in Aventino armatos ad pugnam elens, cum filio majore jugulatus est. Gracchus profugiens, cum jam comprehenderetur ab iis, quos Opimius miserat, cervicem Euporo servo præbuit, qui non segnius se ipse interemit, quam domino succurrerat. Ut Tiberii Gracchi antea corpus, ita Caii, mira crudelitate victorum, in Tiberim dejectum est.

VII. Hunc Tiberii Gracchi liberi, Publii Scipionis Africani nepotes, viva adhuc matre Cornelia, viri optimis ingeniis male usi, vitæ, mortisque habuere exitum.

XI. Bellum deinde Jugurthinum gestum est per Quintum Metellum, nulli secundum sæculi sui: hujus Q. Metelli legatus fuit Caius Marius, natus agresti loco, hirtus, atque horridus, vitæque sanctus; quantum bello optimus; tantum pace pessimus, immodicus gloriæ, insatiabilis, impotens, semperque inquietus. Hic per publicanos, aliosque in Africa negotiantes criminatus Metelli lentitudinem trahentis jam in tertium annum bellum, & naturalem nobilitatis superbiam, morandique in imperiis cupiditatem, effecit, ut cum, commeatu petito, Romam venisset, consul crearetur, bellique patrati a Metello, qui bis Jugurtham acie fuderat, summa committeretur sibi. Metelli tamen & triumphus fuit clarissimus, & meritum, virtutisque cognomen Numidici inditum.

XII. At Caius Marius, Lucium Sullam, copulatum sibi quæstorem habuit, & per eum missum ad regem Bocchum, Jugurtha rege potitus est.

XIII. Deinde interjectis paucis annis tribunatum iniit Marcus Livius Drusus vir nobilissimus, eloquentissi-

tissimus, sanctissimus, meliore in omnia ingenio animoque quam fortuna usus: qui cum senatu priscum restituere cuperet decus, & judicia ab equitibus ad eum transferre ordinem, in iis ipsis, quæ pro senatu moliebatur, senatum habuit adversarium. Denique ea fortuna Drusi fuit, ut malefacta collegarum, quam ejus optime ab ipso cogitata senatus probaret magis; & honorem qui ab eo deferebatur, sperneret; injurias, quæ ab aliis intendebantur, æquo animo reciperet; & hujus summæ gloriæ invideret, illorum modicam ferret.

XIV. Cum revertisset e foro, immensa illa & incognita, quæ eum semper comitabatur, cinctus multitudine, in atrio domus suæ cultello percussus, qui affixus lateri ejus relictus est, intra paucas horas decessit. Sed cum ultimum redderet spiritum, intuens circumstantium moerentiumque frequentiam, effudit vocem convenientissimam conscientiae suæ: „Ecquando, inquit, propinqui, amique, similem „mei civem habebit respublica“? Hunc finem clarissimus juvenis vitæ habuit: cujus morum minime omittatur argumentum. Cum ædificaret domum in palatio; promitteretque ei architectus, ita se eam ædificaturum, ut libera a conspectu, immunis ab omnibus arbitris esset, neque quisquam in eam despicere posset: „Tu vero, inquit, si quid in te artis est, compone domum meam, ut quidquid „agam, ab omnibus percipi possit.“

XV. Mors Drusi Jam pridem tumescens bellum excitavit Italicum. Quippe Lucio Cæsare, Publio Rutilio consulibus, cum id malum in universa Italia ab Asculanis ortum, ac deinde, a Marfis exceptum in omnes penetrasset regiones, amplius trecenta millia juventutis Italicæ abstulit.

XVII. Clarissimi autem Imperatores fuerunt Romani in eo bello: Cneus Pompeius, Cnei Pompeii Magni pater, Caius Marius, de quo prædiximus, Lucius Sulla, vir qui neque ad finem victoriæ satis laudari, neque post victoriam abunde vituperari potest. Hic natus familia nobili, sextus a Cornelio Rufino, qui bello Pyrrhi inter celeberrimos fuerat

duces, diu ita se gessit, ut nullam petendi consulum cogitationem habere videretur. Sed eum honorem undequinquagesimo ætatis suæ anno affecutus est.

XVIII. Per ea tempora Mithridates, Ponticus rex, vir neque filendus neque dicendus sine cura, bello acerrimus, virtute eximius, aliquando fortuna, semper animo maximus, consiliis dux, miles manu, (alter) odio in Romanos Annibal, occupata Asia, necatisque in ea omnibus civibus Romanis, quos quidem eadem die atque hora, redditis civitatibus litteris ingenti cum pollicitatione præmiorum, interimi iusserat. Cum terribilis Italiæ quoque videretur imminere, forte obvenit Sullæ Asiæ provincia. Is egressus urbe, cum circa Nolam moraretur, P. Sulpicius tribunus plebis disertus, acer, opibus, gratia, amicitiiis, vigore ingenii, atque animi celeberrimus, cum antea, rectissima voluntate, apud populum maximam quæsisset dignitatem, quasi pigeret eum virtutum suarum, subito pravus & præceps Caio Mario omnia imperia, & omnes provincias concupiscenti, addixit, legemque ad populum tulit, qua Sullæ imperium abrogaretur; Caio Mario bellum decerneretur Mithridaticum: quin etiam Quinti Pompeii consulis filium, eundemque Sullæ generum, per emissarios factionis suæ interfecit.

XIX Tum Sulla, contracto exercitu, ad urbem rediit, eamque armis occupavit, duodecim auctores novarum, pessimarumque rerum, inter quos Marium cum filio, & Publio Sulpicio urbe exturbavit ac lege lata, exules fecit. Sulpicium etiam affecuti equites, in Laurentinis paludibus jugulavere, caputque ejus erectum & ostentatum, pro Rostris velut omen imminentis proscriptionis fuit. Marius post sextum consulatum, annoque septuagesimo, nudus, ac limo obrutus, oculis tantummodo ac naribus eminentibus, extractus arundineto, circa paludem Maricæ, in quam se, fugiens confectantes Sullæ equites, abdiderat, injecto in collum loro, in carcerem Minturnensium, jussu Duumviri, perductus est. Ad quem interficiendum missus cum gladio

ditio servus publicus natione Germanus, qui forte ab imperatore eo Cimbrico bello, captus erat, ut agnovit, Marium, magno ejulatu expromens indignationem casus tanti viri, abjecto gladio, profugit a carcere. Tum cives, ab hoste misereri paulo ante principis viri, docti, instructum eum viatico, collataque veste in navem imposuerunt; at ille, affecutus filium, cursum in Africam direxit; inopemque vitam in tugurio ruinarum Carthagenensium toleravit.

XX. Non erat Mario, Sulpicioque Cinna temperantior. Cum in Campaniam tenderet, ex auctoritate Senatus, consulatus ei abrogatus est; suffectusque in ejus locum Lucius Cornelius Merula flamen Dialis. Hæc injuria homine, quam exemplo, dignior fuit. Tum Cinna corruptis primo centurionibus, ac tribunis, mox etiam, spe largitionis, militibus, ab eo exercitu, qui circa Nolam erat, receptus est: is cum exercitus in verba ejus jurasset, retinens insignia consulatus, patriæ bellum intulit, fretus ingenti numero novorum civium. Caium Marium cum filio, de exilio revocavit, quique cum iis pulsi erant.

XXI. Dum bellum infert patriæ Cinna, Cneus Pompeius Magni pater (cujus præclara opera bello Marfico, præcipue circa Picenum agrum, jam jam antea, usa erat respublica, quique Asculum ceperat, circa quam urbem, cum in multis aliis regionibus exercitus dispersi forent, quinque & septuaginta civium Romanorum, amplius sexaginta millia Italicorum una die conflixerant) frustratus spe continuandi consulatus, ita se dubium, mediumque partibus præstitit, ut omnia ex proprio usu ageret, temporibusque infidiari videretur, & huc atque illuc, unde spes major affuisset potentiæ, se exercitumque deflecteret; sed ad ultimum, magno atrocique prælio cum Cinna confligit. Cujus commissi patratique sub ipsis mœnibus fociisque urbis Romanæ pugnantis spectantibusque, quam fuerit eventus exitiabilis, vix verbis exprimi potest. Post hoc, cum utrumque exercitum, velut parum bel-

lo exhaustum, laceraret pestilentia, Cneus Pompeius decessit: cujus interitus voluptas, amissorum aut gladio, aut morbo civium pene damno repensata est: populusque Romanus, quam vivo iracundiam debuerat, in corpus mortui contulit. Seu duæ, seu tres Pompeiorum fuere familiæ, primus ejus nominis, ante annos fere centum sexaginta octo, Quintus Pompeius cum Cneo Servilio consul fuit. Cinna & Marius haud incruentis utrimque certaminibus editis, urbem occupaverunt; sed prior ingressus Cinna, de recipiendo Mario legem tulit.

XXII. Mox Caius Marius pestifero civibus suis reditu, intravit mœnia. Nihil illa victoria fuisset crudelius, nisi mox Sulana esset secuta. Merula, qui se sub adventum Cinnæ consulis abdicaverat, incisis venis, superfusoque (suo) altaribus sanguine in execrationem Cinnæ, optime de republica meritum spiritum reddidit. Marcus Antonius, princeps civitatis, atque eloquentiæ, gladiis militum, quos ipsos facundia sua moratus erat, jussu Marii Cinnæque confossus est. Omnia erant præcipitia in Republica.

XXIII. Secundum deinde consulatum Cinna, & septimum Marius in priorum dedecus iniit; cujus initio, morbo oppressus, decessit. Vir in bello hostibus, in otio civibus infestissimus, quietisque impatientissimus. Dominante in Italia Cinna, major pars nobilitatis ad Sullam in Achaiam, ac deinde post in Asiam perfugit. Sulla interim, cum Mithridatis præfectis, circa Athenas Bœotiamque & Macedoniam, ita dimicavit, ut & Athenas reciperet, & amplius ducenta millia hostium interficeret. Transgressus deinde in Asiam Sulla, parentem ante omnia, supplicemque Mithridatem invenit, quem paternis, id est, Ponticis finibus contentum esse jussit.

XXIV. Eodem anno Sulla, revectus in Italiam, cum per triennium Cinnanæ, Marianæque partes Italiam obsiderent, neque illaturum se bellum iis dissimulavit, nec, quod erat in manibus, omisit; existimavitque, ante frangendum hostem, quam ulciscendum civem.

XXV.

XXV. XXVI. Crescebat interim in dies Sullæ exercitus. Ne quid unquam malis publicis deesset, in qua civitate semper virtutibus certatum erat, certabatur sceleribus; optimusque sibi videbatur qui fuerat pessimus.

XXVII. At Pontius Telesinus, dux Samnitium, vir domi, bellicque fortissimus, penitusque Romano nomini infestissimus, ita ad portam Collinam cum Sulla dimicavit, ut ad summum discrimen, & eum, & rempublicam perduceret. Post primam demum horam noctis & Romana acies respiravit, & hostium cessit. Telesinus postera die semianimis repertus est, victoris magis quam morientis vultum præferens. Cujus abscissum caput ferri, gestarique circa Præneste Sulla iussit. Tum demum, desperatis rebus suis, Caius Marius adolescens per cuniculos, qui miro opere fabricati in diversas agrorum partes ferunt, conatus erumpere, cum foramine e terra emerisset, a dispositis in idipsum interemptus est. Sunt qui, sua manu, sunt qui, concurrentem mutuis ictibus cum minore fratre Telefino una obfesso & erumpente, occubuisse prodiderunt. Utcumque cecidit, tanta patris imagine non obscuratur ejus memoria. De quo juvene quid existimaverit Sulla in promptu est. Occiso demum eo, Felicis nomen assumpsit: quod quidem usurpasset justissime, si eundem & vincendi, & vivendi finem habuisset.

XXVIII. Videbantur finita belli civilis mala, cum Sullæ crudelitate aucta sunt. Quippe, dictator creatus immodicæ crudelitatis licentia usus est.

XXIX. Sub adventum in Italiam Lucii Sullæ Cneus Pompeius; ejus Pompeii filius: quem magnificentissimas res in consulatu gessisse prædiximus, privatis ut opibus, ita consiliis magna ausus, magnificeque conata exsecutus, ad vindicandam restituendamque dignitatem patriæ, firmum ex agro Piceno, qui totus paternis ejus clientelis refertus erat, contraxit exercitum, cujus viri magnitudo multorum voluminum instar exigit: sed operis modus paucis eum narrari jubet. Fuit hic genitus matre Lucilia, stirpis senatoriæ, forma excellens, innocentia eximius, sanctitate præcipuus, eloquentia

medius, dux bello peritissimus, civis in toga modestissimus, amicitiarum tenax, in offensis exorabilis, in reconcilianda gratia fidelissimus, in accipienda satisfactione facillimus; potentia sua nunquam, aut raro ad impotentiam usus; pene omnium vitiorum expers. Hic a toga virili affluet commilitio prudentissimi ducis parentis sui, bonum & capax recta discendi ingenium, singulari rerum militarium prudentia excoluit.

XXX. Tum Marcus Perpenna, Sertorium inter cœnam Oscæ in Hispania interemit, Romanisque certam victoriam, partibus suis excidium, sibi turpissimam mortem pessimo auctoravit facinore. Metellus & Pompeius ex Hispanis triumpharunt: sed Pompeius hoc quoque triumpho, adhuc eques Romanus, ante d. em, quam consulatum iniret, curru urbem invehctus est. Quem virum quis non miretur, per tot extraordinaria imperia in summum fastigium vectum, iniquo tulisse animo, Caii Cæsaris, in altero consulatu petendo, senatum populumque Romanum rationem habere? Dum Sertorianum bellum in Hispania geritur, sexaginta quatuor fugitivi e ludio gladiatorio Capua profugientes, duce Spartaco, raptis ex ea urbe gladiis, primo Vesuvium montem petiere, mox crescente in dies multitudine, gravibus variisque casibus affecere Italiam. Quorum numerus in tantum adolevit, ut qua ultimo dimicare acie, quadraginta millia hominum se Romano exercitui opposuerint. Hujus patrati gloria penes Marcum Crassum fuit, mox Romanorum omnium principem.

XXXI. Converterat Cnei Pompeii persona totum in se terrarum orbem & per omnia homine major habebatur. Aulus Gabinius tribunus legem tulit, ut, cum orbem piratæ terrerent, Cneus Pompeius, ad eos opprimendos mitteretur, essetque imperium æquum, in omnibus provinciis, quo Senatusconsulto pene totius terrarum orbis imperium uni viro deferre batur. Dissuadebant optimates: sed consilia impetu victa sunt. Digna est memoria Quinti Catulli tum auctoritas, tum verecundia: qui cum dis-

sua-

suadens legem in concione dixisset, esse quidem præclarum virum Cneum Pompeium, sed nimium tam liberæ reipublicæ, neque omnia in uno reponenda; adjecissetque: Si quid huic acciderit, quem in ejus locum substituetis? Succlamavit universa concio: Te, Quinte Catule. Tum ille victus, consensu omnium, & tam honorifico universæ civitatis testimonio, e concione discessit.

XXXII. Cn. Pompeius, multis & præclaris viris in id bellum assumptis, brevi inexsuperabili manu, terrarum orbem liberavit, prædoneſque per multa prælia multis locis victos circa Ciliciam classe aggreſſus, fudit ac fugavit.

XXXIII. Manlius tribunus plebis semper vænalis & alienæ minister potentiae, legem tulit, ut bellum Mithridaticum per Cneum Pompeium administraretur.

XXXIV. Per hæc tempora M. Cicero, qui omnia incrementa sua sibi debuit, vir novitatis nobilissimæ, &, ut vita clarus, ita ingenio maximus, qui effecit ne quorum arma viceramus, eorum ingenio vinceremur; consul, Sergii Catilinæ, Lentulique, & Cethegi, & aliorum utriusque ordinis virorum conjunctionem singulari virtute, constantia, vigilia, curaue eripuit. Catilina metu consularis imperii urbe pulsus est. Lentulus consularis, & Prætor iterum, Cethegusque, & alii clari nominis viri, auctoritate senatus, jussu Consulis, in carcere necati sunt.

XXXV. XXXVI. At Catilina, fortissime dimicans, quem spiritum supplicio debuerat, prælio reddidit. Consulatu Ciceronis non mediocre adjecit decus natus eo anno Divus Augustus, omnibus omnium gentium viris magnitudine sua inducturus caliginem.

XXXVII. Dum hæc in urbe Italiaque gererentur, Cneus Pompeius memorabile adversus Mithridatem bellum gessit. Rex fusus fugatusque & omnibus exutus copiis, Armeniam, Tigranemque focerum petit, regem ejus temporis potentissimum. Simul itaque duos persecutus Pompeius, intravit Armeniam: prior filius Tigranis, sed discors patris, pervenit ad Pompeium; mox ipse supplex & præsens se

regnumque ditioni ejus permisit; præfatus neminem alium neque Romanum neque ullius gentis virum futurum fuisse, cujus se societati commissurus foret, quam Cneum Pompeium: neque ei inhoneste aliquem summitti, quem fortuna super omnes extulisset. Servatus regi honos imperii, sed multato ingenti pecunia.

XL. Tum victor omnium, quas adierat, gentium, Pompeius, suoque & civium voto major, & per omnia fortunam hominis egressus, revertit in Italiam, cujus reditum formidabilem opinio fecerat. Quippe plerique, non sine exercitu, venturum urbem affirmabant, & libertati publicæ statuturum arbitrio suo modum. Quo magis hoc homines timebant, eo gratior civilis tanti imperatoris reditus fuit, omni quippe Brundisii dimisso exercitu, nihil præter nomen imperatoris retinens cum privato comitatu, quem semper illi vacare moris fuit, in urbem rediit; magnificentissimumque de tot Regibus per biduum egit triumphum. Titus Ampius & Labienus tribuni plebis legem tulerunt, ut in ludis Circensibus corona aurea, & omni cultu triumphantium uteretur. Quot partes terrarum orbis sunt, totidem fecit monumenta victoriæ suæ. Nunquam eminentia invidia carent. Itaque, & Lucullus memor acceptæ injuriæ, & Metellus Creticus non injuste querens (quippe ornamentum triumphi ejus captivos duces Pompeius subduxerat) & cum iis pars optimatum refragabatur, ne aut promissa civitatibus a Pompeio aut bene meritis præmia ad arbitrium ejus persolverentur.

XLI. Secutus deinde est consulatus Caii Cæsaris; qui scribenti manum injicit, & quamlibet festinantem in se morari cogit. Hic nobilissima Juliorum gentis familia, & quod inter omnes antiquissimos constabat, ab Anchise ac Venere deducens genus, forma omnium Civium excellentissimus, vigore animi acerrimus, munificentiae effusissimus, animo super humanam & naturam & fidem evectus, magnitudine cogitationum, celeritate bellandi, patientia periculorum Magno illi Alexandro, sed sobrio neque iracundo

sundo fimillimus; qui denique semper & somno & cibo in vitam, non in voluptatem uteretur. Cum fuisset Caio Mario sanguine conjunctissimus, atque idem Cinnæ gener, cujus filiam ut repudiaret nullo modo compelli potuit a Sylla conquisitus ad necem, mutata veste, nocte urbe elapsus est. Juvenis, cum a Piratis captus esset, ita se per omne spatium, quo ab iis retentus est, apud eos gessit, ut pariter iis terrori venerationique esset.

XLII. Longum est narrare, quid, & quoties ausus sit. Publica civitatum pecunia redemptus, contracta classe tumultuaria & invectus in eum locum, in quo ipsi prædones erant, partem classis fugavit, partem merfit, aliquot naves, multosque mortales cepit: lætusque nocturnæ expeditionis triumpho ad suos reversus est, mandatisque custodiæ quos ceperat, in Bithyniam perrexit ad Proconsulem Junium, petens, ut auctor fieret sumendi de captivis supplicii, quod cum ille se facturum negasset, venditurumque captivos dixisset, incredibili celeritate re-
vectus ad mare, prius quam de ea re, ulli Proconsulis redderentur epistolæ, omnes quos ceperat, suffixit cruci.

XLIII. Idem mox ad sacerdotium ineundum festinans in Italiam, ne conspiceretur a prædonibus, omnia tunc obtinentibus maria, & merito tam infestis sibi, quatuor scalmorum navem, una cum duobus amicis decemque ingressus servis, effusissimum Hadriatici maris transjecit finum. Quo quidem in cursu conspectis, ut putabat, piratarum navibus, cum exuisset vestem, alligassetque pugionem ad femur, alterutri se fortunæ parans mox intellexit frustratum esse visum suum, arborumque ex longinquo ordinem antennarum præbuisse imaginem. Reliqua ejus acta in urbe: contentiones civiles cum Quinto Catulo atque aliis eminentissimis viris celeberrimæ, & restituta in ædilitate, averfante quidem nobilitate, monumenta Caii Marii, quo notiora sunt, minus egent stylo.

XLIV. Hoc igitur consule, inter eum & Cneum Pompeium & Marcum Crassum inita potentiae so-

cietas, quæ ibi orbique terrarum nec minus diverso quoque tempore, ipsis exitiabilis fuit. Affinitas etiam inter Cæsarem, Pompeiumque contracta fuit nuptiis. Quippe filiam Caii Cæsaris Cneus Magnus duxit uxorem. In hoc consulatu, Bibulus collega, cum actiones ejus magis vellet impedire, quam posset, majore parte anni domi se tenuit. Quo facto, dum augere vult invidiam, collegæ auxit potentiam. Tum Cæsari decretæ in quinquennium Galliæ.

XLVI. Cum deinde immanes res, vix multis voluminibus explicandas, Caius Cæsar in Gallia ageret; nec contentus plurimis ac felicissimis victoriis, innumerabilibusque cæsis, & captis hostium millibus, etiam in Britanniam transjecisset exercitum, alterum quærens orbem, Cneus Pompeius & Marcus Crassus alterum iniere consulatum, qui neque petitus honeste ab his, neque probabiliter gestus est. Cæsari, lege quam Pompeius ad populum tulit, prorogata in idem spatium temporis provinciæ.

XLVII. Per hæc insequentiaque & quæ prædiximus tempora, amplius quadraginta millia hostium a Caio Cæsare cæsa sunt, plura capta. Pugnatum sæpe directâ acie, sæpe in agminibus, sæpe eruptionibus. Bis penetrata Britannia: novem denique æstatibus, vix ulla non justissimus triumphus emeritus. Septimo ferme anno Cæsar morabatur in Galliis, cum medium inter Cneum Pompeium & Caium Cæsarem concordiae pignus Julia uxor Magni decessit. Tum in gladios cædesque civium furente ambitu, cujus neque finis reperiebatur, nec modus, tertius consulatus soli Cneo Pompeio delatus est. Cujus ille honoris gloria veluti reconciliatis sibi optimatibus, maxime a Caio Cæsare alienatus est.

XLVIII. Intra breve deinde spatium, belli civilis exarserunt initia, cum justissimus quisque, & a Cæsare, & a Pompeio vellet dimitti exercitus. Quippe Pompeius in secundo consulatu Hispanias sibi decerni voluerat, & iis, qui a Cæsare dimittendos exercitus contendebant, assentabatur; iis, qui ab ipso quoque, adversabatur.

XLIX.

XLIX. Lentulo, & Marcello Consulibus, post urbem conditam, annis septingentis, bellum civile exarsit. Alterius ducis causa melior videbatur, alterius erat firmior. Hic omnia speciosa, illic valentia. Pompeium senatus auctoritas, Cæsarem militum armavit fiducia. Consules senatusque, causæ, non Pompeio, summam imperii detulerunt. Nihil relictum a Cæsare, quod, servandæ pacis causa, tentari posset. Ut deinde, spretis omnibus, quæ postularat, tantummodo contentus cum una legione titulum retineret provinciæ, privatus in urbem veniret, & se in petitione consulatus suffragiis populi Romani committeret, decretum est; ratus bellandum Cæsar, cum exercitu Rubiconem transiit. Cneus Pompeius, consulesque, & major pars senatus, relictâ urbe, ac Italia, transmisere Dyrrachium.

L. Cæsar, legionibus Corfinii potitus, duce, aliisque, qui voluerant abire ad Pompeium, sine dilatione dimissis, persecutus Brundisium, ita ut apparet malle finire bellum, quam opprimere fugientes, in urbem revertit: redditaque ratione consiliorum suorum in senatu & in concione, Hispanias petere decrevit. Festinationem itineris ejus aliquandiu morata Massilia est. Exercitus deinde, qui sub Afranio ac Petreio fuerat, se Cæsari tradidit. Uterque, & quisquis cujusque ordinis sequi eos voluerat, remissi ad Pompeium.

LI. Proximo anno, cum Dyrrachium, ac vicina ei urbi regio castris Pompeii teneretur, is immanem exercitum confecerat, & mare præsidiis classium, ut rebatur, sepserat, quominus Cæsar legiones posset transmittere. At sua & celeritate & fortuna C. Cæsar usus, nihil in mora habuit, quominus, & cum vellet, ipse, exercitusque classibus perveniret, & pene castris Pompeii sua jungeret.

LII. Variatum deinde præliis; sed Cæsar fatalem victoriæ suæ Thessaliam petiit. Pompeius, usus impetu suo, hostem secutus est. Aciem Pharsalicam, & illum cruentissimum Romano nomini diem, tantumque utriusque exercitus profusum sanguinis, & collisa inter se duo reipublicæ capita, effusumque alterum

alterum Romani imperii lumen, tot, talesque Pompeianarum partium caesos viros, non recipit enarranda hic scripturae modus. Ut primum Caius Caesar inclinatam vidit Pompeianorum aciem, neque prius, neque antiquius quidquam habuit, quam omnes partes dimitteret. Nihil illa victoria mirabilius, magnificentius, clarius fuit; cum libentius vitam victor jam daret, quam victi acciperent.

LIII. Pompeius, profugiens cum duobus Lentulis consularibus, Sextoque filio, Aegyptum petere proposuit, memor beneficiorum, quae in patrem ejus Ptolomaei, qui tum regnabat Alexandriae, contulerat. Missi itaque ab rege, qui venientem Cneum Pompeium (is jam a Mitylenis Corneliam uxorem receptam in navem, fugae comitem habere coeperat) consilio Theodoti & Achillae exciperent, hortarenturque, ut ex oneraria in eam navem, quae obviam processerat, transcenderet. Quod cum fecisset, princeps Romani nominis, imperio, arbitrioque, Aegyptii mancipii, jugulatus est. Hic, post tres consulatus, & totidem triumphos, domitumque terrarum orbem, sanctissimi ac praestantissimi viri, in id evecti, super quod ascendere non potest, duodecesagesimum annum agentis, vitae fuit exitus.

LIV. LV. Non fuit major in Caesarem, quam in Pompeium fuerat, regis, eorumque, quorum is auctoritate regebatur, fides. Quippe cum venientem eum tentassent insidiis, ac deinde bello laceessere auderent, utrique summo Imperatorum, alteri superstiti meritas, poenas luere suppliciiis. Sequens fortunam suam Caesar, pervectus in Africam, sibi primo varia fortunam expugnavit via, inclinataeque hostium copiae. Nec dissimilis ibi adversus victos, quam in priores, clementia Caesaris fuit. Sua Caesarem in Hispaniam comitata fortuna est.

LVI. Caesar omnium victor, regressus in urbem (quod humanam excedat fidem) omnibus, qui contra se arma tulerant, ignovit, magnificentissimisque gladiatorii muneris, naumachiae, & equitum, peditumque, simul elephantorum certaminis spectaculis, epulique per multos dies dati celebratione, replevit

plevit eam. Neque ille tanto viro, & tam clementer omnibus victoriis suis uso, plus quinque mensium principalis quies contigit; quippe cum mense Octobri in urbem revertisset, idibus Martiis, conjurationis auctoribus Bruto & Cassio, aliisque clari nominis viris interemptus est; cui magnam invdiam conciliarat Marcus Antonius, omnibus audendis paratissimus, consulatus collega; imponendo capiti ejus Lupercalibus sedentis pro rostris insigne regium, quod ab eo ita repulsum erat, ut non offensus videretur.

LIX. LX. Cæsaris deinde testamentum apertum est, quo Caium Octavium, nepotem sororis suæ Julæ adoptabat. Aperte deinde Antonii ad nefandam dominationem erupit furor. Sestertium septies milles, depositum a Caio Cæsare ad ædem Opis, occupatum ab (illo est); & idem Galliam occupare statuit: interque naturaliter dissimillimos ac diversa volentes crescebat odium: eoque Caius Cæsar juvenis quotidianis Antonii petebatur insidiis.

LXVI. Furente deinde Antonio, simulque Lepido, quorum uterque, hostes judicati erant, repugnante Cæsare, instauratum Sullani exempli malum, proscriptio. Cicero proscriptus est, abscissaque scelere Antonii vox publica est, cum ejus salutem nemo defendisset, qui per tot annos & publicam civitatis & privatam civium defenderat. Nihil tamen egisti, Marce Antoni, (cogit enim excedere propositi formam operis erumpens animo ac pectore indignatio), nihil, inquam, egisti, mercedem celestissimi oris, & clarissimi capitis abscissi numerando, auctoramentoque funebri ad conservatoris quondam reipublicæ, tantique consulis irritando necem. Rapuisti tu Marco Ciceroni lucem sollicitam, & ætatem senilem, & vitam miseriorem te principe, quam sub te Triumviro mortem: famam vero, gloriamque factorum atque dictorum adeo non abstulisti, ut auxeris. Vivit, vivetque per omnium sæculorum memoriam. Dumque hoc, vel forte, vel providentia, vel utcumque constitutum rerum naturæ corpus manebit incolume, comitem ævi sui laudem

laudem Ciceronis trahet: omnisque posteritas illius in te scripta mirabitur: tuum in eum factum execrabitur; citiusque genus humanum quam (illius viri memoria) cadet.

LXXIV. LXXXII. Fractis (deinde) Brutianis Cassianisque partibus, Antonius transmaritimas obturus provincias in Græcia substitit. (Hic) pulsus undique viribus Cæsaris, Perusiam se contulerat, & Armeniam, ac Mediam petens, habuit regem Parthorum obvium, primoque duas legiones amisit; mox (vero) regem Artavasden catenis vinxit. Crescente deinde & amoris in Cleopatram incendio, bellum patriæ inferre constituit, cum ante, novum, se Liberum Patrem appellari jussisset, &, redimitus hederis, coronaque velatus aurea, thyrsum tenens, cothurnisque succinctus, curru, velut Liber Pater, vectus esset Alexandriæ.

LXXXIV. LXXXV. Cæsare deinde & Messalla Corvino consulibus debellatum apud Actium. Advenit dies, quo Cæsar Antoniusque productis classibus pro salute alter, in ruinam alter terrarum orbis dimicavere. Initum certamen est. Omnia in altera parte fuere, dux, remiges, milites; in altera nihil præter milites. Prima occupat fugam Cleopatra: Antonius fugientis Reginæ, quam pugnantis militis sui, comes esse maluit: & Imperator, qui in desertores sævire debuerat, desertor exercitus sui factus est. Illis etiam detracto capite, in longum fortissime pugnandi duravit constantia. Cæsar, quos ferro poterat interimere, verbis mulcere cupiens, clamitansque & ostendens fugisse Antonium, quærebat pro quo & cum quo pugnarent. At illi, cum diu pro absente dimicassent duce, ægre summissis armis, cessere victoriam; citiusque vitam veniamque Cæsar promisit, quam illis, ut ea precarentur, persuasum est.

LXXXVII. Deinde persecutus Regiam Antoniumque Alexandriam, ultimam bellis civilibus imposuit manum. Antonius se ipse non segniter interemit, adeo ut multa desidiæ crimina morte redimeret. At Cleopatra, frustratis custodibus, illata aspide,

spide, morfu fane ejus expers muliebris metus spiritum reddidit.

LXXXIX. Cæsar autem reversus in Italiam atque urbem; quo occurso, quo favore omnium hominum, ætatum, ordinum exceptus sit; quæ magnificentia triumphorum ejus; quæ fuerit munerum, ne id operis quidem justæ materia, nedum hujus tam recili, digne exprimi potest. Finita vicesimo anno bella civilia, sepulta externa, revocata pax, sopitus ubique armorum furor, restituta vis legibus, judiciis auctoritas, senatui majestas, imperium magistratum ad pristinum redactum modum, tantummodo octo prætoribus allekti duo, prisca illa & antiqua reipublicæ forma revocata; rediit cultus agris, sacris honos, securitas hominibus, certa cuique rerum suarum possessio, leges emendatæ utiliter, latæ salubriter, senatus sine asperitate, nec sine severitate lectus, principes viri, triumphisque & amplissimis honoribus functi, hortatu Principis ad ornandam Urbem illekti sunt. Dictaturam, quam pertinaciter ei deferebat populus, tam constanter repulit. Bella sub imperatore gesta, pacatusque victoriis terrarum orbis, & tot extra Italiam domique opera, omne ævi sui spatium impensurum in id solum opus scriptorem fatigant.

XC. XCIV. Sepultis bellis civilibus, Tiberius Claudius Nero, innutritus cœlestium præceptorum disciplinis, juvenis, genere, forma, celsitudine corporis, optimis studiis, maximoque ingenio instructissimus, qui protinus quantus est, sperari potuerat, quæstor undevicesimum annum agens capeffere cœpit rempublicam.

CXXIII. Cæsar Augustus, Pompeio, Apuleioque Consulibus, septuagesimo sexto anno animam cœlestem cœlo reddidit.

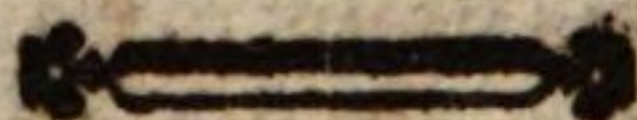
CXXIV. Quid tunc homines timuerint, quæ senatus trepidatio, quæ populi confusio, quis orbis metus, neque mihi exprimere vacat, neque, cui vacat, potest. Una tamen veluti luctatio civitatis fuit, pugnantis cum (Tiberio) Cæsare Senatus populi que Romani, ut (Augusto) succederet. (Tum) mihi

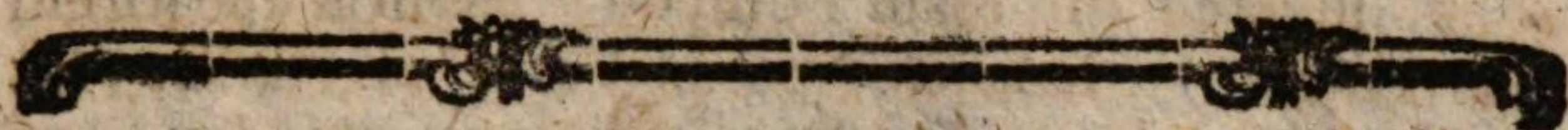
mihi fratrique meo, candidatis Cæsaris, proxime a nobilissimis ac sacerdotibus viris, destinari prætoribus contigit.

CXXXI Sed, Marce Vinici, hic voto finiendum volumen sit. Jupiter Capitoline, & auctor ac fator Romani nominis Gradive Mars, perpetuorumque custos Vesta ignium, & quidquid numinum hanc Romani Imperii molem in amplissimum orbis terrarum fastigium extulit, vos publica voce obtestor atque precor, custodite, servate, protegite hunc statum, hanc pacem, hunc Principem, eique functo longissima statione mortali, destinate successores quam ferissimos, sed eos, quorum cervices tam fortiter sustinendo terrarum orbis Imperio sufficiant quam hujus suffecisse sensimus: consiliaque omnium civium aut pia fovete, aut impia avertite.

FINIS

Excerptorum ex Caio Velleio Paterculo.

S E L E C T A

E X

VALERIO MAXIMO

V o r b e r i c h t.

Valerius Maximus lebte unter dem Kaiser Tiber, im Anfange der christlichen Zeitrechnung. Er eignete diesem Prinzen das Werk zu, welches er von den merkwürdigen Thaten und Reden vornehmer Männer verfertigte; wir haben davon neun Bücher, die man aber nur für einen kurzen Auszug eines weitschichtigern Werkes in diesem Fache hält. Von seinem Tode ist nichts bekannt. Dieser Schriftsteller ist sehr schwer zu verstehen wegen seinen sonderbaren Wendungen, welche nichts destoweniger von einer sehr guten Mundart sind. Bey ihm werden die jungen Leute anfangen wider die Beschwerneisse der lateinischen Sprache zu kämpfen, um sich in Stand zu sehen, dieselbe mit einer Fertigkeit zu verstehen.

E X

V A L E R I I M A X I M I

Libro Secundo.

EX CAP. **A**SIAM cum Sex. Pompeio petens; Ju-
VI. n. 8. lida oppidum intravi, & forte even-
nit, ut tunc summæ dignitatis ibi femina, sed ulti-
mæ jam senectutis, reddita ratione civibus cur ex-
cedere

Chompre. Pars II.

O

cedere vita deberet, i veneno consumere se destinavit, mortemque suam Pompeii praesentia clariorem fieri magni aestimavit. Nec preces ejus vir ille; ut omnibus virtutibus, ita humanitatis quoque laudibus instructissimus, aspernari sustinuit. Venit itaque ad eam, facundissimoque sermone, qui ore ejus quasi e beato quodam eloquentiae fonte manabat, ab incepto consilio diu nequicquam revocare conatus, ad ultimum propositum exequi passus est: quae nonagesimum annum transgressa, cum summa & animi & corporis sinceritate, lectulo, quantum dignoscere erat, quotidiana consuetudine cultius strato recubans, & innixa cubito, Tibi quidem, inquit, Sex. Pompei, Dii magis, quos relinquo, quam quos peto, gratias referant: quia nec hortator vitae meae, nec mortis spectator esse fastidisti. Caeterum ipsa hilarem Fortunae vultum semper experta, ne aviditate lucis tristem intueri cogar; reliquias spiritus mei prospero fine, duas filias & septem nepotum gregem superstitem relictura, permuto. Cohortata deinde ad concordiam suos, distributo eis patrimonio, & cultu suo sacrisque domesticis majori filiae traditis; poculum, in quo venenum temperatum erat, constanti dextra arripuit. Tum defusus Mercurio delibamentis, & invocato numine ejus, ut se placido itinere in meliorem sedis infernae deduceret partem; cupido haustu mortiferam traxit potionem. Ac sermone significans, quasnam subinde partes corporis sui rigor occuparet, cum jam visceribus eum, & cordi imminere esset locuta; filiarum manus ad supremum opprimendorum oculorum officium advocavit. Nostros autem, tametsi novo spectaculo obstupefacti erant, suffusos tamen lacrymis dimisit.

Ibidem, cap. X. n. 2.

Ad Scipionem Africanum in Liternina villa se tinentem, complures praedonum duces videndum forte confluxerant. Quos cum ad vim faciendam venire existimasset, praesidium domesticorum in tecto collocavit, eratque in his repellendis & animo & apparatu occupatus. Quod ut praedones animadverterunt, dimissis

missis militibus abjectisque armis, januæ appropinquant, clara voce nunciantes, non vitæ ejus hostes, sed virtutis admiratores venisse, conspectum & congressum tanti viri quasi cœleste aliquod beneficium expetentes, proinde securum se spectandum præbere ne gravaretur. Hæc postquam domestici Scipioni retulerunt, fores referari, eosque intromitti jussit: qui postes januæ tanquam aliquam religiosissimam aram, sanctumque templum venerati, cupide Scipionis dexteram apprehenderunt; ac diu deosculati, positæ ante vestibulum donis, quæ deorum immortalium numini consecrari solent, læti quod Scipionem vidisse contigisset, ad lares reverterunt.

EX LIBRO TERTIO.

Cap. I. n. 2.

M. Cato, cum in domo M. Drusi avunculi sui educaretur, & ad eum Tribunum plebis Latini de civitate impetranda convenissent, a Q. Poppedio Latinorum principe, Drusi autem hospite, rogatus, ut socios apud avunculum adjuvaret; constanti vultu non facturum se respondit. Iterum, deinde, ac sæpius interpellatus, in proposito perstitit. Tunc Poppedius in excelsam ædium partem levatum, abjecturum inde se, nisi precibus obtemperaret, minatus est; nec hac re ab incepto moveri potuit. Expressa est itaque illa vox hominum. Gratulemur nobis Latini, & focii, hunc esse tam parvum; quo senatore ne sperare quidem nobis civitatem licuisset. Tenero ergo animo Cato totius Curiae gravitatem percepit, perseverantiaque sua Latinos jura nostræ civitatis apprehendere cupientes repulit.

Ibidem, cap. II. exter. n. 9.

Muliebris fortitudinis exemplo fortem duarum puellarum casum adjiciam. Cum pestifera seditione Syracusarum, tota regis Gelonis stirps, evidentissi-

mis exhausta cladibus ad unicam filiam Harmoniam virginem esset redacta, & in eam certatim ab inimicis impetus fieret; nutrix ejus, æqualem illi puellam, regio cultu ornatam, hostilibus gladiis objecit. Quæ, ne, cum ferro quidem trucidaretur, cujus esset conditionis, ederet: proclamavit admirata illius animum Harmonia, & tantæ fidei superesse non sustinuit: revocatosque interfectores, professa quænam esset, in cædem suam convertit.

Ibidem, cap. IV. exter. n. 2.

Quam matrem Euripides, aut quem patrem Demosthenes habuerit, ipsorum quoque seculo ignotum fuit: alterius autem matrem olera, alterius patrem cultellos venditasse omnium pene doctorum literæ loquuntur; sed quid aut illius tragica aut hujus oratoria vi clarius?

Ibidem, cap. VII. n. 1.

P. & Cn. Scipionibus in Hispania cum majore parte exercitus ab acie Punica oppressis, omnibusque provinciæ ejus nationibus Carthaginienfium amicitiam secutis, nullo ducum nostrorum illuc ad corrigendam rem proficisci audente, P. Scipio quartum & vigesimum annum agens iturum se pollicitus est. Quæ quidem fiducia populo Romano salutis ac victoriæ spem dedit. Eademque in ipsa Hispania usus est. Nam cum oppidum Badiam circumfederet, tribunal suum adeuntes, in ædem, quæ intra moenia hostium erat, vadimonia in posterum diem facere jussit: continuoque urbe potitus, & tempore & loco, quo prædixerat, sella posita, jus eis dixit. Postquam Africam attigit, speculatores Annibalis in castris deprehensos, & ad se perductos, nec supplicio affecit, nec de consiliis ac viribus Pœnorum percunctatus est. Sed circa omnes manipulos diligentissime deducendos curavit. Interrogatosque an satis ea considerassent, quæ speculari jussi erant, prandio dato ipsis, jumentisque eorum, incolumes dimisit.

Non

Non fatigabor ejusdem facta identidem referendo, quoniam nec ille quidem in consimili genere virtutis edendo fatigatus est. Diem illi ad populum M. Nævius tribunus plebis aut (ut quidam memorant) duo Petilii dixerant: quo ingenti frequentia in forum deductus, rostra conscendit, capitique suo corona triumphali imposita: Hac, inquit, Quirites, die, Carthaginem magna sperantem, leges vestras accipere jussi: proinde æquum est vos mecum ire in Capitolium supplicatum. Speciosissimam ejus deinde vocem æque clarus eventus secutus est: siquidem & senatum totum, & universum equestrem ordinem, & cunctam plebem, Jovis Optimi Maximi pulvinaria petens, comitem habuit. Restabat ut tribunus ad populum sine populo ageret, desertusque in foro cum magno calumniæ suæ ludibrio, solus moraretur: Cujus devitandi ruboris causa, in Capitolium processit, deque accusatore Scipionis venerator est factus.

Ibidem, n. 4.

Livii Salinatoris æternæ memoriæ tradendus animus: qui cum Asdrubalem, exercitumque Pœnorum in Umbria deleffet, & ei diceretur, Gallos ac Ligures ex acie sine ducibus & signis, sparsos ac palantes parva manu opprimi posse; respondit, Parci eis oportere, ne hostibus tantæ cladis domestici nuntii deessent.

Ibidem, num. 7.

Cato superior sæpenumero ab inimicis ad causæ dictionem vocatus, nec ullo unquam crimine convictus, ad ultimum tantum fiduciæ in sua innocentia reposuit, ut ab his in quæstionem publicam deductus, Tib. Gracchum, a quo in administratione reipub. ad multum odium diffidebat, judicem deposceret. Qua quidem animi præstantia pertinaciam eorum insectandi se inhibuit.

Eadem M. Scauri fortuna, æque senectus longa ac robusta, idem animus. Qui cum pro rostris accusaretur, quod a rege Mithridate ob rempub. prodendam

pecuniam accepisset, causam suam ita egit: Est quidem iniquum, Quirites, cum inter alios vixerim, apud alios me rationem vitæ reddere. Sed tamen audebo vos, quorum major pars honoribus & actis meis interesse non potuit, interrogare: Varius Sucronensis Æmilium Scaurum regia mercede corruptum imperium populi Romani prodidisse ait: Æmilius Scaurus huic se affinem esse culpæ negat: Utri creditis? Cujus dicti admiratione populus commotus Varium ab illa dementissima actione pertinaci clamore depulit.

Ibidem, exter. n. I.

Nec Euripides Athenis arrogans visus est in eo, quod Alcestidi tragico poëtæ respondit, apud quem cum quereretur, quod triduo non ultra tres versus maximo impenso labore deducere potuisset, atque is se centum perfacile scripsisse gloriaretur: Sed hoc, inquit, interest, quod tui in triduum tantummodo, mei vero in omne tempus sufficient. Alterius enim fœcundi cursus scripta intra primas memoriæ metas corruerunt, alterius cunctante stylo elucubratum opus per omne ævi tempus plenis gloriæ velis feretur.

Ibidem n. 5.

Epaminondas, cum ei cives irati sternendarum in oppido viarum contumeliæ causa curam manderent (erat enim illud ministerium apud eos sordidissimum) sine ulla cunctatione id recepit, caturum se operam ut brevi speciosissimum fieret asseveravit: Mirifica deinde procuratione, abjectissimum negotium pro amplissimo ornamento expetendum Thebis reddidit.

EX LIBRO QUARTO.

Cap. I. n. 13.

Numidicus Metellus populari factione patria pulsus, in Asiam secessit: in qua, cum ei forte ludos

Tralli-

Trallicos spectanti literæ redditæ essent, quibus scriptum erat, maximo senatus & populi consensu reditum illi in Urbem datum; non e theatro prius abiit, quam spectaculum ederetur: non lætitiâ suam proximè sedentibus ulla ex parte patefecit, sed summum gaudium intra se continuit.

Ibidem, exter. n. I.

Tarentinus Architas, dum se Pythagoræ præceptis Metaponti penitus immergit, magno labore, longoque tempore solidum opus doctrinæ complexus; postquam in patriam revertitur, ac rura sua revivere coepit, animadvertit negligentia villici corrupta & perditâ: intuensque male meritum: Sumpsissem, inquit, a te supplicium, nisi tibi iratus essem.

Ibidem, n. 2.

Miror, quod Plato in Xenocrate discipulo suo tam constanter moderatus fuerit. Audierat eum de se multa impie locutum: sine ulla cunctatione criminationem respuit. Instabat certo vultu index, causam quærens cur sibi fides non haberetur: adjecit, non esse credibile, ut quem tantopere amaret, ab eo invicem non diligeretur. Postremo cum ad iurandum inimicitias ferentis malignitas confugisset; ne de perjurio ejus disputaret, affirmavit, numquam Xenocratem illa dicturum fuisse, nisi ea dici expedire sibi judicasset.

Ibidem, n. 3.

Syracusanus Dion patria pulsus a Dionysio tyranno, Megaram petierat: ubi cum Theodorum principem ejus urbis domi convenire vellet, neque admitteretur, multum diuque ante fores retentus, comiti suo, patienter hoc ferendum est, ait: Forsitan enim & nos cum in gradu dignitatis nostræ essemus, aliquid tale fecimus.

Ibidem, n. 7.

A piscatoribus in Milesia regione verticulum trahentibus quidam jactum emerat. Extracta deinde magni ponde-

ponderis aurea mensa Delphica, orta controversia est: illis piscium se capturam vendidisse affirmantibus, hoc fortunam tractus se emisisse dicente. Qua conditione propter novitatem rei, & magnitudinem pecuniæ, ad universum ejus civitatis populum delata, placuit Apollinem Delphicum consuli, cuinam adjudicari mensa deberet. Deus respondit, illi esse dandam, qui sapientia cæteros præstaret. Tum Milesii consensu Thaleti mensam dederunt: ille cessit eam Bianti: Bias Pittaco: is protinus alii: deincepsque per omnium septem sapientium orbem, ad ultimum, ad Solonem pervenit: qui & titulum amplissimæ sapientiæ, & præmium ad ipsum Apollinem transtulit.

Ibidem, n. 9.

Antiochus a L. Scipione ultra Taurum montem Imperii finibus summotus, cum Asiam provinciam, vicinasque ei gentes amisisset; gratias agere populo Romano non dissimulanter tulit, quod nimis magna proctratione liberatus, modicis regni terminis uteretur.

Ibidem, cap. III. n. 1.

Quartum & vicesimum annum agens Scipio, cum in Hispania Carthagine oppressa, majoris Carthaginis capiendæ summis auspiciis, multosque obsides, quos in ea urbe Pœni clausos habuerant, in suam potestatem redegisset; eximiæ inter eos formæ virginem, ætatis adultæ, & juvenis, & cælebs, & victor, postquam comperit illustri loco inter Celtiberos natam, nobilissimoque gentis ejus Indibili desponsam, accersitis parentibus, & sponso inviolatam tradidit. Aurum quoque, quod pro redemptione puellæ allatum erat, summæ dotis adjecit. Qua continentia ac munificentia Indibilis obligatus, Celtiberorum animos Romanis applicando, meritis ejus gratiam debitam retulit.

Ibidem n. 4.

Cn. Marcius cui Corioli Volscorum oppidum captum cognomen adjecit, cum editis conspicuæ fortitudinis operibus a Posthumo Cominio consule, accurate

rata oratione apud milites laudatus, omnibus donis militaribus, & agri centum jugeribus, & decem captivorum electione, & totidem ornatis equis, centenarium bouum grege, argentoque, quantum sustinere voluisset, donaretur; nihil ex his, præter unius hospitis captivi salutem; equumque, quo in acie uteretur, accipere voluit.

Ibidem, n. 5.

M. Curius exactissima norma Romanæ frugalitatis, idem fortitudinis perfectissimum specimen, Samnitium legatis agresti se in scamno assidentem foco, atque ligneo catillo cœnantem (quales epulas, apparatusque indicio est), spectandum præbuit. Ille enim Samnitium divitias contempsit. Samnites ejus paupertatem mirati sunt. Nam cum ad eum magnum auri pondus publice missum attulissent, benignis verbis invitatus, ut eo uti vellet, vultum risu solvit: protinusque; Supervacuæ, inquit, ne dicam ineptæ legationis ministri, narrate Samnitibus M. Curium malle locupletibus imperare, quam ipsum fieri locupletem: atque istud ut pretiosum, ita malo hominum excogitatum munus refertote, & mementote me nec acie vinci, nec pecunia corrumpi posse.

Idem cum Italia Pyrrhum regem exegisset, nihil omnino ex præda regia, quæ exercitum urbemque ditaverat, attigit. Decretis etiam a senatu septenis jugeribus agri populo, sibi autem quinquaginta, popularis assignationis modum non excessit: parum idoneum reipub. civem existimans, qui eo quod reliquis tribueretur, contentus non esset.

Ibid. n. 6.

Idem sensit Fabricius Luscinus, honoribus & auctoritate omni cive temporibus suis major, censu, par unicuique pauperrimo: qui a Samnitibus, quos universos in clientela habebat, decem æris, & quinque pondo argenti, totidemque servos sibi missos in Samnium remisit: continentiae suæ beneficio sine pecunia prædives, sine usu familiæ abunde comitatus: quia

locupletem illum faciebat, non multa possidere, sed modica desiderare. Ergo domus ejus, quemadmodum ære & argento & mancipiis Samnitium vacua; ita gloria ex his contemptis parta referta fuit. Consentanea repudiatis donis Fabricii vota extiterunt: legatus enim ad Pyrrhum profectus, cum apud eum Cyneam Thessalum narrantem audisset quemdam Atheniensem clarum sapientia, suadere, ne quid aliud homines quam voluptatis causa facere vellent, promostro eam vocem accepit, continuoque Pyrrho & Samnitibus istam sapientiam deprecatus est. Licet Athenæ doctrina sua gloriantur, vir tamen prudens Fabricii detestationem, quam Epicuri maluit præcepta: quod eventus quoque indicavit. Nam quæ urbs voluptati plurimum tribuit, imperium maximum amisit: quæ labore delectata est, occupavit: & illa libertatem tueri non valuit: hæc etiam donare potuit.

Ibidem, n. 13.

Exultat animus maximorum virorum memoriam percurrentes. Scipio Æmilianus post duos inclytos consulatus, totidemque suæ præcipuæ gloriæ triumphos, septem fervis sequentibus, officio legationis functus est. Et puto Carthaginis ac Numantiae spoliis comparare plures potuerat; nisi operum suorum ad se laudem, manubias ad patriam redundare maluisset. Itaque cum per focios & exterarum gentes iter faceret, non mancipia ejus, sed victoriæ numerabantur: nec quantum auri & argenti, sed quantum amplitudinis pondus secum ferret, aestimabatur.

Ibidem, cap. IV. n. 6.

Atilius Regulus primi Punici belli gloria, cladesque maxima, cum in Africa insolentissimæ Carthaginis opes crebris victoriis contunderet, ac prorogatum sibi ob bene gestas res in proximum annum imperium cognosset, consulibus scripsit, villicum in agello, quem septem jugerum in Pupinia habebat, mortuum esse, occasionemque nactum mercenarium,

narium, amoto inde rustico instrumento discessisse; ideoque petere ut sibi successor mitteretur, ne deserto agro non esset unde uxor ac liberi sui alerentur. Quæ postquam senatus a consulibus accepit, & agrum Atilii illico colendum locari, & alimenta coniugi ejus ac liberis præberi, resque, quas amiserat, redimi publice jussit.

Ibidem, n. 10.

Cum secundo Punico bello Cn. Scipio ex Hispania senatui scripsisset, petens ut sibi successor mitteretur, quia filiam virginem adultæ jam ætatis haberet, neque ei sine se dos expediri posset; senatus ne respublica bono duce careret, patris sibi partes desumpsit; consilioque uxoris, ac propinquorum Scipionis constituta dote, summam ejus ex ærario erogavit, ac puellam nuptum dedit. Dotis modus xi. millia æris fuit, in quo non solum humanitas Patrum conscriptorum, sed etiam habitus veterum patrimoniorum cognosci potest. Namque adeo fuerunt arcta, ut Tatia Cæsonis filia maximam dotem ad virum x. millia æris attulisse visa sit: & Megullia, quæ cum quinquaginta millibus æris mariti domum intravit, Dotatæ cognomen invenerit. Ideo senatus Fabricii Luscini, Scipionisque filias ab indotatis nuptiis liberalitate sua vindicavit; quoniam paternæ hæreditati præter optimam (1) gloriam nihil erat quod acceptum referrent.

Ibidem, cap. VI. exter. n. 3.

Minyæ, quorum origo ex inclyto sociorum Jasonis numero Lemniorum in insula concepta, per aliquot seculorum vices stabili in sede manserat, a Pelasgis expulsi armis, alienæ opis indigi, excelsa Taygetorum montium juga supplices occupaverant. Quos Spartana civitas recepit, deductosque inde, legibus commodisque suis immiscuit. Sed hoc tantum beneficium in injuriam bene meritæ urbis, regnum affectan-

(1) *Optimam.* In einigen Ausgaben liest man auch *optimam.*

affectantes verterunt. Igitur publicæ custodiæ inclusi, capitali fervabantur supplicio. Quod cum veteri instituto Lacedæmoniorum nocturno tempore passuri essent, conjuges eorum illustris ibi sanguinis, velut allocuturæ perituros viros, impetrato a custodibus aditu, carcerem intraverunt; commutataque veste, per simulationem doloris velatis capitibus, eos abire passæ sunt.

Ibidem, cap. VII. exter. n. I.

Damon & Pythias, Pythagoricæ prudentiæ sacris initiati, tam fidelem inter se amicitiam junxerant, ut, cum alterum ex his Dionysius Syracusanus interficere vellet, atque is tempus ab eo, quo priusquam periret, domum profectus res suas ordinaret, impetravisset; alter vadem se pro reditu ejus tyranno dare non dubitavit. Solutus erat periculo mortis qui modo cervices gladio subjectas habuerat: eidem caput suum subjecerat, cui secure vivere licebat. Igitur omnes, & in primis Dionysius novæ atque anticipis rei exitum speculabantur, Appropinquante deinde definita die, nec illo redeunte, unusquisque stultitiæ tam temerarium sponforem damnabat. At is nihil se de amici constantia metuere prædicabat. Eodem autem momento, & hora a Dionysio constituta, qui eam acceperat, supervenit. Admiratus amborum animum tyrannus, supplicium fidei remittit: insuperque eos rogavit, ut se in societatem amicitiae, tertium sodalitii gradum, intima cultorum benevolentia reciperent.

Ibidem, cap. VIII. exter. n. 2.

Agrigentinus Gillias erat opibus excellens, sed multo etiam animo, quam divitiis locupletior: semperque in eroganda potius, quam in contrahenda pecunia occupatus; adeo ut domus ejus quasi quædam munificentiae officina crederetur. Illinc enim publicis usibus apta monimenta extruebantur, illinc grata populi oculis spectacula edebantur, illinc epularum magnifici apparatus, labentique annonæ subsidia oriebantur: & cum hæc universis privatim alimen-

alimenta inopia laborantibus, dotes virginibus paupertate pressis, detrimentorum incurfu quassatis solatia erogabantur; hospites quoque tum urbanis penatibus, tum etiam rusticis tectis benignissime excepti, variis muneribus ornati dimittebantur. Quodam vero tempore quingentos simul Calensium equites vi tempestatis in possessiones suas compulso, aluit ac vestivit. Quid multa? non mortalem aliquem, sed propitiæ fortunæ benignum esse diceres finem. Ergo quod Gillias possidebat, omnium quasi commune patrimonium erat: pro cuius salute & incrementis, tum Agrigentina civitas, tum etiam vicinæ regiones votis excubabant.

EX LIBRO QUINTO.

Caput I. n. 6. 7.

Africani posterioris humanitas speciose lateque patuit. Expugnata enim Carthagine, circa Siciliae civitates literas milit, ut ornamenta templorum suorum a Pœnis rapta, per legatos recuperarent, inque pristinis sedibus reponenda curarent. Beneficium Diis pariter atque hominibus acceptum. Huic facto par ejusdem avi humanitas. A quæstore suo hæstæ subjectos captivos vendente, puer eximiæ formæ & liberalis habitus missus est. De quo cum explorasset Numidam esse, orbem relictum a patre, educatum apud avunculum Massanissam, eo ignorante immaturam adversus Romanos ingressum militiam; & errori illius veniam dandam, & amicitiae regis fidissimi populo Romano debitam venerationemtribuendam existimavit. Itaque puerum annulo, fibulaque aurea & tunica laticlavica, Hispanoque sagulo, & ornato equo donatum, datis qui eum prosequerentur equitibus, ad Massanissam remisit. Eos igitur victoriæ maximos fructus rati Romani, Diis, templorum ornamenta, regibus sanguinem suum restituere.

Ibidem, exter. n. 1.

Alexandri, ut infinitam gloriam bellica virtus, ita præcipuum amorem clementia meruit. Is, dum omnes
nes

nes gentes infatigabili cursu lustrat, quodam loci tempestate nivali oppressus, senio jam confectum militem Macedonem, nimio frigore obstupescit, ipse sublimi & propinqua igni sede sedens, animadvertit. Factaque non fortunæ, sed ætatis utriusque æstimatione, descendit, & illis manibus, quibus opes Darii afflixerat, corpus frigore complicatum in suam sedem imposuit.

Ibidem, n. 2.

Pisistratus Atheniensium tyrannus, a Thrasippo amico inter cœnam sine fine convicio laceratus, ita & animum & vocem ab ira cohibuit, ut putares satellitem a tyranno male audire (2): abeuntem quoque, veritus ne propter metum maturius se convivio subtraheret, invitatione familiari cœpit retinere. Thrasippus concitatae temulentiae impetu evectus, os ejus sputo respergit: nec tamen in vindictam sui accendere potuit. Ille vero etiam filios suos violatae patris majestati subvenire cupientes retraxit. Postero quoque die Thrasippo supplicium a se voluntaria morte exigere volente, venit ad eum, dataque fide in eodem gradu amicitiae mansurum, ab incepto revocavit.

Ibidem, n. 3.

Pyrrhus audierat quosdam Tarentinorum in convivio parum honoratum de se sermonem habuisse, accersitosque qui ei interfuerant, percontabatur, an ea, quæ ad aures ejus pervenerant, dixissent. Tum ex his unus: Nisi, inquit, vinum nobis defecisset, ista quæ tibi relata sunt, præ iis, quæ de te locuturi eramus, lusus ac jocus fuissent. Tam urbana crapulae excusatio, tamque simplex veritatis confessio, iram regis convertit in risum. Qua quidem clementia & moderatione affectus est, ut & sobrii sibi

(2) *Putares satellitem a tyranno male audire.* Man hätte sagen mögen, daß Pisistratus ein Hofbedienter sey, welcher von seinem Herrn mißhandelt wurde. *Male audire ab aliquo*; von einem verachtet werden.

sibi Tarentini gratias agerent, & ebrii bene precarentur.

Ibidem, cap. III. n. 2.

Africanus superior, non solum contusam & conflactam belli Punici armis Rempub. sed pene jam exsanguem, atque morientem Africæ dominam reddidit: cujus clarissima opera injuriis pensando civeis, vici eum ignobilis, ac desertæ paludis accolam fecerunt: ejusque voluntarii exilii acerbiter non tacitus ad inferos tulit, sepulchro suo inscribi jubendo, *Ingrata Patria ne ossa quidem mea habes.* Quid ista aut necessitate indignius aut querelâ justius, aut ultione moderatius? Cineres ei suos negavit, quam in cineres collabi passus non fuerat. Igitur hanc unam Scipionis vindictam ingrati animi urbs Roma sensit: majorem mehercule Coriolani violentia. Ille enim metu patriam pulsavit, hic verecundia. De qua ne queri quidem tanta veræ pietatis constantia nisi post fata sustinuit.

Ibidem, n. 4.

Marcus Cicero Caium Popillium, Picenæ regionis, rogatu M. Coelii, non minore cura quam eloquentia defendit: eumque causa admodum dubia fluctuantem, salvum ad penates suos remisit. Hic Popillius postea nec re, nec verbo a Cicerone læsus, ultro M. Antonium rogavit, ut ad illum proscriptum persequendum & jugulandum mitteretur. Impetratisque detestabilis ministerii partibus, gaudio exultans Cajetam cucurrit, & virum, omitto quod amplissimæ dignitatis, certæ salutis ejus auctorem, studio etiam præstantis officii privatim sibi venerandum, jugulum præbere jussit: ac protinus caput Romanæ eloquentiæ, & pacis clarissimam dexteram per summum & securum otium amputavit. Eaque sarcina, tanquam opimis spoliis, alacer in Urbem reversus est. Neque ei scelestum portanti onus succurrit, illud se caput ferre, quod pro capite ejus quondam peroraverat. Invalidæ ad hoc monstrum fugillandum literæ:

ræ: quoniam qui talem Ciceronis casum digne deplorare possit, alius Cicero non extat.

Ibidem, cap. IV. n. I.

Coriolanus maximi vir animi, & altissimi consilii, optimeque de republica meritis, iniquissimæ damnationis ruina prostratus, ad Volscos infestos tunc Romanis confugit. Magno ubique pretio virtus æstimatur. Itaque quo latebras quæsitum venerat, ibi brevi summum adeptus est imperium. Evenitque, ut, quem pro se salutarem imperatorem cives habere noluerant, pene pestiferum adversus se ducem experirentur. Frequenter enim fuis exercitibus nostris, victoriarum suarum gradibus, aditum juxta mœnia urbis Volscis militi struxit. Quapropter fastidiosus ille in æstimandis bonis suis populus, qui reo non pepercerat, exuli coactus est supplicare. Missi ad eum deprecandum legati, nihil profecerunt. Missi deinde sacerdotes cum infulis, æque sine effectu redierunt. Stupebat Senatus, trepidabat populus, viri pariter ac mulieres exitum imminens lamentabantur. Tunc Veturia Coriolani mater, Volumniam uxorem ejus, & liberos secum trahens, castra Volscorum petiit. Quam ubi filius aspexit, Expugnasti, inquit, & vicisti iram meam, Patria, precibus hujus admotis, cujus utero, te, quamvis merito mihi invisam, dono: continuoque Romanum agrum hostilibus armis liberavit. Ergo pectus dolore acceptæ injuriæ, spe potiundæ victoriæ, verecundia detrectandi ministerii, metu mortis refertum, totum sibi pietas vacuefecit: uniusque parentis aspectus bellum atrox salutari pace mutavit.

Pietas Africum superiorem, vixdum annos puerilitatis egressum, ad opem patri in acie ferendam virili robore armavit. Consulem enim eum apud Ticinum fluvium adversis auspiciis cum Annibale purgentem graviter faucium, intercessu suo servavit: neque illum aut ætatis infirmitas, aut militiæ tirocinium, aut infelicis prælii etiam veterano bellatorii pertimescendus exitus interpellare valuit, quo
minus

minus duplici gloria conspicuam coronam, imperatore simul & patre ex ipsa morte raptō, mereretur.

Ibidem, n. 7.

Sanguinis ingenui mulierem Prætor apud tribunal suum capitali crimine damnatam, Triumviro in carcere necandam tradidit. Quam receptam, is qui custodiæ præerat, misericordia motus, non protinus strangulavit. Aditum quoque ad eam filiæ, sed diligenter excussæ, ne quid cibi inferret, dedit: existimans futurum, ut inedia consumeretur. Cum autem jam dies plures intercederent, secum ipse quærens, quidnam esset, quod tamdiu sustentaretur; curiosius observata filia, animadvertit, illam exerto ubere famem matris lactis sui subsidio lenientem. Quæ tamen admirabilis spectaculi novitas ab ipso ad Triumvirum, a Triumviro ad Prætorem, a Prætore ad concilium judicium perlata, remissionem poenæ mulieri impetravit.

Ibidem, cap. V. n. 1.

Scipio senatum supplex oravit, ne provinciæ fors fratri suo erepta, ad Lælium transferretur: legatumque se L. Scipioni in Asiam iturum promisit: & major natu minori, & fortissimus imbelli, & gloria excellens landis inopi, &, quod super omnia est, nondum Asiatico jam Africanus. Itaque clarissimorum cognominum alterum sumsit, alterum dedit; triumphique prætextam hujus excepit, illius tradidit, ministerio aliquanto major, quam frater imperio.

Ibidem, cap. VI. exter. n. 4.

Cum inter Carthaginem, & Cyrenas, de margine agri pertinacissima contentio esset, ad ultimum placuit utrinque, eodem tempore juvenes mitti, & locum in quem ii convenissent, finem ambobus haberi populis. Verum hoc pactum Carthaginensium duo fratres, nomine Philæni, perfidia præcurrere, citra constitutam horam maturato gressu in longius promotis terminis. Quod cum intellexissent Cyre-

nenfium juvenes, diu de fallacia eorum quæſti; poſtremo acerbitate conditionis injuriam diſcutere conati ſunt. Dixerunt namque ſic eum finem ratum fore, ſi Philæni vivos ſe ibi obrui paſſi eſſent. Sed concilio eventus non reſpondit: illi enim nulla interpoſita mora, corpora ſua his terra operiunda tradiderunt.

Ibidem, cap. X. exter. n. 2.

Xenophon cum ſolenne ſacrificium perageret, a duobus filiis majorem natu nomine Gryllum, apud Mantineam in prælio cecidiſſe cognovit: nec ideo inſtitutum Deorum cultum omittendum putavit, ſed tantummodo coronam deponere contentus fuit. Quam ipſam, percunctatus quonam modo occidiſſet, ut audivit fortiffime pugnantem interiſſe, capiti re-poſuit, numina quibus ſacrificabat, teſtatus, majorem ſe ex virtute filii voluptatem, quam ex morte amaritudinem ſentire. Alius removiffet hoſtiam, abjeciffet altaria, lacrymis reſperſa thura diſjeciffet: Xenophontis corpus religioni immobile ſtetit, & animus in conſilio prudentiæ ſtabilis manſit: nam dolori ſuccumbere, ipſa clade, quæ nunciata erat, triſtius duxit.

Nec Anaxagoras quidem ſupprimendus eſt. Audita namque morte filii, nihil, inquit, mihi inexpectatum aut novum nuntias: ego enim illum ex me natum ſciebam eſſe mortalem.

EX LIBRO SEXTO.

Cap. II. exter. n. 1.

Mulier a Philippo rege temulento immerenter damnata: Provocarem ad Philippum, inquit, ſed ſobrium. Excuffit crapulam oſcitantem, ac præſenti animo ebrium reſpiſcere, cauſſaque diligentius inſpecta juſtiores ſententiam, quam impetrare non potuerat, extorſit: ac potius præſidium a libertate, quam ab innocentia mutuavit.

Jam illa non ſolum fortis, ſed etiam urbana libertas. Senectutis ultimæ quædam, Syracuſanis omnibus

nibus Dionysii tyranni exitum, propter nimiam morum acerbitem, & intolerabilia onera, votis expetentibus, sola quotidie matutino tempore Deos, ut incolumis ac sibi superstes esset, orabat. Quod ubi is cognovit, indebitam sibi admiratus benevolentiam, accersit eam, & quid in hoc, aut quo suo merito faceret interrogavit. Tum illa, Certa est, inquit, ratio propositi mei: puella enim, cum gravem tyrannum haberemus, carere eo cupiebam: quo interfecto, aliquanto tetrior arcem occupavit. Ejus quoque finiri dominationem magni aestimabam: tertium te superioribus importuniorem habere ccepimus rectorem. Itaque timens, ne si tu fueris absumptus, deterior in locum tuum succedat, caput meum pro tua salute devoveo. Tam facetam audaciam Dionysius punire erubuit.

Ibidem, cap. IV. n. 4.

P. autem Rutilii verba prius an facta aestimem, nescio: nam utrisque æque admirabile inest robur. Cum amici cujusdam injustæ rogationi resisteret, atque is per summam indignationem dixisset: Quid ergo, inquit, mihi opus est amicitia tua, si quod rogo non facias? Respondit, Imo quid mihi tua, si propter te aliquid inhoneste facturus sum?

Ibidem, exter. n. 3.

Dario uno jam & altero prælio virtutem Alexandri experto, atque ideo partem regni Taurotenus monte, & filiam in matrimonium cum decies centum millibus talentorum pollicente; cum Parmenion dixisset, Se, si Alexander esset, usurum conditione, respondit: Et ego uterer, si Parmenion essem.

Ibidem, cap. V. exter. n. 3.

Zaleucus, urbe Locrensi a se saluberrimis atque utilissimis legibus munita, cum filius ejus adulterii crimine damnatus, secundum jus ab ipso constitutum, utroque oculo carere deberet, ac tota civitas in honorem patris poenæ necessitatem adolescentulo remitteret, aliquandiu repugnavit. Ad ulti-

munum precibus populi victus, suo prius, deinde filii oculo eruto, usum videndi utrique reliquit. Ita debitum supplicii modum lege reddidit, æquitatis admirabili temperamento, se inter misericordem patrem & justum legislatorem partitus.

EX LIBRO SEPTIMO.

Cap. II. exter. n. I. &c.

Cum Atheniensium scelerata dementia tristem de capite Socratis sententiam tulisset, fortique animo & constanti vultu potionem veneni e manu carnificis accepisset, admoto jam labris poculo, uxori Xanthippæ inter fletum & lamentationem vociferanti innocentem eum perimi: Quid ergo? inquit, nocenti mihi mori fatius esse duxisti?

Prudenter Solon, neminem, dum adhuc viveret, beatum dici debere arbitrabatur. Cum ex amicis quemdam graviter mœrentem videret, in arcem perduxit, hortatusque est ut per omnes subjectorum ædificiorum partes oculos circumferret. Quod ut factum animadvertit; Cogita nunc tecum; inquit, quam multi luctus sub his tectis & olim fuerint, hodieque versentur, insequentibusque seculis sint habitaturi: ac mitte mortalium incommoda tanquam propria deflere. Qua consolatione demonstravit, urbes esse humanarum cladum consepata miseranda. Idem aiebat, si in unum locum cuncti mala sua contulissent, futurum, ut propria deportare domum, quam ex eo communi miseriarum acervo portionem suam ferre mallent.

Bias, cum patriam ejus Prienem hostes invasisent; omnibus, quos modo sævitia belli incolumes abire passa fuerat, pretiosarum rerum pondere onustis fugientibus, interrogatus quid ita nihil ex bonis suis secum ferret: Ego vero (inquit) bona mea mecum porto. Pectore enim illa gestabat, non humeris, non oculis visenda, sed æstimanda animo.

Rex ille subtilis judicii non prætermittendus, quem ferunt traditum sibi diadema, priusquam capiti impone-

poneret, retentum diu considerasse, ac dixisse: O nobilem magis quam felicem pannum! quem si quis penitus cognoscat, quam multis sollicitudinibus, & periculis, & miseriis sit refertus, ne humi quidem jacentem tollere vellet.

Quid? Xenocratis responsum, quam laudabile! Cum maledico sermoni quorundam summo silentio interesset; uno ex his quærente cur solus ita linguam suam cohiberet; quia dixisse me, inquit, aliquando pœnituit, tacuisse nunquam.

Ac ne quod sequitur quidem minus sapiens. Unicæ filiæ pater Themistoclem consulebat, utrum eam pauperi, sed ornato; an locupleti parum probato collocaret. Cui is, Malo, inquit, virum pecunia, quam pecuniam viro indigentem. Quo dicto stultum monuit, ut generum potius, quam divitias generi legeret.

Aristoteles de semetipso in neutram partem loqui debere prædicabat: quoniam laudare se vani; vituperare, stulti esset.

Ibidem, cap. III. n. 3.

Scipio ex Sicilia petens Africam, cum ex fortissimis peditibus Romanis trecentorum equitum numerum complere vellet, neque tam subito posset eos instruere, quod temporis angustia negabant, sagacitate consilii assecutus est. Namque ex iis juvenibus quos secum ex tota Sicilia nobilissimos & ditissimos, sed inermes habebat, trecentos speciosa arma & electos equos quam celerrime expedire jussit, velut eos continuo secum ad oppugnandam Carthaginem avecturus. Qui cum, imperio, ut celeritate, ita longinqui & periculosi belli respectu sollicitis animis paruisent; remittere se Scipio illam expeditionem, si arma & equos militibus suis traderent, edixit. Rapuit conditionem imbellis ac timida juvenus, instrumentaque sua cupide nostris cessit. Ergo calliditas ducis providit, ut si quod protinus imperaretur, grave prius, deinde remisso militiæ metu maximum beneficium fieret.

Q. Fabium Labeonem ferunt, cum a rege Antiocho, quem bello superaverat, ex foedere icto dimi-

diam partem navium accipere deberet, medias omnes secuisse, ut eum tota classe privaret.

Ibidem, exter. n. 1.

Cum Alexander Macedonum rex forte monitus ut eum qui tibi porta egresso primus occurrisset, interfici juberet; asinarium forte ante omnes obviam factum, ad mortem arripi imperavit. Eoque quærente quidnam se immerentem capitali supplicio, innocentemque addiceret; cum ad excusandum factum suum oraculi præceptum retulisset; asinarius, Si ita est, inquit, rex, alium fors huic morti destinavit: nam asellus, quem ego ante me agebam, prior tibi occurrit. Delectatus Alexander & illius tam callido dicto, & quod ab errore ipse revocatus erat; occasionem in aliquanto viliori animali expiandæ religionis rapuit.

Ibidem, n. 4.

Lampfacenæ urbis salus unius vaframenti beneficio constitit. Nam cum ad excidium ejus summo studio Alexander ferretur, progressumque extra mœnia Anaximenem præceptorem suum vidisset; quia manifestum erat, futurum ut preces suas iræ ejus opponeret, non facturum se quod petiisset juravit. Tunc Anaximenes, Peto, inquit, ut Lampfacum diruas. Hæc velocitas sagacitatis, oppidum vetusta nobilitate inclytum exitio, cui destinatum erat, subtraxit.

Demosthenis quoque astutia mirifice cuidam ancillæ succursum est, quæ pecuniam depositi nomine a duobus hospitibus acceperat, ea conditione ut illam simul utrisque redderet. Quorum alter interjecto tempore tamquam mortuo socio squalore obfusus, decepta ea, omnes nummos abstulit. Supervenit deinde alter, & depositum petere cœpit. Hærebat misera in maxima pariter & pecuniæ, & defensionis penuria; jamque de laqueo & suspendio cogitabat. Sed opportune Demosthenes ei patronus affuit: qui ut in advocationem venit, Mulier, inquit, parata est depositi se fide solvere: sed nisi socium adduxeris, id facere non potest: quoniam ut ipse vociferaris, hæc dicta est lex, ne pecunia alteri sine altero numeretur.

Ibi-

Ibidem, n. 7.

Huic vaframento confimilis illa calliditas. Superior Annibal a Duilio consule navali praelio victus, timensque classis amissæ poenas dare; offensam astutia mire avertit. Nam ex illa infelici pugna prius quam cladis nuntius domum perveniret, quendam ex amicis compositum & ornatum Carthaginem misit. Qui postquam civitatis ejus curiam intravit; Consulit, inquit, vos Annibal, cum dux Romanorum magnas secum maritimas trahens copias advenit, an cum eo configere debeat. Acclamavit universus senatus, non esse dubium quin oporteret. Tum ille; Confluxit, inquit: & superatus est. Ita liberum iis non reliquit id factum damnare, quod ipsi fieri debuisse judicaverant.

Alter item Annibal Fabium Maximum invictam armorum suorum vim saluberrimis cunctationibus pugnae ludificantem, ut aliqua suspicione trahendi belli respergeret, totius Italiæ agros ferro atque igni vastando, unius ejus fundum immunem ab hoc injuriæ genere reliquit. Profecisset aliquid tanti beneficii insidiosa adumbratio, nisi Romanæ urbi & Fabii pietas, & Annibalis vafri mores fuissent notissimi.

Ibidem, cap. V. n. 2.

P. Scipio Nasica togatæ potentia clarissimum lumen, is qui consul Jugurthæ bellum indixit; qui matrem Idæam Phrygicis sedibus ad nostras aras focosque migrantem sanctissimis manibus excepit, qui multas & pestiferas seditiones auctoritatis suæ robore oppressit, quo principe, senatus per aliquot annos gloriatus est, cum Ædilitatem curulem adolescens peteret, manumque cujusdam rustico opere duratam, more candidatorum tenacius apprehendisset; joci gratia interrogavit eum, Num manibus solitus esset ambulare. Quod dictum a circumstantibus exceptum, ad populum manavit, causamque repulsæ Scipioni attulit: omnes namque rusticæ tribus paupertatem sibi ab eo exprobratam judicantes,

iram suam adversus contumeliosam ejus urbanitatem distrinxerunt. Igitur civitas nostra, nobilium juvenum ingenia ab insolentia revocando, magnos & utiles cives & fecit; honoribusque non patiendo eos a securis peti, debitum auctoritatis pondus adjecit.

EX LIBRO OCTAVO.

Cap. III. n. 3.

Hortensia Q. Hortensii filia, cum ordo matronarum gravi tributo a Triumviris esset oneratus, nec quisquam virorum patrocinium eis accommodare auderet; causam feminarum apud Triumviros & constanter & feliciter egit. Repræsentata enim patris facundia, impetravit ut major pars imperatæ pecuniæ his remitteretur. Revixit tum muliebri stirpe Q. Hortensius, verbisque filiae aspiravit.

Ibidem, cap. VII. exter. n. 7.

Archimedis fructuosam industriam fuisse dicerem, nisi eadem illi & dedisset vitam, & abstulisset. Captis enim Syracusis, Marcellus machinationibus ejus multum ac diu victoriam suam inhibitam fenerat: eximia tamen hominis prudentia delectatus, ut capiti illius parceretur, edixit; pene tantum gloriæ in Archimede servato, quantum in oppressis Syracusis reponens. At is dum animo & oculis in terram defixis formas describit, militi, qui prædandi gratia domum irruperat, strictoque super caput gladio, quisnam esset, interrogabat: propter nimiam cupiditatem investigandi quod requirebat, nomen suum indicare non potuit. Sed protracto manibus pulvere, Noli, inquit, obsecro, istum disturbare. Ac perinde quasi negligens imperii victoris, obtruncatus, sanguine suo artis suæ lineamenta confudit. Quo accidit, ut propter idem studium modo donaretur vita, modo spoliaretur.

Ibidem, cap. XII. exter. n. 3.

Mirifice artifex, qui in opere suo moneri se a futtore de crepida & ansulis passus, de crure etiam disputare incipientem, supra plantam ascendere vetuit.

Ibi-

Ibidem, cap. XIV. exter. n. 5.

Inventus est qui Dianæ Ephesiæ templum incendere vellet; ut opere pulcherrimo consumpto, nomen ejus per totum terrarum orbem disjiceretur. Quem quidem mentis furorem equleo impositus detexit. At bene consuluerant Ephesii, decreto memoriam teterrimi hominis abolendo, nisi Theopompi magnæ facundiæ ingenium in historiis eum suis comprehendisset.

EX LIBRO NONO.

Cap. II. exter. n. 9.

Sævus admodum fuit ænei tauri inventor (Perilaus), quo inclusi subditis ignibus, longo & abdito cruciatu, mugitus resonante spiritu edere cogebantur, ne ejulatus eorum humanæ sono vocis expressi, Phalaridis tyranni misericordiam implorare possent: quam, quia calamitosus deesse voluit, teterrimum artis suæ opus primus artifex inclusus merito auspicatus est.

FINIS

Excerptorum ex Valerio Maximo.

SELECTA EX AULIO GELLIO.

V o r b e r i c h t.

Es scheint erwiesen zu seyn, daß Aulus Gellus von einer sehr vornehmen Abkunft gewesen: denn er war einer von jenen Höflingen, die gemeiniglich in den Palast
der

der Kaiser giengen, um sich in der Gnade des Fürsten zu erhalten. Unter Adrian fieng er an berühmt zu werden; und man bemerket, daß er noch im Jahre 140, oder ohngefähr um die Zeiten Jesu Christi schrieb. Er erlernte unter Apollinaris Sulpicius die Sprachlehre, und die Redekunst unter L. Castricius und Antonius Julianus. Bey Musonius dem Philosophen lag er der Weltweisheit ob, und für die Wohlredenheit besuchte er Cornelius Fronto, aus dessen Unterricht er großen Nutzen schöpfte. Er reiste nach dem Gebrauche des römischen Adels nach Athen, und besuchte den berühmten Peregrinus, welcher außer der Stadt in einer kleinen Hütte wohnte: er schloß mit allen Freundschaft, die dortmals in den Wissenschaften berühmt waren. In einem Lusthause desselben Landes lag er gefährlich krank, und als er sich von seiner Krankheit wieder erholet hatte, lief er abermal Gefahr, durch ein Gewitter sein Leben zu verlieren. Von dieser Zeit an brachte er sein Leben allezeit mit den Gelehrten und in den Büchersälen zu: fuhr er in seinem Wagen spazieren, oder saß er bey Tische, so ließ er sich allezeit einige Bücher vorlesen, und warf manche sinnreiche Fragen bey seinen Freunden auf. Er war ein tugendhafter, liebreicher und eingezogener Mann: sein Umgang war reizend: mit Flavonius dem Philosophen unterhielt er die engste Freundschaft: er besaß eine erstaunliche Neugierde, und vernachlässigte keine einzige Wissenschaft: in seinen jungen Jahren bekleidete er eine Stelle im Rathe, und erhielt dabey den Ruhm eines fähigen Richters. Man kann nicht gewiß sagen, zu welcher Zeit er gestorben sey. Er war der lebenswürdigste Grammatiker, den man jemals gesehen hat, wovon man sich durch die Lesung seiner Werke überzeugen kann. Er wußte seine Untersuchungen über diese abgeschmackte Materie mit den artigsten Sachen zu versüßen, um dieselbe seinen Lesern angenehm zu machen. Die jungen Leute gewinnen unendlich viel, wenn sie sich auf die Lesung dieses Schriftstellers verlegen.

E X

A U L I G E L L I I

Libro primo.

CAP. XIV.

Julius Hyginus, in libro de vita rebusque illustrium virorum sexto, legatos dicit a Samnitibus ad C. Fabricium Imperatorem populi Romani venisse, & memoratis multis magnisque rebus, quæ bene ac benevole post redditam pacem Samnitibus fecisset, obtulisse dono grandem pecuniam, orasseque uti acciperet utereturque: atque id facere Samnites dixisse, quod viderent multa ad splendorem domus atque victus defieri; neque pro magnitudine dignitateque lautum paratum esse: tum Fabricium planas manus ab auribus ad oculos, & infra deinceps ad nares, & ad os ad gulam atque inde porro ad ventrem imum deduxisse; & legatis ita respondisse; Dum illis omnibus membris, qua attigisset, obistere atque imperare posset, nunquam quicquam defuturum: propterea pecuniam, qua nihil sibi esset usus, ab iis, quibus eam sciret usui esse, non accipere.

CAP. XVII.

Xantippe Socratis philosophi uxor morosa admodum fuisse fertur & jurgiosa: irarumque & molestiarum muliebrium per diem perque noctem fatagebat. Has ejus intemperies in maritum Alcibiades demiratus, interrogavit Socratem, quænam ratio esset, cur mulierem tam acerbam domo non exigeret. Quoniam, inquit, Socrates, quum illam domi talem perpetior, insuesco & exerceor, ut cæterorum quoque foris petulantiam & injuriam facilius feram. Secundum hanc sententiam quoque Varro in
fatyra

fatyra Menippa, quum de officio mariti scripsit; Vitium, inquit, uxoris aut tollendum, aut ferendum est. Qui tollit vitium, uxorem commodiorem præstat. Qui fert, se se meliorem facit.

CAP. XIX.

In antiquis annalibus memoria super libris Sybillinis hæc prodita est. Anus hospita atque incognita ad Tarquinium Superbum regem adiit, novem libros ferens: quos esse dicebat divina oracula: eos velle venundare. Tarquinius pretium percunctatus est: mulier nimium immensum poposcit. Rex, quasi anus ætate desperet, derisit. Tum illa foculum coram eo cum igni apposuit, & tres libros ex novem deussit; &, ecquid reliquos sex eodem pretio emere vellet, regem interrogavit. Sed enim Tarquinius id multo risit magis; dixitque anum jam procul dubio delirare. Mulier ibidem statim tris (1) libros alios exussit; atque id ipsum denuo placide interrogavit, an tris reliquos eodem pretio emat. Tarquinius ore jam ferio, atque attentiore animo fit. Eam constantiam confidentiamque non insuper habendam intelligit: libros tris reliquos mercatur nihilo minore pretio quam quod erat petitum pro omnibus. Sed eam mulierem tunc a Tarquinio degressam postea nusquam loci visam constitit. Libri treis in Sacrarium conditi Sybillini appellati. Ad eos, quasi ad oraculum, XV. viri adeunt, quum Dii immortales publice consulendi sunt.

EX CAP. XXIII.

Mos antea Senatoribus Romæ fuit in curiam cum prætextatis (2) filiis introire. Quum in senatu res
major

(1) *Tris* vor *Altem*, anstatt *tres*.

(2) *Prætextatis*: waren diejenigen vornehmen Kinder zu Rom, welche einen langen Rock (*prætecta* genannt) bis in das neunte Jahr trugen.

major quæpiam consultata, eaque in diem posterum prolata est; placuitque ut hanc rem, super qua tractavissent, ne quis enunciaret prius quam decreta esset. Mater Papirii pueri, qui cum parente suo in curia fuerat, percunctatur filium, quidnam in senatu patres egissent. Puer respondit tacendum esse, neque id dici licere. Mulier fit audiendi cupidior, secretum rei & silentium deberi puer affirmans animum ejus ad inquirendum everberat. Quærit igitur compressius violentiusque. Tum puer, matre urgente, lepidi atque festivi mendacii consilium capit. Actum in senatu dixit, utrum videretur utilius magisque e republica esse, unus-ne ut duas uxores haberet, an ut una apud duos nupta esset. Hoc illa ut audivit, animo compavescit: domo trepidans egreditur: ad cæteras matronas defert quod audierat. Perveniant ad senatum postera die matrumfamilias caterva (3): lacrimantes atque obsecrantes orant una potius ut duobus nupta fieret, quam ut uni duæ. Senatores ingredienti in curiam, quæ illa mulierum intemperies & quid sibi postulatio isthæc vellet, mirabantur. Puer Papirius in medium curiæ progressus, quid mater audire institisset, quid ipse matri dixisset, rem, sicuti fuerat, denarrat. Senatus fidem atque ingenium pueri deosculatus consultum facit, uti posthac pueri cum patribus in curiam ne introëant, nisi ille unus Papirius: eique puero postea cognomentum, honoris gratia, inditum Prætextatus, ob loquendi tacendique in ætate prætextata prudentiam.

EX

(3) *Caterva*: ein Wort, das einer vielfachen Zahl gleichgeltend ist.

EX LIBRO SECUNDO.

EX CAP. XXIX.

Cassita habitat, nidulaturque in segetibus, id ferme temporis, ut appetit messis, pullis jam jam plumentibus. Una in sementes forte concesserat tempestiviores: propterea frumentis flavescentibus pulli etiam tunc involucre erant. Quum igitur ipsa iret cibum pullis quæsitum, monet eos ut, si quid ibi rei novæ fieret dicereturve, animadverterent; idque uti sibi, ubi redisset, nunciarent. Dominus postea segetum illarum filium adolescentem vocat: & Vides - ne, inquit, hæc ematuruisse, & manus jam postulare; idcirco die crastini, ubi primum diluculabit, fac amicos adeas, & roges veniant, operamque mutuam dent, & messem hanc nobis adjuvent. Hæc ubi ille dixit, discessit. Atque, ubi rediit cassita, pulli trepiduli circumstrepere, orareque matrem ut statim jam properet, atque alium in locum sese adportet: nam dominus, inquiunt, misit qui amicos rogaret, uti luce oriente veniant & metant. Mater jubet eos a metu otiosos esse. Si enim dominus, inquit, messem ad amicos rejicit; crastina seges non metetur. Neque necesse est, hodie uti vos auferam. Die igitur postero mater in pabulum volat. Dominus, quos rogaverat, operitur: sol fervet: & fit nihil: & amici nulli erant. Tum ille rursus ad filium, Amici isti, inquit, magnam in partem cessatores sunt: quam potius imus & cognatos affinesque & vicinos nostros oramus, ut assint cras temporis ad metendum? Itidem hoc pulli pavefacti matri nunciant: mater hortatur ut tum quoque sine metu ac sine cura sint: cognatos affinesque nullos ferme tam esse obsequibiles, ut ad laborem capeiendum nihil cunctentur, & statim dicto obediant. Vos modo, inquit, advertite, si modo quid denuo dicitur.

Alia luce orta, avis in pastum profecta est. Cognati & affines operam quam dare rogati sunt superfederunt. Ad postremum igitur dominus filio; Valeant, inquit, amici cum propinquis, afferes prima luce falces duas. Unam egomet mihi, & tu tibi capies alteram; & frumentum nosmetipsi manibus nostris cras metemus. Id ubi ex pullis dixisse dominum mater audivit; Tempus, inquit, est ceden- di & abeundi. Fiet nunc dubio procul, quod fu- turum dixit. In ipso enim jam vertitur, cuja res est; non in alio, unde petitur: atque ita cassita- nidum migravit. Seges a domino demessa est. Hæc quidem Æsopi fabula de amicorum & propinquo- rum levi plerumque & inani fiducia.

EX LIBRO TERTIO.

CAP. IV.

(4) In libris, quos de vita P. Scipionis Africani compositos legimus, scriptum esse animadvertimus, postquam de Pœnis triumphaverat, censorque fue- rat, eidem diem dictum esse ad populum a Claudio Afello tribuno plebei (5), cui equum in censura ade- merat: eumque, quum esset reus, neque barbam desisse radi, neque non candida veste uti, neque fuisse cultu solito reorum. Sed, quum in eo tem- pore Scipionem minorem quadraginta annorum fuis- se constaret, quod de barba rasa ita scriptum esset mirabamur. Comperimus autem cæteros quoque in iisdem temporibus nobiles viros barbam in ejusmo- di ætate rasitavisse.

CAP.

(4) Diese Anmerkung des Aulus Gellius zeigt an, daß die Alten auch die mindesten Umstände, wel- che die großen Männer betrafen, aufs gewissenhafte- ste beobachteten.

(5) Plebei der alte Genetiv von plebs.

Pulchrum, Dii boni! facinus, Græcarumque facundiarum magniloquentia condignum, M. Cato in libris Originum de Q. Cedicio tribuno militum scriptum reliquit. Id profecto est ad hanc ferme sententiam. Imperator Pœnus in terra Sicilia, bello Carthaginiensi primo, obviam Romano exercitui progreditur, colles locosque idoneos prior occupat. Milites Romani, uti res narrata est, in locum insinuant fraudi & perniciiei obnoxium. Tribunus ad consulem venit: ostendit exitium de loci importunitate & hostium circumstantia. Maturum censeo, inquit, si rem servare vis, faciendum, ut quadringentos aliquot milites ad verrucam illam (sic enim M. Cato locum editum asperumque appellat) ire jubeas, eumque uti occupent imperes hortérisque. Hostes profecto ubi id viderint, fortissimus quisque & promptissimus ad occursum pugnandumque in eos prævertentur; unoque illo negotio sese affligabunt: atque illi omnes quadringenti procul dubio obtruncabuntur. Tu interea, occupatis in ea cæde hostibus, tempus exercitus ex hoc loco educendi habebis. Alia, nisi hæc, salutis via nulla est. Consul Tribuno respondit, consilium quidem fidum atque providens sibi viderier: Sed istos, inquit, milites quadringentos ad eum locum in hostium cuneos quisnam erit qui ducat? Si alium, inquit, Tribunus, neminem repperis; me licet ad hoc periculum utare, ego hanc tibi & reipublicæ animam do. Consul Tribuno gratias laudesque egit. Tribunus & quadringenti moriendum proficiscuntur. Hostes eorum audaciam demirantur: quorsum ire pergant in expectando sunt. Sed ubi apparuit ad eandem verrucam occupandam iter intendere; mittit adversum illos Imperator Carthaginiensis peditatum equitatumque, quos in exercitu viros habuit strenuissimos. Romani milites circumveniuntur, circumventi repugnant. Fit prælium diu anceps. Tandem superat multitudo: quadringenti omnes tum una perfossis gladiis, aut missilibus operti cadunt.

Con-

Consul interibi, dum ea pugna fit, se in locos tutos atque editos subducit. Sed quod illi Tribuno duci militum quadringentorum divinitus in eo prælio usus venit, non jam nostris, sed ipsius Catonis verbis subjecimus. Verba Catonis: Dii immortales tribuno militum fortunam ex virtute ejus dedere. Nam ita evenit: quum faucius multifariam ibi factus esset; tum vulnus capiti nullum evenit: cumque inter mortuos defatigatum vulneribus ægreque spirantem, quod sanguinem defllexerat, cognovere, eum sustulere. Isque convaluit: sæpeque, post illa, operam reipublicæ fortem atque strenuam perhibuit: illoque facto, quod illos milites subduxit, exercitum cæterum servavit. Sed idem benefactum in quo loco ponas, nimium interest. Leonidas Lacedæmonius laudatur, qui simile apud Thermopylas fecit: propter ejus virtutes omnis Græcia gloriam atque gratiam præcipuam claritudinis inclytissimæ decoravere monumentis, signis, statuis, elogiis, historiis, aliisque rebus gratissimum id ejus factum habuere. At Tribuno militum parva laus pro factis relicta, qui idem fecerat atque rem servaverat. Hanc Q. Cedicii virtutem M. Cato tali suo testimonio decoravit. Claudius autem Quadrigarius, annali tertio, non Cedicio nomen fuisse refert, sed Valerio.

CAP. VIII.

Quum Pyrrhus rex in terra Italiæ esset, & unam atque alteram pugnam prospere pugnasset, satisque angerentur Romani, & pleraque Italia ad Regem descivisset; tum Ambraciensis quispiam Timochares, regis Pyrrhi amicus, ad C. Fabricium consulem furtim venit, ac præmium petivit: &, si de præmio conveniret, promisit regem venenis necare: idque facile esse factu, quoniam filii sui pocula in convivio regi ministrarent. Eam rem Fabricius ad senatum scripsit. Senatus legatos ad regem misit; mandavitque ut de Timochare nihil proderent, sed monerent uti rex circumspectius ageret,

atque a proximorum insidiis salutem tutaretur. Hoc ita, uti diximus, in Valerii Antiatis historia scriptum est.

Quadrigarius autem in libro tertio non Timocharem sed Niciam adisse ad consulem scripsit: neque legatos a senatu missos sed a consulibus, & regem populo Romano laudes atque gratias scripsisse, captivosque omnes, quos tum habuerit, restituisse & reddidisse. Consules tum fuerunt C. Fabricius & Q. Æmilius. Litteras, quas ad regem Pyrrhum super ea crassa miserunt, Claudius Quadrigarius scripsit fuisse hoc exemplo: Consules Romani salutem dicunt Pyrrho regi. Nos pro tuis injuriis continuo animo strenue commoti, inimiciter tecum bellare studemus. Sed communis exempli & fidei visum est, uti te salvum velimus; ut esset quem vincere possimus. Ad nos venit Nicias familiaris tuus, qui sibi pretium a nobis peteret, si te clam interfecisset. Id nos negavimus velle: neve ob eam rem quicquam commodi expectaret, & simul visum est ut te certiores faceremus ne quid ejusmodi, si accidisset, nostro consilio civitates putarent factum; & quod nobis non placet pretio aut præmio aut dolis pugnare. Tu, nisi caveas, jacebis.

EX LIBRO QUARTO

CAP. VIII.

Fabricius Luscinus magna gloria vir magnisque rebus gestis fuit. P. Cornelius Rufinus manu quidem strenuus & bellator bonus; militarique disciplina peritus admodum fuit. Sed furax homo & avaritia acri erat. Hunc Fabricius non probabat, neque amico utebatur: ofusque eum morum causa fuit. Sed quum in temporibus reipublicæ difficilimis consules creandi forent; & is Rufinus peteret consulatum; competitoresque ejus essent imbel-

les quidam & futes, summa ope adnifus est Fabricius, uti Rufino confulatus deferretur, eam rem plerisque ammirantibus, quod hominem avarum, cui efiect inimiciffimus, creari confulem peteret, quem hoftiliter oderat, Fabricius inquit; Nihil eft quod miremini; fi malui compilari quam venire.

CAP. XVIII.

Scipio Africanus antiquior quanta virtutum gloria præftiterit, quam fuerit altus animo atque magnificus, & qua fui confcientia nixus, pluribus rebus quæ dixerit quæque fecerit declaratum eft. Ex quibus funt hæc duo exempla ejus fiducia atque exsuperantiæ ingentis. Quum M. Nævius tribunus plebei accusaret eum ad populum, diceretque a rege Antiocho accepiffe pecuniam, ut conditionibus gratiofis ac mollibus pax cum eo populi Romani nomine fieret, & quædam item alia crimini daret indigna tali viro; tum Scipio pauca præfatus, quæ dignitas vitæ fuæ atque gloria poftulabat, Memoria, inquit, Quirites, repeto diem efiect hodiernum, quo Hannibalem Pœnum imperio noftro inimiciffimum, magno prælio vici in terra Africa: pacemque & victoriam vobis peperit infperabilem. Non igitur fimus adverfum Deos ingrati: fed cenfeo relinquamus nebulonem hunc: eamus nunc protinus Jovi optimo maximo gratulatum. Id quum dixiffet, avertit, & ire in Capitolium cœpit. Tum concio univerfa, quæ ad fententiam de Scipione ferendam convenerat, relicto Tribuno, Scipionem in Capitolium comitata, atque inde ad ædes ejus, cum lætitia & gratulatione folemni profecuta eft, Fertur etiam oratio, quæ videtur habita eo die a Scipione: &, qui dicunt eam non veram, non eunt inficias, quin hæc quidem verba fuerint, quæ dixi, Scipionis. Item aliud eft factum ejus præclarum. Pœtilii quidam Tribuni plebei a Marco, ut aiunt, Catone inimico Scipionis comparati in eum, atque immiffi, defiderabant in fenatu instantiffime, ut pecuniæ Antiochenæ prædæque, quæ eo in bello

capta erat, rationem redderet. Fuerat enim Lucio Scipioni Asiatico fratri suo imperatori in ea provincia legatus. Ibi Scipio exurgit, & prolato e sinu togæ libro, rationes in eo scriptas esse dixit omnis pecuniæ omnisque prædæ. Illi tum ut palam recitaretur, & ad ærarium deferretur. Sedenim id jam non faciam, inquit, nec me ipse afficiam contumelia: eumque librum statim coram discidit suis manibus, & concerpsit: ægre passus, quod cui salus imperii ac reipublicæ accepta fieri deberet, rationem pecuniæ prædaticiae posceretur.

CAP. XX.

(6) Inter censorias severitates tria hæc exempla in litteris sunt castigatissimæ disciplinæ: unum est hujusmodi. Censor adigebat de uxoribus solemne jusjurandum. Verba erant ita concepta: *Et tu ex animi tui sententia uxorem habes?* qui jurabat, cavillator quidam & canalicula (7) & nimis ridicularius fuit. Is locum esse sibi joci dicendi ratus, quum ita uti mos erat, censor dixisset, *Et tu ex animi tui sententia uxorem habes?* Habeo equidem, inquit, uxorem, sed non ex animi tui sententia. Tum censor eum,

(6) Es scheint, daß die Privatpersonen bey den Sittenrichtern ihre Klage wider ihre Weiber, und die Weiber wider ihre Männer führten; man schlichtete diese Gattung von Rechtsklage dadurch, daß man die Männer fragte: ob sie mit ihren Weibern zufrieden wären: antworteten sie mit Ja, so machte diese Art eines neuen Versprechens die Ehescheidungen feltener und viel härter. Wenn man gerichtlich also fragte, so mußte man auf die nämliche Weise mit Ja oder Nein antworten.

(7) *Canalicula*: Man liest auch in einigen Ausgaben *canalicola*; einer der am Gestade der Flüsse wohnet: ein Schiffmann, ein Fischer.

sum, quod intempestive lascivisset, in ærarios (8) retulit: causamque hanc joci scurrilis apud se dicti subscripsit.

Altera severitas ejusdem sectæ disciplinæque est. Deliberatum est de nota ejus, qui ad censores ab amico advocatus (9) est, & in jure stans, clare nimis ac sonore oscitavit: atque inibi, prope ut plecteretur, fuit, tanquam illud indicium vagi animi foret & allucinantis, & fluxæ atque apertæ securitatis. Sed cum ille dejerasset invitissimum sese ac repugnantem oscitatione victum, tenerique eo vitio quod oscedo appellatur; tum notæ jam destinatæ exemptus est. P. Scipio Africanus utramque historiam posuit in oratione quam dixit in censura, quum ad majorum mores populum hortaretur. Item aliud refert Sabinus Massurius in septimo memoriali severe factum. Censores, inquit, P. Scipio Nafica & M. Popillius quum equitum censum agerent; equum nimis strigosum & male habitum, sed equitem ejus uberrimum & habitissimum viderunt. Et cur, inquam, ita est, ut tu sis quam equus curatior? Quoniam, inquit, ego me curo; equum Stadius meus servus. Visum est parum reverens esse responsum, relatusque in ærarios, ut mos est. Stadius

Q 3

(8) *Ærarios*: Die geringsten Bürger. Dieses war das gemeine Volk, welches dem gemeinen Wesen wenig bezahlte, weil es sehr arm war: es hatte keinen Theil an den Angelegenheiten des Staates. Man konnte einen Bürger mit keiner schärferen Strafe belegen, als wenn man ihn in diese letzte Gattung herabsetzte.

(9) *Ab amico advocatus*: Daraus ersieht man, daß die Freunde bisweilen ihren Streit vor das Gericht des Prätors brachten; wo viele scherzhafte Dinge vorken giengen, und gesprochen wurden, wie es manchemal bey uns geschieht, wenn die streitenden Partheyen ohne Verdruss Prozesse führen.

ius autem servile nomen fuit. Plerique apud veteres servi eo nomine fuerunt. Cæcilius quoque ille comœdiarum poëta inclytus, servus fuit: & propterea nomen habuit Statius. Sed postea versum est quasi in cognomentum; appellatusque Cæcilius Statius.

EX LIBRO QUINTO.

CAP. II.

Equus Alexandri regis & capite & nomine Bucephalus (10) fuit. Emptum Cares scripsit talentis tredecim, & regi Philippo donatum: æris nostri summa est HS. CCCXII. (11) Super hoc equo dignum memoria visum; quod, ubi ornatus erat armatusque ad prælium, haud unquam incendi sese ab alio nisi a rege passus sit. Id etiam de isto equo memoratum est; quod, quum in eo insidens Alexander, bello Indico, & facinora faciens fortia, in hostium cuneum non satis sibi providens immisisset, coniectis undique in Alexandrum telis, vulneribus alte in cervice, atque in latere equus percussus est: moribundus tamen ac prope jam exsanguis e mediis hostibus regem vivacissimo cursu retulit: atque ubi eum extra tela extulerat, illico concidit, & domini jam superstitis securus, quasi cum sensus humani solatio, animam expiravit: tum rex Alexander, parta ejus belli victoria, oppidum in iisdem locis condidit; atque, ob equi honores, Bucephalon appellavit.

CAP.

(10) *Bucephalus*: Das ist, Ochsenkopf.

(11) HS. CCCXII. Drey hundert und zwölf römische Sesterzien (eine alte römische Münze) welche in unserm Gelde benläufig vier hundert Thaler betragen.

Protagoram, virum in studiis doctrinarum egregium, cuius nomen Plato libro illi suo inclyto inscripsit, adolescentem aiunt, victus quaerendi gratia, in mercedem missum; vecturasque onerum corpore suo factitavisse, quod genus Græci *Βαραζορας* vocant, latine Bajulos appellamus. Is de proximo rure in Abderam oppidum, cuius popularis fuit, caudices ligni plurimos funiculo brevi circumdatos portabat: tum forte Democritus civitatis ejusdem civis, homo ante alios virtutis & Philosophiæ gratia venerandus, cum egrederetur extra urbem, videt eum cum illo genere oneris tam impedito ac tam incohibili, facile atque expedite incedentem: & prope accedit: & vincturam posituramque ligni scite periteque factam considerat; petitque ut paulum acquiescat. Quod ubi Protagoras, uti erat petatum, fecit, atque itidem Democritus acervum illum & quasi orbem caudicum, brevi vinculo comprehensum, ratione quadam quasi geometrica librari continerique animadvertit; interrogavit quis id lignum ita composuisset: &, quum ille a se compositum dixisset, desideravit uti solveret, ac denuo in modum eundem collocaret. At postquam ille solvit, ac similiter composuit; tum Democritus, animi aciem sollertiamque hominis non docti demiratus, Mi adolescens, inquit, quum ingenium bene facendi habeas, sunt majora melioraque quæ facere mecum possis: abduxitque eum statim, secumque habuit, & sumptum ministravit, & Philosophias docuit, & esse eum fecit, quantus postea fuit. Is tamen Protagoras insincerus quidem Philosophus, sed acerrimus Sophistarum fuit. Pecuniam quippe ingentem quum a discipulis acciperet annuam, pollicebatur se id docere, quanam verborum industria causa infirmior, fieret fortior.

In libris veterum memoriarum scriptum est Annibalem Carthaginensem apud regem Antiochum facetissime cavillatum esse: ea cavillatio hujuscemodi fuit. Ostendebat ei Antiochus in campo copias ingentes, quas bellum populo Romano factururus comparaverat: convertebatque exercitum in lignibus argenteis & aureis florentem. Inducebat etiam currus cum falcibus, & elephantos cum turribus; equitatumque frenis, ephippiis, monilibus, phaleris præfulgentem, atque ibi rex contemplatione tanti ac tam ornati exercitus gloriabundus Annibalem adspicit: &, Putasne, inquit, conferri posse, ac satis esse credis Romanis hæc omnia? Tum Pœnus eludens ignaviam imbelliamque militum ejus pretiose armatorum; Satis plane, inquit, satis esse credo Romanis hæc omnia, etiamsi avarissimi sint. Nihil prorsus neque tam lepide neque tam acerbe dici potest. Rex de numero exercitus sui ac de æquiparatione æstimanda quæsierat: respondit Annibal de præda.

CAP. IX.

Filius Crœsi regis, quum jam per ætatem fari posset, infans erat: & cum jam multum adolevisset, item nihil fari quibat. Mutus adeo & elinguis diu habitus est. Quum vero in patrem ejus bello magno victum, & urbe, in qua erat, capta, hostis gladio deducto regem esse ignorans invaderet; diduxit adolescens os, clamare nitens: eoque nisu & impetu spiritus, vitium nodumque linguæ rupit, planeque & articulate elocutus est, clamans in hostem, ne rex Crœsus occideretur, tum & hostis gladium reduxit, & rex vita donatus est, & adolescens loqui prorsum deinceps incoepit. Herodotus in historiis hujus memoriæ scriptor est: ejusque verba sunt, quæ prima dixisse filium Crœsi refert; Ἀνδραπαῖς, μὴ κτείνῃς Κροῖσον (12) Sed & quispiam Samius Athle-

(12) Ἀνδραπαῖς &c. O Mensch, tödte den Cræsus nicht.

Athleta, nomen illi fuit Ἀγλας, cum antea non loquens fuisset, ob similem dicitur causam loqui coepisse. Nam cum in sacro certamine fortitio inter ipsos & adversarios non bona fide fieret, & fortem nominis falsam subjici advertisset; repente in eum, qui id faciebat, sese videre, quid faceret, magnum inclamavit. Atque is oris vinculo solutus, per omne inde vitæ tempus, non turbide neque adhæse locutus est.

EX CAP. X.

Evathlus adolescens dives, eloquentiæ discendæ, causarumque (13) orandi cupiens fuit. Is in disciplinam Protagoræ sese dedit: daturumque promisit mercedem grandem pecuniam, quantam Protagoras petiverat: dimidiumque ejus jam tunc dedit statim priusquam disceret: pepigitque ut reliquum dimidium daret, quo primo die causam apud iudices orasset & vicisset. Postea cum diutule auditor affectatorque Protagoræ fuisset, & in studio quidem facundiæ abunde promovisset, causas tamen non reciperet, tempusque jam longum transcurreret, & facere id videretur ne reliquum mercedis daret; capit consilium Protagoras, ut tum existimabat, astutum. Petere instituit ex pacto mercedem: litem cum Evathlo contestatur: & quum ad iudices, conjiciendæ consistendæque causæ gratia, venissent; tum Protagoras sic exorsus est, Disce, inquit, Stultissime Adolescens, utroque id modo fore ut reddas quod peto: five contra te pronunciatum erit, five pro te: nam, si contra te lis data erit, merces mihi ex sententia debebitur, quia ego vicerò: si vero secundum te judicatum erit; merces mihi ex pacto debebitur, quia tu viceris. Ad ea respondit Evathlus; Potui, inquit, huic tuæ tam ancipiti captioni esse obviam, si verba non ipse facerem,

Q 5

atque

(13) *Causasque orandi.* Man liest auch *causarum*: Sieh die *Minerva* des *Sanctius* in *fine de Gerundius*.

atque alio patrono uterer: sed majus mihi in ista victoria proludium est, quum te non in causa tantum, sed in argumento quoque isto vinco: Disce igitur tu quoque, magister Sapientissime, utroque modo fieri, ut non reddam quod petis: five contra me pronunciatum erit, five pro me: nam, si judices pro causa mea senserint, nihil tibi ex sententia debetur, quia ego vicero. Sin contra me pronuntiaverint, nihil tibi ex pacto debeo, quia non vicero. Tum judices dubiosum hoc, inexplicabileque esse, quod utrimque dicebatur, rati, ne sententia sua utramcumque in partem dicta esset, ipsa sese rescinderet, rem in judicatum reliquerunt, causamque in diem longissimam distulerunt. Sic ab Adolescente discipulo Magister disciplinæ eloquentiæ inclytus suo sibi argumento confutatus est, & captionis versute excogitatæ frustratus fuit.

EX CAP. XIV.

Appion, hoc quod in libro Ægyptiacorum quinto scripsit, neque audisse neque legisse, sed ipsum sese in urbe Romana vidisse oculis suis confirmat. In Circo maximo venationis amplissimæ pugna populo dabatur. Ejus rei, Romæ quum forte essem, spectator, inquit, fui. Multæ ibi sævientes feræ: magnitudines bestiarum excellentes: omniumque inusitata aut forma erat aut ferocia: sed præter alia omnia leonum, inquit, immanitas admirationi fuit: præterque omnis cæteros unius. Is unus leo corporis impetu, & vastitudine, terrificoque fremitu & sonoro, toris comisque cervicum fluctuantibus animos oculosque omnium in se convertit. Introductus erat inter complures cæteros ad pugnam bestiarum datus servus viri consularis. (Ei servo Androclus (14) nomen fuit. Hunc ille leo ubi vidit procul, repente, inquit, quasi admirans stetit: ac deinde

(14) *Androclus*: Man liest in einigen Ausgaben *Androdus*. Er war ein Sklav aus Dacien gebürtig.

deinde sensim atque placide tanquam nosciturus ad hominem accedit: tum caudam more atque ritu adulantium canum clementer & blande movet, hominisque sese corpori adjungit, cruraque ejus & manus prope jam exanimati metu lingua leniter demulcet. Homo Androclus inter illa tam atrocis feræ blandimenta amissum animum recuperat: paulatim oculos ad contuendum leonem refert. Tum, quasi mutua recognitione facta, lætos, inquit, & gratulabundos videres hominem & leonem. Ea re prorsus tam admirabili maximos populi clamores excitatos dicit, arcessitumque a Cæsare Androclum, quæsitumque causam cur ille atrocissimus leonem uni pepercisset. Ibi Androclus rem mirificam narrat atque admirandam.

Quum provinciam, inquit, Africam proconsulari imperio meus dominus obtineret, ego ibi iniquis ejus & quotidianis verberibus ad fugam sum coactus; &, ut mihi a domino terræ illius præside tutiores latebræ forent, in camporum & arenarum solitudines concessi: ac, si defuisset cibus, conciliam fuit mortem aliquo pacto quærere. Tum sole, inquit, medio rapido & flagrante specum quandam nactus remotam latebrosamque, in eam me penetrao & recondo. Neque multo post ad eandem specum venit hic leo, debili uno & cruento pede, gemitus edens, & murmura dolorem cruciatumque vulneris commiserantia: atque illic primo quidem conspectu advenientis leonis territum sibi & pavefactum animum dixit. Sed postquam introgressus, inquit, leo, uti re ipsa apparuit, in habitaculum illud suum vidit me procul delitescentem, mitis & mansuetus accessit: ac sublatum pedem ostendere ac porrigere, quasi opis petundæ gratia, visus est. Ibi, inquit, ego stirpem ingentem vestigio pedis ejus hærentem revelli: conceptamque saniem vulnere intimo expressi: accuratiusque, sine magna jam formidine, siccavi penitus, atque deterfi cruorem. Ille tunc mea opera & medela levatus, pede in manibus meis posito recubuit & quievit. Atque, ex eo die, triennium totum ego & leo in eadem specu eodemque

victi

victu viximus. Nam, quas venabatur feras, membra opimiora ad specum mihi suggerebat, quæ ego, ignis copiam non habens, sole meridiano tosta edebam. Sed ubi me, inquit, vitæ illius ferinæ jam pertæsum est, leone in venatum profecto, reliqui specum: & viam ferme tridui permensus, a militibus visus apprehensusque sum, & ad dominum ex Africa Romam deductus. Is me statim rei capitalis damnandum dandumque ad bestias curavit. Intelligo autem, inquit, hunc quoque leonem, me tunc separato, captum, gratiam nunc etiam mihi beneficii & medicinæ referre.

Hæc Appion dixisse Androclum tradit: eaque omnia scripta circumlataque tabella populo declarat. Atque ideo, cunctis petentibus, dimissum Androclum & poena solutum, leonemque ei suffragiis populi donatum. Postea, inquit, videbamus Androclum & leonem loro tenui revinctum urbe tota circum tabernas ire: donari ære Androclum; floribus spargi leonem: omnes fere ubique obvios dicere: Hic est leo hospes hominis, hic est homo medicus leonis.

EX LIBRO SEXTO.

C A P. XI.

Cum inquinatissimis hominibus non esse convicio decertandum, neque in maledictis adversus impudentes & improbos velitandum, quia tantisper similis & compar eorum fias, dum paria & consimilia dicas atque audias, non minus ex oratione Q. Metelli Numidici sapientis viri cognosci potest, quam ex libris & disciplinis philosophorum. Verba hæc sunt Metelli adversus Cneium Manlium tribunum plebei, a quo apud populum in concione laceffitus jactatusque fuerat dictis petulantibus: Nunc quod ad illum attinet, Quirites, quoniam se ampliorem putat esse,
fi

si se mihi inimicum dictitaverit, quem ego mihi neque amicum recipio, neque inimicum respicio, in eum ego non sum plura dicturus: nam eum indignissimum arbitror, cui a viris bonis benedicatur: tum ne idoneum quidem, cui a probis maledicatur: nam si in eo tempore hujusmodi homunculum nomines, in quo poenire (15) non possis, majore honore quam contumelia afficias.

EX LIBRO SEPTIMO.

C A P. XV.

Labeo, in libro de duodecim tabulis secundo, acria, & severa judicia de furtis habita esse apud veteres scripsit: idque Brutum solitum dicere, furti damnatum esse, qui jumentum aliorum duxerat, quam quo utendum acceperat; item qui longius produxerat, quam quem in locum petierat. Itaque Q. Sævola in librorum, quos de jure civili composuit, sexto decimo verba hæc posuit: Quod cui fervandum datum est, si id usus est; five, quod utendum acceperit, ad aliam rem atque acceperit, usus est, furti se obligavit.

C A P. XVIII.

Jusjurandum apud Romanos inviolate sancteque habitum servatumque, id & moribus legibusque multis ostenditur: & hoc, quod dicemus, rei non tenue argumentum esse potest. Prælio Cannensi Annibal Carthaginienſium Imperator ex captivis nostris electos decem Romam misit, mandavitque eis, pactusque est, ut, si populo Romano videretur, permutatio

(15) *Poenire*: anſtatt *punire*, von dem Worte *poena*: ſtraſen: iſt ein ſeltneſ Wort.

mutatio fieret captivorum; & pro iis, quos alteri plures acciperent, dari argenti pondo libram. Hos priusquam proficiscerentur, jusjurandum adegit, redituros esse in castra Poenica si Romani captivos non permutarent. Veniunt Romam decem captivi. Mandatum Poeni Imperatoris in senatu exponunt: permutatio Senatui non placita: parentes, cognati, affinesque captivorum amplexi eos, postliminio (16) in patriam redisse dicebant, statumque eorum integrum incolumemque esse; ac, ne ad hostes redire vellent, orabant.

Tum octo ex iis postliminium justum non esse sibi responderunt; quoniam dejurio vincti forent; statimque, uti jurati erant, ad Annibalem profecti sunt. Duo reliqui Romæ manserunt; solutosque esse sese ac liberatos religione dicebant; quoniam, quum egressi castra hostium fuissent, commenticio consilio regressi eodem die, tanquam si ob aliquam fortuitam causam issent, atque ita jurejurando satisfacto rursus iniurati abiissent. Hæc eorum fraudulenta calliditas tam esse turpis existimata est, ut contempti vulgo dispretique sint: censoresque eos postea omnium notarum & damnis & ignominiis affecerint. Cornelius autem Nepos, in libro exemplorum quinto, id quoque litteris mandavit, multis in Senatu placuisse, ut ii, qui redire nollent, datis custodibus ad Annibalem deducerentur, sed eam sententiam numero plurium, quibus id non videretur, superatam: eos tamen, qui ad Annibalem

(16) Post-liminio; das Recht die Thürschwelle zu berühren, *jus post-liminii*, das Recht zurück zu treten, das ist: wieder in seinen alten Stand zurück zu kehren, wenn man bey den Feinden gefangen gewesen war. Man erhielt dieses Recht wieder, wenn man sich mit ihnen in keine Verbindlichkeit eingelassen hatte. Ein Bürger, der sich von den Feinden gefangen nehmen ließ, wurde bey den Römern bürgerlicher Weise für todt gehalten.

sem non redissent, usque adeo intestabiles invisosque fuisse, ut tædium vitæ ceperint, necemque sibi consciverint.

EX LIBRO NONO.

CAP. III.

Philippus Amynthæ filius, terræ Macedoniæ rex, ejus virtute industriaque Macetæ locupletissimo imperio aucti, gentium nationumque multarum potiri cœperant, & cujus vim atque arma toti Græciæ cavenda metuendaque inclytæ illæ Demosthenis orationes concionesque vocificant: is Philippus, quum in omni fere tempore negotiis belli victoriisque affectus exercitusque esset; a liberali tamen musa & a studiis humanitatis nunquam abfuit: quin lepide comiterque pleraque & faceret & diceret: feruntur adeo libri epistolarum ejus munditiæ & venustatis & prudentiæ plenarum; velut sunt illæ litteræ, quibus Aristoteli philosopho natum esse sibi Alexandrum nunciavit. Ea Epistola, quoniam curæ diligentiaque in liberorum disciplinas hortamentum est, exscribenda visa est ad commovendos parentum animos: exponenda igitur est ad hanc ferme sententiam; Philippus Aristoteli salutem dicit. Filium mihi genitum scito. Quod equidem Dis habeo gratiam: non proinde quia natus est, quam pro eo quod eum nasci contigit temporibus vitæ tuæ. Spero enim fore ut edoctus eruditusque abs te dignus existat & nobis & rerum istarum susceptione.

CAP. XI.

De M. Valerio, qui Corvinus appellatus est, ob auxilium propugnationemque corvi alitis, haud quisquam est nobilium scriptorum, qui secus dixerit. Ea res prorsus admiranda sic profecto est in libris annalibus memorata. Adolescens tali genere editus, Furio

rio & Appio Consulibus fit tribunus militaris. Atque in eo tempore copiae Gallorum ingentes agrum Pom-
 tinum infederant: instruebanturque acies a consuli-
 bus de vi ac multitudine hostium fatagentibus. Dux
 interea Gallorum, vasta & ardua proceritate, armis-
 que auro præfulgentibus, grandia ingrediens & ma-
 nu telum reciprocans incedebat: perque contem-
 ptum & superbiam circumspiciens despiciensque om-
 nia, venire jubet & congredi, si quis pugnare se-
 cum ex omni Romano exercitu auderet. Tum Va-
 lerius tribunus, cæteris inter metum pudoremque
 ambiguus, impetrato prius a Consulibus ut in Gal-
 lum tam immaniter arrogantem pugnare sese per-
 mitterent, progreditur intrepide modesteque obviam:
 & congrediuntur, & consistunt, & conferebantur jam
 manus; atque ibi vis quædam divina fit, Corvus re-
 pente improvvisus advolat, & super galeam tribuni
 insistit, atque inde in adversarii os atque oculos pug-
 nare incipit. Infilibat, obturbabat, unguibus ma-
 num laniabat, & prospectum alis arcebat; atque,
 ubi satis sævierat, revolabat in galeam tribuni. Sic
 tribunus, spectante utroque exercitu, & sua virtu-
 te nisus & opera alitis propugnantis, ducem hostium
 ferocissimum vicit interfecitque; atque ob hanc cau-
 sam cognomen habuit Corvinus. Id factum est anno
 quadringentesimo quinto post Romam conditam. Sta-
 tuam Corvino isti divus Augustus in foro suo statuen-
 dam curavit. In ejus statuæ capite corvi simulach-
 rum est rei pugnaeque, quam diximus, monumentum.

CAP. XIII.

T. Manlius summo loco natus adprimeque nobi-
 lis fuit. Ei Manlio cognomentum factum est Tor-
 quato. Causam cognomenti fuisse accepimus tor-
 quis ex auro induvias, quam ex hoste, quem oc-
 ciderat, detractam induit. Sed quid hostis, & quod
 genus, & quam formidandæ vastitatis, & quantum
 insolens provocator, & cujusmodi fuerit pugna de-
 certatum. Q. Claudius primo Annalium purissime
 atque illustrissime simplicique & incomta orationis
 antiquæ suavitatem descripsit. Quem locum ex eo
 libro

libro Favorinus philosophus quum legeret, non minoribus quati afficique animum suum motibus pulsibusque dicebat, quam si ipse coram depugnantes eos spectaret. Verba Q. Claudii, quibus pugna ista depicta est, adscripsi. Quum interim Gallus quidam nudus, præter scutum & gladios duos, torque atque armillis decoratus processit: qui & viribus & magnitudine & adolescentia simulque virtute cæteris antistabat: is, maxime prælio commoto atque utrisque summo studio pugnantibus, manu significare cæpit, utrinque quiescerent pugnae. Facta pausa est. Ex templo silentio facto cum voce maxima comclamat, si quis secum depugnare vellet, uti prodiret. Nemo audebat propter magnitudinem atque immanitatem faciei. Deinde Gallus irridere atque linguam exortare. Id subito perdolitum est cuidam T. Manlio summo genere nato, tantum flagitium civitati accidere, ex tanto exercitu neminem prodire. Is, ut dico, processit: neque passus est virtutem Romanam ab Gallo turpiter spoliari: scuto pedestri & gladio Hispanico cinctus contra Gallum constitit. Metu magno ea congressio in ipso ponte, utroque exercitu inspectante, facta est. Ita, ut ante dixi, constiterunt: Gallus sua disciplina scuto projecto cantabundus: Manlius animo magis quam arte confusus, scutum scuto percussit, atque statum Galli conturbavit. Dum se Gallus iterum eodem pacto constituere studet; Manlius iterum scutum scuto percutit: atque de loco hominem iterum dejecit: eo pacto ei sub Gallicum gladium successit, atque Hispanico pectus hausit: dein continuo humerum dexterum eodem concessu incidit, neque recessit usquam, donec subvertit, ne Gallus impetum icti (17) haberet. Ubi eum evertit, caput præcidit: torquem detraxit, eamque sanguinolentam sibi in collum imponit, quo ex facto ipse posterique ejus Torquati sunt cognominati.

(17) Icti: eines Verwundeten. Also kam Manlius der Hestigkeit vor, mit welcher der verwundete Gallier ihn würde angefallen haben, wenn er ihm Zeit gelassen hätte, sich zu erholen.

EX LIBRO DECIMO.

CAP. VI.

Non in facto modo, sed in voces etiam petulantiores publice Romæ vindicatum est. Ita enim debere esse visa est Romanæ disciplinæ dignitas inviolabilis. Appii namque illius Cæci filia, a ludis, quos spectaverat, exiens, turba undique confluentis fluctuantisque populi jactata est: atque inde egressa, quum se male habitam diceret; Quid me nunc factum esset, inquit, quantoque arctius pressiusque conflictata essem, si P. Claudius frater meus navali prælio classem navium cum ingenti civium numero non perdidisset? Certe quidem majore nunc copia populi oppressa intercidissem. Sed utinam, inquit, reviviscat frater, aliamque classem in Siciliam ducat: atque istam multitudinem perditum eat, quæ me male nunc miseram convexavit. Ob hæc mulieris verba tam improba ac tam incivilia, C. Fundanus & Tib. Sempronius Ædiles plebei multam dixerunt ei æris gravis viginti quinque millia. Id factum esse dicit Capito Atejus in commentario de judiciis publicis, bello Pœnico primo, Fabio Licino & Otacilio Crasso consulibus.

CAP. VII.

Fuit hæc quoque antiquitus militaris animadversio, jubere ignominia causa militi venam solvi & sanguinem dimitti: cujus rei ratio in litteris veteribus, quas equidem invenire potui, non extat. Sed opinor factum hoc primitus in militibus stupentis animi atque a naturali habitu declinantis: ut non tam poena quam medicina videretur. Postea tamen ob pleraque alia delicta idem factitatum esse credo per consuetudinem; quasi minus sui viderentur omnes qui delinquerent.

EX LIBRO UNDECIMO.

CAP. VIII.

Iuste venusteque admodum reprehendisse dicitur A. Albinum M. Cato. Albinus, qui cum L. Lucullo consul fuit, res Romanas oratione Græca scriptitavit. In ejus historiæ principio scriptum est ad hanc sententiam: Neminem succensere sibi convenire, si quid in his libris parum compositæ aut minus eleganter scriptum foret. Nam sum, inquit, homo Romanus, natus in Latio. Græca oratio a nobis alienissima est. Ideoque veniam gratiamque malæ existimationis, si quid esset erratum, postulavit. Eam quum legisset M. Cato: Næ tu, inquit, Aule, nimium nugator es, quum maluisti culpam deprecari, quam culpa vacare. Nam petere veniam solemus, aut quum imprudentes erravimus, aut quum compulsi peccavimus. Tibi, inquit, oro te, quis perpulit, ut id committeres, quod, priusquam faceres, peteres ut ignosceretur? Scriptum est hoc in libro Cornelii Nepotis de illustribus viris.

CAP. IX.

Critolaus scripsit legatos Mileto publicæ rei causa venisse Athenas, fortasse an auxilii petendi gratia: tum qui pro sese verba facerent, quos visum erat, advocavisse: advocatos, uti erat mandatum, verba pro Milesiis ad populum fecisse: Demosthenem Milesiorum postulatis acriter respondisse, neque Milesios auxilio dignos, neque ex republica id esse contendisse: rem in posterum diem prolatam: legatos ad Demosthenem venisse, magnoque opere orasse, uti contra ne diceret: eum pecuniam petivisse: & quantam petiverat abstulisse: postridie, quum res agi denuo cœpta esset, Demosthenem lana multa collum cervicisque circumvolutum ad populum prodisse, & dixisse se synanchen pati: eo contra Milesios loqui non quire: tum e populo unum exclamasse, Non
R 2 synan-

synnanchen, quod Demosthenes pateretur, sed argyranchen esse. Ipse etiam Demosthenes, ut idem Critolaus refert, non id postea concealavit: quin gloriæ quoque hoc sibi assignavit. Nam quum interrogasset Aristodemum actorem fabularum quantum mercedis, uti ageret, accepisset, & Aristodemus talentum respondisset; At ego plus, inquit, accepi ut tacerem.

EX LIBRO TERTIO ET DECIMO.

EX CAP. V.

Aristoteles philosophus annos jam fere natus duos & sexaginta, corpore ægro affectoque, ac spe vitæ tenui fuit. Tunc omnis ejus sectatorum cohors ad eum accedit, orantes obsecrantesque, ut ipse deligeret loci sui & magisterii successorem; quo, post summum ejus diem, proinde ut ipso, uterentur ad studia doctrinarum complenda excolendaque, quibus ab eo imbuti fuissent. Erant tunc in ejus ludo boni multi, sed præcipui duo, Theophrastus & Menedemus. Ingenio hi atque doctrinis cæteros præstabant: alter ex insula Lesbo fuit, Menedemus autem Rhodo. Aristoteles respondit, facturum esse quod vellent, quum id sibi foret tempestivum. Postea brevi tempore quum idem illi, qui de magistro destinando petierant, præsentesset; vinum ait, quod tum biberet, non esse id ex valetudine sua, sed insalubre esse atque asperum; ac propterea quaeri debere exoticum vel Rhodium aliquod vel Lesbium. Id sibi utrumque ut curarent, petivit; usumque eo dixit, quod sese magis juvisset. Eunt, curant, inveniunt, adferunt. Tum Aristoteles Rhodium petit, degustat. Firmum, inquit, hercle vinum & jucundum. Petit mox Lesbium: quo item degu-

degustato utrumque, inquit, oppido bonum, sed ἡδίων ὁ Δέσβιος (18). Id ubi dixit, nemini fuit dubium, quin, lepide simul & verecunde, successorem illa voce sibi, non vinum delegisset. Is erat e Lesbo Theophrastus, suavitatem homo insigni linguæ pariter atque vitæ. Itaque non diu post, Aristotele vita defuncto, ad Theophrastum omnes concesserunt.

EX LIBRO QUINTO ET DECIMO.

CAP. XVI.

Milo Crotoniensis athleta illustris, quem in chronicis scriptum est olympiade quinquagesima coronatum esse, exitum habuit vitæ miserandum & mirandum. Quum jam natus grandis artem athleticam desisset, iterque faceret forte solus in locis Italiæ sylvestribus; quercum vidit proxime viam patulis in parte media rimis hiantem. Tum, experiri, credo, etiam tunc volens an ullæ sibi reliquæ vires adessent, immissis in cavernas arboris digitis, diducere & rescindere quercum conatus est, ac mediam quidem partem discidit, divellitque. Quercus autem in duas diducta partes, quum ille, quasi perfecto quod erat connixus, manus laxasset, cessante vi rediit in naturam; manibusque ejus retentis inclusisque stricta denuo & cohæsa, dilacerandum hominem feris præbuit.

EX LIBRO DUODEVICESIMO.

CAP. III.

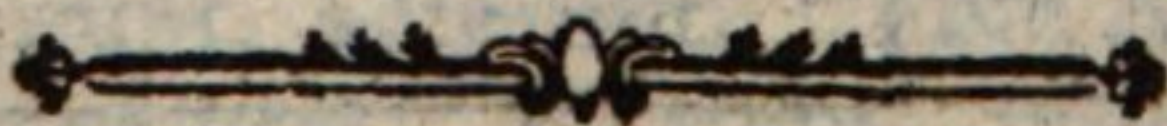
Æschines vel acerrimus prudentissimusque oratorum, qui apud conciones Atheniensium floruerunt, in

(18) ἡδίων &c. Der von Lesbos ist viel angenehmer.

in oratione illa sæva criminosaque & virulenta, qua Timarchum de impudicitia graviter insigniterque accusavit, nobile & illustre consilium Lacedæmoniis dedisse dicit virum indidem civitatis ejusdem principem virtute atque ætate magna præditum. Populus, inquit, Lacedæmonius de summa republica sua, quidnam esset utile & honestum, desiderabat. Tum exsurgit, sententiæ dicendæ gratia, homo quisquam turpitudine pristinæ vitæ defamatissimus; sed lingua tunc atque facundia nimium quantum præstabilis. Consilium, quod dabat, quodque oportere fieri suadebat, acceptum ab universis & complacitum est: futurumque erat ex ejus sententia populi decretum. Ibi unus ex illo principum ordine, quos Lacedæmonii, ætatis dignitatisque majestate tamquam arbitros & magistros disciplinæ publicæ verebantur, commoto irritatoque animo exfilit, & Quænam, inquit, Lacedæmonii ratio, aut quæ tandem spes erit, urbem hanc & hanc rempublicam salvam inexpugnabilemque esse diutius posse, si hujuscemodi antea actæ vitæ hominibus consiliariis utemur? Quod si proba ista hæc & honesta sententia est; quæso vos, non sinamus eandem dehonestari turpissimi auctoris contagio. Atque ubi hoc dixit, elegit virum fortitudine atque justitia præter alios præstantem, sed inopi lingua & infacundum; iussitque eum, consensu petituque omnium, eandem illam sententiam disertis viri cuicunque posset verbis dicere: ut nulla prioris mentione habita scitum atque decretum populi ex ejus unius nomine fieret, qui ipsum denuo dixerat. Atque ita, ut suaserat prudentissimus fenex, factum est. Sic bona sententia mansit: turpis auctor mutatus est.

F I N I S

Excerptorum ex Aulo Gellio.

T A B U L A NOMINUM PROPRIORUM

I N H A C
SECUNDA PARTE CONTENTORUM.

A.

- A**BDOLONYMUS, *v.*
pag. 10.
- Achillas, 79.
Adherbal, 166.
Ægisthus, 187.
Ægus, 74.
Ægyptus, 11.
Æmilianus, 190. 218.
Æmilius, 189.
Æschines, 261.
Afranius, 67. 146. 203.
Africanus, 93. 210. *v.*
Scipio.
Agamemnon, 99. 187.
Albinus, 259.
Alcibiades, 236.
Alexander, 2. &c. 107.
116. 135.
Alexandria, 14. 81.
Allobroges, 74. 161.
Amiffas, 31.
Ammo Jup. 11.
Ampius, 139. 200.
Anaxagoras, 226.
Anaximenes, 230.
Androclus, 250.

Annibal, 93. 112. 122.

224. 231. 248. 254.

Antigonus, 33.

Antiochus, 128. 189. 216.
248.

Antipater, 26,

Antonius, 61. 138. 158.
164. 196. 205.

Appion, 250.

Appius, 253.

Aquilius, 131.

Aratus, 117.

Arbella, 14.

Arcades, 112.

Archelaus, 104.

Archimedes, 107. 232.

Architas, 215.

Aridæus, 30.

Ariovistus, 42.

Aristides, 119.

Aristodemus, 260.

Aristomedes, 5.

Aristoteles, 102. 229. 255.
260.

Artavasdes, 206.

Asellus. Claud. 239.

Aspar, 184.

Aspasia, 91.

Athe-

T A B U L A.

Athenienses, 187.
Augustus, 199. 207.
Avienus, 86.

B.

BABYLON, 14.
Bæbius, 174.
Bagisthenes, 19.
Balbus, 100.
Bellus, 17.
Bias, 216. 228.
Biblon, 10.
Bibulus, 202.
Bocchus, 176. 179. &c.
Britannia, 48.
Brutus, 95. 162. 205. 253.
Bucephalus, 246.

C.

CÆSAR, 35. &c. 145.
150. 163. 198. 200.
204.
Callicratidas, 116.
Camulogenus, 59.
Canus, 119.
Cassander, 26.
Cassus, 72. 173. 205.
Cassita, 256.
Castabalum, 5.
Catilina, 157. 199.
Cato, 115. 211. 213. 259.
Catulus, 94. 198.
Ceparius, 163.
Cethegus, 161.
Cicero, 88. 159. 199. 205.
223.
Cincinnatus, 125.
Cinna, 195.
Claudius, 256.
Clælius, 127.

Cleopatra, 79. 206.
Clodius, 136. 151. 152.
Clusinus, 87.
Clytus, 23.
Cneius Manlius, 252.
Codrus, 187.
Coecilius, 246.
Coelius, 140.
Coriolanus, 216. 224.
Cornelius, 93. 242.
Corvinus, 255.
Crassus, 198. 202.
Craterus, 6.
Crito, 102.
Critolaus, 256.
Croesus, 248.
Ctesipho, 99.
Curio, 140, 142.
Curius, 124, 149, 158, 217.
Cydnus, 2.
Cyneas, 218.
Cyrenenses, 178, 225.
Cyrillus, 119.
Cyrus, 126.

D.

DAMOCLES, 106.
Damon, 118, 220.
Darius, 108.
Dataphernes, 22.
Dejotarus, 138.
Democritus, 247.
Demosthenes, 99, 212.
230, 259.
Dentatus, v. Curius.
Diagoras, 111.
Diana Ephes. 233.
Dido, 189.
Diogenes, 102, 108.
Dion, 215.
Diony-

T A B U L A.

Dionysius, 104, 110, 215, 220, 227.

Dirrachium, 73.

Divitiacus, 42.

Dolabella, 141, 148.

Domitius, 132, 146.

Drusus, 192, 211.

Duilius, 231.

E.

ELECTRA, 187.

Eliffa, 189.

Ennius, 94.

Epaminondas, 101.

Ephestio, v. Hephestio.

Epiphanes, 189.

Eschines, 99.

Evathlus, 249.

Euphrates, 5.

Euripides, 212, 214.

F.

FABIUS, 67, &c. Labeo, 140, 162. Max. 231.

Fabricius, 120, 217, 235. 242.

Flaccus, 192.

Flamminius, 113.

Fonteijs, 87.

Fulvius, 192.

Furnius, 146.

G.

GABINIUS, 163, 198.

Galba, 62, 96.

Gallia, 37, 52.

Ganymedes, 80.

Germania, 52, 56.

Gillias, 220.

Gordius, 2.

Gracchus, 103, 143, 191, 213.

Granius, 94.

Gryllus, 226.

Guluffa, 166.

Gyges, 118.

H.

HANNIBAL, 93. v. Annibal.

Harmonia, 212.

Hellenice, 24.

Helvetii, 37.

Hephestio, 9, 28.

Hercinia, 57.

Hesiodus, 188.

Hiempfal, 166, 168.

Homerus, 188.

Hortensia, 232.

Hyginus, 235.

I.

IDÆA Mater, 231.

Indibilis, 216.

Iolla, 26.

Iphigenia, 99.

Iphitus, 189.

Iffon, 5.

J.

JUGURTA, 166. &c. 192. &c.

Jupiter - Ammo, 11.

L.

LABEO, 115, 229. 253.

Labienus, 59, 62, 73, 200.

Lælius, 96.

Lænas, 189. v. Popilius.

Lampfacum, 230.

Len-

T A B U L A.

Lentulus, 86.
 Leonatus, 8.
 Leonidas, 101.
 Lepidus, 72.
 Livius, 213.
 Lucullus, 200.
 Luscinus, 242.
 Lycurgus, 188.
 Lydus, 187.
 Lyfimachus, 23.

M.

MALLIUS, 159.
 Manastabal, 166.
 Manlius, 121, 256.
 Marcellus, 63, 144.
 Marius, 179. &c. 192, 194.
 Massinissa, 166. &c. 221.
 Matus, 148.
 Medæa, 133.
 Megullia, 219.
 Meleager, 31, &c.
 Menedemus, 260.
 Merula, 195.
 Metellus, 164, 174, 190,
 &c. 200, 214, 252.
 Mettius, 44.
 Micipsa, 166. &c.
 Milesii, 259.
 Milo, 136, 261.
 Minyæ, 219.
 Mithridates, 133, 194.
 Molo, 98.
 Mosa, 46.
 Mulier in carcere, 225.
 Mummius, 190.
 Mutius, 145.

N.

NABARZANES, 19.
 Nasica, 94, v. Scipio,
 101.

Nævius, 213.
 Nicanor, 5.
 Ninias, 242.
 Nicocles, 117.
 Nucerinus, 158.

O.

OCTAVIUS, 189. 205.
 Opimius, 171, 192.
 Orestes, 187.
 Orgetorix, 37.
 Oxater, 23.

P.

PÆTILII, 243.
 Papirius, 237.
 Parmenio, 4, 227.
 Pases, 31.
 Paulus, 114, 160, 189.
 Perdiccas, 27, &c. 104.
 Perilaus, 31, 233.
 Perpenna, 198.
 Perses, 102, 114.
 Perseus, 189.
 Petreius, 67, 165.
 Phalaris, 233.
 Pharsalus, 73.
 Philæni, 225.
 Phinthias, 118.
 Philippus, 3, 26, 116, 226,
 255.
 Phormio, 93.
 Photinus, 80.
 Phyton, 30.
 Pisistratus, 222.
 Piso, 103, 128, 133.
 Pittacus, 217.
 Plato, 215.
 Policrates, 101.
 Polystratus, 20.

Pom-

T A B U L A.

Pompeius, 63, 73, 75, 195. 197, 201, 204, 210.
Pompilius, 115.
Pomponius, 121, 142.
Pontius, 197.
Popilius, 189, 223.
Poppedius, 211.
Posidonius, 103.
Posthumius, 218.
Procillus, 44.
Protagoras, 247, 249.
Ptolemeus, 25, 33, 79. &c. 117, 189.
Pulvio, 51.
Pyrrhus, 120, 217, 222. 241.
Pythias, 220.
Pythius, 120.

R.

REGULUS, 110, 120.
Rhenus, 46.
Rhidago, 21.
Romulus, 189.
Roscillus, 74.
Roscius, 113.
Rufinus, 242.
Rufius, 96.
Rufo, 182.
Rufus, 66.
Rutilius, 227.

S.

SALIEMUS, 87.
Salinator, 213.
Samius, 248.
Sanga, 162.
Sardanapalus, 109, 188.
Scævola, 93, 253.
Scaurus, 138, 213.

Scipio, 94, 166. &c. 191. 210, 212, 216, 218, 225, 229, 239.
Scopas, 94.
Scythes, 107.
Senius, 160.
Septimius, 79.
Septumelius, 93.
Sertorius, 198.
Simonides, 94.
Sisenna, 96.
Sisigambis, 9, 29.
Socrates, 91, 102, 104. 107, 228.
Solon, 216, 228.
Solos, 5.
Sophocles, 122.
Spartacus, 198.
Spitamenes, 22.
Statilius, 162.
Strato, 10.
Styges, 34.
Sulla, 135, 182, &c, 192. 194. &c.
Sulpicius, 194.
Syphax, 166.

T.

TARQUINIUS, 236.
Telefinus, 197.
Terentia, 141.
Thales, 216.
Themistocles, 94, 119, 229.
Theodorus, 215.
Theophrastus, 96, 261.
Thessalus, 26.
Thymondas, 5.
Thyrrhenus, 187.

Tibe-

T A B U L A.

Tiberius, 207.
Tigranes, 134, 199.
Timarchus, 262.
Timochares, 241.
Timotheus, 109.
Tiro, 87,
Torquatus, *v.* Manlius,
Trafibulus, 145.
Trasippus, 222.
Trebonius, 139.
Tullia, 141.
Tyriotes, 15.

U.

ULYSSES, 99.
Umbrenus, 161.

V.

VALERIUS, 44, 73.
Varenus, 51.

Varius, 214.
Varro, 192.
Verres, 128.
Vibullius, 66.
Volufenus, 98, 75

X.

XANTIPPE, 228, 235.
Xenocrates, 107, 215.
229.
Xenophon, 91, 226.

Z.

ZIOBERIS, 21,
Zopyrus, 104.

Kager

~~107-807~~

Chompre

montaigne

gumastot fied.

Wahlstunde

Wahlstunde

Wahlstunde

Wahlstunde

Wahlstunde

Wahlstunde

Wahlstunde

Chompré, Pierre, 1698-1760

Selecta latina sermonis exemplari oder auserlesene Muster der lateinischen
Sprache

Bd.: 2. Stellen aus dem Quintus Curtius, Julius Caesar, Marcus Tullius Cice
ro, Sallustius, Bellejus Pater

Augsburg 1789

Augsburg, Staats- und Stadtbibliothek -- LR 1425 -2
urn:nbn:de:bvb:12-bsb11266125-5
VD18 80064396-001